

Baltoni aranyhíd.

MARGITTAY R I K Á R D

BALATON

TÁJAK - EMBEREK

SZERZŐ 61 FÉNYKÉPÉVEL

*„Munkafáradt ember, ha a Balaton
viziükrét meglátja, új életkedvet érez
ereiben csörgedezni.”*

Gr. Széchenyi István

DR. V A J N A É S B O K O R
BUDAPEST
1943

FELESÉGEMNEK, HŰ KÍSÉRŐMNEK

SZERZŐTŐL MEGJELENT:

A Balaton vár- és templomromjai. — Balaton-Endréd,
a goo éves község.

Balaton-Zamárdi monográfiája.

Balatoni Útmutató. (Általános rész.)

„Római sasok a Balaton fölött.” Történelmi színjáték
3 részben.

A Balatonvidék történelmi emlékei. 3 fényképalbumban.

Két balatoni műdal.

BEKÖSZÖNTŐ.

Köszöntöm a Balaton minden igaz hívének érzését visszahangozva, e könyv írójának pompás munkáját. Aki szereti és értéke szerint komolyan becsülni tudja hazánk földjét, annak sokszoros gazdagságát, az bizonyára éppen olyan odaadó érdeklődéssel és növekvő szeretettel fogja olvasni a Balatonról szóló munkák közt, tartalmánál és előadásánál fogva különösen kiváló művet.

Legyen szabad, mint a Balaton hajdani „kikiáltójának”, úttörő napszámosának különösen rámutatnom e munka nem is kevés értékes és új megállapításra is megihlető gondolatára.

Alig egy esztendeje, hogy megjelent Iklódy-Szabó János m. kir. kincstári főtanácsos, hatalmas propagáló kötete, amelyben a Balatonvidék minden égető, főleg gazdasági és idegenforgalmi kérdéseket tárgyaló cikkeit egybegyűjtötte. És most Margittay munkája folytatja a hatalmas propagandát, csakhogy más alakban, tudományos és művészettörténeti alapon, de ugyanazzal a céllal, hogy a Balatonvidék iránt fölkeltsse a komoly közérdeklődést Mert sajnálattal állapítja meg ő is, ami régi panaszunk, hogy minden örvendetes haladás mellett még mindig sokan vannak az országban (sőt sajnós, a Balatonhoz oly közel eső főváros értelmiségi köreiből is), akik még nem is látták a Balatont, amelyet pedig egész sor külföldi látogató dicsőít.

Bizony, a közelmúlt történetének kutatója kénytelen lesz, ha tárgyilagosan gondolkodik, elismerni, hogy a múlt század utolsó évtizedeiben, amikor a nagyobb szabású balatoni propaganda

megindult, nagyon is kemény, köznyelven mondhatni, hálátlan munkát kellett végeznünk. A hálátlan szót mereven mégsem merem alkalmazni, mert nem éreztük teljes mértékben annak súlyát. Lelki gyönyörűségünk volt, hogy lépésről-lépésre láthatuk a haladást.

Mino különbség a Balatonvidék mai képe a múlt század nyolcvanas éveinek képéhez képest! Azt a képet kell odatartanunk azoknak, akik ma nagy elégedetlenséggel kritizálják a balatoni állapotokat. Hiszen van még sok tennivaló, az bizonyos, de ha a századok álma után fölébresztett királykisasszony ruháján hiányzik egy fodor, vagy csat, az éppen nem adhat okot arra, hogy a királykisasszony szépségét és lelki tökéletességét ócsároljuk.

A szerző e könyvében megemlékezik a Balaton-egylet kiadásában 1889-ben megjelent teljes képes Kalauzról, amelyet én írtam. Nos, ebből a Kalauzból a mai balatoni látogató megdöbbenve tapasztalhatja, hogy micsoda szegénység uralkodott akkor ezen a kincses vidéken. Egyetlen igazi fürdőhely volt akkor a Balaton mellett: Balatonfüred. Almádi csak kedélyes mulatóhely, a siófoki móló mellett a primitív kabinsor, mellette morotvás pusztaság, Badacsonyban, Révfülöpön, Szepezden szintén szegényes kabinok, Keszthelyen Hencz Antal megépítette a szigetfürdőt, de a környéke! . . . A ma is meglevő nádtetős csárdaépület fogadhatta az idegent. Kikötő? Siófokon a meztelen part, Füreden a fahíd. Semmi több. Pár évig járt egy második gőzhajó Boglár és Révfülöp közt, de fenntartó társasága hamar beadta a kulcsot, maradt az öreg „Kisfaludy” egyedül. Péntek délután (ha nem volt kazánkifűvás) felhasználható volt kirándulásokra, de nagyobb, például Keszthelyig tartó kirándulásra csak külön miniszteri engedély mellett mehetett, mert hiszen postát is vitt nyáron, tehát a postaküldeményeket is másfelé kellett irányítani s kihirdetni szünetelését, hogy pesti utas azon a napon ne akarjon Füredre utazni, hacsak nem Veszprémen át s onnan természetesen kocsin tovább.

A gőzhajó a két említett helyen kívül sehol sem köthetett ki, hanem horgonyt kellett vetnie a kellő mélységű vízben, onnan csónakon vitték ki a partra a kirándulókat. Tihanyi kirándulásokon, amikor szíveségből egyet került a gőzös, előre hálászderenglyéket rendeltünk, hogy ezek a fenékköveken kárt ne szenvedjenek, a kirándulókat pedig ne kelljen ölből kicipelni. A Balaton-egylet mindjárt működése első évében egyszerű pallókikötőt építtetett a parton, ahová a csónak biztonsággal odaállhatott. *Jutna-e ez az állapot lehetősége az eszébe annak, aki ma a pompás tihanyi kikötőben száll partra s vissza a hajóra?* Bizony nagy feladat volt kirándulókat toborozni; de akik részt vettek a kirándulásokon, jól mulattak, szórakoztak és hálásak voltak a minden fáradságot felejtető élvezetért.

Most hány előkelő színezetű, gyönyört és egészséget nyújtó telepről számolhatnak be a Kalauzok és zenghet dithyrambot ennek a könyvnek szerzője is!

Margittay azonban nem fejezi be a látóvalók ismertetésével, gyakran költői, de mindig igaz méltatásával. Az ő szemé messzebb tekintet és többet lát, sőt fel is fedez olyan kincseket, amelyek egyikéről-másikáról még a Balaton ismerőinek sem volt eddig tudomásuk.

Csodálnunk kell kutató szemének és elméjének nagyszerű elevenségét, kifáraszthatatlan tevékenységét, sokoldalú figyelmét és minden jelenség magyarázatában nagy szorgalommal, odaadással megszerzett tudását. A régi várak, elomló műemlékek, mondákkal kapcsolódó helyek, természeti ritkaságok olyan aprólékos, minden részletet felölelő minden titokzatosságukba behatoló kutatást (nem számítva a Lóczy vezette kizárólag tudományos célú, lelkiismeretes, szakszerű kutatásokat) még senki sem végzett a Balaton körül. Igaz, hogy az isteni kegyelem abba a helyzetbe hozta, hogy nem kell a határidők rabjának lennie s függetlenségében sincs korlátozva: de hány odaváló értelmes és ráérő ember foglalkozhatott volna legalább egy-egy nagyobb részlet feltárással és megismertetésével; de akinek

módja van rá, az bizony legtöbbször sajnálná feláldozni kényelmét. A mód és ráérés mellett tehát kell mozgató erőnek a lelki emelkedettség, nemes tudásvágy, de nagyfokú, önzetlen érzés is, amely hevülni tud olyan hatalmas feladatért, mint a Balaton megismertetése s amely hevülésben remekül nyilatkozik meg a hazaszeretet is, mert feladatának végzésével szolgálatot akar tenni, még hasznot is szerezni a magyar Hazának, a magyar nemzetnek.

Ezt a célt szolgálja nem csupán a Balatonért dolgozó társadalmi mozgalom, hanem mindenekelőtt a Balatonra vonatkozó irodalom, valamint főrészt a művészet is.

Ebben a könyvben a szerző különös figyelmet fordít a népművészetre is, nem csupán a népművészet ereklyéinek méltatására, hanem a népművészetnek a mai életben, mégpedig egyszersmind gazdasági és szociális hivatással való érvényesítésére is. Bámulatos kitartással járt a népművészet forrásainak felkutatására, fölkereste azokat a maguk portáján megelégedetten ülő ügyes embereket, mondhatjuk, nagytehetségű műkedvelőket, férfiakat, nőket, akiknek munkái szakemberek és laikusok bámulatát keltik föl, de a nagyközönség semmit sem tud róluk, pedig művészetük még a népjólétnek is nem csekély tényezője lehetne.

Ezt a törhetetlen akaratot, ezt a beható tanútságot, ezt az ideális lelkesedést olvasom ki minden fejezetből! A Balaton barátai bizonyára hő szeretettel fogadják ezt a könyvet, amelynek még az a missziója is lesz, hogy megtéríti azokat a közömbös pogányokat, akik Istennek azt a remek teremtményét, amelyet Balatonnak nevezünk, áhitattal magasztalunk, eddig elkerülték.

Ez lesz a szerzőnek legnagyobb dicsősége!

Sziklay János

A BALATONVIDÉK ÉRDEKESSÉGEI

Néhány év előtt, a világ minden részében százezres példányszámban közkézen forgó Petit Larousse nevű szótár Balaton címszava alatt még a következő szöveg volt olvasható: „Lac, dont les eaux sont partagés entre l'Autriche et la Hongrie. Peu profond, il est entouré de vastes marais”. Vagyis, hogy a Balaton Magyarország és Ausztria területén fekszik és hogy nagy mocsarakkal van körülvéve. Nyilvánvaló, hogy a több neves „membre de l'Académie” által szerkesztett világhírű kiadvány a Balatont a Fertőtóval tévesztette össze, ami ugyan nem volt csoda a középkori utazási leíróknál, de igenis bosszantó a rádió mai századában és csak igazolta a franciák hírhedt földrajzi felületességét, mely Budapestet is gyakran tévesztette össze Bukaresttel. Bizonyára többen is voltak, kik a szerkesztőséget a tévedésre figyelmeztették és így az újabb kiadásokban már a germán-keleti terjeszkedés előzetes és akaratlan elkönyvelése nem szerepel, de mégis mutatja, hogy a Balaton viszonyainak a külföld előtt való helyes ismertetése még mennyire fontos feladat.

Pedig azok között, kik a Balaton-vidéket még honfitársaink előtt is gondos tudományossággal tanulmányozták, elsőnek kell felemlíteni *François Beudant* francia tudóst, aki 1818-ban XVIII. Lajos francia király, bőkezű támogatásával beutazta Magyarországot és „Voyage Minéralogique et Géologique en Hongrie” címen megjelent háromkötetes munkájában 60 oldalt szentelt a Balaton leírásának, ötheti tanulmányozás után bá-

mutatósan helyes éleslátással állapítva meg a Balatonvidéknek nemcsak földtani, hanem néprajzi és társadalmi viszonyait is és nem feledkezett meg ama csodálatos panorámák dicsőítéséről sem, melyeket például a tapolcai medence 14 bazaltkúpja nyújtott. Nem sokkal később, 1836-ban *John Paget* angol utazó látogatta meg a Balatonvidéket és „Hungary and Transsylvania” című művében ír e szép vidékről, különösen Balatonfüredről, melynek partján a Balaton fenséges és mara-dandó benyomást tett rá. ő volt az első angol, ki a Balaton-mellékén járt és praktikus gondolkodására jellemzően megrójjá a magyarokat, hogy nincs érzékük a kereskedelem és hajózás iránt, a Balatonon semmi forgalom nincs és olyan, mintha be volna fagyva. Persze a gróf Széchenyi István által életrehívott balatoni hajózás csak 1846-ban indult meg a Greenichben épült „Kisfaludy” gőzössel, mely mintegy negyven évig szintén magányosan szelte a Balaton hullámait. Paget már a kecskekörmök legendájáról is megemlékezik és így az első külföldi, aki költői tekintetben is foglalkozik a Balatonnal. A német fejedelmi családból származó *Württembergi Sándor gróf*, ki mint Festetics Ilona grófnő férje hosszabb ideig tartózkodott Keszthelyen, már 13 költeményt írt a Balatonról és azokat „*Bilder vom Plattensee*” címen 1837-ben nyomtatásban is kiadta. A nemes gróf Lenau barátja volt és a katonaságtól visszavonulva, németországi birtokán később csak a költészetnek élt. Az akkor divatos romantikus történetek keretében énekelte meg a balatoni halászok, bakonyi betyárok életét és a Balaton természeti tüneményeit, viharait, nádasát. Felesége maga is művészlélek volt és a fenéki hídnál máig is álló Szent Ilona szobor létesítése neki köszönhető.

Mint látjuk franciák, angolok, németek már száz évvel ezelőtt is érdeklődéssel viseltettek Balatonunk iránt, melyet az ezidőtájt élő József nádor is „Regni Hungariáé Ornamentum”-nak nevezett. Azóta az ismertetések százai jelentek meg, melyeknek címe tekintetében dr. Sziklay János kitűnő balatoni bibliográfiájára utalhatunk. Nem is szándékom, hogy a Baedeker és más útikönyvek sablonos tartalmára hívjam fel az

olvasó figyelmét, hanem olyan nevezetességekre, melyek a fürdővendégeket különösképpen érdekelhetik.

Általánosságban megjegyezhetjük, hogy a Balaton Középeurópa legnagyobb területű tava, mely 80 km hosszú homokstrandjával, 600 km² kiterjedésű víztükrével Európában egyedülálló langyos fürdővizével, mely nyáron a 30 fokot is eléri és átlag három méteres csekély mélységével, mely csupán a tihanyi rév előtt levő úgynevezett kútban éri el a 11 métert, a legkellemesebb nyaralásra ad lehetőséget a partjain levő 28 fürdőhelyen. A Balaton vizében talált radioaktivitás és a vízfelület által fokozottan visszavert napfény erős ibolyántúli sugárzása csak fokozza ez „erősen hígított ásványvízben” (mint azt Schuster tanár elnevezte) való fürdőzés gyógyhatását. Ezenkívül a 20 évre visszamenő meteorológiai megfigyelések szerint a Balaton klímája oly kiegyensúlyozott, hogy a nyári hónapokban átlag csak minden 6—7-ik napon van borús idő s az esős napok száma összesen csak 10—12 napra tehető. Ezzel szemben Európa minden más tava lényegesen kedvezőtlenebb klimatikus képet mutat, sőt a belga, francia vagy angol tengerparton éppen fordítva, csak minden 5—6-ik nap derült és így az ú. n. insolatio erőssége és tartósága Balatonunknál a legnagyobb. Van a Balaton vizének még egy oly nevezetessége, mely a tudományos világban világhírű és pedig az, hogy 12 órás szabályos időközökben állandó kelet-nyugati lengésben van, mely a leghosszabb, mit eddig bárhol a földön mértek. Még megjegyezhetjük azt is, hogy a Balaton nem tenger-maradvány, mint ezt sokan hiszik, hanem egy geológiai talajsüllyedés folytán létrejött kb. 8—10 km széles árok, melyet a beleömlő patakok vize töltött meg vízzel. Partjain sok helyen a diluviális korból származó mammut, mastodon és rinoceros csontokat találtak. Halai közül a legnevezetesebb a fogas, mely ritkán tíz kilogrammos súlyt is elér, az ilyet nevezik „fogaskirálynak”; míg a kisebb példányok ugyanezen fajtából a süllő nevet viselik. Igen érdekesek a vontatógőzösökkel történő halászatok, melyeket a Balaton kizárólagos halászati jogát élvező halászati társaság hajói végeznek. Ezeket gyakran látni a tó vizén hosszú sorban egymás-

után haladni, mióta a magánosok halászati joga a partmentén megszűnt. Az itt tartózkodó fürdővendégek azonban igen előnyös árban kaphatnak sporthorgászati engedélyt, illetve hosszabb-rövidebb időre szóló igazolványokat. Még megemlíthetjük, hogy a Balatonba ömlő Zala folyóban fogják ama ízletes rákokat, melyeket külföldön „szóló”, azaz Zalarák néven ismernek. Ismeretes, hogy különösen az angol turistákat igen érdeklik az archeológiai kutatások és legnagyobb képeslapjaik állandóan hoznak ásatásokról szóló fényképfelvételeket. Az erre vonatkozó érdeklődés is kielégíthető a Balaton mentén, különösen, mondjuk hűvösebb napokon, midőn fürödni kevésbé lehet, mert a Balatonvidéken a középkorban nem kevesebb, mint 34 vár és 433 templom állott, melyek romja részben még ma is megvan, élénk bizonyosságul annak, mily hatalmas élet lüktetett ezidőben a Balaton mentén, mely gazdag vad- és halállománya és kitűnő legelői folytán a honfoglaló magyar nemzetségek legelső letelepedési helye volt. Majdnem minden fürdőhely: mint Siófok, Balatonföldvár, Szemes, Fonyód, Almádi, Tihany és Keszthely mellett, alig egy-két órás kirándulás távolságában állanak azok a sok század viharát átélte, kivétel nélkül remek fekvésű és csodálatosan szép kilátást nyújtó romok, melyek valóban megérdemlik a fürdővendégek érdeklődését és bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy a magyarság csakugyan védőbástyája volt Európának a török elleni harcokban, úgyszintén, hogy a kereszténység legősibb szentélyei is e vidéken létesültek. Persze e nagyszámú várból és templomból ma már kevés van egyrészt oly állapotban, hogy megtekintésük megérje a felkeresésre fordított fáradságot, másrészt pedig, a mai modern fürdőtelepekhez annyira közeli helyen, hogy a hozzájuk való kirándulás ne járjon túl nagy nehézséggel. A Balatoni Intézőbizottság által kiadott Balatoni Könyvtár VI. füzetében részletesen felsoroltam a műemlékeket* és rövid történetüket és ezért a következőkben csupán a Balaton körüli egyéb különleges nevezetességeket ismertetem.

* Dr. Margittay R.: „A Balaton vár- és templomromjai”. 1936

A Balaton északi partjáról kiindulva mindenekelőtt érdemes felkeresni a *Keneséhez* közeleső akarattyai nagy szilfát. Ez egy többszázéves, 22 méter magas, 7 és fél méter kerületű ősfa, melyet már a mohácsi vész idejében megemlítenek; alatta Rákóczi fejedelem állítólag országgyűlést is tartott és ezért Rákóczi-fának nevezik. Magas fennsíkon magányosan áll a tóparton, már igen messziről lehet látni és ezért valamikor Veszprém és Somogy megye határát a Balaton vizén ama vonaltól számították, mely a tihanyi templom tornya és a nagy szilfa között elképzelhető volt. *Almádi* határában, az úgynevezett légsátortelegen Kneipp- és Rikli-kúrát lehet tartani. A fölötte levő Óvári kilátóból öt vármegyébe lehet ellátni. Almádi közelében, kb. két kilométer *távolságban* van a vörösberényi XIV. századbeli, még az eredeti lőrésekkel ellátott, kőbástyával körülvett, érdekes református templom. A romantikus fekvésű, közeli Veszprém városba, melynek vára már a honfoglalás idejében is megvolt, innen rendszeres autóbuszjáratok vezetnek, úgyszintén a herendi világhírű porcellángyárba, mely az angol királyi udvar részére is szállított szerviszeket, továbbá a Bakony rengetegében fekvő Szent István-korabeli bakonybéli apátságához. *Alsóőrstől* körülbelül háromnegyedórányira van a XIII. századbeli felsőörsi prépostsági templom, melynek mohlepte falai között már 700 év óta szakadatlanul folyik a misemondás, mert restaurálások folytán még ma is használható állapotban van. Legérdekesebbek a kapubejárat fölött látható emberi és állatszobrok és faragványok, melyek elrendezése a jaki temploméhoz hasonló. *Balatonfüreddel* kapcsolatban megemlítjük, hogy itt épült 1831-ben Kisfaludy Sándor, a költő buzgólkodására, közadakozásból az első közház, melyben csak magyar nyelven játszottak. Világhírű savanyúvizét valaha Jókai Mór, Blaha Lujza, Vörösmarty Mihály, újabban pedig Rabindranath Tagore, a Nobel-díjas költő is sikerrel használta, ki gyógyulásának emlékére a sétányon egy hársfát is elültetett. Balatonfüredről indult ki a balatoni vitorlázó sport fejlődése is az angol származású Richard Joung jachtépítőmesternek 1881-ben történt ottani letelepedése óta. Balatonfüred

kedvelt tartózkodási helye a magyar kormány tagjainak is. A balatonfüredi forrásokat, melyeket ma a Szív-bajosok Mekkájának neveznek, már a rómaiak is ismerték és állítólag Diokletian császár felesége, Prisca és leánya, Valéria eredményesen használták és gyógyulásuk emlékére Dianának napjainkig fennmaradt oltárkövet állítottak. Általában megjegyezhetjük, hogy a rómaiak nagyrabecsülték a Balatont, partjai mellett kb. 80 római telepről van tudomásunk és ők honosították itt meg a szőlőművelést is. Három nagy római hadiút vonult el a Balaton-part mentén Buda, Eszék és Pettau felé, melynek mentén számos fogadó (mansio) állott. Az olasz fürdővendégeket bizonyára érdekli, hogy előkelő rómaiak a forró nyár elől idejöttek üdülni, a kiesebb helyeken számos freskódíszes, mozaikpadlós, központi fűtéssel ellátott villájuk állott, melyek alapján mondhatjuk, hogy e 2000 év előtti római villák sokkal komfortosabbak voltak, mint sok ottani mai épület. Az általuk Lacus Pelsonak nevezett Balatonon rendszeres hajózást is tartottak fenn, amiről Neptunusnak szentelt oltárkövek is tanúskodnak. A rómaiak egy csatornával, melynek nyomai Aszófőnél még ma is láthatók, Tihanyt szigetgé tették s az ennek területén levő Csúcshegyen egy római őrtorony romjai még ma is megvannak.

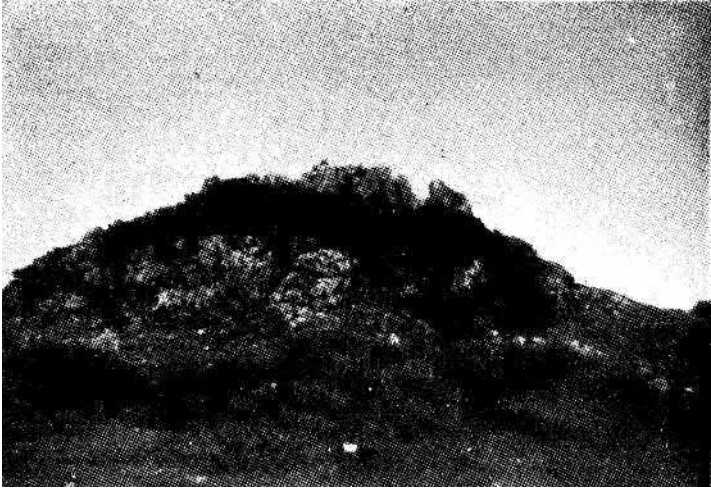
Tihanynak legismertebb nevezetessége a Szent Anianus (Ányos) tiszteletére I. Endre király által 1055-ben alapított bencés apátság. Francia szempontból érdekes, hogy ez az Anianus, mint orleansi püspök fordította el Attila hadait 451-ben a város ostromától. Jámbor Lajos, francia király, Szent István kortársa ezért 1029-ben külön templomot épített neki, melynek felszentelésénél jelen volt Szent Odiló cluny-i bencés apát is. E templomban esküdtek és temetkeztek a francia királyok. Minderről I. Endrének, ki ez esemény után 20 évvel került trónra, tudomása volt és bizonyára ez indította őt arra, hogy a Tihanyban emelt templomot, melyben ő maga is temetkezni akart, szintén Szent Ánianusról nevezze el. Ebben még az a kapcsolat is közrejátszott, hogy Attila isteni kardját, az ő idejében Tihanyban őrizték mindaddig, míg azt özvegye el nem aján-

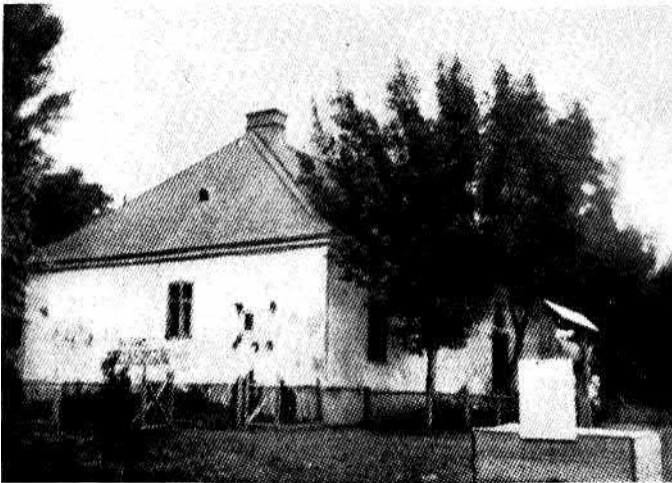
1. Akarattyai Rákóczi szilfa

2. Tihanyi nemzetközi sporthorgásztanya

3. Tihanyi Aranyház-gejzirkúp

4. Szántódi révesárda a Csokonai-emléktáblával

dékozta egy Nordheimi Ottó nevű bajorországi lovagnak. Talán erre utal, hogy az ugyancsak ismert visszhang-dombnak eredetileg Attila-domb volt a neve. A templommal összefüggő kolostorban vannak a királyszobák, ahol a tragikus sorsú magyar királyt, IV. Károlyt őrizte az entente, mielőtt innen Báltaszékre és a Glowworm cirkálón a Dunán elszállították Funchalba, 1921-ben. A templom falait Lotz Károly és Székely Bertalan freskói díszítik, rokokó szobrait pedig egy Stuhlhof Sebestyén nevű fafaragó „östehetség” készítette 1770-ben.

Tihannyal kapcsolatban ne feledkezzünk meg a kikötőtől kb. félórányira, a hegy keleti lejtőjén levő barátlakások megtekintéséről. Ez 7—8 sziklába vájt üreg, melyben III. István király idején, 1170 tájban Oroszországból származó gör. keleti szerzetesek laktak Szent Miklósról elnevezett perjelségben. Ezekhez hasonló sziklatemplomok csak a Krimi félszigeten és Kiev környékén láthatók. A sziklatemplomok fölött volt a ma szőlők között álló Óvár, melynek leletei azt bizonyítják, hogy ott az ókorban már kelta lakosság tanyázott. Az óvár északi sziklafalait az évezerek óta süvöltő északi szél olyan érdekesen csiszolta le símára, hogy az itt megforduló geológusok szerint ilyen csak a szaharai sziklahegyek oldalain lehet látni, másutt Európában azonban nem. Tihannyal kapcsolatban nem feledkezhethünk meg a kecskekörmök megemlítéséről, melyek egy még a Balaton létezése előtt e vidéken morajló, ú. n. Pannónia tengerben élt, congeria nevű kagylónak kővült maradványai. A tihanyi Balatonparton álló biológiai intézetben állandóan több külföldi tudós, főleg német és olasz dolgozik. Mellette van a Balaton legszebb épületeinek egyike, József főhercegnek 20 hatalmas teremből álló kastélya.

Kevésbé ismertek, az apátsági templomtól a félsziget belseje felé eső, ú. n. Belsőtónak nevezett nádas mocsár körül emelkedő ú. n. geizirkúpok, melyek a külföldi tudományos világ előtt igen nevezetesek. Ezek sárvulkánok voltak abban a korban, midőn a balatoni bazaltvulkánok működése már megszűnt és forróvízzel kevert földtörmeléket löktek ki magukból. Kb. 110 ilyen geizirkúpot lehet megtalálni a félsziget fensík-

ján, melyek között az ú. n. Aranyház a legnagyobb. Opálszerű kovával kibélelt oldalán a kráter nyílása még jól felismerhető, bár most kődarabokkal van teledebálva. Ugyancsak érdekes a félsziget nyugati oldalán egy kb. 40 év előtt történt suvadás folytán a Balaton vizébe lecsúszott ú. n. szarkádi erdőrés, tövében az 5 éve épült Nemzetközi Sporthorgásztanya bungalow-jával. Ezzel szemben van egy állítólag a Balaton vizében fakadó forróvizes forrás, melynek környékén, mint mondják, néha főtt halakat lehet találni a Balaton vizében. Ha még megemlítjük az apátsági monostor ama legendáját, hogy annak keleti folyosóján levő ablakból egyszerre kinéző férfi és nő rögtön egymásba szeret, kimerítettük a Tihanyra vonatkozó „veszedelmes” helyek ismertetését.

Nem messze Tihanytól találjuk a Balaton-parton *Örvényes* falut, mely német fürdővendégeinket azért érdekelheti, mert ez volt valamikor az egyedüli német község a Balaton-partján. Lakóit a XVIII. század elején felépítette Württembergből az apátság és a lakosság mai viseletével még sokat megőrzött eredeti szokásaiból, bár német anyanyelvűek ma már ott nincsenek. Tovább nyugatra a *révfülöpi* állomástól kb. negyedóránnyira az országút közelében szőlőföldek között áll a XV. századbéli ecséri templomrom, mely a felkeresésre nagyon érdemes. Sajnos, tornyának felerésze 1936-ban a kellő gondozás hiánya miatt beomlott, de még így is igen festői látvány és remek kilátása van a Balatonra. Falfestményeit, melyeken Szent Kristóf alakja (a nép szerint Góliát) volt látható, már szintén lemosta az eső és a szél, de homokkő falai, kőkerítése és tornya még megvannak.

A *Badacsony* hegyén a közismert Kisfaludy és Szegei Róza házán kívül keressük fel a hegy nyugati oldalán a fensík szélén álló Ranolder-keresztet, melyet a volt veszprémi püspök 60 pár bivallyal vontatott fel oda, hogy messziről mutassa a balatoni utasoknak a kereszt dicsőségét. A hozzá vezető úton találjuk a Rózsa-követ, egy hatalmas kerek bazaltsziklát, melyről szintén azt tartja a legenda, hogy a ráülő férfi és nő még az évben egymásé lesz. Francia utasokat érdekelheti

az a körülmény, hogy Kisfaludy Sándor a napóleoni háborúk alatt sokáig volt fogságban a délfranciaországi Draguignanban, Petrarca Vauclusé-hez hasonló helyen, kinek költészete bizonyára hatással volt az ő költői működésére is. A Badacsonytól nem messze van a *szigligeti* várrom, melynek 700 éves falai igen érdemesek a megtekintésre. Különösen napnyugtakor a Balaton-part egyik legszebb körkilátása nyílik innen, mely kicsiben a nápolyi öböl álomszerű panorámájára emlékeztet. Szigliget is egyike volt ama váraknak, melyek a török hadak ostromának estek áldozatul a boldog Nyugat védelmében. Még szerepet játszott a későbbi Rákóczi-szabadságharc idején is és végül, mint még sok más balatonmenti várat, Lipót, illetve Károly császár a szatmári béke megkötése után leromboltatta, nehogy ismét támaszpontja lehessen egy esetleg fellobbanó magyar szabadságmozgalomnak. Ugyane sorsra került az onnan nem messze fekvő *csobánci* vár, melynek romjait szintén nagyon érdemes felkeresni. Az egykori várudvarban az utolsó várúr, Rátóti Gyulaffy leányainak kertje helyén vadon még mindig virágznak a szegfűk és orgonabokrok. A csobánci várral majdnem szemközt fekszik a *Szent György-hegy* ugyancsak bazalt takaróval fedett kúpja, mely a monda szerint egy óriási bika sírja. Néha a hegy belsejében még ma is megmordul a bika, mire a hegy fennsíkján legelő gulya ijedten szerteszalad, látszólag minden ok nélkül. A Szent György- és Badacsony-hegy északnyugati oldalán láthatók a szél által évezredek óta gyönyörűen kipreparált bazaltoszlopok, az ú. n. kőszákok, melyekhez hasonlókat Európában nem, csak Észak-Amerikában és Indiában lehet látni. Érdekesek a nemesgulácsi és badacsonyi, drótkötélpályákkal ellátott bazaltbányák is, melyekből az útpítéseknel használt kőkockákat fejtik. E hegyek közelében fekszik *Tapolca* község, melynek ú. n. karsztvizet tartalmazó langyosvizű tavasbarlangja ugyancsak egyedülálló európai ritkaságszámba menő látványosság, különösen most, midőn földalatti járatait kibővítették es rajta villanyfény mellett csónakázni lehet. Érdekes látvány a város közepén levő rengeteg apró hallal, ú. n. fürge csellével bővelkedő langyosvizű tó is. A tapolcai

medencében emelkednek ki a Balaton-vidék egyik leg-szebb látnivalóját képező vulkanikus bazalthegyek, az ú. n. mezák, melyek a pannóniai tenger elvonulása után az ú. n. pliocen korszakban keletkeztek. Majdnem egymásmellett láthatók itt a gulácsi, tóti és Szentgyörgy-, Badacsony-hegység, távolabb a Haláp- és Kabhegy, melyek cukorsüveghez vagy koporsóhoz hasonló alakjukkal magányosan emelkednek ki meredeken a síkságból, tanúbizonyságul annak a hatalmas vulkáni működésnek, mely valaha itt végbement és jelenleg oldalaikon kitűnő termő szőlőkkel őrizve meg a vulkáni működés tüzét. Badacsonyon hatalmas állami borpincészet létesült 1911-ben, melyben az itt termő 600 különböző szőlőfajtának borát egységes módon kezelik. A Tapolcától Keszthely felé vezető vasútvonal mentén látjuk a Balaton-parton, magános dombon a régi *Szent Mihály-kápolnát*, melyben egy érdekes oltárkép azt a jelenetet ábrázolja, midőn 1739-ben egy téli halászat alkalmával a Balaton jegén rekedt 40 halász csodával határos módon menekült meg a jegesvízben való biztos haláltól, mely téli halászatok idején gyakorta fenyegette a Balaton halásznépét. Közeli van a híres Szépkilátódomb, Hamilton hercegnő, Festetics Tasziló herceg angol születésű nejének kedvenc pihenőpadjával. *Keszthelyen* a Balaton kis fővárosában a XIII. századbéli, becses műemléket képező és középkori síremlékekkel díszített plébániai templomon kívül nevezetes a Balatoni Múzeum, gazdag gyűjteményeivel, az 1797-ben Festetics György által alapított Georgikon, mely Európa legelső gazdasági szakiskolája volt, valamint a Kossuth Lajos-utcában levő boltíves, ú. n. zsidóház. Itt született Goldmark Károly, a „Sába királynője”-nek stb. világhírű zeneszerzője. Keszthely e legöregebb épülete valaha a gersei Pethő 1729-ben kihalt régi nemesi család tulajdonában állott, mely valaha a Balaton-vidék leggazdagabb földesura volt, temérdek birtok és vár ura. örökségük rokoni kapcsolatok folytán a mai Festetics hercegi családra szállott, mely Napoleon utódaival, valamint az angol királyi családdal is rokonságban áll. A Keszthelyen lévő Festetics-kastély kétfélmillió forintba került, hatalmas tornyos 140 szobás épületével, 100 holdas parkjával arról nevezetes, hogy Európa leg-

nagyobb magánépülete. Falai között megfordult Rudolf és Ferenc Ferdinánd trónörökös, Albrecht szász király, sőt walesi herceg korában VII. Edvárd angol király is. Nagyértékű gyűjteménnyel bíró könyvtára és oklevéltára van, mely máig sincs kellően feldolgozva és rendkívül értékes képtárat és kéziratokat, pl. Napóleonnak 33 eredeti levelét is tartalmazza. A kastély ivóvízszükségletét egy hat km hosszú vízvezeték látja el, mely a Vonyarc község melletti erdei forrás vizét szállítja a kastélyba. A Festetics-féle 120 ezer holdas birtokhoz, mely Magyarországon egyike a legnagyobb hitbizományi uradalmaknak, tartozik a közeli Ujmajor, melynek tisztartói lakában született Petőfi Sándor későbbi felesége: Szendrey Júlia. A ház emléktáblával van megjelölve. Ugyancsak a közelben van az ú. n. Fenékpusztai major, melyben angol trénerek felügyelete mellett a híres Festetics-féle ménes versenylovait tenyésztik. E helyen találták meg a rómaiak legnagyobb balatonmenti erősségét, a négy méter magas kőfalakkal körülvett, 12 toronnyal védett Mogentianát, melynek falai között született Nagy Teodorich gót király, a Nibelung monda haláltalan berni Detréje. A római vár romjai magántulajdonban lévén, sajnos, mai napig sincsenek kellően feltárva, bár a rendszertelen kutatások nyomán napfényre került edények, eszközök, ékszerek a keszthelyi és sümegi múzeumokban egész szekrényeket töltenek meg. Nyaranta a pécsi Tudományegyetem látogatott szabad egyetemi előadásokat rendez Keszthelyen, melyeknek mindig sok idegen, német, olasz és más nemzetiségű hallgatója is szokott lenni.

Keszthelytől autóbusszal 12 pernyi távolságban a rheumafürdőjéről világhírű, 30 m mély és 37 fok meleg hévizei gyógyhatását az annak fenekét ellepő tőzeg-törmeléből álló, ú. n. korpá nagymértékben segíti elő. A tó vizét a Lovassy Sándor dr. keszthelyi gazdasági akadémiai tanár által a Nílusról odatelepített lótuszvirágok lepik el, melyet itt tündérrózsának neveznek. Hévíz közvetlen közelében van az *egregyi* Árpád-kori kis templom, amely a XIII. században épült, ma is használható állapotban van és régies szépségű, arányos külsejével vonja magára a látogatók érdeklődését. Ugyanitt látható egy Nagy Konstantin császár korából való római téglasír,

benne csontvázsal, a Baráth-féle telken. Keszthelytől északra ugyancsak kitűnő autóúton közelíthetők meg Rezi és Tátika várromjai, valamint *Sümege* város, mely szintén várromjáról, valamint a megtekintésre ugyancsak érdemes Darnay-féle múzeumról nevezetes, melynek gyűjteményében, különösen a dunántúli római és keltakorabeli leletek, pl. a szalacscai pénzverőműhely felszerelése, valamint bőséges népművészeti tárgyú anyag a kiemelkedő látnivaló. (Ezeket legújabban Keszthelyre szállították.)

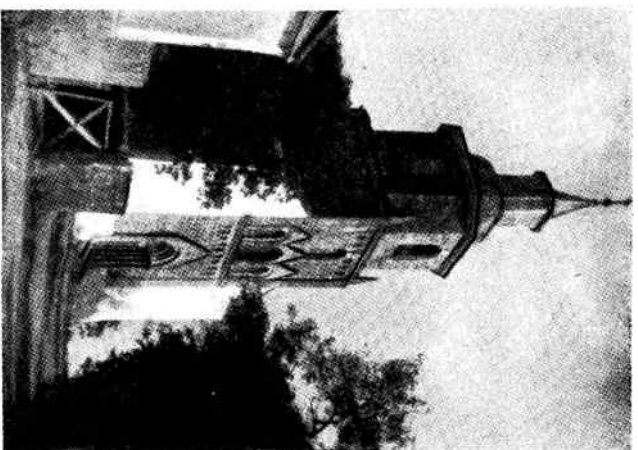
A fenékpusztai vártól délre, néhány km-nyi távolságban van a Balatonból a Zala folyó torkolatán át csónakkal is megközelíthető *kisbalatoni* ösmocsárvilág, melynek megtekintése különösen vadászember részére igen érdekes élményt jelent, mert a ma is 14 km² terjedelmű, majdnem áthatolhatatlan nádrengetegben még ma is tízezerrel félszkelnek a legkülönbözőbb vízimadarak, vadkacsák, gémekek, íbiszek, sőt 18—20 pár a legnevezetesebb és legritkább vízimadarakból, a nemeskócsagok fajtájából. Ezeket ma a Madártani Intézet külön örrel őrizteti, aki a közeli Vörs faluban lakik és minden egyes kócsag-fiókát meggyűrűzve számon tart. Hollandi utasokat bizonyára érdekelni fogja, hogy elsőnek a németalföldi kormány tette lehetővé igiso-ban, tetemes pénzadománnyal, hogy a mindjobban pusztuló kócsagok védelme állami intézmény keretében eszközöltessék. A Kisbalatonon kívül ugyanis Európában ma csak a Dunatorkolat hozzáférhetetlen mocsaraiban található meg e vízimadarak és ezért azelőtt holland, angol és német ornitológusok gyakran keresték fel Európa e legnagyobb gém- és kócsagtelepét, hogy a máshol már alig látható vízimadarak életét a maga eredetiségében tanulmányozhassák. A Kisbalaton vizében tenyészik a nagymennyiségben termő, súlyom nevű vízinövény, melynek gumóit régebben burgonya helyett ették. A Kisbalatonból származó nádat és sást vagonszámra viszik ki Németországba és Olaszországba, ahol stukatúrának, illetve borospalackok befonására használják föl. Valamikor ugyancsak a Kisbalaton mocsárvilága vette körül a közeli *galavár* községet, melynek környéke azonban ma már az ingovány lecsapolása óta, kb. 80 éve szárazon van. E Zalavár valaha Privina morvaszláv nyitrai fejedelem birtoka volt, ki e területet még a magya-

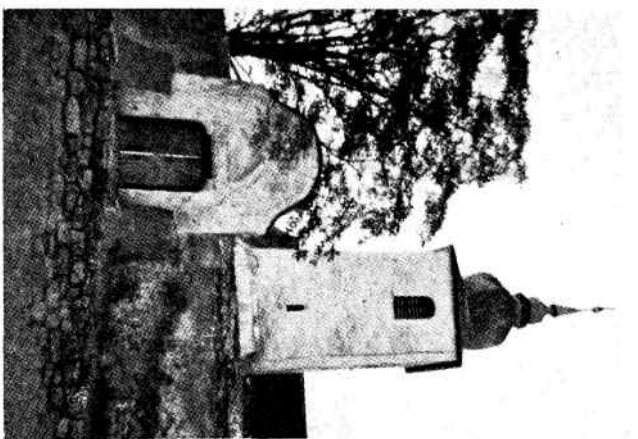
5. Köröshegyi r. k. templom

6. Ecséri templomrom

7. Felsőörsi prépostsági-templom

8. Vöröskertnyi r.f. templom

rok bejövetele előtt előbb hűbérül, majd tulajdonul kapta Német Lajos királytól. Pribina itt Szent Adorján tiszteletére templomot is épített, mely a salzburgi érsek fenhatósága alatt állott és alighanem az első keresztény egyház volt Magyarország területén. Ma csak csekély rommaradványai és egy emlékkereszt látható helyén az Esztergár felé vezető út mentén. A régi Zalavár neve Mosaburg, Mocsárvár volt és arról nevezetes, hogy a keleti egyház két legfőbb szentje, Gyriell és Method innen kezdte meg a szláv lithurgia létesítésére irányuló munkálkodását és utóbbit itt is temették el.

A Balaton déli, somogyi partján, *Siófokkal* kapcsolatban említésreméltó, hogy a rómaiak voltak az elsők, kik Galérius császár idején a Balaton lecsapolásával foglalkoztak; a kaposvári vasútvonalnál levő első őrház közelébe η a Sió római zsilipjének csekély romjai még ma is megvannak. Magát a fürdőtelepet 1891-ben az akkori mocsaras Balatonpart nagyarányú feltöltésével alapították. A Balatoni Halászati Társaság telepét is érdemes Siófokon megtekinteni, ahonnan a balatoni halakat szállítják az ország minden részébe és a külföldre. Itt gyártják az állattakarmányozásra használt hallisztet, valamint a garda nevű hal pikkelyeiből készült ú. n. Fischsilbert (Essence d'Orient), melyből párisi és gablonzi műhelyek a hamis gyöngyök fényének előállítására használt bevontot készítenek. Siófokról könnyen megközelíthető a kiliti-i repülőtér, a mindig népes nemzetközi mezőnnyel startolt nyári balatoni csillagtúra végpontja, valamint a Gyöngyösbokrétájának őseredetű néptáncairól nevezetes Karád község, ahol Gárdonyi Géza is fiatal korában tanítószkodott. Ugyané vonalon közelíthető meg a kis Zala község, ahol Zichy Mihály, a világhírű festőművész született s ott még ma is meglévő műtermében sok képét és műgyűjteményét őrzik. *Szántódon*, az ősi révcsőfalán művészi bronzrelief hirdeti Csokonai Vitéz Mihály emlékezetét. *Balatonföldvár* keltakori tényleges földváráról nevezetes, melynek sáncai a fensíkon levő Majláth- és Imre-utcában még láthatók. Innen az ásatások IV. századbéli érmeket, cserépedényeket és urnákat hoztak napvilágra. Balatonföldvár a magyar arisztokrácia exkluzív nyaralóhelye. Külföldiek is gyakran időztek itt. Földvártól néhány kilométernyi

sétával közelíthető meg az igen érdekes *kőröshegyi*, a XIV. században épült plébániatemplom, mely a török uralmat is átélte és zömök támpilléreivel, hatalmas tornyával, melyen a donjonok, lőrészekkel ellátott bástyatornyok ma is épségben láthatók, mély benyomást gyakorol a szemlélőre. *Balatonszemes* fürdőhelyen nevezetes a katolikus templom XVI. századbeli renaissance szentségtartója, pastophoriuma, Mátyás király idejéből, mely gyönyörűen faragott angyalfej- és növénydíszével értékes műemlék. Ugyanitt van a „Bagolyvár” nevű villa, mely egy őskori földsáncon épült és a középkorban „Bolondvárnak” nevezett törökkorbéli erősség helyén emelkedik. E vár a török-magyar harcok idején szintén nevezetes szerepet játszott Somogy megye védelmében éppen úgy, mint a balatonbogiári és fonyódi várhegy tetején valaha fennállott jelentékeny ősmagyar várak, melyek szintén a török-dúlások közepette pusztultak el. Fonyódtól délre öreglak község mellett, a Balatontól kb. 18 km távolságban szőlő közepette állanak a Szent László király által 1091-ben alapított *somogyvári* Szent Egyed bencés apátság romjai, mely a francia vendégeket azért érdekelheti, mert fiókegyháza volt a francia Flavia-völgyi Gillesi apátságnak és ott kb. 150 évig mint egy francia sziget állott fön, amennyiben kizárólag francia nemzetiségű apátok, mint Gilbert, Hervé és mások, valamint francia pecséttel odaajánlott szerzetesek buzgólkodtak. A birtok jelenlegi tulajdonosa, özv. gróf Széchenyi Imréné öreglaki kastélyában számos szobor, dombormű és más műemlék van felhalmozva, mely az apátsági templom ásatásakor került elő. A háromhajós francia-román stílusban épült egyház pusztulása szintén a török harcok idején következett be, melyek a békességben élő nyugateurópai országokkal ellentétben nálunk az összes középkori műemlékek megsemmisülését okozták.

Innen nem messze, Lengyeltóti községtől 8 km-re van a népi hímzéseiről nevezetes *Buzsák* község, melynek ú. n. bécsi pirossal való rátétes csipkemunkái a fővárosi kézimunkaüzletek kirakataiban is gyakorta láthatók. Buzsák és a közeli Táska község őslakossága a bácsbodrogmegyei sokácokból került ki és ezért e hímzések stílusa is nagyban emlékeztet a szláv-tót motívumú népi kézimun-

kákra. Népi kézimunka iránt érdeklődő vendégeink figyelmét érdemes még a Siófoktól nem messze eső *Balatonendréd* községben Kájel Endre református tiszteletes vezetése mellett folyó csipkeverőipar által előállított klöpicsipkére felhívni, ahol többszáz munkásnő foglalkozik háziiparszerűen a csipkéből készült zsebkendők, függönyök, miliók stb. verésével, akiket munkaközben is meg lehet figyelni. Érdekes, hogy a nyáron durva mezőgazdasági munkával is foglalkozó leányok és asszonyok, ujjai alól szemeink előtt milyen finom holmik születnek. Ezzel kapcsolatban felhívom a figyelmet a dunántúli pásztorok faragó művészetére, mely 50—60 évvel ezelőtt még igen virágzott, ma azonban, sajnos, az öreg faragó juhászok kihalása folytán, szintén mind ritkábbá válik. A budapesti néprajzi múzeum, valamint a keszthelyi, sümegi és veszprémi múzeumok még telve vannak e csodálatosan faragott és spanyolozott díszítésű kisebb-nagyobb használati tárgyak, mint bütykösök, tükrösök, borotva- és sótartók, kürtök stb. szebbnél-szebb gyűjteményével, a nép körében azonban már csak itt-ott találunk oly ügyeskező faragókat, kik e régi mintákat még ismerik és e nemes művészet tradícióit fenntartják. A Balatoni Intéző Bizottság a népművészet fennmaradásának fontosságát kellően értékelve, 1936-ban népművészeti házat létesített Tihanyban, melyben az igazi népművészeti termékek változatos gyűjteménye látható és vásárolható. Fontos szempont ugyanis, hogy a most nagyon divatba jött népművészeti tárgyak ne a pestkörnyékbeli, iparszerűen üzött hamis népművészeti műhelyek selejtes gyári áruiból kerüljenek elő, hanem azok csakugyan az ősi minták szerint a nép körében készüljenek és onnan kerüljenek a balatoni fürdőhelyeket látogató közönség kezébe. Az 1941. évi kimutatások szerint a Balatonon kb. 110.000 fürdővendég járt, reméljük, hogy ez érdekességek mindig több és több nyaralót fognak vonzani szeretett Balatonunk csodás partjaihoz.

BALATONBA ÖMLŐ ARANYPATAKOK

Köztudomású, hogy a Balaton déli, somogyi partján kevés a forrás, a kutak többnyire nem kifogástalan vizet szolgáltatnak a valaha tófeneket képzett földréte-

gekből, minthogy az ott leülepedett vízinövények maradványaiból túlsók szerves anyag kerül az ivóvízbe. E körülmény arra indította a Balatoni Intéző Bizottságot, hogy a Balaton mindjobban előtérbe nyomuló gazdasági fontosságára való tekintettel is több fürdőtelepen mély kutakat fúrasson a nyaralóközönség kellő ivóvízellátása végett. E kutak vize csakugyan megfelel a követelményeknek, bár például a kitűnő pesti vízhez szokott közönség bizonyos mellékízt talál bennük, de mégis sok helyen kilométernyi távolságról is felkeresik azokat a demizsonokkal felszerelt vízfordók. Ezenkívül azonban nagyszerű üzletet csinálnak a nyári idény alatt a helyi szikvízgyárosok is, kik ugyan közönséges kútvízből mesterséges szénsav hozzáadásával gyártják a különböző hangzatos neveken forgalomba hozott rendes szódavizet. De ezek mégis százezer palackszámra fogynak, nem egyszer azért, mert a gyanútlan nyaralóközönség azt hiszi, hogy az ú. n. csattos palackok valamilyen eredeti természetes szénsavas gyógyvizet tartalmaznak.

Annál meglepőbb ama tény, hogy a Balaton északi, zalai partján számos olyan, valóban természetes szénsavas ásványvíz fakad fel, többnyire közel a vízparthoz, a talajból — a közismert balatonfüredi savanyúvízen kívül — mely évszázadok óta *mind a mai napig kihasználatlanul folyik a Balatonba*, s ott legfeljebb — a halak egészségének előmozdítására szolgál...

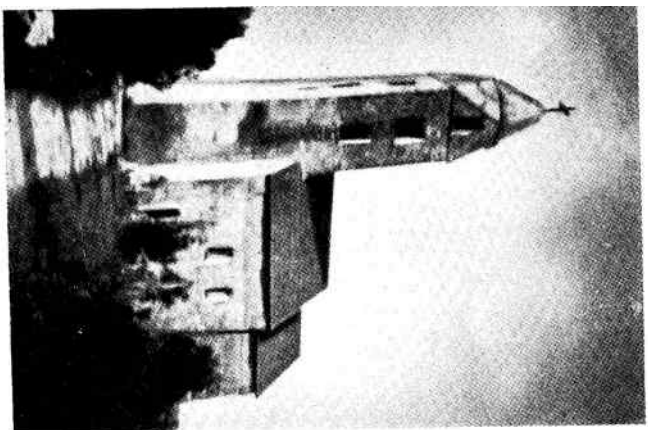
Ugyanis a geológiai őskorban történt ama hatalmas hegységletörés, illetve süllyedés, mely Zágráb vidékétől egész Miskolcig terjedt s amelynek tulajdonképpen a Balaton keletkezése is köszönhető, még más tekintetben is nagyon fontos következményekkel járt hazánk természeti kincseinek szaporítása körül. Éppúgy, mint ahogy valaha a Duna völgyének balparti leszakadása létrehozta a budai oldal „fel- és al-hévvizeit” (a Gellért-fürdőtől a Rómaipartig) éppénúgy a Balaton északi partján úgyszólván egymás mellett fakadtak fel a leszakadt rétegek hasadékain a különböző ásványvizes források, melyek többnyire szénsavtartalmú savanyúvizek is. Legnevezetesebb ezek közül a balatonfüredi, kékkúti s a csopaki, melyeknek vize kisebb-nagyobb mértékben felhasználásra is kerül. De igen sok olyan forrás van, például a lovasi,

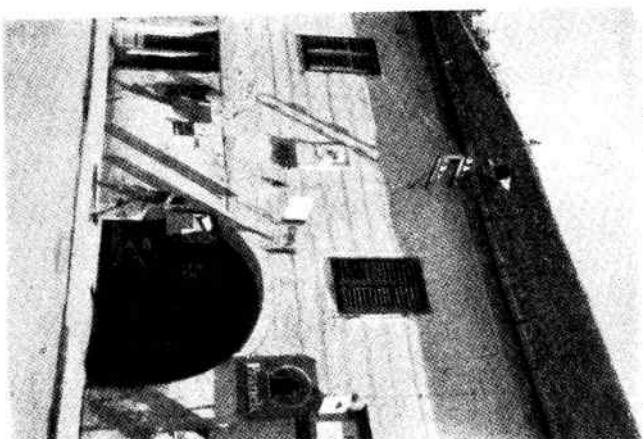
9. *Tapolczai melegtó*

10. *Badacsonyi Rodostó-ház*

11. Egeregyi kápolna

12. Keszthelyi Goldmark-ház

kerekedi, zánkai, rendesi, kisörsi, nemegulácsi, szepezdi, mely egyáltalán nincs kiaknázva s ha van is valami gyenge kézben levő primitív kútja, de vize kihasználhatlanul vész kárba. Ezenkívül vannak azonban a Balaton fenekén még ú. n. „heves”-ek is (a nép e névvel jelöli őket), melyek azáltal árulják el jelenlétüket, hogy e helyek fölött (melyek többnyire szintén közel vannak a tóparthoz) a víz télen sem fagy be, mikor egyébként a Balatont jégpáncél borítja. Sőt van egy legenda a tihanyi Csúcshegy alatti vízfenéki hőforrásról, mely állítólag oly forró, hogy környékén — főtt halakat lehet a vízből kifogni (?). Egyébként a világhírű Hévízi tó is ilyen Balaton környéki hőforrás és vannak geológusok, kik azt vitatják, hogy ez is egyik „biztonsági szelepe” a föld mélyén kialvóban levő egykori vulkáni működésnek, mert e helyeken tör elő a szabadba az a feszítő erő, mely egyébként még ma is vulkánikus kitöréseket eredményezne a közeli hegységekben.

A fent említett geológiai törésvonal mentén már Fejér megyében is találunk felfakadó gyógyforrásokat. A Balaton partján azonban nyugatnak haladva, először a *lovast* szénsavas forrás jöhet tekintetbe. E körülbelül 300 lakosú, Veszprém megyéhez tartozó kisközség, Alsóörs mellett fekszik. A régi malom fölött találjuk a primitív betonhengerbe foglalt, négyoszlopos zszindelytetővel fedett, egyébként szabad ég alatt fakadó szénsavas forrást, melynek a vize kis patakot képezve, állandó eséssel folyik bele a Balatonba. Kihhasználva nincs, csak itt-ott jelenik meg a község egy-egy lakosa, hogy kannáját vízzel megtöltse. A forrás tulajdonosa a vizet még nem analizáltatta s a szükséges anyagi felkészültség híján azt kiaknázni nem tudja.

Nem messze innen van *Csopak* község, melynek a tóparthoz közeli területén már kisebb épület által védve fakad az ugyancsak természetes szénsavtartalmú Szent József gyógyforrás. Ennek vizét tulajdonosa már palackoztatja is, de kellő forgalmat még sem tud elérni, mert a szódavizek versenyével nehezen tud megbirkózni. Pedig e forrás vizét Emszt Kálmán vegyész analizálta is s azt találta, hogy bőven tartalmaz vasionokat és szabad szén-savat, tehát vasas savanyúvíz, melyben bőven van még

mész, magnézia, HCO^3 és SO^4 ion is. Szabad szénsav tartalma 1752 cm^3 . Érdekes megemlíteni, hogy e forrástól pár lépésnyire van az ú. n. Koporsó-domb, mely arról nevezetes, hogy innen több római kőkoporsót (szarkofágot) vittek a veszprémi múzeumba bizonyosságul annak, hogy a rómaiak is — kiknek volt érzékük a fürdő kultúra iránt — e helyen már használhatták ezt az ásványvizet. Ugyanitt van a kis, kerek, földfalak között álló ú. n. Sóstó, melyről a legenda azt tartja, hogy egy római császárnőnek volt mesterségesen ásott fürdőmedencéje, melynek vizét ugyancsak e gyógyforrás 8—10 m magas vízszlopa táplálhatta. De találtak itt földalatti, ősi pincéket is, melyekben megkövesedett bor állott az edényekben polcokra rakva, szintén évszázados kultúr-múlt tanúságaként.

Csak 2—3 kilométerre van innen a *kerekedi*, nádasal sűrűn benőtt öböl, mely arról nevezetes, hogy Lóczy Lajos, a Balaton-kutatás hervadhatatlan érdemű úttörője innen irányította a tó tudományos átvizsgálására irányuló munkáját. De van ez öbölnek még egy fontos nevezetessége is: a tóparti nádasban 4—5 szénsavas forrás buzog fel a talajból, mely csak akkor közelíthető meg száraz lábbal, ha alacsony a Balaton vízállása, mert különben csak térdig érő vízben lehet megközelíteni e forrásokat. Ezek, kigazdák tulajdonát képező nádasparcellákon fakadnak és minden vizsgálat, foglalás stb. nélkül ontják vizüket a Balatonba, illetve a környező nádasba.

Innen már úgyszólván kőhajításnyira van csak a *balatonfüredi* fürdőtelep, melynek régi időktől fogva ismert savanyú vize az egyetlen, mely méltó keretben kerül felhasználásra. Állítólag már szintén a római korban is használták, mikor Valéria császárnő anyja, Prisca itt nyerte vissza egészségét. — Kevésbé ismertek azonban azok a szénsavas források, melyek a Füredtől Tihany felé vezető út mentén az omladozó, érdekes Eötvös-féle nyaralóval szemben egy szőlőben fakadnak. Ezeket 1931-ben ifj. Lóczy Lajos tárta fel a m. kir. kincstár megbízásából, de vizük jelenleg még szintén felhasználatlanul folyik a Balatonba, bár a felfedező tudós szakvéleménye szerint ez újonnan feltárt szénsavas források hivatva volnának nemcsak Balatonfürednek, mint gyógy-

fürdőnek régi jó hírnevét öregbíteni, hanem bázist nyújtának a jövőben egy új modern szívbeteg fürdő, a magyar Nauheim vagy Kissingen alapításához, miáltal az eddig külföldön gyógyulást kereső betegek nagyrészét itthon lehetne tartani.*

Balatonfüredtől tovább nyugatra van a *zánkai* ú. n. „Vérkút” forrás, szintén magántelken. E kutat ugyan foglaltatták, vizét analizáltatták is, de forgalombahozatala iránt még nem tettek lépéseket. Ezt a forrást is ismerték már a rómaiak, a nyaraló építése alkalmával egy római oltárkö darabja s egy díszesen faragott vörös kőoszlop került elő a földből, melyet e sorok írójának közbenjárására a keszthelyi Balatoni Múzeumba szállítottak. Nevét a forrás vagy onnan nyerte, hogy vastartalma vér-vörösre festette a környező talajt, vagy pedig, mert a vérképzésre éppen ezáltal igen előnyös hatással van. A vizet Marschall Ferenc vegyész analizálta és azt találta, hogy az a „keserűsöt is tartalmazó vasas-, földes-, meszes-, szénsavas savanyúvizek csoportjába sorozható s mint ilyen, ezidőszerint egyedülálló”. Érdemes a megemlítésre, hogy körülbelül 100 évvel ezelőtt sokkal népszerűbb és látogatottabb volt e forrás, mint manapság. A régi világban az egész környék fiatalságának találkozó helye volt a Vérkút. Vasárnaponként szólt a zene, járták a csárdást és messze földről jöttek a lajtos kocsik a víz elhordására, melyet vérszegénység, étvágytalanság, testi gyengeség ellen használtak. Egy 1848-ban megjelent útmutató: Horváth Bálint „A füredi savanyúvíz s Balaton környéke” című könyve szerint: „a Vérkút orvosló erejű forrással, fürdőházzal bír. Ezen hely nyári napokban a köznéptől sűrűen látogatatik. Van itt a köznép számára fürdőház, kádakkal és négy fürdőkamrácska ugyanannyi kádakkal, köszvény és köldökcsömör (!?) ellen jósikerrel használtatik. Közbirtokosok telkén fekszik, kik az évi bérletet le szokták fürödni” stb. Ma, száz évvel később, csendes és elhagyatott hely a valaha víg élettől zajos Vérkút környéke. Vasárnaponként nem keresi már fel a környező községek vidám fiatalsága vagy gyógyulni vágyó betegek. Úgy látszik, várni kell — a rómaiak visszatérésére, hogy ismét oly főúri villák álljanak e gyógyforrások környékén, mint

* A balatonfüredi kincstári szénsavas források. 1936.

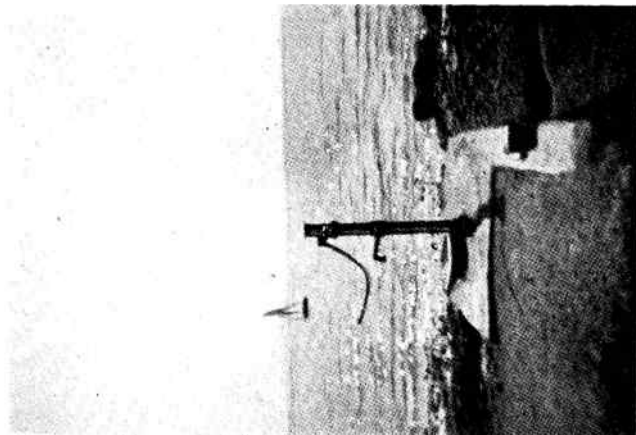
amilyenek az ő idejükben, ezerhatszáz év előtt voltak ott, az ásványvízforrások gyógyerejét mindenkor kellően megbecsülő „barbárok” korában.

Innen még tovább haladva nyugat felé, a Balaton partján előbb a *szepezdi* állomás mellett, a vízparthoz szintén közel fakadó szénsavas forrást, majd a *kisörsi* és végül Rendes község határában az ú. n. *pálkövi* Rákóczi-forrás szivattyús kútját találjuk oly közel a tóparthoz, hogy magas vízállás esetén e szénsavas forrást is elönti az ár. Sem a szepezdi, kisörsi, sem a rendesi forrás nincs még analizálva s vizüket csak a környékbeliek isszák. Nem messze innen van még a *kékkúti*, már jobban ismert savanyúvíz, melynek felhasználása már rendszeresen, megfelelő berendezéssel folyik, viszont a Balaton-parttól már szintén kissé távolabb eső *nemesgulácsi* szénsavas forrás ugyancsak nincs kellő kezelés alatt, bár savanyúvize még a füredinél is* dúsabb szabad szénsavban.

Valóban sürgős szükség lenne már arra, hogy ma, amidőn egyetlen természeti kincsünket sem szabadna parlagon hevertetni, valamely tökéredekelttség figyelme ez elhanyagolt értékes savanyúvizek felé forduljon, melyeknek könnyű kiaknázásával és helyszíni, például víziúton való elszállításával egyrészt meglehetne oldani a somogyi erősebb látogatottságú fürdőtelepek egészséges ivóvízellátását, másrészt újabb hatalmas gyógytényezővel lehetne szaporítani a Magyar Tengernek már amúgy is páratlan regeneráló hatásának hírnevét. Viszont addig sem szabadna túrni, hogy a Balaton környékén közönséges kútvízből előállított mesterséges szódavizet, ásványvízszerű csattos palackokban a közönséget megtévesztő elnevezések alatt, természetes balatoni gyógyvizekként hirdessenek és árusítsanak.

AZ ELHAGYATOTT „ABESSZÍNIA”

Abessziniának nevezik tréfásan a zalai Balatonpartnak Zánkától Aszófőig terjedő, maig is eléggé kiépítetlen, a nyaralóközönség által alig látogatott részét, mely Akaii, Balatonudvari és örvényes községeket foglalja magában. Még a balatoni kalauzok is unalmasnak és hosszúnak nevezik az odavezető utat, melyet „gyalog csak akkor

13. Rendszeri Rakóczi-forrás

14. Zánkai Vérkút-forrás

15. Balatonföldvári lithiumos forrás

16. Balaton-Údvári ref. temető

érdemes megtenni, ha a vasút hiányos összeköttetése miatt kénytelenek vagyunk rá”. Mivel ez a feltétel bizony hiánytalanul fennforog mostanában, csakugyan gyalog tehetjük meg Aszófőtől a mintegy két és félórás utat; de minden pontjában más-más érdekességet nyújtó Balatonunk dicséretére legyen mondva, azt cseppet sem találjuk oly unalmasnak s nincs okunk megsajnálni a tűző napon tett vándorlást, mert állandóan egyik oldalon a Balaton s a tihanyi félsziget romantikus panorámája, másik oldalon a Balatonfelvidék távolabb emelkedő vonulatának látványa kísér és teszi az utat változatosná.

Már az aszófői állomás közelében álló impozáns, ú. n. Szöllősi templomrom megérdemli a megtekintést, mert e XIII. századbeli falak oldalán lóhereíves, gondosan faragott, s finom hatású kőékményeinek egy része ép-ségben látható. Hogy már a rómaiak is figyelemre méltatták e helyet, melyet valóban nem lehet, „minden különösebb szépségnélkülinek” nevezni, igazolják az e pusztatemplomtól délnyugatra a Balatonban meglévő római falmaradványok, melyek talán az idemagasló tihanyi Csúcshegy római őrtornyával voltak kapcsolatban. Ugyanily templomromot találunk a félórai távolságban levő örvényes, dombon fekvő temetőjében is, ahol Ádám Iván paphistórikus megállapítása szerint valaha a Pálosok kolostora is állott. Ez eredetileg örményesnek nevezett község sokáig arról volt nevezetes, hogy az egyetlen tisztán németajkú település volt a Balatonparton, melynek lelkészei a szószékről is németül prédikáltak s jellegzetes népviseletüket is fenntartották. Ma már persze mindez a múlté, a lakosság itt is megmagyarosodott, bár különösképp hatott, hogy — ottlétünkkor igaz, vasárnap délután lévén — senkit sem lehetett az utcán látni. Mintha kihalt községben jártunk volna, egy festői vízimalom advarán még a házőrző kutya sem mutatkozott, csak a rohanó patak súrolta egyhangú zúgással a mozdulatlan malomkerék deszkáit. A közeli érdekes, majdnem római kinézésű kőhid közepén, falbaépített fülkében álló szent szobra szintén magányosan búslakodott; élő lényt nem lehetett látni, ami valóban különös ellentétet adott a napfényes, ragyogó táj derűjéhez. Fürdőéletnek nyomát sem találtuk a nádassal buján benőtt Balatonparton, melyhez még

a községből kiépített, megfelelő strandút sem vezet. Valóban érthetetlen, hogy ez a Tihanytól kőhajításnyira eső — a természettől nem is olyan mostohán elbocsátott hely, miért maradt el évtizedekkel a fürdőkultúra mögött, még ma is „kőkorszakbeli” mintáját mutatván be annak, hogyan nézhettek ki 50—60 évvel ezelőtt” a ma már nyaralóktól népes s tornyos úrvillákkal ékes többi fürdőtelepek.

Az innen ugyancsak kb. félórás sétára eső Balatonudvari községnek — mindjárt az országút mellett fekvő, régi református temetője máris nyújt, a Balatonvidéken másutt nem található érdekességet. Itt ugyanis a XVIII. század elejéről való, kb. 1 m magas, szívalakú régi sírkövek sorakoznak egymás mellett, olymódon, hogy a szív alakú kő hegye a földbe van rejtve s az epitaphium a felső, szélesebb részt tölti ki, mintegy szimbolizálva azt, hogy az elhunyt érdemei a szívekbe vannak beleírva. A feliratok betűzgetése közben a leveldi Kozma-család, valamint a deákferenci idők nagy pénzügyminiszterének, Kerkápoly Károly családja rég elhunyt tagjai nevére lehet bukkani és Siskey Imre ref. lelkész úr megmutatja szívesen a falunak a Balaton felé vezető egyetlen főútja mentén a máig is előkelő politikai szerepet vitt Kozmák bár egyszerű, de nemes építésű, boltíves tornácos ősi házát. Eötvös Károly, a minden Balatonbarátnak elolvasásra nem eléggé ajánlható „Utazás a Balaton körül” című, tudományos szempontból néha eltúlzott, de rajongó Balatonszeretettől eltelt művének 3-ik kötetében el is mondja, hogy a „zöldhasúnak” nevezett balatonudvariakat, hogyan üldözte ki református vallásukhoz való ragaszkodásuk miatt Városlöd vidékéről Padányi Biró Márton, — az egyébként nagyarányú templomépítkezéseiről nevezetes veszprémi püspök, 1745 táján, a Balatonnak akkoriban e legterméketlenebb, sivár partjára. — Ugyancsak ott olvasható az 1848 utáni idők nevezetes udvari ref. papjának, csengei Kiss Dávidnak története, aki mint pápai teológus önként jelentkezett a szabadságharc katonájának, s annak leveretése után előbb, mint színész, Prielle Kornélia társaságában szolgálta az éledő magyar kultúrát, később pedig itt lelkészkedett, 1905-ben bekövetkezett késői haláláig. Sebestyén Gyula „Mosolygó balatoni emlékek” c. köteté-

ben két kedves történetet is tud a maga idejében nevezetes férfiúról. Az egyik szerint Ferenc József 1852. évi „békítő” zalai körútja alkalmával Udvarin is járt s Kiss tiszteletestől megkérdezve, mennyi jövedelme van, ez azt válaszolta, hogy mint az „udvari pap”-nak; bár a községtől csak évi 120 forint, de a balatoni fürdés, a szép kilátás és a jó levegő szintén megér ott 1000—1000 forintot, tehát jövedelme a bécsi udvari papét is felülmúlja. Másszor pedig egy vasárnap bóbiskoló hívei előtt a szószekről prédikálva: „tűz van, tűz van, tűz van” kiáltással kezdte beszédjét. Mikor erre mindenki felriadt és szaladni készült, halkabban folytatta: „az én kebelemben ...” El is nevezték ettől fogva Tüzes Dávidnak.

A kis község paplakja ma is ugyanazon állapotban van, mint Tüzes Dávid idejében; most a Balatonfüred mellett valaha létezett Siske községből elszármazott Siskey tiszteletes úr a lakója, aki mindenképpen azon van, hogy az itt is még gyermekcipőben járó fürdőkultúra megnövekedjék s ezáltal a szegényebb lakosság jobb jövedelmi forráshoz jusson. Balatonudvarinak a vasútállomással szemben van már a nádasból irtott helyen kis strandja is, melyhez fasor vezet, egy penzió is hirdette már magát a nyári idényben, de bizony itt még nagyon sok hiányzik ahhoz, hogy fürdőtelep alakuljon ki e kedves vidéken, bár néhány csinos új villa az állomás közelében itt is mutatja a vállalkozási kedv ébredését. A Balatonpart itt a veszprémi káptalan tulajdona, mely olcsó partbérleti díj megállapításával nagyban elősegíthetné a pénzügyi nehézségekkel küzdő, most ébredező fürdőegyesület prosperálását.

Hogyha még megemlítjük, hogy innen az Akaii felé vezető kb. másfélórás úton, mely a már nagyobb fürdőtelepszámba menő Zánka felé vezet, Gzermann Antal országgyűlési képviselő elismerésre méltó buzgalma folytán valóban a semmiből létrejött, Budafoki Ker. Ifjak 1922-ben alakult Antaltelepét találjuk csak, s ezenkívül a ságpusztai határban a vizenyős réten egy római korbelti forráskútát, az erdőszéli temető oldalában pedig ugyancsak egy nagy római telep falmaradványait s egy szentély félkör alakú apsisát, mely kb. 1 méternyire, bozóttal benőve ugyan, de mégis jól megállapíthatóan emelkedik ki még ma is a talajból, úgy csakugyan mindent felemlítet-

tünk, ami a Balaton 200 km területű „aranypartijából” e 9—10 km hosszú „Abessziniában” érdeklődést kelthet. — Megfelelő vállalkozási kedv híjján bizony még sok idő fog eltelni, míg ez a partrészet is méltóan fog beleillesz-kedhetni a többi messze előltartó fürdőtelep ragyogó láncolatába. Ma még azonban tájjáró bottal a kézben, az Andrássy-út simaságú, nagyszerű műúton végigsétálva, egy nyári délelőttön, itt átadhatjuk még magunkat egy elhagyatott balatoni táj nyugodalmas, álmodó hangulatá-nak, ahol csak egy mellettünk elrohanó katonai autó emlékeztet néha arra, hogy messze dél felé, túl a Balaton legtávolabb sarkán, új világokat formáló erők vívják apokaliptikus harcaikat. . .

A BALATONVIDÉK BARLANGJAI

A Balaton környéke számos más látnivaló mellett, különböző, részben alig ismert barlangok egész sorával is rendelkezik, melyek sok érdekességet nyújtanak az őket felkereső nyaralóvendégek és tájjárók részére. E barlan-gokat négy főcsoportba lehet beosztani. Egyik a kenései és aligai partfő mellett, valaha emberi lakásokul is szol-gált, löszbe vájt „likak” (ez a barlangok neve a Balaton-vidéken), második a somogyi dombvidéken, a déli part-tól néhány kilométerre levő, ugyancsak löszbe vájt „be-tyár barlangok” s régi földvárak gabonavermei, harmadik a balatonfüredi és tihanyi mészkőben, illetve bazalt-tufában található üregek, végül a keszthelyi hegység dolomitjában képződött barlangok.

A keleti „Balatonfő” barlangjai közül legnevezete-sebbek a kenései úgynevezett „tatárlikak”. A Balaton-parton Kenéséről Fűzfő felé haladva, a műúton, a meredek partoldalban egész sor barlang nyílása látható. Részben egymás mellett, részben egymás fölött kilenc ilyen bar-lang van s az alsókba be is lehet menni. Részletesen Jankó János írta le őket „A balatonmelléki lakosság nép-rajza” c. művében. A kenései, tragikus véget ért Soós Lajos költővel, akinek emlékbobeliszkje ma éppen a bar-langok fölött áll a hegytetőn, e likakat 40 év előtt alaposan átkutatta. Szerinte nem valószínű, hogy a tatár vagy török időkben a lakosság odamenekült volna, mert e

barlangok ehhez nem elég tágasak, ellenben írásbeli adatok vannak arról, hogy már 1676 óta egyes családok csakugyan laktak e likakban. A kincskeresők persze ott hiába kutatnának az állítólagos arany-ezüst után, azonban számos állati csontmaradvány, emberi berendezések nyomai mutatják, hogy még 50—60 év előtt is voltak lakóik. A partoldal legmagasabb részén levő likakat ma azért nem lehet megközelíten i, mert a lankás hegyoldal leomlott a vízmosság következtében (lesuvadt) s így az üregvájók mindig lejjebb és lejjebb voltak kénytelenek újabb üregeket készíteni, ha bizonyos okból a faluban való tartózkodásukat — nem találták tanácsosnak.

Ehhez hasonló „troglodyta” lakás volt az aligai völgy torkolatában az úgynevezett „Simon-lik”, melyről a kilencvenes években sokat írtak a lapok. Ebben lakott ugyanis 1849-től 1896-ig egy Simon István nevű halász, aki rendes szobakonyhás lakást vájt a löszfalba, előtte kis omladék terrasszal. Ez azonban időközben szintén leomlott s így e valaha szép kilátásáról is nevezetes érdekesség ma már nem mutatja a hajdankori barlanglakók mikénti berendezését.

A somogyi Balatonpart közeli dombvidékén ismét több érdekes barlangot kereshetünk fel. Egyik a csipkeiparáról nevezetes Balatonendréd község (Zamárditól 5—6 km-re délre) melletti Dudahegyen levő, úgynevezett „Barátluk”. A község északi részén húzódó mély, szakadékos út jobboldalán, kb. 10 méter magasságban van a barlang nyílása, melyben a hagyomány szerint szintén a török időkben talált menedéket a lakosság. Nyílasán csak lehajolva lehet bejutni s akkor egy előcsarnokban találja magát az ember, melytől jobbra és balra további üregekbe vezető járatok láthatók. Ma e járatok be vannak omolva, de mint nekem mondták, jó néhány év előtt egy Jámbor nevű tanító kötelekkel és lámpával behatolt az akkor még járható baloldali folyosóba s abban több kilométert haladva, a Zamárditól nyugatra levő szántódi pusztán ért ki. — Még egy ilyen nagyobb „török” barlang van az ide közeleső Ságvár úgynevezett Likadombjának oldalán. Erről azt hallottam, hogy 36 szobából áll, egyesekben a kőből faragott asztalok és padok még megvannak s a bejárat felett IV. Béla címere látható.

A gyönyörű, sokezer holdas erdőségben az erdész segítségével csakugyan megtaláltam a barlangot, ugyancsak szűknyílású üregén be is másztunk s a villamos zseblámpák fényében láttuk, hogy ugyan nem 36, hanem 9 üregből áll, amelyek egymással nyílásokkal vannak összekötve. Egyikben tényleg kőlocák állanak köröskörül a fal mellett; ez valami tanácskozó helyiség lehetett. Megtaláltuk a címet is, de az nem IV. Béla, hanem a 80-as évek jellegzetes koronás címere volt. Az erdész szerint Patkó Pista somogyi híres betyár bandájának volt búvóhelye. Ez az érdekes hely az odavezető út tájképi szépségei miatt is igen ajánlatos a felkeresésre.

A Balatonkiliti mögött fekvő úgynevezett „Börevár” maradványainál található földalatti üregek, úgyszintén a Bábonymegyertől északra eső Kásivár romjainál levők is bizonyára gabonavermek lehettek, de nincs még felderítve, nem voltak-e szintén oly alagutakkal összekötve, melyek a balatonparti egyéb földvárakkal létesítettek kapcsolatot. A somogyi parton nyaraló tájjárók részére mindenestre kellemes és nem mindennapi érdekességű kirándulást jelent e könnyen megközelíthető titokzatos helyek felkeresése.

A Balaton zalai partján Balatonfürednek nevezetessége a már 1894-ben Kéry Gábor ottani asztalosmester által felfedezett, de csak 1934-ben Kadié Ottokár által feltárt Lóczy cseppkőbarlang, mely az ottani Kéki völgy baloldalán, a Tamáshegy aljában van, kb. 1 km távolságban a községtől. A róm. kat. templomnál az arácsi útra térve, a Vörös-féle malom előtt a kőfejtőig haladva lehet odaérni. Az L-alakú, mintegy 120 m hosszú, 2—5 m magas barlang több teremből, folyosóból, kápolnából s részben még máig sem átkutatott oldalfolyosókból áll. őskori nyomok nincsenek benne, mert felszíni nyílása nem volt, ellenben a mennyezetén igen szép cseppkőrózsák láthatók. E ma még eléggé ismeretlen barlang megfelelő kiépítéssel egyik legvonzóbb látványossága lehetne a Balatonvidéknek, annál is inkább, mivel egyik legforgalmasabb fürdőhely közvetlen közelében van.

A Füreddel szomszédos tihanyi félsziget barlangjai már sokkal inkább ismertek. Ezek az ú. n. „Barátlakások”, melyek részletes leírását Gholnoky Jenő „Tihany”

c. könyvében találhatjuk. (Balat. Társaság könyvtára I. kötet.) Négy csoportban állanak a tizenegyedik századbeli mesterségesen a bazalttufába vájt remetebarangok, amelyek árpádházi királyaink bizánci kapcsolatai folytán idetelepedett görögkeleti szerzetesek lakásai voltak, a Krim félszigeten ma is meglevő régi barlangkolostorhoz hasonlatosan. — Egyik-másikban az ablakok, oltár, az ikonfal nyoma ma is megvan, s éppen most folynak a munkálatok e rendkívül érdekes középkori kultúrmaradványok restaurálására, esetleg betemetődött további barlangcellák felkutatására, Gholnoky Jenő tervei alapján s az ő kezdeményezése folytán. E remetebarangok a kikötőtől jobbfelé haladva vannak, a Balatonfüred felé tekintő hegyoldalban, kb. 25 perc távolságban, tájjáró ösvény mentén, igen szép kilátással. E barlangcsoporttól délre két különálló barlang van, az úgynevezett „Leánylakás”, melyben 1750 körül állítólag egy Keszi nevű ember lakott eszelős leányával, de bizonyára e két barlang régen szintén a kolostorhoz tartozott.

E tihanyi nevezetességgel kapcsolatban teszem itt közzé amaz értesülésemet, hogy az ugyancsak Tihanyban levő egyik gejzirkúp, az úgynevezett Aranyház köveinek építési célra való (sajnálatos) kifejtése alkalmával, kb. 7—8 év előtt egy robbantás nyomán barlangra akadtak a munkások, mely e kis kihült vulkán belsejében nemcsak lefelé terjedt, de előrészből több oldalfolyosó is kiágazott. Nehogy azonban ember, állat beleessék, az üreget nagy kövek odahengerítésével betömték s a barlang mai napig sincs még felkutatva. Ugyancsak a tihanyi félsziget déli részén, az úgynevezett Cserhegyen, mely az „Aranyháztól” 7—800 méterre van, szántás közben egy Horváth nevű ottani gazda fedezett fel egy barlangnyílást. Az apátsági uradalom intézőjének fia hosszú kötéllel leereszkedett az üregbe, azonban szilárd talajra nem talált s kiáltása messzeterjedő visszhangzással járt, amiből nagy terjedelmű barlang ottretjtőzködésére lehetett következtetni. A barlang nyílására itt is vastag gerendákat fektettek, ezt ismét behányták földdel, úgyhogy most ez a barlang, mely talán az előbbivel is összefüggésben van, szintén még felkutatásra vár. Az ügy nagy idegenforgalmi jelentőségére való tekintettel talán a barlang-

kutató társaság vezetősége tehetne lépéseket e két üreg feltárására, illetve kikutatása iránt.

Végül még felsorolhatjuk a keszthelyi hegységben több helyen is található úgynevezett „Vadlánlik” nevű barlangokat. Ezek között a legismertebb a Keszthely melletti Gyenesdiás nyaralóteleptől 35 percre levő Vadleánybarlang, amelyen látszik, hogy a természetes dolomitüreget valamikor emberkéz tágította bővebbre. Ily Vadlánlik elnevezésű sziklaüreg van még a vindornyaszöllősi Kovácshegyen, a várromjáról nevezetes Rezi község határában és a zsidó medencében fekvő Vállus község dolomithegyében — de hogy mily „vad leányokról” nyerték nevüket, ma már nem állapítható meg. Valamennyinek fekvése azonban igen szép és érdekes. Ugyancsak a keszthelyi dolomitvidék barlangrendszeréhez tartozik a cserszegtomaji Szent Anna kápolnától pár lépésnyire levő úgynevezett Kútbarlang, amelyet 1930-ban kútásás közben fedezett fel Tóth Lajos ottani gazdálkodó. E barlang nincs még teljesen feltárva s eddig három teremszerű helyisége ismeretes, amelyek» mérete mintegy 9X5 méter. A járatokat karsztvíz moshatta ki, bennük leletek nem fordultak elő. A Balatonyörök közelében levő Feketehegy alján szintén van egy barlang, az úgynevezett Szobakő. Ez egyetlen helyiségből áll, melynek területe kb. 7x3, magassága pedig 7—8 méter.

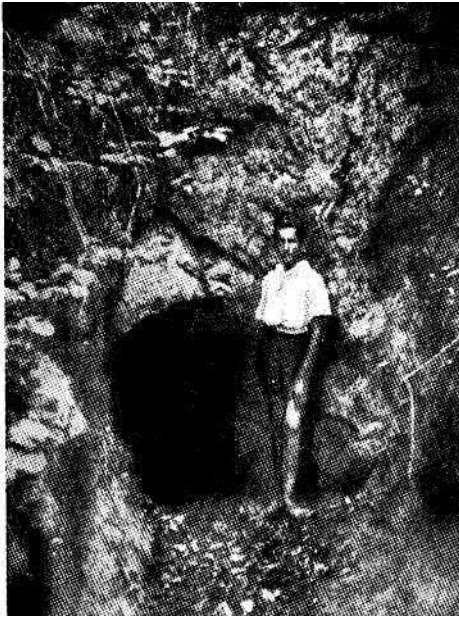
Bár kissé távol esik a Balatontól, de azért felemlíthetjük, mint a környék egyik legnevezetesebb természeti érdekességét, a tapolcai tavasbarlangot. Ezt ugyancsak kútásás közben fedezte fel 1902-ben Tóth Pál pékmester. A barlangot dr. Kadió Ottokár mérte fel 1912-ben s két legnagyobb termét Lóczy Lajosról és Darányi Ignácról nevezte el. A barlang magassága 6—7 méter s ugyanilyen mély a benne levő öt tó is, melyet alulról és felülről színes villanylámpák világítanak meg s rajta csónakázni is lehet. Egy különleges apró halfajta él milliószámra az állandóan 18 fokos langyos vízben, az úgynevezett fürge csellé. A barlang, melybe a Kisfaludy Sándor utcából 70 lépcsőn lehet lemenni, valószínűleg az egész város alatt (kórház) terül el és összefüggésben van a közeli szénbányákkal, mert azok vizé-

17. Órvényesi templomrom

18. Órvényesi vízialom

19. Ságvári betyárbarlang

20. Tihanyi remetebarlang

vel dagad vagy apad. A Malomtó vizének mesterséges duzzasztása szintén emeli a barlangi tavak vízszintjét. A barlang úgynevezett szarmata mészkőben, szintén karsztvíz kivájása által alakult ki, aminek nyoma a mennyezeten szépen látható — Karbantartását a tapolcai Barlangkutató Társaság látja el, mely a megtekintetésért csekély díjat szed. Újabb megállapítások szerint e tavasbarlang alatt kb. 20 m. mélységben szintén húzódik egy földalatti üreg s már csak ezért is unikum e barlang, melynek mását a világon látni nem lehet.

Végezetül még egy kis „felfedező” feladatot szeretnék a tátikai várromokat felkereső kirándulók figyelmébe ajánlani. Ugyanis az 1848-ban megjelent Szerelmey féle „Balaton Albuma” című könyv Tátika romjairól szólva, azt írja, hogy „a várhegy oldalában egy járhatatlan mélységű barlang van, amelyből vízforrás fakad ki”. E kissé romantikusan hangzó mondat majdnem szórói-szóra megtalálható az 1878-ban megjelent Jalsovics féle balatonfüredi útmutatóban, az 1889. évi Sziklay féle Kalauzban, valamint az 1909. évi Szemlér-féle balatoni kalauzban, ami azt a látszatot kelti, mintha € szerzők a közös forrásból írták volna ki e passzust, anélkül, hogy valóságáról meggyőződtek volna. E gyanút ama tény teszi valószínűbbé, hogy a Dornyay-féle alapos és részletes kalauz ilyen barlangról Tátikával kapcsolatban nem tesz említést. Minthogy saját tapasztalomból e kérdést eldönteni nem tudom, érdekesnek tartanám, ha egyik kedves olvasóm a helyszínen a dolognak utánajárva, megállapítaná, hogy tényleg létezik-e ott a „járhatatlan mélységű” barlang és forrása, vagy sem?

A MAGYAR PROVENCE

A „balatoni ember” számára igen kellemes érzés pld. télen, amikor méteres hótorlaszok akadályozzák az országutakon a forgalmat s a Balaton mindkét partján szünetel a vasúti forgalom, oly érdekes balatoni vidékek látogatására gondolni, melyek bár kiesnek az általános érdeklődés szokott keretéből, mégis sok különleges szépséget rejtegetnek az ilyenek iránt érzékkel bírók számára. Hiszen azt sem tudjuk, hogy a jövő még a

jelenleginél is szörnyűbb viharokat nem tartogat-e számkra? És mégis reméljük, hogy eljön majd az új nyár is, régi csendjével és napfényével, amiről télen nemcsak mi álmodunk, hanem talán a Balaton is jégbörtöne alatt és kertjeink fái is, a hólepel halotti fehérségébe burkoltan.

Az a vidék, amelyről e fejezet szól, a Balaton zalai partján van és Révfülöpről lehet legjobban megközelíteni. Reggeltől estig tartó, kellemes kirándulással kényelmesen bejárható és lát az ember közben annyi mindenfélét, hogy csak győzze emlékében megtartani. Arra gondolok, milyen kár, hogy nem akad egy magyar Alphonse Daudet, aki szintén vett volna egy öreg szélmalmot ezen a tájon (mert itt ez is van!) és nem tette világhírűvé egy „Lettres de mon moulin”-szerű mesterművel ezt a vidéket, mely oly sokban hasonlít a Provencehoz, még abban is, hogy határán ott ring a tenger, ha nem is a Méditerranée, hanem csak a Balaton.

Révfülöpön leszállva a vonatról vagy hajóról s egy gyors pillantást vetve az állomás mellett még mindig romokban szomorkodó XIII. századbeli templomra, amelyet már régen fürdőkápolnává kellett volna restaurálni (hisz oly kevés hiányzik hozzá), nekivághatunk egyenesen északfelé a kifogástalan műútnak, mely Kővágóörs felé vezet. Rövid háromnegyed óra alatt permi vörös homokkő málladékon nőtt erdő mentén beérünk ebbe az igen érdekes, régi községbe, melyet valaha szintén Örs-Kálnak hívtak s amelynek utcáit érdemes bejárni, mert az ősi balatoni népi építkezés sok emlékével találkozhatunk a változatosan kiképzett, oszlopos tornácok sokaságában. A község közepén álló dombon a két templom köti le mindenekelőtt figyelmünket, melyek a szűk helyen egymás mögött épültek, egyiknek kapuja alig van pár méternyire a másiknak szentélyétől. A reformáció és ellenreformáció harcainak emléke ez a sajátságos elhelyezkedés, amelyenhez hasonlót, azt hiszem sehol sem találunk katolikus és református templomok felépítésénél. A templomdomb alatti utcában egy egész sereg 150—200 éves úrilak áll, kibetűzhetetlen feliratú kőtáblákkal, empire homlokzatokkal s itt van a híres-neves Kerkápoly kúria is, Ker-

kápoly Károlynak, a Deák Ferenc idejebeli puritán pénzügyminiszternek egykori lakóháza, melynek ma is álló klasszikus oszlopsoros tornácán hűsöltek az akkori idők nagy emberei. Ma a Tobak-családé, mely gondosan őrzi a nagy idők emlékeit, többek között a kertben római szarkofág alját (gyermek és felnőtt római koporsóját), melyek faragott felsőrészét már a pesti múzeumba vitték.

Mert itt ókori klasszikus talajon járunk! Itt minden falu határából kerülnek elő római emlékek, feliratos kövek, pénzecskék stb. A régi rómaiak igen szerethették ezt a barátságos helyet, mert itt sűrűen lakott telepeik lehettek. Erről tanúskodik a község nyugati szélén, a híres kötenger elején álló, elég tekintélyes épületfalmaradvány, melyet a kalauzok meg sem említenek! A rom egy gazda telkén áll, aki bizony a faragott köveket már szépen kiemelve helyükről, takaros tömbökbe „slichtelte”; nem tudom, mi a célja velük, alighanem ebből is istállót épít, akárki meglássa, mint nem egy más romból is, amiről majd a későbbiekben is lesz még szó. A fál egyrésze még eredeti „in situ” áll, le is fényképeztem, tetején a gyerekekkel, aki odavezetett a nagy diófához, mely mellett emelkedik. De van itt dolga a fényképezőgépeknek még elég! A híres „kötengeren” át jöttünk idáig, ami miatt külön is érdemes Kővágó-örs vidékét felkeresni! A Lóczy—Gholnok-féle elmélet szerint a pannóniai őstenger hullámai készítették ezt a hosszan vonuló homoktűzást, melyet azután valószínűleg vulkanikus eredetű hővizek cementkeménységű konkreciókká alakítottak, a sivatagi korszak szélviharai kipreparáltak s most világ csodájára háznagyságú tömbökben fekszenek kilométerszám a káli medence déli szélén. Csakhogy erősen bányásszák a homokkövet üveggyártási célra, szemünk előtt hordják a kocsik a csá-kánnyal kibányászott anyagot a révfülöpi állomásra. Pedig egyik-másik hatalmasabb sziklához a török világból való legendák is fűződnek: egyikről tudni vélik, hogy ott szedte a török az adót, másiknak üregében a magyar nők sütötték titkon a kenyeret, harmadik, ma is karosszékalakú sziklán, valamely bég tartotta a bírósági tárgyalásokat.

Ha pedig észak felé tekintünk a medence e déli peremén álló „kőtenger” mezejéről, egész különlegesen érdekes körkép tárul szemünk elé. Balról a kisörsi szőlőhegy, a káptalanotói, gulácsi hegy teteje, tovább a Csobánc, majd Feketehegy, jobbról a Kis- és Nagyhegyestő, sajnos, az új bányával elcsúfított bazalt cukorsüvegjei koszorúzzák azt a nagykiterjedésű mélyedést, melynek közepén a titokzatos Kornyi-tó csillog. Köröskörül a hegyek alján egész sor község fehérlik: Salföld, a szén-savas vizéről nevezetes Kékkút, Mindszentkál, Szentbékái (Benedekkál), Köveskál, jobbra két templomrom szürke tömegét pillantjuk meg a hófehér műút vonala mellett. A délutáni nap szemközt ragyogó fényében olyan látvány ez, hogy le kell ülni az itt hús árnyékkal biztató kis tölgyfaliget lombja alá és nézni ezt a Miilet ecsetjére méltó tájképet. Előttünk lent ingujjra vetkezve két ember kaszál a réten, jobbra birkanyáj legel, egykedvűen mellette ballagó pásztor felügyelete mellett, hátunk mögött hegyoldal takarja el a Balatont, de ez tele van szederbokrokkal, melyeknek fekete, duzzadt bogyói majdnemhogy szájunkba csüggnek. De nem szedi le ezt itt, úgylátszik senki! Bukolikus kép, amely valószínűvé teszi Sebestyén Gyula ama feltevését, hogy ezt a medencét választotta szállásbirtokául Bulcsú s az itteni sok „Kál” végződésű község neve az ősmagyar Harka méltóság e viselőjétől maradt fenn. E terület élete akkoriban bizonyára élénkebb is lehetett a mainál!

Szálljunk azonban le a völgybe és keressük fel a „kupában” a „Kornyita” vizét. Nádassal szegélyezett kisebb tó ez, mely azonban oly mély, hogy a kovágó-örsiek szerint évente többen fúlnak bele, feneke sziklás és arról is nevezetes, hogy Probus római császár idejében, az akkor nagyobb területet betöltő vízmedencét Kr. u. 280 körül lecsapolták s a Burnóti patakba nyíló, részben ma is látható római eredetű csatornán, vizét a Balatonba vezették. A tó nádasában ritka vízimadarak is fészkelnek, mint pl. a másutt alig található, ú. n. „víztaposó”. A káli medence alján, szélfujta mélyedésben keletkezett Kornyitó azonban más miatt is emlékezetes marad számomra. Amint a fülöpi hegy lankáiról leereszkedtünk, a levegő mind melegebb és mozdulat-

lanabb lett, semmi légáramlat nem járt és oly forróságban kerültünk, hogy én, aki 35—40 fokos hőséget baj nélkül tűrök, szédülő fejjel haladtam tovább e még soha nem tapasztalt melegben. Mondják, hogy a Holt-tenger környékén képződik ily 50 fokos hőség, mivel 400 m-re van a tenger színe alatt. Most már el tudom képzelni, milyen lehet a vándorlás egy izzó talajú, mozdatlan levegőjű sivatagban.

Pedig a káli medence nem sivatag: fa, bokor ugyan sehol, de szép zöld a fű még így is ezen a vizenyős talajú helyen, bár a talaj repedezettsége arra mutat, hogy szántóföldnek őseink akkor sem igen használhatták, csupán legelőnek. No, de most már mindegy! Vissza nem fordulunk, míg a Köves-kál előtti két érdekes, ú. n. sóstókáli és töttöskáli templomromot el nem érjük és le nem fényképezzük. Az egyik érdekes rom, Békefi Rémig szerint, a XIV. századból való, a másik pedig a XV.-ből. Némi árnyékot nyújtó kis ligetben állanak és omladoznak. Sebestyén Gyula szerint, a Kerkápolybirtok csöszháza, ugyancsak még egy harmadik, a kerékikáli templomrom falaiból áll s a vakolat alatt a régi kövek megvannak. Sajnos, még ez a nagyműveltségű família sem mutatott kellő érzéket a régi műemlékek fenntartása iránt. Oly honi jellegzetesség volt ez, melyre minden régebbi idegen utas csodálkozással mutatott rá.

Ma már Zánka felől autóbusz közlekedik Kék-kútig, amelyen az út egyrészét oda- vagy visszafelé kényelmesen meg lehet tenni. Útbaejti az Monoszlót is, ahol a köveskáli határ szélén áll az a bizonyos utolsó zalai szélmalom, melynek azonban az idevalósiak szerint már a szárnyai sincsenek meg s azért már nem is kerestük fel. Talán akad azonban még oly, hivatott íbb költői vénával rendelkező regényes hajlamú utas, aki megkeresi a szárnyaszegett szélalmot, leheveredik a pázsitos domboldalra és a lírikus szívéhez s e táj igéző hangulatához méltó módon megéneкли és halhatatlanná teszi e „magyar Provence” szépségeit is!

ŐSTÖRTÉNELMI EMLÉKEK ZAMÁRDIBAN.

A zamárdi vasútállomástól nyugat felé kb. 8—10 percnyi távolságban különös, dimbes-dombos, hullámos terület kelti fel az érdeklődő figyelmét. Rögton látszik, hogy nem a természet, sem a Balaton hullámai nem hozták létre a földsáncszerű alakulatokat, hanem azok kiformalásában emberi kéz is közreműködött. E terület közepén hatalmas, 5x6 m. nagyságú kőtömb fekszik, melynek közepe teknőszerű vályút képez, hosszúknál téglányalakban. A nép Szamárkőnek nevezi ősidők óta e sziklatömböt, mely egyedüli kő ezen a homokos vidéken és az úgynevezett Kőhegy keleti oldalán fekszik. A legenda szerint a tihanyi apátság vízhordásra nevelt szamarai vagy régi zsellérek szamarai legeltek e helyen, mert lovakat nem tarthattak. Innen eredt volna elnevezése is.

Van azonban, bártfai Szabó László, neves történész és régésznek egy elmélete, mely szerint az országban több helyen levő Szamárkő, Disznókő, Lókő elnevezés bizonyára pogány áldozóhelyeket takar, melyeket az 1000 év előtt térítő keresztény papság illetett e csúfnevekkel, avégből, hogy a pogányok kedvét elvegye ezektől az áldozóhelyektől. — Más összefüggések ugyanis ezekkel az állatnevekkel ki nem mutathatók s valamenynyien emelkedett helyen vannak. Ezenkívül a Dornyay-féle nagy balatoni Útmutatóban olvasható, hogy a Zamárdi melletti Kőhegyen keltakori urnatemetőt találtak (kb. 20—30 év előtt), melynek leletei a Nemzeti Múzeumban vannak. E két adatot egybevetve, közel állt ama feltevés, hogy e magányos kő, melynek oldalán kagylólenyomatok mutatják annak ősi pannontengeri eredetét, nem is az itt legelő szamaraktól nyerte a nevét, hanem az itt 2000 év előtt lakott őslakók áldozóköve. E feltevésemet közölve dr. Dornyay Béla múzeumigazgatóval, kint is járt a helyszínen, érdeklődéssel szemlélte meg e különös alakú, hatalmas kőtömböt és szintén ama nézetének adott kifejezést, miszerint több, mint valószínű, hogy csakugyan pogánykori áldozó oltár maradt így meg Zamárdin.

E feltevésem későbbben több oldalról talált megerő-

sítésre. Zamárdiban levő falusi házában felkerestem Takács János 88 éves öreg polgárt, aki ugyan már évek óta vak, de szellemi képességei nem csökkentek és értelmesen tudja előadni régi emlékeit. Takács bácsi a Szamárkőről a következőket tudja: Hetven év előtt, mikor még fiatal legény volt, azt a helyet, ahol a Szamárkő van, erdőség borította, mely lehúzódott egész a Balatonpartig. Akkor e területet, mely 28 hold terjedelmű volt, Pórrétnek hívták. Mikor a tihanyi apátság azt a zselléreknek adta, első dolguk volt a nagy fákat kivágni, de a helyük most is meglátszik a Szamárkő körül. A Szamárkő alatt most gémeskút van, de az a régi időkben kijebb volt, mert a sok esőzés telehordta földdel. A zsellérek szegények voltak, csak szamarakat tartottak, azok legeltek ott, azért hívták a nagy követ Szamárkőnek. A követ a tihanyi tűzhányó dobta át a somogyi partra a régi időkben.

Ez a hagyományon alapuló előadás több szempontból rendkívül érdekes. Először, mert bizonyosságot szolgáltat arra, hogy az ily pogánykori áldozóoltár kulisszáihoz megkívánt erdő — szent liget —, valamint a forrásvíz még nem is olyan régen a közeli helyükön voltak s csak két emberöltő óta tűntek el onnan. A másik a logikus névmagyarázatra irányuló törekvés — mely azonban megdőlt ama, csak szaktudósok által ismert tény folytán, hogy a Szamárkő már árpádkori oklevelekben szerepel, tehát nem lehet a 70 év óta ott legelő zsellérszamarakról elnevezve. Érdekes még a kőnek vulkánikus eredetére vonatkozó balhit, mely azon alapszik, hogy pl. a boglári hegyet csakugyan a Badacsonyi vulkánja által a somogyi partra dobott bazaltrögnek gondolták s ezzel zavarja össze a régi hagyomány a zamárdi követ, melynek egy letört darabjában őskori csigák lenyomatát találtam, tehát nem lehet vulkánikus eredetű, sőt nem is meteorkő, mert hiszen vasat sem tartalmaz, hanem őstengeri üledékes kőzet.

Bártfai Szabó László szintén igen nagy érdeklődéssel szemlélte meg a Szamárkőről felvett fényképeimet és a következőket mondotta:

„Az óbudai Árpád sírt rejtő Fehéregyház hol-
létére vonatkozó kutatásaim folyamán a határjáró kö-

zépkeori oklevelek egy Zemarcu nevű sziklát említenek Fehéregyház közelében. E középkori latin írásmód a Szamárkő hegyet jelenti, amelyet sikerült megtalálnom az óbudai Viharhegy egy keletre kiugró fokaként. Hátulról félköralakban magaslatok veszik körül, de keletre tág körkilátása van. A szikla eleje platószerűen le van gömbölyítve, hasonló a hazánk más helyein található Szamárkő (pl. Esztergomnál), Lókő, Ebkő nevű sziklákhoz, melyek ezen állatokhoz egyáltalán nem hasonlítanak. Az is feltűnő, hogy egyes ősi kolostorok nehezen hozzáférhető erdők közepén, vad helyen (pl. Óbudán, a Bükkben) épültek, ahol a papoknak látszólag semmi keresnivalójuk nem lehetett. Igen ám, de itt voltak elrejtve ezek a pogány kori áldozó oltárok, melyeken az ősmagyar hithez ragaszkodó nép még egész Zsigmond király koráig hódolt a bálványimádásnak. A térítő papság tehát életét kockáztató önfeláldozással "barlangjában kereste fel az oroszlánt", hogy az oda igyekvőket elfogja s e gúnynevek erejével is lebeszélje a pogány vallás követésétől. Az óbudai Fehéregyház is oly helyen épült, ahol a Zemarcu-hoz igyekvő népet megállíthatták s e szívós térítő munka árán csalogathatták be a kereszténység szent helyeire. Mind e pogány áldozóoltárok fontos ismertető jele, hogy kelet felé néznek, hátul félkör alakban magaslat van, ahonnan a nép a szertartást nézte és rendszeren a közelben még fennmaradt helynevek, mint pl. Bálványkő, Saskő az ősi rendeltetésre utalnak."

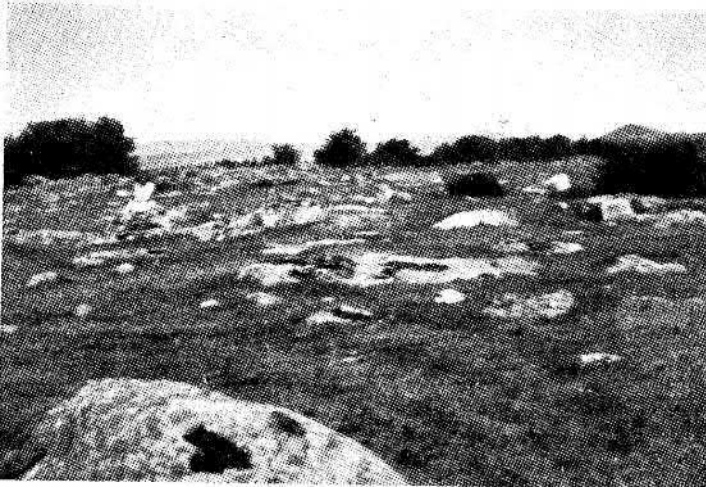
Jeles tudósunk e szavai annál meglepőbbek, mert a zamárdi Szamárkő áldozóteknője csakugyan pontosan kelet felé van kivájva s a Kőhegy keleti oldalán fekszik. Hátulról megvan a félkör alakú magaslat, ahol a nézők letelepedhettek, sőt csodálatosképpen, légvonalban alig 6—7 kilométerre, ma is létezik ott Bálványos község, a Satzger uradalom központja. Ha még hozzávesszük, hogy a kőnek, Margó Ede neves szobrászművészünk szakértői megállapítása szerint, kétségtelenül bizonyos emberi kéztől származó „primitív architektúrája” van és magaslati helyen is fekszik, ami szintén követelmény, úgy már igazán minden kellék világosan adva van. Bártfai Szabó László szerint e magaslati fekvés

21. Kővágóórs

22. Kővágóórsi Kerkápoly-kúria

25. Kővágóórsi kőtenger

25. A Korny-i-tó

azért volt szükséges, mert e korban bizonyos hadászati fontossága is volt ezen oltárköveknek — amennyiben a rajtuk gyújtott tüzek füstje messzire ellátszott s ezzel adtak jelt a legközelebbi magaslaton figyelő vigyázóknak. Nos, a zamárdi oltárkövén éppen szemben fekszik a tihanyi hegyfokkal, melynek Ovárából, a másik pogány fészekből, pontosan meg lehetett figyelni az itteni tűzjeleket. A Szamárkő körüli mélyedést kb. 1½ m mélyen kutató árokkal meg kellene nyitni. Ha e kutató árok hamu hulladékot, állati csontmaradványokat hozna felszínre, úgy a Szamárkő áldozóoltár jellege minden kétséget kizáró módon meg lesz állapítható. Sőt talán a tihnyi templom elhlyezése is az ottani Óvár pogánykor áldozó oltárával lehet összefüggésben.

*

A zamárdiak emlékeznek arra, hogy a mai falutól délre még 30 év előtt is a szántóföldeken egy templom romjai állottak, melyeket azonban széthordták, mivel a szántást akadályozták. Megállapítható volt, hogy e romok Fehér József gazdálkodó telkén állottak s ezért Fehér József ottani módos gazdát felkeresve, a következőket mondta el nekem:

„A régi templom helye részben fivérem, a jelenleg harctéren levő Fehér János, részben az én földemen fekszik, mely a községtől délre, kb. másfélkilométer távolságban van, az úgynevezett Puszta, másként Sáfránykert dűllőben. Ott az egész terület meszes tégladarabokkal, törött edénycserepekkel s emberi csontokkal van tele, melyek szántáskor is nagy számban bukannak fel. Gyermekkoromban a templom kövei még kb. 1 méter magason kiállottak a földből, úgyhogy azokat széthordták, illetve a földből kiásták. Magam is hoztam haza belőlük néhány kocsira valót, anyagukat újonnan épít tt verandám és istálló alapjaiba raktam bele. Az ottani csontok az öregek szerint onnan származnak, hogy a tatárok karácsony éjjelén, éjféle misekor támadták meg a templomot s a bennlévőket felkoncolták. A kövek kiásása alkalmával megállapítottam, hogy azok kb. 80 cm. mélyen vannak a föld színe alatt. Az északi és keleti fal már nincsen

meg, de a déli és nyugati fal még megvan kb. egy m. szélesen és 15 méter hosszúságban, mely vonal fölött a növényzet láthatóan gyengébben fejlődik. A keleti fal előtt, mely valószínűleg a szentély volt, félkör alakú fal van, mely mellett nagyszámban találtam emberi csontokat, ép koponyákat. Ezeket a plébános úrnak való megmutatás után ott ismét elástam. Ugyanott találtam vas alabárdot, kengyelvasat, tört, sőt régi pénzeket is, aranyból is, melyek részben megvannak.”

Dr. Purébl Győző fürdőegyesületi elnök és dr. Dornyay Béla, a keszthelyi múzeum igazgatója megsejmelte úgy a Fehér-portán csakugyan még meglévő köveket, mint kint a szántóföldön az ez alkalomra feltárt falakat. Ez alkalommal megállapították, hogy a templom egy ma is felismerhető dombszerű magaslaton állott, melynek szép körkilátása van úgy a Balaton, mint a déli dombvidék felé. A téglá, edény és csontdarabokból nagyobb mennyiséget a helyszínen sikerült összegyűjteni. Dr. Dornyay igazgató megállapította, hogy a félköralakú fal a régi román stílusú templom szentélye lehetett, mely csakugyan a tatárok betörése alkalmával pusztulhatott el 1241-ben, míg az eköré épített új gótstílusú, nagyobb templom a törökvilágban dőlhetett romba, amint ez a tihanyi apátság történetében is bennfoglalatik.

Dr. Purébl Győző ny. szföv. tanácsnok felkérésére a telektulajdonos az említett kövek egy részét visszavitte a lelőhelyre, e kövekből halmot készítettet s arra tölgyfakeresztet állított. így azután lehetséges lesz a közeljövőben felszentelni az emlékkeresztet, mely éppen 300 évvel, az oklevelek szerint 1593-ban romba dőlt Egyházás-Zamárd ősi templomának pusztulása után fogja annak szentélyének helyét megörökíteni az utókor számára.

De az ilyen régi községekben, mint Zamárdi, a figyelmes kutató szeme előtt mindig akad sokféle lelet, amit érdemes a pusztulás elől megmenteni, mely bizony gyakran fenyegeti a régiségeket nem kellő kegyelettel fenntartó lakosság részéről. A mai község 1735

táján épült s e 200 év előtti településnek még két érdekes nyomát sikerült megtalálnom és pedig a boronyapincét és a füstös konyhát.

A régi időkben a házak építése nem téglából, sőt vert falból sem történt a kőben szegény vidékeken, hanem boronyafal képezte a ház alapját. Egymás mellé megfelelő közökben cöveket vertek a földbe, ezek közé vastagabb ágakból sövényt fontak szorosan, ezt kétoldalt betapasztották sárral s ez a fal tartotta a háztetőt. Ez volt, a boronához hasonló fonása miatt a boronyafal (Baranya megye neve is ezzel van összefüggésben.) Persze e konstrukció nem volt túlságosan tartós s így házakat ma már alig találunk boronyafalból, ellenben a szőlőkben levő borpincék később is készültek ilyen módon.

Zamárdin sikerült egyet még találnom a Kőhegy nyugati lejtőjén, ahol a régi időkben még sok szőlő volt (ma már kevesebb), melynek homlokán 1741 évszámmal ellátott tábla igazolja annak 201 éves korát, vagyis 5—6 évvel épült a község alapítása után, mikor a szőlő már kezdett termést hozni. A pince kb. 10 m mély és 5 m széles, náddal van fedve, nyugatra néz, remek kilátással a tóra, Szarvas József nevű polgár tulajdona. Ma már nincs mellette szőlő, oldaláról is leesett a tapasztás, a boronyafonás jól látható. Belsejében 30 cm széles tölgyfaoszlopokon álló fagerendázat választja el a préselőhelyiséget a hordós pincerésztől. A négy oszlopon primitív, ékalakú bognárfaragás van, fent, közepén és alul 3—3 vízszintes szalag között. A hordók is ma már üresek s ezért a gazda ama gondolattal foglalkozott, hogy a régi pincét szétdobja. Ennek fenntartása pedig fontos volna néprajzi szempontból, mert csak Zala megyében vannak még 1—2 helyen 1700 előtt épült pincék, Somogyban azonban ezek a régi fapincék már igen nagy ritkaságszámba mennek. Így tehát a község főjegyzőjének, Komlós Dezsőnek tanácsára a gazda e régi pincéjéhez italmérési engedélyt kért és így e 200 éves pince a Zamárdi nyaralóközönség kirándulóhelye lett, ahová kellemes sétával elmehet gyönyörködni a szép kilátásban is, egy jó pohár bor mellett.

Ugyancsak van még Zamárdin két úgynevezett „füstökonyhás” ház is. Ezek szintén legalább 90—100 éves házak, melyek arról nevezetesek és azért érdekesek, mert kémény egyáltalán nincsen rajtuk, hanem a konyha kemencéjének füstje az ajtó fölött vágott nyíláson át távozik az udvarra, illetve az alul nyílt padlásereszen keresztül a padlástérbe, ahol télen egyszersmind megfüstöli az oda akasztott „disznóságokat”, hurka-, sonka-féléket is. A konyha gerendái és az eresz alja azonban az ilyen füstös konyhákban egészen feketék, fényesen csillognak az évtizedek óta ráülepedett csöpögő szuroktól s ezáltal ugyan teljesen tűzálló lett a mennyezet, de igen rossz a szaga s a tartózkodás bizony ott egészségtelen, mert a füst marja az ember szemét és tüdejét. Kérdésemre, hogy miért nem építettek kéményt, a válasz rendszeren az, hogy „nem volt hozzá tehetség” (nem tellett). Ez azonban csak részben felel meg a valóságnak, mert a „történeti igazság” az, hogy ebben az időben, 100 év előtt, az adót a házak kéménye után szedték, tehát ha nem volt kémény, az adót sem kellett utána fizetni. Így inkább túrték a jó atyafiak a maró füstöt családotól, csakhogy az adófizetéstől mentesüljenek. Ma már persze nincs ilyen füstadó, de a hatóságok nem engedélyezik már a kéménynélküli házak építését — igen helyesen —, mert a tüdővész melegágyai is voltak. Érdekességük miatt azonban egyet meg kellene tartani ezekből is és esetleg megfelelő bútorzattal ellátva, mint helyi múzeumot megőrizni. Ugyanis ma már ezek a füstös konyhák is mind ritkábbá váló régiségek lesznek, melyeket — ha nincs is velük sok dicsekedni való — mint a rég elmúlt szegény világ emlékét tarthatná meg a ma már mindjobban vagyonosodó régi községek polgársága.

*

A Balatonvidék egyik legmegkapóbb látványosságai közé tartozik tekintélyt parancsoló ősfáinak szemlélete. Nem csodálható, hogy a pogánykori vallási kultuszokban az erdők hatalmas, zöld katedrálisai olyan nagy szerepet játszottak, mert az emberi lélekre még ma is erős hatással van egy ily évszázadok viharait látott

25. Balaton-Zamárdi „Szamárkő”

26. Balaton-Zamárdi kémény nélküli ház

27. Balaton-Zamárdi boronyapince

28. Kisbalatoni ősmocsár

faóriás szemlélete. Legendák, költemények tárgya az ilyen ősi fa, melyet az egymásután következő emberi generációk változatlanul láttak, többnyire magányosan csatázni az ég viharaival, dacolni az idők múlásával. Legismertebb a balatoni ősfák között az akarattyai Rákóczi fa, mely valaha határjelzésül is szolgált a zalai és somogyi halászok előtt. Ma már védelem alatt áll e fa és vaspántok óvják meg a széjjelroppanástól, mert egy villámcsapás már amúgyis megrongálta koronáját. Sajnos azonban, a Balatonvidék sok más ősfája, mely az itt valaha volt őserdők utolsó maradványa, vagy pl. a törökvilág idején, ültetve, annak emlékéért őrzi, már nem részesül állami védelemben, úgyhogy, ha a telektulajdonos kegyelele nem akadályozza, idővel vagy kivágás alá esik, vagy más módon megy tönkre az ilyen fenntartásra méltó természetes műemlék.

Ilyen ősfá van például: bükkfa Balatoncsicsón (kb. 4—500 éves), a gyenesdiási Büdöskútnál a Ferenc József bükkfa, három mammutfenyő Lesencetomajon, Szökedencsen egy 5—600 éves hársfa, Ötvöspusztán állítólag 1000 éves hársfa, ugyanilyen a Cserszegtomaji Festetics kastély udvarán, mogyorófa Rezi faluban és Kéthelyen a török időkből, gesztenyefa a Bazsi szőlőhegyen, Szentgyörgyváron és a zalaegerszegi buzsáki szőlőhegyen, eperfa Balatonszentgyörgyön az állomáson, ősi tölgyfa Zalahosszúfalun stb. Mint látjuk, ez érdekes ősfák többnyire kissé távol esnek a tulajdonképpeni Balatonparttól s ezért megtekintésük körülményes utazással kapcsolatos. Annál inkább felkelthetik az érdeklődők figyelmét a fürdőhelyekhez közelebb eső ily természeti ritkaságok, mint például a Zamárdi Diászövölgy ősfái.

E szépfekvésű völgy az endrédi megyei úttól a kis téglagyár mellett jobbra letérve, kb. háromnegyedórás gyalogsétával érhető el. A völgy neve dió és aszó szavakból származik. Az utóbbi a völgynek régi magyar neve. Aszófő és Szárszó (száraz aszó) helységnevekben ma is szerepel. Utunk elején a fentemlített téglagyár is érdekes már a megtekintésre, mert ott a tégláégetés egy felújított ősi módon történik: falból rakott csonka piramis alakú kemencékben, melyekben az egyiptomi bib-

likus téglagyártási mód modern változatával készül a téglá. Ugyanis a biblia korában pelyvával keverték az agyagot. Ez azért történt, mert a pelyva a tűzben belül izzásba kerül és így szintén elősegíti az anyag kemény kiegyetődését. A kiégett téglát elől kibontják az agyagkemencéből s azt hátul szükség szerint tovább építik, újabb nyerstéglák berakásával s így annak mozgó kemence jellegét láthatjuk. Az agyagfal, melyből a nyersanyagot nyerik, gyakran hoz felszínre az emberi öskultúrára vonatkozó leleteket, mélyebben pedig különböző ásatag kagylóhéjakat és csigákat.

E tégláégetőtől már csak néhány percnyire van a Diászóvölgy, mely minden oldalról zárt katlant képez. Itt állottak még 2—3 év előtt is nagy számban az óriás törzsű tölgyek, melyek egyike-másika hatalmas koronájával különböző őszállatok profiljához hasonlított. Egyik elefántra emlékeztetett, melynek ormánya a földre ér, másik zsiráfhoz, egy erősen kiálló hosszú ágával, harmadik zömök orrszarvúhoz hasonlított, felfelé irányuló lombos ágával. Sajnos azonban ma már csak két darab maradt meg belőlük a többit kivágták, állítólag azért, mert egyikük-másikuk már olyan korhadt állapotban volt, hogy az alattuk legelő marhák épségét ledőlésük veszéllyel fenyegette. A kivágott ősfák helye több méter átmérőjű lyukak alakjában ma is látható. Az egyik megmaradt fa törzse kb. két m. átmérőjű, az alája állított kiterjesztett karú ember nem éri el a törzs két szélét. Magassága elérheti a 18—20 métert. Kora bizonyára többszáz év. Ennél kisebb, illetve fiatalabb a másik ősfá, mely a völgy északi oldalában áll.

Ez ősi tölgyfa hatalmas méreteivel valóban felveszi a versenyt az akarattyai nagy szilfával, mely csupán magaslati, szembetűnő fekvésénél fogva tett szert oly nevezetességre, míg a zamárdi ősfá rejtett helyénél fogva nem részesült a megérdemelt megbecsülésben, bár idegenforgalmi szempontból is értékes természeti ritkaság.

A KENESEI TÁTORJÁN-TELEP.

Cholnoky professzor mondja egyik könyvében, hogy „a Balaton a tudományok történetében is elsőrangú klenódium”. Ő ugyan mint geográfus, elsősorban a

Balatonvidék enemű világnevezetességeire célzott, mint pl. a hazai közönségünk által sajnos nem eléggé méltányolt és látogatott tihanyi geyzirkúpok, szentgyörgyi bazalt kőzsákok, kővágóörsi kötenger stb. látványos vidékeire, pedig van itt még egyéb oly felkeresésre érdemes dolog is, mely egyebütt hazánkban, de még Európa közelebbi vidékein sem látható! Ez pedig a *tátorján* (Grambe tataria) nevű növény, mely *most már csak Balatonkenesén tenyészik*, míg azelőtt, hazánk több részén is feltalálható volt, ioo éve azonban már kipusztult.

Egy nyárvégi napon, e növényritkaság megkeresésére a kenései Fővárosi Üdülőtelep hajóállomásánál kikötve, jutottam el *Baraczká István* főkertészhez, aki „nomen est omen” éppen soha nem látott nagyságú őszibarack díszpéldányainak a füredi kiállításra való kiszemelésevei volt elfoglalva (melyekkel díjat is nyert). Ő az üdülőtelep hátamögött lévő parkban foglalatokodó munkásoknak adott utasítást arra, hogy keressenek meg részemre egy oda is elültetett példányt; minthogy azonban e kórószerű növény ilyenkor már elszárad, a többi bokor között ott már nem tudtak nyomára akadni. Elmentünk ennél fogva az eredeti lelőhelyre, mely a kenései part DNY-ra néző lankáján, az Akarattya felé vezető út és fenn a magasban húzódó vasúti vonal között kb. egy hold területen, drótkerítéssel körülvett domboldalon van. Itt egy nagy tábla hirdeti, hogy e helyre lépni tilos, mert a terület a m. kir. Növénytani Intézet védelme alatt áll. Itt többszáz darab erőteljes tátorján tő látható. Kb. egy m magas szerteágazó vékonyságú bokrok tele voltak apró fekete, konkolymagszerű terméssel. A növény májusban virágzik, sok apró fehér ernyős virága van, mely a csírázás utáni 3-ik évben fejlődik ki.

A növényt *dr. Goszleth* és *dr. Vajda Ernő* fedezte fel itt 1931-ben s azt *dr. Jávorka Sándor* ismertette 1932-ben. Szerinte a XVII. sz.-ban Erdélyben, Eger és Törökszentmiklós vidékén is előfordult még, ahol a pásztorok kalarábéhoz hasonló ízű, répa formájú gyökereit csemegeként ették. Eredeti hazája a Kaspi-tó környéke; a Balkán ÉK részén és Erdélyben pedig ama helyek, melyek mintegy a honfoglaló magyarság útját jelzik.

Neve is ősi magyarnak látszik, melynek a tatár népi névhez semmi köze nincsen. Tavasszal igen szép látványt nyújt a teljes virágzásban levő nagy bokor.

Ez idő tájt csak a fügebokor — vagy bogáncskóróhoz hasonló, karélyos, de nem szűrő tölevelek állottak még ki a földből, melyekből jövőre új tö fog kihajtani. Valóban érdemes lenne ez igen érdekes és ma már ritkaságszámba menő balatoni specialitást már csak történelmi múltja miatt máshol is elterjeszteni. A nyári idényben Kenésén járva azonban ne mulasszuk el e botanikai nevezetesség felkeresését!

BALATONGYÖRÖK DICSÉRETI.

A Balaton egy régi kultúrmunkása hívta fel figyelmemet arra az újabban gyakori (vagy mondjuk „korszerű?”) jelenségre, hogy a Balatont, talán csak a vonatablakból látott „szakértők” most egyszerre felfedezik s tájékozatlan szerkesztőségeknek beküldött és azok által jóhiszeműen leköszölt cikkeikben ebben a minutomban találják fel ismét ama bizonyos puskaort, melyet jó Schwartz Berthold atya már évszázadok, az öreg praktikus kínaiak pedig pláne évezredek óta használtak. Világért sem akarnék ugyané — mint mondani szokás — „szakismeretek által nem zavart” mód szerint versenyezni az új tömlőkben is csak régi bort árulókkal, midőn Balatonunk egy oly vidékére szeretném e fejezetben irányítani a kedves olvasó figyelmét, melyet ugyan neves íróink, művészeink már évtizedek előtt leírtak és megörökítettek, de nézetem szerint még mindig nem abban az elegendő mértékben, mint amennyire az a nyaraló- és kirándulóközönség körében kifejtendő propagandát méltán megérdemelné. Mert talán túlzás nélkül mondhatjuk (bár „balatoni embertől” e lokálpatriotizmus sem volna zokon vehető), hogy a legnagyobbodott Magyar hazának is egyik legszebb pontja az a szigligeti öbölnek nevezett partrészt, mely mellett Balaton (azelőtt Meszes) Györök fekszik!

A hivatalos adatok szerint a kb. 800 lakosú község, melynek részére a B. M. az üdülöhely elnevezést engedélyezte, Budapesttől 184 km-nyire, Balatonederics

és Vanyarcvashegy között fekszik, a fürdőegyesületi tagok száma 201 és 6900 kat. hold összterületéből 5700 hold Festetics-birtok. Van egy penziója s Üdülőháza, mely a Belügymin. Számvevőségi Tisztviselők Egyesületéé. No, de van ezenkívül még két nevezetessége, mely miatt méltán megérdemelné, hogy nemcsak rövidesen a Balatonpart legkeresettebb villatelepe legyen, hanem a nyári idény alatt a mostaninál lényegesen nagyobb számú táj járóközönség keresse fel a Balaton többi fürdőhelyéről. 1940 óta, mikor megnyílt hajókikötője is, ezáltal lényegesen könnyebb lett bárhonnan való megközelítése s csupán az a baj, hogy a Balatoni Hajózási Rt. bármily gondos menetrendbeosztása mellett jelenleg is alig marad két óránál hosszabb idő az ottartózkodásra, ha az ember a keszthelyi hosszújaratú hajóved oda-vissza egy nap alatt akarja megtenni az utat.

Így is elegendő azonban az idő arra, hogy a fürdőteleptől kelet felé, az országút 58. km-köve fölött emelkedő, ú. n. Szépkilátódombot vagy pedig a nyugatra eső Szentmihálydomb kápolnáját felkeressük, mert mindkettő oly csodálatos látványosságot nyújt, hogy e rövid tartózkodási idő mellett is a balatoni nyaralás egyik legmaradandóbb emlékévé, élményévé teszi. Tudvalevően az 1933-ban elhunyt Festetics Tasziló herceg nejének, az angol származású Hamilton Mária hercegnőnek első férje a monacói fejedelem volt s annak oldalán része lehetett a riviérai világhírű, nagy idegenforgalmi látványosság vonzóerejével bíró panoráma szemlélésében. Mégis, midőn férje oldalán magyarországi lakóhelyére költözött, gyakorta kikocsizott Keszthelyről e fenyőfák által árnyékolt, pihenőpadokkal ellátott kilátóhelyre, ahonnan különösen esti, alkonyati fényben csodálatos színekben ragyognak a tapolcai síkságból egymásmelleit kiemelkedő vulkanikus bazaltkúpok. Elöl a Badacsony áll, mint tekintélyes fejedelem, mögötte a csúcsos birtumos Harka főpap, a Gulács, emögött hegyes, egyenes romtornyát mint pallost tartó Gyula ítélmester, Szigliget, emögött a testes kincstartó, a Csobánc, még hátrább balfelé a terjedelmes, szélesen terpeszkedő közellátási országnagy, a Szentgyörgyhegy áll. Nekem legalább

úgy tűnt amaz emlékezetes délutánon, mintha csakugyan a megkövesedett őstörténelem vezéralakjait szimbolizálnák e változatos külsejű, más-más jellegzetességet mutató hegykolosszusok. És csakugyan, az itt talált réz- és bronzeszközök azt igazolják, hogy már a történelemelőtti kor ősembere is lakott e helyen, a rómaiak emlékét pedig a kilátódomb alatt felfedezett nagy telephely és máig látható, római faragású kőlapokkal foglalt, ott fakadó forrás őrizte meg számunkra. Ezzel kapcsolatban azonban szükséges volna, hogy a fürdőegyesület mielőbb egy megfelelő kilátótornyos épületet állítson e helyre. Ennek vendégforgalma, egy kis hírverés kapcsán hamarosan behozná az építési költséget s az ott felszolgálható híres györi bor mellett egyik legfelkapottabb kirándulóhelye lenne a balatonvidéknek! Brodszky Miklósnak a Szépművészeti Múzeumban levő képe ad csak halvány ízelítőt e táj szépségeiről.

Jó Eötvös Károly, akinek „Utazás a Balaton körül” c. három kötetes munkáját, bár 40 éve jelent meg, ma sem lehet eléggé olvasásra ajánlani minden balatoni ember számára, hogy ebből ismerje meg, miként kell szemlélni, persze egyes tudománytalan tévedéstől eltekintve, a Balatonvidék kínálta szépségeket, — nemcsak ez öbölről állapítja meg, hogy „a világ legszebb vidéke”, hanem ugyancsak külön fejezetet szentel Balatongyörök másik nevezetességének, a Szent Mihálykápolnának is. Ha a hajóállomásnál kiszállunk, a sineken túl, balfelé az első utca vezet a kb. félóránnyira fekvő hegykápolnához, melyről ugyan az előbbi csodás panoráma nem látszik, de viszont más érdekessége miatt érdemli meg a felkeresést. Valamikor víz vette körül a Balatonból szigetként kiemelkedő dolomitrögöt, úgyhogy csak csónakon lehetett megközelíteni, ma azonban a hullámok helyén ringó vadvirágos mezőn halad át az ember a dekoratív feketefenyőkkel beültetett domb aljához. Kisfaludy Sándor gyakran felkereste nevével együtt e romantikus helyet, melyet a „Szentmihálydombi remete” című regéjében meg is énekelt. Történelmi alapja ugyan e regének sincsen, mint a többinek sem és magva csupán az lehet, hogy a domboldalon

csakugyan találtak barlangszerű nyílásokat s emberi csontvázakat, melyek egykor valóban ott tartózkodott remetek emlékét tarthatták fenn. A regéből azt is látjuk, hogy a költő idejében ott még nem volt templom, hanem valamilyen rom: „mohos, mesés régiség”, mely valószínűleg egy római őrtorony maradványa volt. Ennek egyrészét, mint a győri középkori vár falába épített sarkát ma is lehet látni a kápolna mögött. Később, az 1840-es években szalmatető s kis kápolna állott e helyen, melynek képe a mai kápolnában ma is látható, egy fogadalmi képpel kapcsolatban, mely azt mutatja, miként menekedett meg egy rianás következtében a Balatonba merült halászbokor télvíz idején az úszó jégtábláról. A kép felirata: „Az jó Isten segédelmével 40 ember egy jégdarabról megmenekült. 1739.” A jelenlegi kápolna 1870-ben épült s körülötte máig is használatban álló temető van, telve érdekes régi sírkövekkel, bár ezen a helyen is inkább nyaralóvilláknak kellene állniok, mint az élet, nem pedig a halál birodalmában. E bánatos hangulatában is megkapó, magányos hely varázsa azonban mindenképpen megfogja az ember lelkét, ha a dombtetőről lenéz a Balaton alatt kéklő, messze ködbevesző tükrére, hallgatja a domb alján legeltető pásztor furulyaszavát s a dolomitszikla alján foglalt kristálytisza források csobogását. A Kisfaludy által megénekelt Bodor Imre remete regéjén kívül Eötvös Károly is feljegyzett egy kedves történetet az egyszeri ottani számadójuhászáról és három hű kutyájáról, akit lopás címén halálra keresett az uraság, mivel leánya beleszeretett. A három kutya azonban megmentette gazdája becsületét s így végül is összekelhetett a gazdag földesúr szépséges leányával. Sági János, a Balatonnak, sajnos, oly korán elhunyt s érdemén alul méltatott írója és nagyérdemű kultúrmunkása „fészken ülő fehér galambhoz” hasonlította a Szent Mihály-domb kápolnáját s valóban, ha felzarándokolunk oda s leülünk falainak tövébe és szemünk elmerül a csodálatos balatoni táj szépségeinek szemléletébe, az áldott csend és béke szelleme leng körülöttünk...

Van a Balaton környékének egy oly érdekessége, melyet az idegen országbeli tudósok sokkal jobban ismernek, mint a hazai közönség, pedig élményszerű felkeresése fölér akármily messze külföldön látható természeti látványossággal. A Kisbalaton rejtelmes mocsárvilága az, amellyel úgy vagyunk, mint a tihanyi világhírű gejzirkúpok fensíkjával, melyről a külföldi tudományos világ sokkal többet tud, mint jómagunk. Ha valahol a Kisbalaton szóba kerül, egyesek azt hiszik, hogy a Balatonnak Akarattya és Tihany közötti kisebb medencéjéről van szó, mások viszont magán a tihanyi félszigeten lévő náddal benőtt ú. n. Belsőtavat nevezik Kisbalatonnak. Pedig van egy harmadik Kisbalaton is, igaz, hogy kissé távolesik a Balaton mondén szórakozóhelyeitől, de mégis nagyon megérdemelné, hogy legalább a tájjárók sűrűn felkeressék, ha már a kényelmesebb nyaralóközönség restelli a néhány kilométernyi gyaloglással járó fáradságot, míg az ember Vörsről odajut. Mert ott a Balaton délnyugati sarkában, Balatonszentgyörgytől délre, Fenékpusztá és Vörs között terül el az a valaha még kb. 43 négyzetkilométer kiterjedésű terület, melynek egy részén ma is hűen lehet látni, milyen lehetett az a dunántúli diuviális mocsár, melyben mint a csontleletek is mutatják, a mastodon, mammut és rinoceros hengergette előre idomtalan testét. . .

Hogy azonban megérthessük, miként maradt meg napjainkig is változatlanul e mocsárvidék, vissza kell tekintenünk a geológia segítségével hazánk e területének évszázazredek előtti őskorába. Ebben útbaigazít egyrészt Lóczy Lajos balatoni geológiája, másrészt Gholnoky Jenő balatoni hydrographiája, melyekben bőséges adatokat találunk a Balaton őskoráról. Mindkét mű része a „Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei” című 21 kötetes sorozatnak, mely, sajnos, az olvasóközönség részéről nem részesül a kellő figyelemben, pedig a nemzetközi tudományos világ egyöntetű ítélete szerint felülmúlhatatlan értékű monográfia. Megtudhatjuk e művekből, hogy a Balaton nem tengermaradvány, mint azt sokan hiszik, hanem egy eredetileg 40—50 méter mélységű földszüllyedésnek köszönheti létét, mely geológiai időmértékkel

mérve, nem is olyan régen, az ott működött bazaltvulkánok kitörésének megszűnte után, a pliocen korban, a diluviális (pleisztocén) korszak beállta előtt keletkezett, midőn az ősember megjelenésének első nyomaival is találkozunk. Ebben az időben már régesrég eltűnt az ú. n. pontusi vagy pannóniai tenger, mely valamikor hazánknak nagy részét borította és a pliocen korszak sivatagos klímájában a számumszerű szélviharok a pontusi tengerfenékből már mintegy 100 méternyi réteget fújtak el délre, a mai *Somogy megye* területére. Akkor támadt a Balaton mai helyén az a hosszú ÉK—DNy-i irányú süllyedés, melynek vonala a Drávától egész a Budakeszi határig, sőt azon túl a Mátráig is követhető. Ez a horpadás azonban nem egyenletesen süllyedt le, hanem egyes szakaszokban, melyeket egymástól még az eredeti felszín hátságai választottak el. A Balaton területén Lóczy Lajos elmélete szerint öt ilyen medencéből állott ez az árok; az első a mai Akarattyától keletre terül el Balatonfőkajár vidékén, a második a Balatonnak Tihany és Akarattya közötti területe, a harmadik a Révfülöptől Tihany vonaláig terjedő medence, a negyedik a Keszthelytől Révfülöpig terjedő rész, míg az ötödik a Fenépusztától nyugatra Hévíztől Ormándig eső vidék, s ez a tulajdonképpeni Kisbalaton medencéje. A közben eltelt évezredek alatt a balatonfőkajári medence teljesen szárazra került, helyén ma virágzó községek állanak, a második és harmadik medence ma is vízzel van tele, a negyedik a keszthelyi, már feltöltődés alatt áll és szaktudósaink nézete szerint előbb mocsárrá, majd szárazföldre fog válni. Az Ötödik medencének felsőszakasza a Zalavölgy északi része, szintén szárazon van csak a déli része, a Kisbalaton áll még víz alatt. Hogy meddig, errenézve a számítások, sajnos, már sokkal rövidebb időt jósolnak, amint arra e fejezetben még rátérünk. Mintha a természet ajándékképpen akarta volna a Balatont az emberiségnek juttatni, a tó keletkezése, mint említettük, éppen az ősember idejére, a negyedkorba esik, mikor már nagyszerűen megtalálhatta mindennapi ételmét a legelésző mammutok és más ősemlősök, víziállatok és halak seregéből. A történelmi idők beálltakor az eredeti nagy tófenék feltöltődési folyamata már végbement, a Kisbalatonnál azonban a rómaiaknak kb. 1800 évvel

ezelőtt, a mai Zalavár helyén Fenékpusztától délnyugatra állott vára, még teljesen vízzel volt körülveve és szárazlábbal nem volt megközelíthető. Az utánuk föllépő Pri-bina király szlávjai is még Mosapurgnak, mocsárvárnak nevezték erősségüket és a Balatonnak e legnyugatibb medence-része akkor még oly nagy víztükörrel függött össze a nagy Balatonnal, hogy Hídvég községnél révátkezés volt lehetséges. E révjog évszázadok multán még a törökvilágban is fennállott és XV. századbeli okiratok szólnak arról, hogy birtokáért a környék földesurai nagy pörököt, sőt véres csatákat vívtak egymással. Annak dacára, hogy a Zala folyó évszázadokon át vitte szünet nélkül sűrű iszapját a megsüppedt medencébe, az egykorú adatok szerint a Kisfaludy gőzös még 1864-ben is egészen Hídvégig közlekedett akadálytalanul a Kisbalaton vizén, ahol ma dús szántóföldek terülnek el az egykori nyílt víztükör helyén. Az 1886 óta rendszeresen folyó lecsapolási munkálatok pedig 50 év alatt ötödrésznnyire zsugorították össze a Kisbalaton területét.

Ha az ember ma akarja megközelíteni a Kisbalatont, akkor Balaton-Szentgyörgy után Vörsön kell leszállani a vonatról, amely kisközség kiinduló pontja a Kisbalaton felé irányuló kirándulásnak s valamikor még szintén a hajózható víz közelében feküdt. Vörs igen régi hely, már XIII. századbéli oklevelekben is előfordul Wers néven. Határában már bronzkori leletek is előfordulnak; közelében két érdekes domb van, az egyik a Pogánysziget, melyen a hagyomány szerint törökök laktak, a másik pedig Mária-asszony szigete, amelyen őrtoronyhoz hasonló régi épületmaradványok láthatók. Ma a községnek mintegy 200 háza és 1000 lakosa van. Vörsről azonban az ember egyedül nem vághat neki a Kisbalaton irdatlan mocsárrengetegeinek, gondoskodni kell vezetőről, aki ott megbízhatóan kiismeri magát és ezért mindenekelőtt Gulyás József kócsagőr után érdeklődtem, aki nevezetes ember Vörsön. Ugyanis ő ott a Budapesti Madártani Intézet megbízottja, akinek az a feladata, hogy a Kisbalaton egyik legértékesebb természeti kincsére, a kiveszőben levő nemes kócsagmadarakra felügyeljen. Ehhez tudni kell, hogy 1918-ban Vönöczki Schenk Jakab, a Madártani Intézet tudós igazgatója tanulmányt írt a „Magyar-

országi kócsagok fészektelepeiről és azok pusztulásáról” és abban megrázó hatású fényképekkel illusztrálva, felemelte tiltakozó szavát az ellen, hogy lelketlen dísztoll-vadászok minden kímélet nélkül halomra lövöldözik, a ma már ritkaságszámba menő nemes, vagy nagykócsagot és ezáltal nemcsak az anyamadarak, hanem a táplálójukat elvesztett fiókák is éhen pusztulnak. E tanulmányában a neves szerző kifejtette, hogy Magyarország területén valamikor 18 fészektelepe volt a kócsagnak, de a kíméletlen orvvadászat miatt, ma már csak a Kisbalaton az utolsó fészkelő helyük. 1893-ban még kb. 100 párra volt tehető a nemeskócsagok száma, míg ma már csak 16—18 pár fészkel a Kisbalaton nádasaiban. A könyvnek nem várt hatása lett. Külföldi nyelvekre is lefordították és arra felfigyelt Európa tudományos világa. De nemcsak erkölcsi hatást váltott ki a mű, hanem a mi sokkal fontosabb, anyagit is és elsőnek Hollandia jelentkezett egy nagyobb pénzadománnyal, amely lehetővé tette, hogy a magyar kormány állandó kócsagórt állítson a Kisbalaton területére, ama feladattal, hogy a vadászatot akadályozza meg, a madarak nyugalma ügyeljen és a területre való belépést ellenőrizze. E tisztségre legalkalmasabbnak látszott egy régi kisbalatoni halászember, *Gulyás József* nevű, aki mai napig is, mintegy 15 esztendeje, fia segítségével látja el a nagy szakértelmet és tapasztalatot igénylő állást. A külföldi példa megmozdította a magyar társadalom áldozatkészségét is és elsősorban a Kormányzó Úr öföméltósága tette meg adományával a kezdeményező lépést az irányban, hogy ma már a Kisbalaton madárvilága, mondhatni, állami ellenőrzés alatt áll. Ma a madarak lelövése, fészkeik és tojásaik bántalmazása, súlyos bírság mellett, szigorúan tilos és a m. kir. Madártani Intézet szakemberei, főleg Warga Kálmán főadjunktus, minden év május-június havában, midőn a kócsagfiókák a tojásból kikelve, növekedni kezdenek, leutazik a Kisbalatonra és hetekig tartó fáradságos munkával veszi számba és gyűrűzi meg minden egyes fészek fiókait. E rendszeres munka igen érdekes eredményekre vezetett. Megállapították ugyanis, hogy e vad és óvatos madár a folytonos üldöztetés miatt nagyon megfogyatkozott és olaszországi, görögországi, máltaszigeti telelőhelyeiről mind kevesebb számban tér

vissza a kisbalatoni és fertőtavi fészektelepekre. Nálunk a kócsag áprilisban költ és 3—4 világoszöld tojásból kikelő fiókái júniusban szokták fészüket elhagyni. Nyár végén már a fiókák is régen szárnyra kaptak, tehát nem zavarja a tájjáró sem a madarak nyugalmát, melynek érdekében ugyanis a Madártani Intézet a tavaszi hónapokban nem nagyon szívesen látja az érdeklődő látogatásokat.

Megkerestük tehát a kócsagór házát, de már nem találtuk otthon. Felesége azt újságolta, hogy hollandus tanár urak laknak náluk, egyenesen Amszterdamból érkeztek ide és korán reggel óta késő estig bújják az ingoványt. Láttuk is, hogy ugyancsak siethettek hajnalban az urak, mert a jó magyaros dunyhaágyneműek még magasra tornyosodva púposodtak az egyszerű lakószobában; épp az imént hagyhatták el Gulyásék vendéglátó hajlékát, a „berek” mélyén pedig nem igen lehet őket most már megtalálni. No de se baj, a fia „az olasz úrnál”, a sásvágókkal dolgozik, őt kerestük fel és vele mentünk a lápba. Egy kislány mindjárt el is vezetett a telepre és tőle útközben érdekes dolgokat hallottunk. Ugyanis egy olaszországi gyáros bérbevette a Vörs körüli nádasokat, melyekben nemcsak nád, hanem sás, káka és egyéb is terem. Ha már ezekről szólnak, azt is el lehet mondani, mi a különbség e vízinövények között: a nád szára csomós, virágzata polyvás, rokona a búzának, a sás levelei szalagalakúak, élesszélűek, az állat emiatt nem is eszi. A káka, vagyis ahogy a Balatonon nevezik, csuhu, hengeresszárú, hegyén kis gömbszel, míg a gyékény levele lapos és termése buzogányhoz hasonló. A nádat stukaturnak használják, a gyékényből kosarat és szőnyeget lehet fenni, de az olasz gyárost csak a sás érdekli, ezt vágatja a vörsiekkel májustól-augusztusig. A bokáig, vagy térdig érő mocsár szélénél egész sereg ember vágja sarlóval, a 2—2 és fél méter magas sást, majd összekötözik és lemérik, mert a vágó súly szerint kap fizetést. Métermázsánként elég sokat, úgy, hogyha naponként 6—8 mázsát vág le, amit könnyen összehoz, a nyári hónapokban egész évi megélhetését megkeresi a vörsi polgár, ezenkívül mint hallottuk, a langyos vízben való munkától még a téli rheumáját is elveszti... A sást ezután a telepen legyezőalakú kévékben a földre szórva megszáritják, majd bálákba préselik

és kiszállítják Olaszországba, ahol az ott kedvelt, fonott borospalackok burkolására használják fel. Midőn pl. a firenzei állomáson a büfféseMBER sásfonatú Chianti borospalackot nyújt felénk, igazán nem hinnők, hogy a vörsi sást látjuk viszont Toscana hegyei között. Csakugyan meg is találtuk a fiatalembert a sás-munkások körében és felkérésünkre készséggel elindult velünk az ingovány felé. Most kezdett a kép szokatlanná válni. Az út már töltésen haladt, jobbról és balról beláthatatlan náderdő között jártunk, lábunk alatt besüppedt a talaj, ezt a bennszülöttek „ingó”-nak nevezik és a sűrű nádrengeteget csak itt-ott szeli át egy-egy mesterségesen nyitott szabad vízfolyás, mini pl. a Cölömpösárok, melyet hídon kerestezünk. Valami különös, nyugtalanító érzés vesz erőt az emberen, a nap ugyan derülten süt, de valahogy párában haladtunk, kétoldalt a zizegő áthatolhatatlan titokzatos nádas, alattunk a süppedékes talaj úgy, hogy örültünk, amikor végre egy füves térségre értünk, ahol a nádas megszűnik és magas égerfák árnyékában, kútágas mellett kanász pihent disznócsordájával. Éppen tovább akarták hajtani az állatokat és halljuk, amint a kanászgyerek kérdi: „*Há menünk a fókává?*” Bár eddig is vizén átjöttünk, de azért főkát itt mégsem láttunk és ezért csodálkozva kerestük a fókatenyészetet. Kiderült azonban, hogy a somogyi gyerek csak azt akarta principálisától megtudni, hogy „*hová megyünk a fatkával* V Már, mint a gondjaira bízott kurtafarkú malactársasággal a déli szieszta után.

Rövidesen végeszakadt azonban megint a szittyós rétnek és ismét a sűrű nádas állt előttünk. Imént még láttuk messziről a vörsi, meg a zalavári templom tornyát, mely utóbbi igen nevezetes hely, mert *alighanem ott állott a magyar honfoglalást is megelőző időkből származó legelső keresztény egyház.* Itt volt t. i. a IX. században Pribina morva-tót fejedelem említett Mocsárvára, ahol Szent Cyrill és Method a pravoszlávok főszentjei tanították először a szláv lithurgiát. Sőt az utóbbi itt is van eltemetve. Mind e vidékből azonban a magas nád miatt már mitsem láttunk, csupán közvetlen lábunk előtt egy keskeny csillogó vízerecskét és azon félig a nádba rejtve egy hosszú, laposfenekű, hegyesorru csónakot, aminek e tájon papucsónak a neve; kb. 5 méter hosszú, 2 deszkapad van rajta

ülés gyanánt, erre nagy nyaláb zöld sás kerül, hogy puhább legyen, majd az egyik bokor alól az odarejtett evezőt is előhúzta a fiatalember, odaállt a csónak végébe, mi is letelepedtünk és elindulnánk is, de bizony nyílt víziutat sehohsem láttunk. Pedig van! Igaz, hogy csak egy kb. félméteres sáv az, melyen a csónak a ráboruló náderdő alatt el tud siklani, de vezetőnk nem téveszti el az irányt s a sűrű nád zöld félhomályában törtettünk előre, láthatatlan célunk felé. Kezünket állandóan fejük felett kellett tartanunk, nehogy az éles nádlevelek arcunkba vágjanak, alattunk alig félméteres a víz, de az evező mégis mélyen beleszalad: alatta már feneketlen mocsár van! No, nem valami barátságos érzés így minden tájékozódás nélkül mindig mélyebbre furakodni a végeláthatatlan náderdőbe, melynek ágairól csak merevszemű, kíváncsi békák és kékszinű szitakötők bámulnak riadtan a birodalmukba tolaakodó idegenekre. Kb. félóraíg tartott, míg keresztülnyomakodtunk a nádon s egyszerre csak derűi felettünk a fény, még egy-két evezőnyomás és kint vagyunk a nyílt vízen, aminek itt „rónavíz” a neve. De micsoda víz ez, Uram Isten! Ennél félelmetesebb látványra nem sokra emlékszem, pedig már volt többször alkalmam a természet vagy az emberalkotta borzalmas látványokban „gyönyörködni”. Most már a náderdő sem hajlott fölénk, jó darabon láttunk is magunk előtt, de mit? Egy nádszigetekkel minden oldalról körülvevett sötétszinű vízfelületet, melyet azonban csaknem teljesen ellepett a vízínövényzet, itt-ott csillog csak elő a fényes víztükör, de annak is valami különös tompa fénye van. Hinár, súlyom, békalencse akaszakodik az evező lapátjába, közel és távol milliónyi tavi- és tündérrózsa emeli a víz fölé sárga és fehér virágát és lapos leveleit. Alig tudunk előrehaladni. Vezetőnk megfordítja a csónakot. Most a jármű orrára áll s mint a velencei gondolások, az evező lenyomásával tolja előre a csónakot. Köröskörül csak nádist lehet látni s az előretörő csónak sziszegő zajára láthatatlan helyeikről különböző vízimadarak csoportjai emelkednek a levegőbe. Vadkacsák előrenyújtott nyakkal lendülnek fel a vízből, sirályok, kanalas- és üstökös-gémeek kurrogva menekülnek, bibicek és vízicsibék jajognak, szárcsák ropogva repülnek, mint egy-egy kis hydroplán a víz

színén, a vonat kerekeinek csattogásához hasonló zajjal, míg fel nem emelkednek; mozdulatlanul vár be a bölömbika, ijedten bukik víz alá a búbos vöcsök, hallgatagon ül a barna dolmányos, zöld ujjasú jégmadár, lesve a halat, alattunk pedig a mocsár, a rettenetes, feneketlen ingovány . . . Apró halak surrannak a vízinövények és hínárok alatt s az evező nyomán buborékok gyöngysora szivárog fel az iszapból. A forró napot valami üvegszerű pára homályosítja el, furcsa fülledt levegő vesz körül, feleségem, mint vegyész, methánt, mocsárgázt és kénhydrogént szimatol és arra gondolunk, hogy mi lenne, ha vezetőnk a csónak orráról a hőségtől, vagy gőztől beleszédülne a mély vízbe? Bizony, innen a magunk erejéből sohasem jutnánk ki, mert a körülöttünk levő nádszigatsoportok mind egyformák, az irányt ahonnan jöttünk, egyetlen templomtorony, fa vagy épület sem mutatja és napokig tévelyeghetnénk a végtelen nádasban étlen-szomjan, míg ismét szárazföldre találunk a nádba vágott „nyiladékutak” nyomán. Látva azonban a fiatalember pirosposzsgás arcát, most nem annyira a szédüléstől, féltjük őt, mint inkább attól, hogy esetleg az evezőrúd beletörik az iszapba. Meg is kérdezzük, hogy volt-e már erre eset? „Hát rendesen két evezővel szoktunk járni” — feleli — „és két csónakkal is, mert ha baj van, bizony innen a kiáltást, vagy füttyszót, de még a puska lövést sem hallaná meg senki, a mocsár pedig majdnem két méter mély, abban pedig megállni nem lehet, ha felfordulnánk, vagy eltörik az evező, bajosan menekülnék innen”. No, mint Pesten mondják, jól nézünk ki, egészen ki vagyunk itt szolgáltatva az alattomos mocsárvilág fenyegető hatalmának s a természeti erők szeszélyének! Fővárosi ember legtöbbször csak megszelídítve látja maga előtt a természetet. Az égbenyúló hegyeken olajozott autóutak, a háborgó tenger partján bársonyos homok és meleg fővényfürdők várják, ide a Kisbálatonra vagy a havasok magányos gleccservilágába kell jönnie az embernek, hogy meglássa, minden nagyképűsége mellett mily kevéssé ura a természet erőinek. Az interlakeni Jungfrau, Eiger és Finsteraarhorn még nevükben is félelmetes kietlenségükben éreztem csak annyira a halált lehelő őserők közelségét! Igen, ilyen lehetett a föld felszíne év-

százezredek előtt, mikor a káoszból még nem vált külön a föld és a víz, hanem a kettő egy meleg mocsárban ölelkezett, melyekben az őskori sárkányok, plesiosaurusok, ichthiosaurusok és dinotheriumok gigantikus rémalakjai küzdöttek egymással a mindennapi létért! És itt lehet csak valóban megérteni, hogyan veszíthette bele Hindenburg az orosz cár fele hadseregét a mazuri mocsarakba. Hacsak akkorák lettek volna is, mint a Kisbalaton, csoda, hogy nem az egész orosz sereget nyelték el! És ekkor csónakosunk karjával hirtelen felmutat az égre: „Né-a!” Felnézünk, s a ködszerűen párás vízfelület fölött a magasan valami egészen különleges látományszerű jelenséget pillantunk meg. Mintha egy fehér selyemfátylat hajtana a szél ide-oda, nem is egyet, hanem kettőt, sőt hármat, majd negyediket. Lassan lengenek, keringenek felettünk, a szikrázó fehérségek villognak a déli nap fényében . . . A kócsagok!

Íme, előttünk szállottak a királyi vadmadarak, melyeknek látása végett jöttünk ide e félelmetes mocsárvilágba, utolsó menedékhelyükre. Minden vadászember szívdobogtató álma, amint hátravetett nyakkal, szélesen kiterjesztett szárnyakon lengenek az azúrkék égen szűzfehér palástjukban. Valamivel kisebbek, mint a gólyák, testük karcsúbb, csőrük vékonyabb. Régente, félméter hosszúságra is megnövő, finoman foszlott válltollaik miatt vadászták és a nagy kócsag egyenes „reihere” s a kis-kócsag fölünkörödő „korona reihere” valamikor olyan ritka és értékes tolldísz volt, hogy a XVII. századbeli magyar nemes urak vagyontárgyai között 1000 forintos összeggel lajstromozták a „kócsagot”. Kis Zeiss-gépem serényen dolgozik, hogy megörökítse röptüket, mielőtt még valahol messze leereszkedve eltűnnek szemeink elől. Csónakunk azonban utánuk halad, mert arrafelé kell lenni a fészkelő bokortelepeknek, a híres kócsagtanyáknak és ú. n. gémfaluknak. Vezetőnk nyugodt biztonsággal tolja előre a csónakot, mint az ügyes erdész, aki a mások előtt észrevehetetlen jelek után tud eligazodni az erdő rengetegében, úgy ő is megtalálja a lápszigetek bonyolult síkátoraiban az irányt, ahol a csónakkal keresztül-furakodhat.

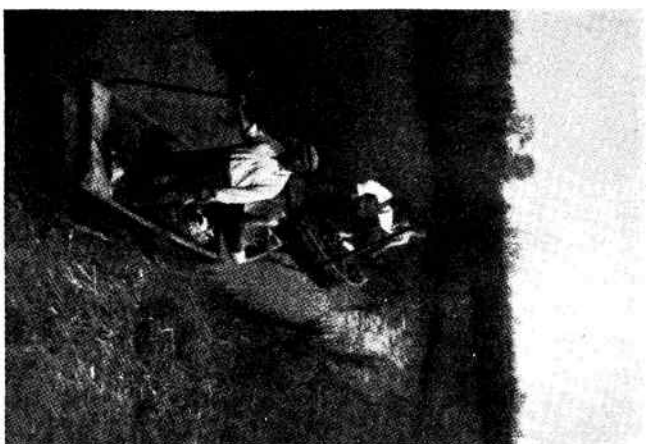
Ma már azért, hogy a Zala folyó szabályozása következtében hordalékát nem e régi árterületébe, hanem

29. Papucsónak a Kisbalatonon

30. Nádvagás a Kisbalatonon

31. Nyilatkeviz a Kishalatonon

32. Virágzó táborján bokor

mindjobban déli alsó folyásába szállítja, a Kisbalatonnak néhány évtized előtt még kb. 40 ezer holdnyi kiterjedése most csak kb. 8000 holdra zsugorodott és e zsugorodás oly rohamos tempóban halad, hogy már alig 0.68 négyzetkilométer a szabad víztükör, a többit teljesen belepte a nádas, melynek talaja szintén mindjobban feltöltődik. Már pedig akkor vége lesz a vadmadarak csodálatos vízi életének, mert a mocsárvilág minden madara, a kócsag, a vörös- és kanalas-gém, a szárcsa és batla a nád-torzsák, vagy a víz fölé rakja fészket, melyet ügyesen tákol össze száraz nádszálakból, faágakból. A fészkek kb. 1 méter átmérőjűek, laposak, részben a víz színén, részben afölött állnak, csupán az üstökösgém és bakcsó rakja fészket a fák ágaira. Ha azonban a mocsár kiszáradna, akkor ezek a madarak sem térhetnének vissza fészkelő helyeikre és szegényebbé lennének egy oly páratlan természeti látványossággal, melynek kedvéért sokan zárandokolnak el ide. Ezért javasolta Vönöczki Schenk Jakab említett művében még azt is, hogy legalább 800 hold területet fenn kellene tartani e vízimadár reservatio részére és azt nemzeti park gyanánt védett helyé tenni, akárcsak a nyírségi Bátorliget párszáz holdnyi területét, ahol még ma is érintetlenül megmaradt csodamódra a magyarországi ősjégkorszak mocsári flórája. A Kisbalaton területe részben a herceg Festetics család, részben pedig a zalavári apátság tulajdona, kikben bizonyára meg lenne a nemes szándék, hogy e területből bizonyos, feltétlenül szükséges részt e célra örökidőre felajánljanak. Ezzel itt is meg lehetne menteni a késői korok számára ezt a ma még eredeti érintetlenségében fennálló mocsárvilágot, mely különben a lecsapolási munkálatok előrehaladásával halálra volna ítélve. A helyén megmaradó értéktelen, vizenyős rét egyáltalán nem kárpótolná az elveszett érdekességeket.

Közben elérkeztünk a nád között a kócsagok egyik fészektelepéhez. Nagy területet lepnek el ezek a tanyák, ahol a kócsagok gémeikkel és más vízimadarakkal együtt a nádas hozzáférhetetlen helyein megtelepedtek. Már messziről kellemetlen bűz árulja el a madárfaluk helyét, mert a madarak ürüléke, el nem emésztett tápláléka és elhalt fiókák oszladozó holtteteme teszi ott a levegőt

dögletessé. A környező nádak szárai egészen fehérek a guanótól és hullott tollak ezrei lepik el a víztükröt. Innen szedegetik fel a kócsagtollakat is, bár ezek nem oly értékesek, mint a tépett tollak, mert ma már a kócsag lelövése, vagy elfogása tollúk miatt, szigorúan tilos, nem úgy, mint régen, mikor az egész állományt néha egyszerre lőtték ki, vagy fogták el és adták idegen országbeli állatkereskedőknek, mint ez pl. 1894-ben történt.

Minthogy most már láttuk a fészkelő helyeket is, fordulhattunk visszafelé; de nem ugyanazon az úton megyünk, hanem át fogunk kelni a Zala folyó töltésén, hogy annak túlsó oldalán megnézzük a Kisbalaton másik felét is. A Zala ugyanis ketté szeli a Kisbalatont, 1922 óta épített töltésével. Igaz, hogy most már ezáltal hordalékát nem a Kisbalatonba ömleszti, hanem a Balatonszentgyörgy és Fenékpusztá közti híd alatt a nagy Balatonba, de ezáltal a Balaton-medence feltöltődésének veszélye nem lett kisebb, hanem még fokozódott: emiatt most a keszthelyi Balaton-öböl gyors ütemben sekélyesedik. Már is annyira hínáros, hogy a gőzhajók alig tudnak a keszthelyi kikötőig elevickélni és csak folytonos kotrásokkal tudják az utat szabaddá tenni a hajóközlekedés részére. Amint lassan a Zala-gát felé közeledünk, elmosódott emberi hangok ütik meg a fülünket. Végre felenged a magányosság lidércnyomása. Közeledő csónakok neszezése hallik, amint a nád súrolja oldalukat és hangos hallózásunkra még is jön a válasz. Itt vannak a hollandusok, az öreg Gulyással! Véletlenül mégis találkoztunk a nádasok útvesztőjében, de ők fordítva csinálták, előbb a túlsó oldalon jártak és most oda akarnak menni, ahonnan mi jövünk. Apa és fiú üdvözlik egymást, miközben az öreg észreveszi, hogy csak egy evezővel és egy csónakon jártunk és rosszalóan rázza a fejét. No, de most már mindegy, túl vagyunk rajta és közben a holland tanár urakkal állottunk szóba. Igen örültek, hogy velünk találkoztak, mert egy szót sem tudtak magyarul és így legalább volt valaki, akinek tolmácsolásával megértethették Gulyás urammal, hogy tulajdonképpen mit is akarnak látni. Derékig meztelenek, mindeniknél gummiczipó, fényképezőgép, távcső, a szúnyogok cspésével nem törődve, bújnak már napok óta az előttük ismeretlen csodavilágot.

Az egyik amsterdami professzort különösen megbűvölte ez a látványosság. Még miközben velünk beszélt, sem vette le szemét pillanatra sem a lápvilág vízi életéről: egy másodpercet sem akart veszíteni abból a rövid időből, amelyet többnapos utazás árán itt tölthetett. Az öreg kócsagőr csak mosolyogta őket a bajusza alól. Típusa a régi balatoni halászembernek, aki még bődönhajóval is halászott, ahogy Hermann Ottó leírta. Alacsony, izmos, okosnézésű, somogyi magyar. Tudta ő már amúgy is, mit akar látni az idegen. Nem volt ritka vendég nála a külföldi tudós, aki a vízimadarak életének tanulmányozása végett kereste fel. Néhány év előtt volt itt — mesélte — egy angol egyetemi tanár Manchesterből, az járt már az afrikai tavaknál is, de azt mondta, hogy olyat még ott sem látott, mint nálunk a Kisbalatonnál. Gumiruhában és csizmában ő is napokig járta a nádas, ki sem akart jönni belőle a „Mister Morris”. Nálunk Magyarországon hányan voltak, akik már jártak erre? . . .

Ezután egy érdekes művelet következett: átemeltük csónakunkat a Zala gátján az ú. n. Diás-sziget felé. A hollandusok persze két csónakkal jártak s így a három vezető megfogta a csónakunkat s átvonszolta szárazon a magas gáton; elbúcsúztunk a holland ornitológusoktól és nem-sokára a Kisbalaton északi oldalán, az ú. n. Felsővízen szeltük ismét a nádas sűrűségét. Itt mindenekelőtt a Madártani Intézetnek a Diás-szigeten álló 8—10 m magas fakilátótornyát közelítettük meg, mely magas fűzfák lombjától leplezve, pompás megfigyelő vártát nyújt az ingovány közepén kutató tudós számára. A torony magas eresze alól kitekintve, ismét érdekes látvány fogad: előttünk-mögöttünk a végtelen ingovány, itt-ott bukkan csak elő benne egy-egy kisebb sík víz. Ilyen lehet Egyiptomban a Nilus vidéke, mikor kiont az ár és mindent ellep az iszapos sárga folyam. És csakugyan vannak itt magyarországi íbiszek is, az ú. n. batlák. Itt is ezernyi vízimadár csapong a levegőben, fülsiketítő zajjal kering fölöttünk;, cinkék, nádírigók füttyentenek, gémek krákognak és előttünk messze, egy nyílt víztükör szélén ismét szemünk elé kerültek a királyi madarak: a kócsagok, amint fehér foltként csoportba verődve nyugodtan halásztak a sekély vízben. Érdeklődéssel halljuk, hogy a gólya nem jár ide

halászni, mert az csak ott száll le, ahol szilárd talajt érez a lába alatt, a lápba nem megy bele. A kócsag azonban könnyebb madár, csak 2—3 kg súlyú, ő biztosan halászik a süppedő mocsár-talajon is. Még kattán egy-kettőt a fényképezőgép és most már véglegesen visszafordulunk, hazafelé. Előrehaladó csónakunk mellett egy-egy merev kígyószemű vörösgém száll lomha repüléssel. Előttünk vagy 30 méternyire leereszkedik és bevárja a csónakot; mikor közeledünk, megint előre repül és megint bevár. Így megy ez jó párszáz méteren keresztül s a buta madárnak nem jut eszébe, hogy egyszeri oldalt való fordulással megmeneküljön a további „üldöztetéstől”. Akárcsak a nyúl az országúton, mely a robogó autó előtt csak előre fut ahelyett, hogy oldaltugorva meglapulna az árokpart alján. Közben már egészen bealkonyodott s a nap is nyugvóra készül a messziről idelátszó keszthelyi hegyek mögött . . . Búcsúzóul még egy-egy szép kócsagtollat kaptunk, melyet hosszú, üres nádszálakban szoktak tartani, nehogy megtörjenek; ily nádtokokban több szál is épségben elfér. Ezek azonban csak hulló tollak, az értékesebb, tépett toll, persze nem termelhető. Bár a mai női kalapdivat a strucc-tollal együtt nem nagyon karolja fel a kócsagtollat sem, mégis igen fontos lenne, hogy a Kisbalaton haldokló víztükrének egy része rezervációként fennmaradjon hazánk egyik legszebb, legjellemzőbb, szinte szimbólumszámba menő madara, a nemes kócsag és kiveszőben levő egyéb vízimadártársai számára. Európa tudományos világának e nevezetes helye idegenforgalmi szempontból is nagy jelentőségű és megbecsülésre méltó, de a hazai nagyközönségnek ama része is, mely a Balaton valamelyik fürdőhelyén nyaral, felejthetetlen élményt szerezhet magának azzal, ha egy csónakkirándulás keretében bejárja ezt a titokzatos láprengeteget, melynek minden része más és más látnivalót tartogat a természeti jelenségek iránt még romlatlan érzékkel bíró tájjáró részére. A mai nemzedéknek pedig úgyszólván erkölcsi kötelessége az utókorral szemben, hogy e fejedelmi madarak fennmaradását minden rendelkezésre álló eszközzel biztosítsa. Ezt pedig leg-egyszerűbbéi és legcélravezetőbben ösidők óta használt fészkelő területüknek, a *Kisbalatonnak mai állapotában való részbeni megtartása útján lehetne elérni.*

BALATONI TÖRTÉNELEM

A ZALAVÁRI ŐSEGYHÁZ

A szűkebb Balaton-vidéknek van egy eddigelé bizony alig figyelemre méltatott, 1000 esztendőnél idősebb szent helye, amellyel e fejezetben kívánok részletesebben foglalkozni. Mint ugyanis a Kisbalatonról szóló fejezetben már érintettem, a mai történetírók legelső tekintélyeinek megállapítása szerint a *Balaton-vidéken épült Magyarország területén az első keresztény egyház* (nem sorolva ide még a római korból fennmaradt ú. n. őskeresztény kápolnákat, mint pl. az óbudai Raktár-utcai „Cella trichora”, vagy a pécsi altemplom stb.) és pedig a Keszthelytől délnyugatra, kb. 12 km. távolságban fekvő Zalavár község, tájékán, melynek azonban ma már csak kevés nyoma maradt meg a községtől Esztergár felé vezető út mentén. A második ismert őkeresztény egyház Nyitra megyében, Zobor község mellett emelkedett, de ez ma, sajnos, idegen megszállás alatt áll és így a zalavári ősegyház jelentősége számunkra csak fokozódott.

A történelemből tudjuk, hogy Balatonunk vidékén az első letelepedési nyomok kelta néptörzsektől származnak, akiknek edényeit, fegyvereit, sőt pénzverőit Szalacsán, Tihanyban, Földváron, Zamárdin és másutt megtalálták és beszállították a keszthelyi és sümegi múzeumokba. A Krisztus utáni III. században a rómaiak terjesztették ki uralmukat a Balaton-vidékre és a kelta lekosság behódolása után itt erős kővárakat, utakat, a kisebb helyeken mozaikpadlós, freskódíszes és központi fűtéses villákat építettek, sőt vannak egykori feljegyzések arról, hogy Galerius császár uralkodása alatt a Balatont is lecsapolni igyekeztek, a Siófok mellett

máig is fennmaradt zsilip romjainak tanúsága szerint. A történelem kereke azonban percig sem állván meg, elkövetkezett a Krisztus utáni IV. században a római uralom bukása a népvándorlás első hullámai által, amely germánfajú népeket sodort a Dunántúl területére. A keleti gótok befészkeltek magukat a rómaiak által elhagyott Mogentiánai castrum falai közé is, ahol a niebelungi monda egyik hősének, Haláltalan Detrénének atyja uralkodott és Martianus császár jóváhagyásával a Drávától északra kiűzték az alánokat a Balaton vidékéről, őket a hunok verik ki 460 körül, legyőzve Valamir, Videmir és Theodimir vezéreiket, viszont a hún birodalom Attila halála után a gepidák uralma alá kerül. Ezeket ismét az avarok váltották fel a pannóniai fennhatóságban, míg a karantánokkal (szlovénekkel) szövetségbe lépett frankok és bajorok le nem verték őket és azokat, akik kereszténnyé lenni nem akartak, ki nem űzték e tartományból, mely a rómaiak óta viselte a Pannónia nevet. A Nagy Károly által kiűzött avarok helyét később szlávok és bajorok foglalták el. Ekkor történt, hogy a frankbarát Pribina morva-szláv herceget Mojmir ottani fejedelem a Nyitra vidékéről elűzte. Hosszabb bolyongás után híveitől kísérve Pannóniába jött és e területet Német Lajostól, Nagy Károly frank fejedelem unokájától hűbérül kapta. Német Lajos vallási és politikai okokból ellensége volt Mojmirnak, aki nem akarta elismerni országában a salzburgi érsek fennhatóságát, ugyanazét, akinek lelki gondozására Pannónia is bízva volt. Pribina hercegnek első dolga volt székhelyet építeni magának és pedig Mosapurg-ban, mely szó egyértelmű a Sárvár névvel. Ott a kétségtelenül még római eredetű alapokon várat épített és mikor ezzel elkészült, ő maga is megkeresztelkedett és nagyobb térítési munkát kezdett kifejteni.

Az akkori Zalavár nem a mai hasonlónevű község helyén, hanem attól nyugatra, kb. 2 km. távolságban, egy kiemelkedő szigeten, mely akkoriban a Zala folyó árterében lévén, hajózható vízzel volt körülvéve és még a legújabb időkben is, a Balatontól visszaszorított Zala folyónak a szabályozásig állandó kiöntési területén feküdt. Az észak-déli irányba terjedő szigetet Zalavárral

és Báránndal még ma is az idővel dacoló, eredetileg cölöpökre épített töltés köti össze.”A hagyomány szerint állítólag a várépítéshez szükséges köveket annak idején víziúton szállították egy csatornán, amely Kiskanizsán át a Balatonnal függött össze és nyomai ma is megvannak. Egy salzburgi középkori krónikás, az ú. n. *Anonymus* mondja el, *Conversio bagariorum et carantanorum* című munkájában, miként emelt Pribina Mosapurgban templomot Szent Adorján tiszteletére, melyet 850-ben Liuprammus salzburgi érsek díszes külsőségek között szentelt fel. A krónikás meg is említi 30 jelenvolt bajor és szláv főúr nevét. Ez szentbenedekrendi templom és apátság volt, melyet Arnulf császár egyik oklevelében a salzburgi érsek birtokaként erősített meg. Már egy másik fejezetben olvasható volt, hogy a görögkeleti egyház két legfőbb apostola, Szent Gyryll és Method, mintegy négy évet töltöttek Pribina fiának, Kocilnak mosapurgi udvarában, az utóbbi itt is halt meg és állítólag itt is van eltemetve, mint ezt Petrusovich rutén történétíró megállapította. Pribina fiát Mosapurgban Liuprammus érsek utóda, Adalvin érsek is meglátogatta 865. karácsonyán és ott újabb templomokat szentelt fel és lelkészeket iktatott be. Füssy Tamás szerint kétségtelen („*A zalavári apátság története*”), hogy e mosapurgi egyház 896-ban, mikor a „pogány” magyarok hadai először jelentek meg e vidéken, még fennállott és az első volt, melyet a keleti frank örgrófság szervezetéből megdöntöttek. A 890-ik éven túl nincsen is szó Szent Adorján ezen egyházáról a Szent István király alatt történt feltámadásáig. Ez 1019-ben következett be, midőn az apostoli király visszaállította az ősrégi zalavári apátságot, javadalmakkal látta el és azt 1024. évi második adománylevelével is megerősítette. Ekkor a Szent Adorján templomon kívül Szent György és Szent Lőrinc tiszteletére emelt templomok is állottak Zalavárott. A fentiekből tehát megállapítható, amint azt *Sörös Pongrác* is leszögezi „*Az elenyészett bencés apátságok*³” című művében, hogy „Nemzetünk történetében Zalavár az első monostor, amelynek múltja a honfoglalás elé^ nyúlt. Ez a Szent Adorjánról nevezett mosapurgi apátságból fejlődött és végigélvén a harcokat, Szent

István idejében megújult és templomát csupán újjáépítették és restaurálták.” Viszont amaz egyes régebbi történetírók nézetét, mely szerint Mosapurg nem azonos a mai Zalavárral, megdönti *Hauthaler* Willibald salzburgi bencés történész megállapítása, mely szerint „Zalavár kétségtelenül azonos Pribina Castrumával”.

Annál különösebb és meglepőbb, hogy e tiszteletreméltó, ezeréves romok egyáltalán nem részesültek a fentírt dicsőséges múltjuk miatt őket méltán megillető kegyeletben. Igaz, hogy Zalavár, azaz helyesebben a Zala szigetén épült apátság: „*Monasterium sancti Adriara in insula Zala*” a mohácsi vész után kiesett a magyar bencések kezéből. Végvár lett belőle a török ellen, mint annyi sok más monostorból is. A törökök kiverése után pedig a göttweigi apátság, alsóausztriai osztrák bencések birtokába került, akik azonban csak a hozzá tartozó földeket kapták meg, nempedig az ősi monostort, mert azt a hozzáépített erődítményekkel együtt 1702-ben, császári parancsra, a többi balatoni várral együtt felrobbantották, nehogy a kurucok kezére kerülve, azok védelmét szolgálhassa. A szétrobbantott kőmaradványokat a környékbeliek házépítésre hordották szét, sőt van egy érdekes irodalmi nyom arranézve is, hogy a vármegye a megmaradt törmelékeket útépítésre használta fel, nem szólva arról, hogy később a zalaapáti templomot és monostort szintén az ősi zalavári egyház köveiből építették fel.

A „*Honderű*” című folyóirat 1847. február 23-iki számában foglaltak szerint ugyanis egy *Dolezsalek* Antal nevű pesti iskolaigazgató, a Süketnéma Intézet első vezetője, lelkes műbarát, 1841-ben meglátogatta e romokat és leírja ottani tapasztalatait, amelyek annyira jellemzőek e kor kultúrtörténetére, hogy a 95 éves cikk szövegét alantiakban szószерint idézem:

„Az 1841-ik évben a tót irodalomban ismeretes Kollár J. evangélikus lelkésszel Olaszországba indulván, Keszthelyen értésünkre esett Zala megye rendéinek azon határozata, mely a Keszthelytől másfél órányira fekvő Zalavár falu melletti nevezetes romot leromboltatni és a nyerendő anyagtörmelékét útjavításra fordíttatni rendelé. Mi e hír hallatára tüstént nevezett

helységbe indultunk s megkértük a zalavári lelkészt, Göncz Adalbert urat, kinek udvarában több emlékiratos követ találtunk, vezetne bennünket a romokhoz, mely az úttól 760 és a Zalának a Balatonba ömlésétől 3235 ölnyire fekszik, mit ő legszívesebben készséggel meg is tőn. Odaérve, legnagyobb sajnálattal látók, hogy *az emberek hangyaként nyüzsögnek a rom elhordása körül.* Főtisztelendő Gáspár Salesius, a szentgöttweigi bencés apátságához tartozó zalaapáti bencés alapítvány adminisztrátora, akié a telep, éppen jelen volt, felügyelve a munkára. Ezt ostromlók kérésünkkel, hogy a munkát azonnal szüntessék be, historíailag megmutatván neki, mikép a magyar hon első keresztény templomának rommaradványai, melyet ezer évvel ezelőtt Pribina szláv fejedelem építtetvén, 850-ben Luitpold salzburgi érsek által Szent Mór tiszteletére felszenteltetett, első lelkésze Dominik Benedekrend-beli volt — melyben az első Szent Martir Adrián eltemettetett, melyben Adalbert salzburgi érsek 865-ik évben a karácsonyi ünnepet ülte, mely időtájt a németek a templom körül a pogányok háborgatásai ellen vont várat Moóspurnak, sajtájkép Moórburnak, a Moór német szótól, minthogy mocsaras helyen fekszik, nevezek és amelybe 870-ben Method szláv apóstól a görög Istentiszteletet bevivé. Az adminisztrátor úr ezen történeti adatok által láthatólag meghatva lévén, csak azon ellenvetést tévé, miszerint *a megye parancsot adott annak lerontására,* mire mi úgy bírtuk rá a munka félbeszakítására, hogy az emiatti felelősséget magunkra vállaltuk és megígértük azonnal írni eziránt a nagy Hazafi és Szónok Deák Ferencnek Kehidára, mely a zalaapáti apátságához nem messze fekszik és ígéretemet az Apátságnál, hová a munkások elbocsátása és a romok pontos és szigorú megvizsgálatása, kimérése és lerajzolása után adminisztrátor úrral kocsizván, azonnal teljesítem is. Ezen rajz szerint tesz a rom hossza: Észak-délre 39 fok, szélessége Kelet-nyugatra 29 fok. Négy szegletén bástyák valának, melyeknek, mint tudva van, az első keresztény időkben rendeltetésük volt: az egyházat a pogányok beütései ellen védelmezni. A vár alapfalai négyszeg kövekből, a felső fal pedig homokkőből és kétféle téglából állottak. Milyen nagy lehetett

a vár, abból lehetett következtetni, hogy az egész zalavári egyház és paplak, valamint a zalaapáti zárdának is egy része, több híd és egy országút a lerontott falak köveiből építettett és még 70 köböl kő és téglá feküdt a rom közelében, mely útjavításra szánva, de most nemesebb célra lesz fordítandó. — (Alaprajzot Khern V. főmérnök és tanár a keszthelyi Georgiconban elkészítette.) Hogy az északi oldalon egy kapu volt, abból gyanítható, hogy ezen oldalon hat év előtt egy igen régi kődarab találtatott, e felirattal: GAUDE APPTO, mely utóbbi szó aperto helyett áll vala. Ezen kő most a zalaapáti zárdapince fölött áll. A vár alatt sírbolt vala, mi mellett több ott talált sírkő szól, melyeket a zalavári lelkész úr udvarán megtartogatott. Több és néhány érdekes ott kiásott tárgy őriztetik a zalaapáti zárdában. Anonymus salzburgiensi azt írja, hogy itt temették el Adrianus martirt. A zalaapáti apátság 1584-ban lett áthelyezve, a zárda kapuja feletti chronosticon szerint, a zárda pedig 1731-ben lett oda áthelyezve. Az apátság irattárában egy kéziratot találtunk, mely az apátság legrégebb időtől leírását tartalmazza, mely az eddig mondottakat igazolná, ami nem kis örömet okozott a tisztelendő uraknak. Olaszhonbóli visszatértünk után ő csász. kir. fensége József boldogult Nádornak tudósítást tevék a zalavári romok felől, kértem, adna rendeletet Zala megye rendéinek aziránt, hogy a rom minden további pusztítástól megóvassék. Mire ő cs. kir. fensége, mint legmagasabb védője és előmozdítója minden jónak és nemesnek, a szükséges rendelkezéseket azonnal megtételni méltóztatott. Valamint Deák Ferenc úr is azt válaszoló hozzáintézett levelemre, hogy ő mint előre meggyőződve valánk, azonnal megtéve a szükséges lépéseket a rom további rombolásainak megszüntetése iránt. Én a zalaapáti apátságot felszólítani, hogy azon helyre, ahol hajdanta a zalavári szentély állott, egy kápolnát bizanti stílusban, kb. olyant, amilyennek tervét megkeresésemre építész úr Pán József elkészíté és amely terv a göttweigi főtisztelendő apát úr elé terjesztetett, építeni az ott készenálló kőrakásból és 1850-ora az első magyarországi keresztény templom felszentelésének ezeréves jubileumát ünnepelni benne, mely ünnep bizonyára a század legnevezetesebb

ünnepének egyike fogna lenni nemcsak Magyarországra, hanem az egész kereszténységre nézve. Nem mulasztám el e dologban megkeresni hercegprímás Kopácsy József ökegyelmességét, valamint zalavári helytartó gróf Festetlen Leó öméltóságát sem. kik mint minden jó és magaszosért lelkesen érző férfiak, megígérték segédkezet nyújtani e terv megvalósításához. És minthogy a szentgöttweigi főapát úr, mint földesuraság, bizonyosan a maga részéről is mindent megteend, amiből a tervezett emlék által az apátság nevezetesen nyerni és nevezetesebbé válni fognak, az újonnan épült kápolna évenként búcsújáró helyül szolgálndván, ezeknélfogva annál biztosabban nézünk eléje e szép terv megvalósításának, minthogy az ezeréves ünneplés már-már közel van. Melyik jámbor érző és hazafi lelkességű szív ne dobogna fel magaszosulva ezen nevezetes helyen, hol az isteni kereszténység első szikrája e haza földjére leesett és ahonnan sugarait a magyar hon minden vidékébe elterjesztette boldogítván minden rendűeket és minden vallásfelekezetünket.”

Azt hiszem, a fenti javaslatához ma sincs semmi hozzátenni való, az ma is époly aktuális, mint volt 95 évvel ezelőtt és csupán érdekességként említem meg, hogy e cikkben említett Pán József építész nem más, mint aki, a sajnos lebontásra került budai Krisztinatéri Karátsonyi-palotát is építette 1856-ban. A Pán-féle bizánci stílusú kápolnatervék bizonyára ma is a göttweigi bencés apátság irattárában, vagy az Országos Levéltár nádori fascikulusában pihennek — 100 év e helyeken nem nagy idő —, mert azok megvalósításra máig sem kerültek. Egyrészt bizonyára azért, mert az osztrák apátság az 1848-ban közbejött szabadságharc miatt már nem igen foglalkozott ez ügygel, másrészt pedig 1873-ban amúgyis megszűnt fönnhatósága Zalavár fölött, mely ezen időtől fogva Pannonhalmára szállott át. Mint *Makai Béla* írja „*A Balaton a történeti korban*” c. művében, ma már csak Zalavár községben vályogházak falába, ablakkeret vagy küszöb gyanánt befalazva láthatók a fehér márványból faragott díszítések, oszlopfők, továbbá Zalaapátiban, az apátság jelenlegi székhelyén vannak még onnan eredő szalagfonatos ú. n. longobárd stílusú

domborművek és feliratos kövek. A zalavári apátságnak tulajdonképpen romjai ma már alig vannak, hanem inkább csak a romok helyéről lehet beszélni. A mester-ségesen is megerősített zalai sziget, amelyen a régi apát-ság épült, természetesen ma is megvan, a tavaszi árvizek alkalmával pontosan látható, érdekes látványt nyújt. A mai zalai sziget részben erdővel borított, részben pedig művelt terület; van ott homokbánya is, ami által évről-évre előkerül valami lelet, mely a zalavári elemi iskola helytörténeti gyűjteményébe kerül. A zalavári apátság 1935. szeptember 15-én a szántás-vetés közben felszínre kerülő csontok, stb. kegyeletes elhelyezésére a földre betonból épült ossariumot épített és e fölé kereszt-es műkö obelisket állított, melyen márványtábla hirdeti: „*Seges est, ubi quondam monasterium Sancti Adriani fuit.*” Mindazonáltal érdekes lenne az eredeti kápolnaterveket kikeresni és azok alapján felépíteni a száz év előtti indo-kolás változatlan fenntartása mellett a zalavári ősegyház emlékkápolnáját, hogy méltó emlékmű jelölje meg azt a helyet, ahol Magyarország legelső keresztény egyháza állott és amely az ott járt *Szent Gellért püspök lépteinek emlékét is őrzi.* Ezzel újabb tanúbizonytságot mutathatna fel a Balaton arra, hogy már a legrégebbi idő óta nem-csak kiindulópontja, de sokáig egyetlen centruma is volt a kereszténységgel járó kultúrának.

„AVARGYŰRŰK” A BALATONVIDÉKEN

Az első világháború alatt egyideig ezredem pót-zászlóaljkeretének állomáshelyén, az északcehországi Jicinben is tartózkodtam, egy igen régi városkában, melynek árkádos négyszögletű piacterén még a középkori vártorony, valamint a Schiller-féle Wallenstein trilógia főúri hősének (ceh néven Waldstyn) kastélya és az általa épített dóm emelkedett. Vasárnap délelőttönként rendszeren a dóm 300 éves orgonája mellett helyettesíttem a bevonult orgonistát, délutánonként pedig néhány szintén vállalkozókedvű bajtársam kíséretében jártuk be az Óriáshegység közelében fekvő városka környékének érdekes helyeit, regényes lovagvárait, melyek jókarban tartva és részben még lakható állapotban emelkedtek a hegyek

között. Ily kirándulás alkalmával szereztem tudomást arról, hogy a Szudétavidék egyik közeli erdőségében meglehetősen ép avargyűrűk (mint ők nevezték: „avarski hrinky”) láthatók. Minthogy arról nem tudtam, hogy az avartelepülés nyomai ily messze északon is feltalálhatók, már a legközelebbi alkalommal megkerestük a bajtársakkal e helyet. Meg is találtuk a rendkívüli sűrű, úgynevezett cesovi erdő mélyében a patkóalakú, körülbelül 100 méter átmérőjű, csakugyan épen álló földsáncot, melynek csupán egyik oldalán, dél felé volt bejárata, köröskörül pedig 4—5 méter magas körsánc határolta. A földsánc tetején karddal próbáltunk valamilyen leletre is szert tenni, turkálásunk eredményeként azonban ilyet nem találtunk, ellenben egy megbolygatott lyukból mérges horkanással, fehérpofájú borz bujt elő, majd szuszogva tűnt el járatának mélyében. Puska nem volt nálunk és így valószínűleg életünkben az első és utolsó alkalmat mulasztottuk el egy eleven borz vadászatására. Ez a „háborús” reminiszcencia járt a fejemben akkor, midőn arról értesültem, hogy a Balaton déli partvonalának közelében is található még ily avargyűrűk, például Nagycsepelyen és az oda közel eső Teleki község határában, Balatonszárszó, illetve Szemes mögött.

Mindenekelőtt meg kell azonban állapítanunk, hogyan is állunk voltaképpen azzal az avar-kérdéssel? Bár Pannónia történetének egyik fontos korszaka esik az avaruralom idejére, e kérdés máig sincs teljesen tisztázva és ezért az e korból való maradványok fokozottabb figyelmet érdemelnek. A budapesti Nemzeti Múzeum régészeti osztályában *dr. Tompa Ferenc* és *dr. Gallusz Sándor* foglalkoznak e kérdéssel, akiknek kutatása azonban eddig csupán ama negatívumban csúcsosodik ki, hogy *eddig még egy hazai, úgynevezett avargyűrűről sem sikerült minden kétséget kizáró módon megállapítani, hogy azt csakugyan az avarok építették volna*. Pedig nagyszámmal vannak, különösen a felső Dunántúlon ilyen köralakú sáncok, elég, ha csak Győr város nevére utalunk, mely szintén ily avargyűrűnek (györnek) köszönheti létét. Úgyszintén például Diósgyőr is. Egyáltalán a pannóniai földvárak ügye még egyáltalán nincs teljesen földerítve, csupán azt állapították meg, hogy *sokkal régebbek a honi avarkorszaknál* (Krisztus után

VI—VIII. század) és koruk az illír és a későbbi kelta időkbe nyúlik vissza (Krisztus után I—III. század). Legutóbb, azaz 1878-ban *Römer Flóris* foglalkozott a dunántúli földvárak ügyével, sorjában leírva a regölyi, somogyvári, ácsai, zánkai, Tihany csúcshegyi, csokonyai, vörsi, zákányi, szalacsikai és egyéb máig is „pogányváraknak” nevezett földerődöket, melyek leggyakrabban nem hegyek tetején, hanem mocsarak és erdők mélyén találhatóak fel. A mocsarak lecsapolása és az erdők irtása folytán mindtöbb és több, ily helyeken talált földvár kerülhetett átvizsgálás alá és így mintegy 100 ilyen erődítmény ismeretes. Földvárakból találtak legtöbbit, mint ahogy ez a név igen gyakran fordul elő községnevekkel kapcsolatban is.

Az avar-kérdésről magáról bő anyagot találhatunk *Sebestyén Gyula* és *Nagy Géza* történeti munkáiban. Megállapításaik szerint e hun fajta török nép a VI. században került be Európába; Baján kagán uralkodása alatt a Dontól az Ennsig terjedő birodalmat alapított és a hunromlás után Pannónia területén letelepedett és onnan később Olaszországba vonult longobárdok által uratlanul hagyott területet körülbelül Krisztus után 570 táján foglalta el. Mintegy 230 évig tartották kezükben ez ország-részt, míg Nagy Károly frank király és fia Pipin 796 táján végezt nem vetettek az avaruralomnak, elfoglalva mesterségesen megerősített erődjeikét, melyeket németesen rinchnek (ring, gyűrű) neveztek. A 883. évből fennmaradt St. Galleni-kronika egy Adalbert nevű öreg frank harcos elbeszélése nyomán megőrizte ez avargyűrűk szerkezetének leírását. Eszerint tölgy- és bükkfacölöpökkel voltak e földhányásból készült gyűrűk körülvéve és egymástól 30—40 mérföldnyi távolságra összesen 9 ilyen gyűrű állott fenn a Dunántúl. A cölöpök közeit kövekkel töltötték ki, tetejükre pedig sűrű cserjéket ültettek. A gyűrűkön belül voltak az egyes tanyahelyek oly közelségben, hogy az egyikből a másikba át lehetett kiáltani. Mikor a frankok a Dunától a Drávaig terjedő avarbirtokot elfoglalták, az annyira elpusztult, hogy később e területet „Avar-pusztaság”-nak nevezték; a megmaradt néptörődék Tudun vezérével együtt felvette a keresztségét és a salzburgi érsekség lelki fennhatósága alá került. A salz-

burgi Anonymus „Conversio Bagariorum et Carantanorum” című krónikája szerint pontosan fizették a rájuk kirótt adót. Birtokaikat később Észak-Magyarországról bevándorolt morva-szlávok foglalták el. A néhány ezerre lefogyott népesség később a rokon hunmaradványokkal együtt a magyar honfoglalókhöz csatlakozva segédkezett az ország meghódításában. A magyar és általában ázsiai tatár taktika alapelveihez tartozott a vendég- vagy meghódított törzseknek ütközetben előhadként, békében pedig határőrökként való felhasználása, így történt azután, hogy az országot hódító magyarság e néptörödékeket szintén ilyen célra használta föl. Az osztrák határt akkoriban úgynevezett gyepük képezték (latinul szóval: clausum = a magyar kolozs), amelyekből kivezető kapuknál (szláv szóval: brana = báránya) keletkeztek az úgynevezett székek (a Göcsejben szegek), átkelő és vámszedő helyek. Sebestyén Gyula szerint Dunántúl két ilyen gyepűvonalnak, országos védelmi határnak nyoma állapítható meg a mai napig is. Az egyik Vasvártól kelet felé Veszprémen és a Balaton északkeleti partján át a Sárvízig, illetve Dunáig húzódott, a másik pedig a Rába, Győr, Fertő, Kapos folyó, Pécs vonalon szintén a Dunáig vonult.

E tudósunk érdekes elmélete szerint a magyarság nemcsak az avarokat, hanem a XI. században betelepült szintén török eredetű besenyőket is — akiknek emlékét mai napig szintén számos dunántúli helység tartotta fenn — egész a XIII. századig a szlávok, illetve németek ellen határőröknek használta fel és szerinte a *székely szó is foglalkozást, fatárórt jelent* és így a mai erdélyi székelyek éppenúgy avar származásúak, mint ezen izolált gyepűvonalakon belül, például a Göcsejben máig is megmaradt különös tájszólású népesség is. E megállapítás igen sok tudományos vitára adott alkalmat, amelyre ezúttal belebocsátkozni nem kívánok, de azt hiszem Sebestyénnek ama nézetét, mely szerint a *somogyi erődnymok annak az országhatáron belül levő gyepűvonalnak lehetnek folytatásai, mely szemközt a zalai Balatonparton Felső- és Alsóörssel stb. végződött, valószínű ténykényt fogadhatjuk el.*

A nagyecsepelyi avargyűri megtekintésére Szemesről (eredetileg talán: őrszemes) kiindulva kocsin vágtam neki Somogy megye e belső területére, ahová bizony

vonaton nem lehet eljutni. Igen szép dombos, erdős vidéken át vezet az út, míg az ember el nem éri e főleg református lakosokból álló, körülbelül 1200 lélekszámú községet. A falu lelkipásztora *dr. Miklós Gyula* nagytiszteletű úr igen képzett, nagyműveltségű férfiú, azelőtt hollandi főiskolákon volt tanár és íróasztalát most is ellepik a hollandnyelvű főliánsok. A nagytiszteletű úrral, aki maga is régészeti kutatásokkal foglalkozik, a falu végén levő kerek dombot mindjárt meg is tekintettük. Első pillanatra látszik, hogy nem természetes alakulat. Mintegy 70—80 méter átmérőjű, lapos fensíkját sáncgyűrű veszi körül, olyan az egész, mint egy magas kerek posztókalap teteje. A fensík közepén kissé feldomborodik úgy, hogy a körsáncoktól árok választja el. Területén jelenleg vályogvető cigányok putriai állanak és ezek, sajnos, már a dombnak egy jó részét lemetszették, illetve elhordták vályogkészítés végett. *Itt a hatóság részéről sürgős közbelépésre lenne szükség ez érdekes régi emlék további szétrombolásának megakadályozására.* De nemcsak ez az egy avargyűrű van a község határában, hanem még kettő: az egyik a meglehetősen magas erdős hegy fensíkján, melyet a nép itt is *Kupa herceg várának* nevez, a másik pedig *Zbinyavszky Lajos* ny. uradalmi erdőfelügyelő birtokán. Zbinyavszky nagy műgyűjtő, úri laka tele van a legkülönbözőbb természeti ritkaságokkal és faragott népművészeti tárgyakkal, melyek legszebb darabjait a kaposvári múzeum részére szándékozik adományozni. Azonkívül ismerője a legkitűnőbb anekdoták százainak is. Bár nem tartozik szorosan a tárgyhoz, de néprajzi vonatkozása miatt egyet ideiktatok, annyival is inkább, mivel Hermann Ottóról, nagy folklóre tudósunkról szól. őt kísérte egy ízben felfedező útján, mikor is Hermann Ottó megállt egy kanász előtt és annak remekművű ostorát nézegetve, alaposan kikérdezgette, hogyan készítette annak egyes alkatrészeit? A tudós távozása után a kanász megkérdezte, ki volt ez a nagy szakállas úr, aki vele beszélt? *„Ez bizony az országos jókanász volt”* felelte ravaszul Zbinyavszky. *„Mindjárt gondoltam én azt tekintetes uram, mert nagyon értette a karikás ostort”*, jegyezte meg erre a kanász.

A három gyűrű fekvésének egybevetéséből meg lehet állapítani, hogy ezek nem különálló erődegyedek lehet-

33. Zalavári ősegyház emlékkeresztje34.

Nagysepelyi avagyűrű

35. Somogyvári apátság romjai

36. Somogyvári gr. Széchenyi kastély

tek, hanem egy összefüggő erődsor alkotórészeit képezték, melyek a délnyugati, Fonyód alatti besenyő határőr erődöktől (amelyek fennállását Fehér- és Fekete-Bézsény községek neve a mai napig is megőrizte) északkelet felé Teleki, onnan tovább Fejér kő (Katonavár), mint középpont és még tovább Balatonföldvár, vagyis a Balaton partjáig húzódhattak.

A Nagycsepelytől északkeletre fekvő Teleki község szélén emelkedő dombon, ugyancsak egy igen érdekes, megtekintésre méltó, de sajnos szintén alig ismert műemlék számba menő épületet találhatunk, ugyancsak ily kerek földvár tetején. És pedig egy Árpád-kori románstílusú templomocskát, amelynek diadalívét mai napig is két eredeti románkori oszlop — egyik állat, másik növényi faragással ellátva — tartja. A sok meszelés, sajnos már félig betakarta a faragványokat és itt is igen szükséges volna, a mészréteget lakaparni és azokat újból láthatóvá tenni. Maga a templom ismét egy egészen különleges helyen áll, első pillanatra látszik itt is, hogy ezt a dombot nem a természet erői alkották ily szabályosra. A köralakú magaslatot itt is sáncszerű emelkedés veszi körül, melynek egyik oldalán az egykori erődítmény lejárata máig is kétségtelenül felismerhető. E lejáró azon az oldalon van, ahol a közeli rendkívüli érdekes alakú, félköríves dombokkal körülvett medence oldalából 3—4 forrás is fakad és folyik egy gyűjtőmedencéjébe, melyek csorgója alatt ugyancsak mesterséges duzzasztó gát áll. Ma a szegedivel vetélkedő híres teleki-i paprikaföldeket öntözik e medence segítségével, de jól el tudjuk képzelni azt az időt, midőn e földvár lakossága, amelyen ma az említett templom az egyedüli építmény, e forrásokhoz járt le vízszükségletének beszerzésére. Az alacsonyabban fekvő forrástelepet szintén gyűrűalakú sánc veszi körül és az egész terület tudományos felkutatásra igen érdemesnek látszik. Nem is szólva arról, hogy az ősi kis templom körüli földben rejlő régi sírok még szintén nincsenek föl kutatva és bizonyára háborítatlanul rejtőznek a talaj mélyében.

E terület néhány kilométerre esik Szólád községhez, ahol pedig egy 1229. évi oklevél szerint besenyő határőrtelep volt, a mellette lévő Szőlőhegy dülő neve máig is Besenyőmái (hegy). A szárszói szőládi népnyelv pedig ma is elüt a somogyi tájszólástól, ami azt igazolja, hogy e

nép nem ott magyarosodott meg. Éppen ezért *igen érdekes lenne e somogymegyei gyepívonal további felkutatása, annál is inkább, mert tudtommal eddig sem a nagycsapehyi, sem a teleki-i földerődítmények nem képezték tudományos szakkutatás tárgyát és azokat még Römer Flóris sem említi meg.* Szükséges volna ezért addig is, amíg erre sor kerülhet, állaguknak épségben való megtartása, habár eddig onnan értékes leletek még nem is kerültek elő, továbbá a szétromboltatástól, illetve lehordástól való megóvása, mert mindenesetre fontos és érdekes adalékot fognak szolgáltatni az avargyűrükről szóló ismereteink bővítéséhez.

A SOMOGYVÁRI APÁTSÁG ROMJAI.

Van a déli, somogyi Balatonvidéknek más olyan érdekes, régi történelmi és kultúremléssel ékes helye is, mely bizony egyáltalán nem részesül abban a figyelmes megbecsülésben, amelyre pedig mindezeknél fogva méltó lenne. Ilyen pl. a Fonyód—kaposvári vonal mentén, öreglaktól nem messze eső Somogyvár, mely a középkorban annyira fontos szerepet töltött be, hogy a megye székhelye lett és az e vártól nyerte nevét is. Itt állott ugyanis a somogyvári vár és abban, vagy talán szoros közelségben, ami ma már pontosan meg nem állapítható, a híres somogyvári, helyesebben somogyi apátság. A ma özv. gróf Széchenyi Imréné tulajdonában levő kb. 5000 holdas birtokon emelkedő szőlőhegy őrzi romjaiban e megszentelt hely emlékét, azonkívül pedig a kastély előcsarnokában a falakba illesztve, a könyvtártermekben pedig számos üvegvitrinben nyugszanak az ott talált nagyszámú szoborleletek és más műemlékek, melyek az elhunyt műértő főúr által 1896-ban eszközölt ásatások nyomán a földből előkerültek. Ugyanis a lelkes gróf a millenium alkalmával emléket akart a várhegyre állítani és annak alapozásánál bukkantak a romokra.

A Somogy várra vezető kedves, változatos somogyi dombvidéken, különösen az utak mentén kilométer számra húzódó hatalmas, magas és vastag jegenyenyárfasorok keltik fel az utas figyelmét, melyek csodálatos egyformaságban, mesebeli óriás gránátosok sorfalaként, mozdulatlanul állnak a nyári égnek gömbölyű felhői

alatt. Festő ecsetjére méltó téma! Maga a somogyi vár a mai községtől északra levő, ú. n. Váraljapuszta területén emelkedett, ahol régi sáncai részben még láthatók. Már a történelem előtti időkben is létezett itt földvár, amint azt a máig meglévő, barlangszerű bejáratok és az előkerült kő- és bronzkorbeli leletek mutatják és a honfoglaló magyarság azt csupán átalakíthatta a maga részére. A hagyomány a mai napig is Kupa várának hívja e magaslatot, Szent István nagybátyjának „a „pogány” Kupa herceg főhadiszállásának tulajdonítva azt. Itt megemlítjük, hogy az újabb történelmi kutatás megdöntötte azt a legendás hiedelmet, amely Koppány személyében testesítette meg a pogány magyarság utolsó képviselőjét. Ugyanis Kupa akkor már szintén keresztény volt és csupán az *ősi magyar oldalági öröklési jog szerint akart a fejedelemségre igényt tartani a nála fiatalabb trónörökössel szemben.* Koppány legyőzete után Szent István a maga részére foglalta le e birtokot, mely akkor vált a somogyi várszerkezet központjává. A legutolsó oklevelek Somogy várról 1410-ben tesznek említést, midőn azt Zsigmond király a Marcaliaknak adományozta, 1495-ben a Báthoriak, 1538-ban Török Bálint kezén látjuk, később pedig gróf Nádasdy birtok volt mindaddig, míg Széchenyi György győri püspök 80.000 aranyért meg nem vásárolta 1678-ban, fivére részére.

Az apátsági egyház romjai és falmaradványai viszont a kb. 160 m. magas Kupahegy fennsíkján vannak, a mai grófi szőlő közepette, ahonnan igen szép kilátás nyílik a hegy lábánál levő halastóra és a távolabbi dombvidékre. Az egyház alapítása az 1091 évre esik, midőn Szent László király szlavóniai hadjáratából hazatérve, itt Odilló St. Gillesi francia apát személyes jelenlétében Szent Egyed tiszteletére bencésrendi apátságot alapított, Sümeggel együtt 40 falut, 60 szőlőt ajándékozva hozzá, 300 szolga és 100 fegyveres családdal. Ez apátságnak az volt a különös érdekessége, hogy nem magyar, hanem francia lelkifennhatóság alatt állott, amennyiben az alapító király a Dél-Franciaországban levő Flávia-völgyi St. Gilles (Egidius) apátság szentéletű szerzetesei imájának tulajdonítva győzelmeit, ezen apátság engedelmességi fogadalmát az ottani apátok kezébe tétette.

Hogy miért éppen a St. Gillesi kolostorra gondolt az alapító király, annak több oka lehetett. Az egyik az, hogy Szent László akkori külpolitikájában a francia orientáció kezdett erősebb szerepet játszani, másik pedig, hogy St. Gilles grófja, Raymond, a király kortársa, vele rokonságban állott, amennyiben bátyjának, I. Géza első feleségének atyja volt. Az alapító oklevél e rendelkezései alapján 130 évig csakis az anyaegyházi pecsétes ajánló levéllel ellátott francia szerzeteseket fogadtak be a somogyvári kolostorba és annak apátjai is csak francia születésű papok lehettek. Néhányuk neve, mint Gilbert, Hervé, fenn is maradt az oklevelekben. *Ekként valóságos francia gyarmat állott fenn a Somogyság szívében.* Magát Szent Lászlót is e kolostorban temették el és csak később vitték holttestét, pontosan meg nem állapítható időben Nagyváradra. Érdekes magyar legenda szól a király tetemének átszállításáról. (1. Katona Lajos könyvét.). A XIII. század elején az oklevelek hiteles helyként is említik az apátságot, ekkor tehát már magyarul tudó szerzetesek is lakhattak ott, akik a különböző birtokperekben, határjárásokban, a nép nyelvét értve, el tudtak igazodni. Imre király volt az, aki először állított magyar apátot a rend élére, de csak a XV. század elején szakadt meg a szoros kapcsolat a francia anyakolostorral és szűnt meg Somogyvárnak francia fiók- apátsági jellege. Ezután a fennhatóságot a pannonhalmi főapátság gyakorolta. Valamely okból azonban megromolhatott a szerzetesek helyzete, mert egy 1508-boi származó jelentés szerint a templom mennyezete bedőléssel fenyeget, az öt rendtag hálólhelye is omladozik, kettő közülük túl öreg, a harmadik vak és így ketten nem tudják a papi teendőket ellátni. Az épület helyreállítása után azonban az apátságot a törökök pusztították el 1553 táján és azóta már csak romjai omladoznak a Kupa-hegy tetején. Egyházilag a Zseliz-Szent Jakabi apátságba olvadt bele. A törökök az egyházat valószínűleg felgyújthatták, mert az északnyugati bejárat közelében megolvadt harangok alkatrészeit találták meg. A XVIII. és XIX. században élt tulajdonosok kegyeletlensége azonban sokkal nagyobb kárt okozott a romokban, mivel egyes adatok szerint a megmaradt falakat ekkor robbantották szét és

hordták el különböző építkezésekhez, mint ez pl. Zalavárott is történt. A tudományos átkutatás érdeme *Römer Flóris* és *Gerecze Péter* neves régészek nevéhez fűződik és különösen utóbbinak 1892-ben lefolytatott ásatásaiból a következő állapítható meg:

A templom Árpád-kori három hajós, ugyanennyi félköríves apsisal bíró 23 méter széles, 54 méter hosszú, kéttornyos román bazilika volt, melynek északi oldalán emelkedett a kolostor. Falai faragott homokkőből, padozata pedig négyszögletű kőlapokból állott s a hajó hosszában hét pár négyszögletű pillér emelkedett. A templom alaprajza s falai a tipikus korai lombard-stílusra mutatnak, tehát már valószínűleg a franciáknak való átadás előtt építették olasz építőmesterek. Ily építésszek hazánkban már a XI. században is dolgoztak és így valószínű, hogy *a somogyvári templom a legrégebbi Árpádkon magyar bazilikák egyike volt*, amint ezt újabban *bercsényi Dezső* régész is megállapította. Később azonban a nyomok szerint, az eredeti templomot nagyobbra építették át.

Ma a romterületen csupán az alapfalak egy része, továbbá az épségben maradt szintén faragott kövekkel kifalazott ciszterna látható, ellenben a kastély belsejében a korai románstíliú magyar szobrászatnak legérdekesebb darabjai láthatók, mint pl. Szent István protomartír megkövezését ábrázoló relief, egy grifimadár szobra, talpából tövist kihúzó emberi alakkal, egy 77 cm magas Krisztus, továbbá Gábor arkangyal térdszobor, számos szalagfonadékos fríztöredékkel, továbbá oszlopfejek, sírkövek, faragott ajtófélfák és későbbi korból származó egyéb leletek, pl. egy velencei kristálykehely stb. A kastély kertjében számos római feliratos kő, magában a 43 szobából álló épületben pedig 7000 kötetes könyvtár, értékes levéltár, nagybecsű festmények és bútorok vannak, azonkívül látható itt egy *fából faragott díszes lépcsőház, melyet egy juhász-faragó őstehetség készített* a grófi tulajdonos részére. Megtekintésükhöz azonban előzetes engedély szükséges.

A mostani Somogyvár község már csak jelentéktelen helység; a törökidúságok után csak tíz ház maradt meg az egykori megyeszékhelyből, de az oda telepített rác-tót és német lakosság utódai ma már teljesen elmagyarosod-

tak és számuk 2500-ra tehető. Ma már a dicső romokon kívül semmi sem mutatja a hely régi nagyságát, pedig valaha még külföldön is annyira ismerték, hogy egy 1559-ből való régi velencei térkép *Somogyvárt mint a Dunántúl egyik legjelentékenyebb helyét tünteti fel, melyben nem kevesebb, mint 5 templom állott.* Ehhez képest az apátsági templomnak fentemlített mérete is elég nagy volt, mert jóval felülmulta pl. a mai lakosság szükségletének megfelelő arányokat. Minthogy az ásatások 50 év előtt nem történtek teljes rendszerességgel, nincsen kizárva, hogy azoknak modern módszerekkel és szakszerűséggel való folytatása még sok érdekes lelettel gyarapítaná e kilencszázéves kultúrközpont múltjáról tanúskodó műemlékek számát és ezért *kívánatos volna e tudományos régészeti munkálatok mielőbbi folytatása,* illetve befejezése. Az ottani urad. főerdész közlése szerint pl. „útépítéskor nagyon döng arrafelé mindenütt a föld”, a várhegy alagutakkal van mindenhol keresztül-kasul fúrva és *azok mélyén bizonyára még sok titok rejtőzhetik.*

BALATONI VÁRAK A KURUCKORBAN

Hazánkra a török megszállás alól történt felszabadítás után a sokkal súlyosabb német iga nehezedett; alkotmányértések, új adókiutak, katonafogdosás, a német katonaság zsarolása, protestáns vallásüldözések stb. miatt végtére is kezébe vette Rákóczi Ferenc a felkelés „tűzlángnyelven” lobogóját és az ő vezérlete alatt, mint tudjuk, 1703—1711-ig tartott a „kuruc kor”, mely történelmünk egyik leggyönyörűbb fejezete. Az ország közvéleménye akkor is két pártra szakadt; voltak oly főurak, akik a „német orientáció” mellett törtek lándzsát, mint pl. gróf Pálffy János, a horvát bán, jórészt azonban Rákóczi zászlaja alá sorakozott a nemesség, mint a későbbi neves kuruc tábornokok: gróf Beresényi Miklós, gróf Pekry Lőrinc, báró Károlyi Sándor. Egy harmadik csoport, mint gróf Eszterházy Antal, gróf Forgács Simon és Bottyán János előbb a labanc táborban voltak, később azonban kiábrándulva a németből, megtalálták igazi helyüket Rákóczi oldalán.

Míg azonban német részről képzett tábornokok, mint

gróf Rabutin de Bussy, gróf Starhemberg Guidó és Miksa, gróf Heister Sigbert és Hanibál vezetése alatt gyakorlott sorhadbeli, rendszeren felszerelt katonaság állott rendelkezésre, addig a nemzeti haderő erkölcsileg főleg a lakosság támogatására és rokonszenvére támaszkodhatott, anyagilag pedig zsákmányolás közben szerzett ellenséges javakra, amellet, hogy vezéreik gyakran saját vagyonukból is kiegészítették a pénzhiányt. Ily körülmények között eleinte változó szerencsével folyt a harc. Ezekben, a balatoni várak között Tihany, Szigliget, Rezi, Tátika, Zalavár és Somogyvár már nem szerepelnek, csupán Veszprém, Várpalota, Csobánc, Sümeg, Nagyvázsony és Fonyód. Bár ezek is inkább csak helyőrséggel ellátott hegyi erődök voltak, melyek a hadjárat sorsát nem dönthettek el, hanem csupán az ellenséges haderő lekötését és gyengítését szolgálhatták. Várszámba ment a Bakonyerdő is, mely „elnyelte a kurucot” és ott rejtegette, míg ismét alkalom nem nyílt az összesereglésre. „Nagy várunk nekünk a Bakony”, szokta volt mindig mondogatni Bercsényi Miklós.

Mint ahogy majdnem az egész Dunántúl a kurucokhoz csatlakozott, 1704-ben Heister hadai megindultak a Dunántúl visszavételére és legelőször Veszprémet dúlták föl, Pálffy János pedig Balatonkilitinél ugrasztotta szét a Dunán átkelt Károlyi hadait, mire azok a Bakonyba menekültek. De 1705-ben *Kisfaludy László* zalai¹ és *Domokos Ferenc* siófoki kurucezredek már visszavették Sümeget, Csobáncot és Nagyvázsonyi és az ott zsákmányolt fegyverekből ellátták a Bakonyban lévő hadat. *Bottyán János* pedig, aki a török elleni harcban fél szemét elvesztette és ezért vak Bottyánnak nevezték, Várpalotát és Csesznekét vette vissza a labanctól. Bottyán a Kisbalaton mellett ma is meglévő Bottyán pusztáról származott és 1706-ban vette át a dunántúli hadtest parancsnokságát. Első dolga volt veszprémi, somogyi és tolnamegyei paraszttal a Sió folyónak a Balatonból való kiömlésénél, Siófokon és Hídvégen erős sáncokat ásatni de la Rivière francia hadmérnökének tervei szerint. A

¹ Kisfaludy Sándornak török fogságot is megjárt dédapja.

cölöpzettel ellátott, erős, ú. n. redoutokat Sellyei Gergely parancsnoksága alatt állandó őrséggel látta el. E sáncnak ama kettős feladata volt, hogy egyrészt megakadályozza Pálffy délvidéki rácainak és Rabutin budai németjeinek egyesülését, másrészt pedig összeköttetést tartson fenn a simontornyai várban lévő kurucokkal és a Duna balpartjával. Mindkét feladatának a siófoki sánc a hadjárat folyamán fényesen meg is felelt és ezért *érdekes lenne e nagy-jelentőségű védőmű nyomait felkutatni és ott „Jótevő János apánknak”, a szegények gyámolítójának, mint őt a nép nevezte, a Balaton partján méltó emléket állítani.*

A kuruc sikerek folytán a labancok elhatározták a Dunántúl visszahódítását és 1706-ban Rabutin, Starhemberg és Pálffy e célból három irányból vonultak a fővezérséget átvett Bottyán ellen. Rabutin Budáról érkezve először Simontornyát akarta bevenni, de 70 emberének elvesztése után az ostromot abbahagyta és a Balaton felé ment. A kurucok nyugtalanító lovassága, mely 24 óra alatt 20 mérföldet is be tudott száguldani, Kenésénél 400 emberét vágta le és sok hadipoggyászt zsákmányolt. Rabutin a siófoki védőműveket északról megkerülve, a zalai oldalon Fűzfőn, Balatonudvarin át Sümeg felé haladt s útjában mindenütt pusztítva és égetve *Csobánc* vára alá érkezett. Rablásai miatt útját oly drágaság jelezte, hogy 30 forint volt egy mérő gabona ára ott, amerre járt. A magas hegytetőn épült sziklavárba a vidék nemesiségéből többen bemenekültek értékes holmijukkal, ott meglehetősen kincset halmozván fel. Rabutin megáhitotta a zsákmányt, annál is inkább, mivel, amint tudta, csak 30 hajdú védte a várat Szász Márton és Dóczy Péter kapitányok vezetése mellett. A bentlévő férfiak száma a dűlások elől odamenekült nemesekkel együtt csakugyan nem haladta meg a hatvanat. De ott voltak hőselkű feleségeik is, akiknek bátorsága az egri nőekkel vetélkedett. Sajnos, *e nevezetes haditény emléke sem szerepel kellően a Balatonvidékiek öntudatában* és ezért kissé részletesebben fogunk kitérni az 1707. febr. 26-án történt eseményre.

Rabutin a csábrági kurucfogságból nemrég kiváltott Kreuz tábornokra bízta az ostromot; köszörülje ki a csorbát! A várban a fennmaradt hadileltár szerint mindössze 2 drb 2 fontos hadiágyú, 1 drb 5 csövű seregbontó

(mitrailleuse) és 2 mázsa lőpor volt, jelentéktelen hadieszköz a labancokkal szemben. Kreuz hármás rohamoszlopba állította seregét, fel is hatolt a meredek bérce a falak tövébe, ostromlétráival együtt, bár a védők erősen lőtték reájuk és legördített szikladarabokkal is sodrottak le katonáit. Maga a tábornok emiatt feldühödve a falak alatt kiabálni kezdett, hogyha a várat beveszi, a benne találtakat élve fogja megsütni s karddal hajtotta fel katonáit az ostromlétrákra; a petárdák már belőtték a kaput is és emberei kezdtek benyomulni a várba. A hajdúk azonban a kapu közelében harcolva visszavetették a benyomulókat, egyikük a falról homlokra lőtte a generálist, aki rögtön meghalt, az asszonyok pedig szintén felülről forró vizet és szurkot öntöttek az ostromlókra. Férfiak és nők a lőpor kifogytával közös erővel roppant gerendákat hengerítettek le, melyek a labancokat létráikkal együtt lesodorták és összetörték. Az ostromlók közül csak egy jutott fel a várfal tetejére, de egy asszonyt azt is letaszította a mélységbe. Erre a nagy veszteséget szenvedett németek támadása megtorpant, amit az őrség látva, kövekkel rakott szekereket és hosszú fagerendákkal összekapcsolt malomkőpárokat gördített le, melyek lesöpörték a támadókat a hegyoldalról. A tábornokon kívül 300 labanc katona és 50 tiszt maradt a csataterén, mely vereséget az a szégyen is tetézte, hogy annak előidézésében a nőknek is nagy része volt. E kudarc után Rabutin Sümegyet már nem is merte ostromolni, hanem a téli ínséges hónapok miatt már amúgy is fáradt hadával 1707 tavaszán a pápai várba vonult vissza. Ugyanis a balatonkörnyéki lakosság a labancok elől gabonáját vermekbe ásta, a szénát pedig vagy felgyújtotta vagy erdőkben rejtette el és így a német sereg nagy ínségbe került, az eleség szűke miatt már saját lovaikat ölték le és ették meg, társzekereik fájánál megsütve, míg a kurucok előtt feltáruultak mindenütt a nép gabonás vermei. A következő 1708-ik évben ugyanily módon a kisbakonyi *Csesznek* vára tüntette ki magát. Heister azt hitte, hogy könnyűszerrel veheti be e kis erősséget. Ostromot parancsolt, de a bentlévő vitéz hajdúk oroszládként fogadták hadait. Seregbontókkal, gránátokkal ritkították a labancok sorait és szintén kövekkel söpörték le a roham-

oszlopokat. Eszterházy Antal tábori naplója szerint „feles német hagyván ott fogát” ő sem járt jobban Rabutinnál. Az 1709-ik évben azonban Eszterházy mégis kénytelen volt úgy Csobáncot, mint Csesznekot kiüríteni és az ágyúkat Veszprémbe vitetni, ő maga pedig a túlerő elől a Balaton felé hátrált. Heister hadserege előbb Balatongyörökig vonult utána, azután pedig *Sümeg* ellen fordult. Ezt a várat a német származású Grainer Antal védte 300 kuruccai és 9 ágyúval. Mivel a meredek vár megívása esetleg nagy véráldozatba került volna, Heister megvesztegetéssel környékezte meg a kapitányt és így néhány napi bombázás után Grainer kiszolgáltatta Sümeget a labancoknak. Ez igen nagy csapás volt a kurucokra, mert a gazdag zsákmányon kívül egész Zala megye elvesztését is jelentette. Ékkor kelt a következő ismert vers is:

Német sas vett fészket már Sümeg várában,
 Berdót kiáltanak Vég-Simontornyában,
 Veszprém vára volt még, álla utoljára,
 Azután szorultunk sűrű Bakonyságra.
 Sárgul már levele a sűrű Bakonynak,
 Hervad szerencséje szegény kurucoknak.
 Meddig áll fönn fejünk? Csak az Isten tudja,
 Csak az Isten tudja, senki nem mondhatja,
 Mi piros vérünknek hol lesz kiontása,
 Fáradt tetemünknek földben nyugovása.

E könnyű siker után Heister 1709 júliusában ismét Veszprém ellen vonult. Itt azonban kemény ellentállásra talált és ezért, megvesztegetéssel nem boldogulván és kellő ágyúi sem lévén, a Duna felé kanyarodott. Várpalotánál Eszterházy Antal kísérelte meg a hadainak való ellenállást, de vesztére, mert seregét szétszórták, zászlóit, szekereit elvesztette, ő maga a fonyódi várhegyre menekült. Heister utánanyomult és Mezőkomáromnál vert tábort. Később a gróf Veteráni labanc-tábornok vezetése alatt álló hadat Eszterházy ismét megtámadta, de újabb vereséget szenvedett és Veteráni Tóti Lengyel Miklós alispán uradalmának kifosztása után az elhajtott ménesekkel és gulyákkal Simontornyán egyesült Heister főszeregével.

A kurucok csillaga ezzel leáldozott, Vak Bottyán, a 68 éves beteges tábornok hiába keresett Hévíz gyógyforrásainál egyhülést megrokkant testére, melyet pedig a közhit szerint golyó nem járhatott, 1709 őszén meghalt és serege vezér nélkül maradt. Nem bízathatta már hűséges katonáit: „Rajta, édes fiam, löjyed, vágjad eb-szülte németjét, apád-anyád, nemzeted megnyomorító-ját”, minden élve behozott tiszti fogolyért pedig 3 forintot ígérve katonáinak. Hatalmas vagyonát özvegyének második férje, *Palocsay György* örökölte. Bottyán utolsó pillanatáig hirdette, hogy: „Eleitől fogva tapasztalván keservesen a német nemzetnek ezen a Nemes Haza fiain elkövetett istentelen nyomorgatását és akárminémű gráciát ígérő hívogatásában megbizonyított csalárd álnokságát, senki azon ellenség édesgetéseire sem rettentésére a Nemes Országra letett hitét meg ne szegje, sem az ellenséghez ne hódoljon, különben mint édes Hazájok, Nemzetek nyilvános ellenségei személyek szerint halállal lakolnak”.* Vak Bottyán halála nagy csapás volt a kurucok ügyére, mely ezután fokról-fokra hanyatlott alá. A fejedelem hadi-ereje e legkitűnőbb hadvezérének elvesztése után igen lecsökkent.

A következő 1710. évben Béri Balogh Ádám és Lóczy Endre dunántúli hadjárata is végetért, egyesült seregük reménytelenül, magárahagyatva küzdött a mindenfelől rájuk áradó labancsággal. Baloghot elfogták és Pálffy parancsára lefejezték; hadai a Bakonyba vonultak és ott szétszéledtek. Az ugyancsak somogymegyei születésű *Cinka Panna*, akit emiatt szintén balatonvidéki származásának tekinthetünk, hiába zengette már hegedűjén Balogh Ádám nótáját, a „Piros bársony süvegem” szövegére, a kuruc-had szétmállott a Dunántúlon, azon a földön, ahol legfényesebb diadalait aratta. *A Balatonvidék pedig nem áldozhat méltóbban e nagy idők emlékének, mintha kellően megörökíti Bottyán Jánosnak, a csobánci várvédőknek hősi és Cinka Panna romantikus alakjának emlékeit egykori működésük színhelyén.*

Ugyanis Rákóczi Ferenc híres udvari zenészének unokája *Cinka Panna*, mint ez kevésbé ismeretes, 14 éves korá-

* Thaly Kálmán: „Bottyán János élete”.

ban a Balaton-mellékéről indult meg útjára és ez a fényes zenei tehetség a nemzeti zene, főleg a Rákóczi-induló elterjesztésével tartotta ébren az emlékezést az elmúlt daliás, szép időkre és öntött ezzel kitartást a csüggedőkbe, a tespedés és elernyedés későbbi évtizedeiben!

A KERÉKI-I KATONAVÁR

A Balaton partján nyaraló közönség általában nem igen szokta felkeresni a környékbeli nevezetes helyeket, főként talán azért, mert létezésükről nem is tud, bár az újabb balatoni kalauzok felhívják figyelmét az egyes fürdőtelepek közelében látható érdekességekre. Sokan még a badacsonyi Kisfaludy Múzeumról, vagy a tihanyi Népművészeti Házról sem tudnak, mennyivel kevésbbé pl. a somogyi part rejtettebb műemlékeiről, pl. Somogyvár romjairól, a szemesi plébániatemplom XV. századbeli pastoforiumáról stb. A Kereki határában álló Fejérvár romjairól a régebbi kalauzok csak annyit írtak, hogy úgyszólván hozzáférhetetlen sűrű erdőség közepén fekszenek s így megközelítésük igen fáradságos. Ma már azonban az a helyzet, hogy *ez erdő egy részét kiirtották* s így a vár most már könnyebben szemlélhető meg.

Balatonföldvártól kiindulva kell nekivágni a kb. 7—8 km-es útnak, mely Köröshegyen és Kereki községen keresztül, egyenesen déli irányban haladva, az ú. n. *Levelest erdő* északi félkör alakú nyúlványán levő Katonavárhoz vezet. *Békefi Rémi* azt írja róla, hogy a várról először egy 1396. évi oklevél emlékezik meg, mely szerint Zsigmond király azt Marczali Miklósnak adományozta, 1474 óta a Báthoriak bírják, 1490-ben pedig Megyesaljai István szerez rá jogot. Elnevezését Katona nevű későbbi birtokosától nyerte s romjai erdők között észrevétlenül húzódnak meg. A Dornyay-Vigyázó-féle Balatoni Kalauz szerint is „a romterület fákkal, bokrokkal úgy be van növe, hogy a tájékozódás s a romok felmérése szinte lehetetlen, a kilátás pedig a fák miatt majdnem semmi”. Ezért kapóra jött, mikor Kereki falut elhagyva, találkoztam az ottani Satzger-uradalom Szabó nevű kanászával, aki készséggel igazított tovább a „Kupavár” felé. A kanász tarsolyában egy érdekes technikával kidolgozott

borotvatokot találtam, amelynek oldalán baldachin alatt templomba menő pap és hívei voltak láthatók, apró színes, mozaikszerű celluloid-lapocskákból kirakva s kiderült, hogy azt a kiliti-i káptalani majorban lakó, faragó östehetség fivére készítette.

A várromhoz odaérve láttam, hogy az egy kb. a Gellérthegy magasságának megfelelő hegyen áll, melyre elég nehéz felkapaszkodni, mert az előtte levő *Amália* vagy *Nagy majorból* nincs közvetlen felvezető út, csak az eresztvényen lehet cserjék között feljutni. Ezenkívül észak, kelet és nyugat felől elég mély várárok veszi körül még ma is, csak dél felől függ össze a hegy további nyúlványával, egy keskeny töltéssel, melyen annak idején bizonyára a várkapu állott. A romok elég nagyszabásúak. A falak téglából rakvák, azelőtt bizonyára hóféhér vakolattal voltak ellátva s innen eredhetett a — távolból is bizonyára fehéren ragyogó — *Fejérkő* elnevezés. Remek körkilátás nyílik, különösen északra, a Balaton felé: majdnem szemközt látszanak a tihanyi apátság tornyai. A falak között egy kőcsatorna nyílása, pincelejázat stb. látható. Valóban érdemes volna e várfensíkon egy kis ásatást rendezni, ott bizonyos sok minden kerülne még elő a föld alól. A volt várudvarban találtam széjjelburjánzó elvadult nemes szőlőindákat, melyek talán itt éppúgy őrzik az egykori kertkultúra emlékét, mint Csobánczvár-ban a Gyulaffy várkisasszonyok egykori kertjében tenyészített s ma is megmaradt orgonabokrok ... A várromokról pár perc alatt lehet átmenni *bálványost* *Satzger Pál* tulajdonos, kb. 1000 holdas vadaskertjében álló rózsaligetes vadászkastélya elé, ahol *Kormányzó Urunk* is meg szokott fordulni. A birtokoscsaládnak a közeli Bálványos és Ádánd községben mintegy 9000 hold földje van s ehhez tartozik a várrom területe is.

Ezzel kapcsolatban érdekes „legendát” hallottam, t. i. azt, hogy Jókai „Új földesúr” c. regényének Ankerschmidt nevű egyik főalakját nem Haynauról mintázta, hanem Satzger Keresztélyről, aki 1849-ben e birtokot a Tallián-családtól megvette. Az öregúr eredetileg bécsi szeszgyáros volt, de később — bár magyarul alig tudott — lelkes hazafi lett, aki a Bach-uralom ellen állandóan hadakozott s ilyennek ismerte őt Jókai Mór is, aki gyak-

ran járt át hozzá Balatonfüredről — tarokkozni. . .
 A harmadik tarokkpartner Udvardi Gserna István endrédi
 ref. lelkész volt, Petőfi barátja, akinek fekete reverendáját
 kérte kölcsön a költő, midőn ismert arcképéhez modellt
 állott. (Kájel Endre endrédi ref. lelkész szíves közlése.)
 Ha tehát valaki nem sajnálja a 2—3 órás szép vidé-
 ken át vezető sétát, igen ajánlom e remek fekvésű, érdekes
 várrom felkeresését, mely tekintélyes, zömök falaival még
 ma is elevenen idézi elénk a magyar középkor legendás
 emlékét.

A FELSŐÖRSI MISKEVÁR

Alsóörs fürdőtelepének vasút- és hajóállomásától $\frac{3}{4}$
 órányira- fekszik észak felé Felsőörs község, melyben a
 Balatonvidék legértékesebb műemléke, a XII. századbéli
 még ma is ép állapotban lévő s 800 év óta szakadatlanul
 istentisztelet számára szolgáló prépostsági templom lát-
 ható. E nevezetességénél fogva különösen a közeli Almádi-
 ből sok látogatója is akad a középkori hangulatot árasztó,
 egykorú faragású kőalakokkal díszített portáléval, román
 félköríves frízekkel ékes ősi épületnek és csak az sajnálatos,
 hogy a templom környékén sem annak leírását, történe-
 tét tartalmazó ismertető füzetet, sem annak külső-belső
 képét, ábrázoló illusztrált művecskét nem árusítanak sehol
 a kirándulók részére, akik így csak a sekrestyés által
 rövid olvasásra átadott, szakadozott gépelt papírlapon
 sillabizálhatják ki a még itt-ott kivehető szövegből a
 rávonatkozó legszűkebb tudnivalókat.

Pedig Felsőörsnek nem ez az egyedüli nevezetessége.
 A középkorban élt, templomalapító nagyhatalmú földes-
 uraiknak e templomtól délre egy magas domb tetején
 kastélya, palotája is állott, amiről az akkori oklevelek
 gyakorta megemlékeznek. Annál is inkább, mivel e vár-
 urak utódaiból alakult a máig is virágzó főrangú Batthyány
 nemzetség. A nép mai napig is Miskevárnak hívja e
 palota romjait, illetve csak helyét, mely gyönyörű kilátású
 dombon áll, kb. $\frac{1}{4}$ óra távolságra a templomtól s emlékét
 egy impozáns kőkereszt hirdeti. Annál különösebb, hogy
 e remek kirándulóhely létezését a közhasználatú kalauzok
 nem említik; sem a Szemlér, sem a Sziklay, de még a

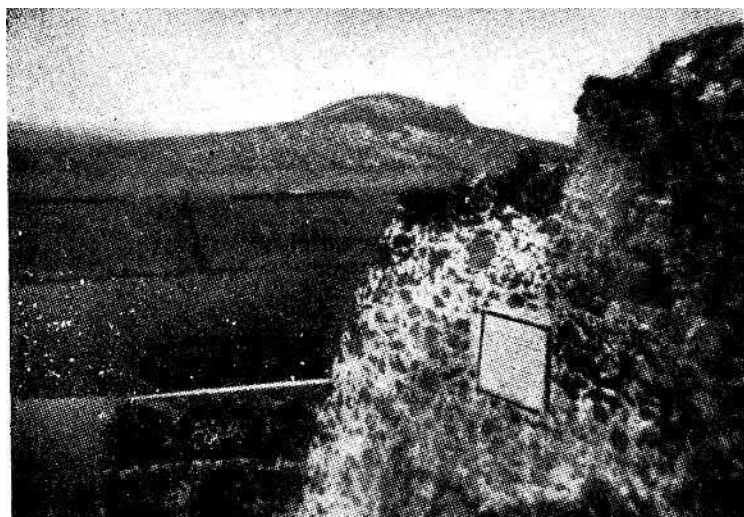
Únag Dornay-féle útmutatóban sincsen felemlítve. Ezért e fejezetben tájjáróinknak figyelmét annak meglátogatására hívom fel annál is inkább, mivel igen közel esik a nevezetes templomhoz.

Békefi Rémig alapvető könyve a Balaton egyházairól megemlíti, hogy a Mária Magdolnáról nevezett prépostsági templomban levő Szent Mihály-oltárt Örsi Miske ispán második felesége, Osli Margit, Bertalan veszprémi püspökkel a XIII. század első negyedében szenteltette fel. Az egyház e kegyura a Rátót-nemzetség felsőörsi, illetve mint akkor nevezték, kövágóörsi ágához tartozott. (A mai Kövágóörsnek a középkorban Szent Lászlóörs neve volt.) Ennek az Örsi Miskének 4 gyermeke volt: Ábrahám, Pál, Gyöngy és Radnót (Rajnáid). Egy 1299. évi oklevél szól arról, hogy a szintén Rátót nemzetségbeli Örsi Mátyás — Radnót fia — Miskének adta el 12 márkáért örsön levő palotáját 30 hold földdel, kúttal, erdővel és gyümölcsösrel. Ez a kút „Alkut” néven még ma is megvan ama hegy tövében, melyen a palota állott. Az adásvételi szerződés egyik pontja kikötötte, hogy Radnóti Miske a palotát renoválhatja, de várkastéllá nem alakíthatja. Az örsi Miskék számos oklevélben szerepelnek ezentúl is. Nagy Lajos fiúsítja 1362-ben Margit és Katalin nevű leányait, Zsigmond király 1392-ben pallosjogot ad Örsi Miklós fia, Györgynek, akinél zálogban volt a régi kőpalota. Ez a György öt évvel később a fehérmegyei Szabad-Battyánt kapja királyától birtokul, mely időtől fogva magát Batthyány (Kis) Györgynek nevezte s tőle származott le a mai Batthyány-család is. Özvegye a felsőörsi palota miatt 1411-ben perben áll Szentgyörgyi Lászlóval, a melyet fia, László is tovább folytatott 1435-ben, míg végül ennek fia, János, nagy szorultságában a kőpalotát a hozzátartozó birtokkal együtt 1452-ben 400 aranyforintért eladta a veszprémmegyei fajszi Ányos Mihálynak. Úgy látszik, már abban az időben is úgy volt, hogy a birtokok rámentek a pereskedésekre! A Zalai Oklevéltárnak egy 1455. évi okirata szerint így valónak kell elismerni Batthyány László fia, János és Fajszi Ányos fia, Mihály ama vallomását, hogy a Mária Magdolnáról nevezett felsőörsi prépostságot az ő őseik alapították.

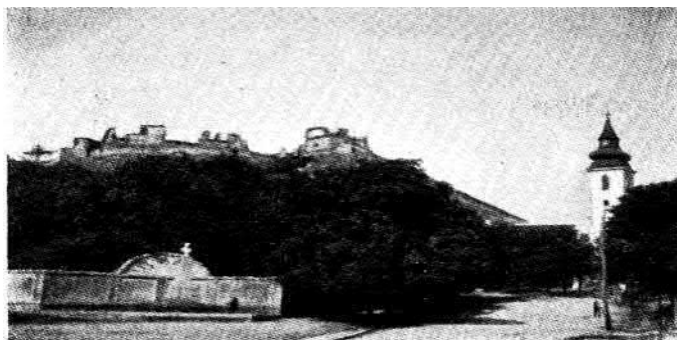
A felsőörsi Miskevárnak azonban volt még egy tudós

krónikása és pedig Bedy Vince győri nagyprépost, aki „A felsőörsi prépostság története” c. művében (Veszprém, 1934) részletesen ismertette a Miskepalota ügyét is. A mű jellemzően Batthyány-Strattman László hercegnek van ajánlva, mint az egyház hét századon át való kegyurasági családja leszármazottjának. Szerinte a palotát a XII. század elején Örsi Ugra építette s az 1155-ben Belus kezén volt. Ma már a Miske-családnak neve is kiveszett s a Hork néven is említett palota csak az alatta elterülő Horkos (mély) út nevében tartotta fenn magát. Érdekes, hogy a Batthyányiak az Ányosokkal kötött adásvételi szerződésben kikötötték azt, hogy ha akár ők, akár utódaik e birtokot valaha visszavennék, helyette a fehérmegyei Battyhányt tartoznak átadni. Erre azonban úgylátszik már sohasem került sor, mert az idegen kézre került régi palota a török időkben, 1567 táján, teljesen elpusztult, midőn Veszprém egész környéke a prépostsággal együtt a törökdúlás áldozatául esett s így ma már romjai is alig láthatók a dombtető felszínén. A Batthyány-család azonban továbbra is virágzott, 1628-ban báróságot, 1630-ban grófságot, 1764-ben pedig II. József császártól, akinek nevelője Batthyány-Strattmann Károly volt, római birodalmi hercegi címet kapott. További érdekes körülmény az is, hogy a XVII. században a felsőörsi prépostsági egyház egyideig a reformátusok kezén is volt s azt csak a XVIII. században szerezte ismét vissza padányi Biró Márton, az erélyes veszprémi püspök, aki a templom megrongált hajóját helyrehozatta s a két mellékhajót felépítette. Díszesen festett imaszéke ott máig is látható.

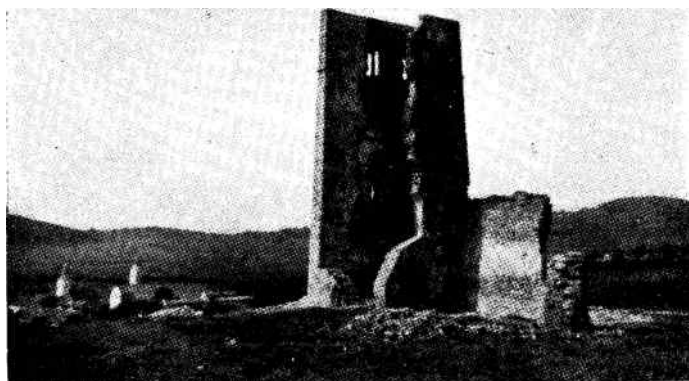
Eötvös Károly mondja még el „Utazás a Balaton körül” című örökbecsű munkájának III-ik kötetében, hogy a későbbi felsőörsi prépostnak, Szegedy Jánosnak unokahuga, Szegedy Róza, Kisfaludy Sándor későbbi felesége, leánykorában nagybátyja házában élve, szívesen tartózkodott a Miskevár remek kilátást nyújtó dombján s ábrándozott ott szívének távoli hőséről. Az erdős hegyek közé ékelt ottani Malomvölgy mai napig is egyik legszebb kirándulóhelye a zalai Balatonvidéknek. Később Niklesz János prépost, 1833-ban, a Miske-palota romjai fölé, melyek a sziklás hegytetőn akkor még láthatók vol-

37. Szigligeti várrom

38. Sümegi várrom

39. Alsódörgicsei templomrom

40. Dörgicsei Kőszurdok

tak, kápolnát akart építeni és hozzá díszes kálváriát készíteni, de végül csupán egy fakereszt állítására futotta, mely azonban idővel elkorhadt. A mai díszes s az egész vidéket uraló hatalmas kőkeresztet Vurglich Ágoston prépost állíttatta 1888-ban.

Egy másik prépost: Köves János (f 1887) „Örsi regék Örs szittyavezér életéből” címen verskötetet írt, amelyben a prépostság alapítóját, az Örsi Miske-családot dicsőíti s a Felsőörs vidékén ismert mondákat dolgozza fel. Ebben bizonyára a Miske-palotáról is előfordulnak érdekes részletek, sajnos, azonban e mű a Nemzeti Múzeum könyvtárában sincsen meg. Ugyanő újíttatta meg a Miskepalota helyén álló elkorhadt Niklesz-féle fakeresztet is.

Ma már nem láthatók a Miskevár „foszladozó alapfalai”, melyek Eötvös Károly gyermekkorában még fennállottak. Nyájörzök, képzelt kincésők, szőlőhegyi hajléképítők azóta már feldúlták a falakat, úgyhogy csak megfelelő ásatásokkal lehetne a palota alaprajzát ismét megállapítani s bizonyos, hogy ez alkalommal ott is sok értékes régiség kerülne napvilágra. Addig is azonban, ha valaki a szép, forrásos, kotyogó malmokkal szegélyezett völgyön át Alsóörsről fellátogat Felsőörsre, ne mulassza el a Miskepalota platóját felkeresni s annak selymes fűvén, a kőkereszt tövében leheveredve, emlékezzék meg a vár hétszáz év előtti nagyhatalmú uráról, Örsi Miskéről.

A RÁDPUSZTAI TEMPLOMROM

Már napilapjainkban is sok cikk jelent meg a balatonparti templomromokról, ama kívánság kapcsán, hogy meg kell menteni e sokszázadéves, árpádkori történelmi emlékeinket a pusztulástól. Igen örvendetes, hogy végre már az előkelő napilapok hasábjain is helyet adnak e témának, amelyet balatoni lapjainkban hosszú évek óta már talán az unalomig ismételtünk, sajnos, eddig kevés látható eredménnyel. Rámutattunk arra is, hogy égbe kiáltó példa gyanánt mint dőlt le az ecséri templom tornya, s mint használták fel akolépítésre a salföldi kolostor köveit, mint lazulnak meg s lógnak a levegőben a szigligeti várrom falait támogató vastraverzek, melyekkel még egy régi tulajdonos, lovag Freystädtler igyekezett azok

leomlását késleltetni, illetve megakadályozni. A Műemlékek Orsz. Bizottsága állítólag a szükséges anyagi eszközök s gyakran hatásköri befolyás híjján, alig tesz valamit a balatonparti romok fenntartása érdekében, aminek azután azok mindig jobban való elpusztulása a következménye. Bár időszerűtlennek látszik, hogy most, amikor szerte a világon sokkal nagyobb értékek mennek veszendőbe, tesszük szóvá a dolgot, de talán mégsem felesleges a mi pótolhatatlan történelmi emlékeinkkel foglalkozni, mikor azok úgy nemzeti, mint idegenforgalmi szempontból oly felbecsülhetetlen értéket jelentenek számunkra.

A rádpusztai templomrom felkeresése is kiválthatja belőlünk e gondolatot, látva ama sajnálatos állapotot, amelyben a somogyi part ez egyik legérdekesebb, XIII. századbeli, impozáns műemléke leledzik. A Balaton nyaralóközönsége nem igen tudja, hogy ez a templomrom Balatonszemes és Lelle között félúton, kb. 4 km-nyire mindkettőtől, a Festetics Sándor gróf tulajdonát képező Rádpusztá temetőjében áll egy domboldalon. A Békefi Remig-féle standardmű is csak annyit mond róla néhány sorban, hogy „az északi és nyugati fal még áll, a déli csak részben. A félköríves apsisnak csak egy része van meg, rajta a félköríves friezzel. A templom a XIII. századból való.” Már maga az a körülmény, hogy egy 700 éves történelmi emlékről van szó, mely különösen a műemlékekben szegény déli partvidéken emelkedik, aránylag könnyen megközelíthető, szép helyen, tenné indokolttá, hogy e rom sorsával és védelmével törődjünk, mely úgy Lelle, mint Szemes fürdővendégei részére kellemes sétával hamar elérhető, érdekes kirándulási hely lehetne.

Balatonlelle község hosszú főutcáján végighaladva, baloldalon, az utolsó háznál fordul be az út a telefonoszlopok mentén a honvédkincstár tulajdonát képező Irmapusztá felé. Érdekes nagy halastavak, nádas, tágas víztükre mellett, hatalmas jegenyefák sora alatt vezet a jó kocs út kelet felé. A major elhagyása után már lehet látni az ősi Rád nemzetség emlékét őrző Rádpusztá cselédházait, ahol a grófi bérlő láthatólag jó rendben tartja a Festetics hitbizományi uradalom szénáját, illetve szénaboglyáit. Nem mondható azonban el ugyanez a major temetőjéről, mely rettenetes elhanyagolt állapotban van.

Először is egy évek előtti felhőszakadás vájta, több méter mély vízmosás, melyen az akkor elsodort hidat azóta sem pótolták, csak nagy kerülővel teszi megközelíthetővé, azután pedig a letört keresztű, gondozatlan sírhalmokat méteres gaz, bozót borítja, burjánzó, vad fák közepette, úgyhogy ez erdőszerű, kiterjedt temetőben kétszer is elmentünk a rom mellett anélkül, hogy rátaláltunk volna. Pedig a rom nem kicsi, 8—10 méter magas, impozáns falai legnagyobbbrészt épségben állanak és több helyisége még jól megkülönböztethető. A hajó építőanyaga tömör, faragott homokkő, a keletéit szentély lapos téglából van, a boltozatot tartó consolok nyoma megvan, köröskörül hatalmas támpillérek szegélyezik a falakat. De mindezek annyira belenőve, beletemetve a szúrós gazba, hogy az erős tájjáróharisnya már tele van lyukakkal s lábunk is minduntalan emberi csontmaradványokba botlik, melyeket nyilván a majorbeli kutyák kapartak elő az elhanyagolt, rendetlen régi sírokból. Fényképezni persze alig lehet a sűrűségben a romokat és sajátkezűleg kell a látómezőből kitörni néhány fiatal husángfát, hogy legalább az érdekes friezek úgy, ahogy előtűnhessenek. Pedig, ha e burjánzó erdő kissé kiritkíttatnék, a domboldalon nyugat felé néző, kiemelkedő romot Lelle határából is jól lehetne látni; ha pedig valami csekély ásatás történnék ott, azt hisszük, érdekes leletek kerülnének elő a törmelékek alól. Bár a lellei fürdőegyesület vezetősége megígérte, hogy a tiszteletreméltó műemlék megmentésére megteszi a szükséges lépéseket, de mégis ajánlatos volna, ha minden fürdőegyesület köteleztetnék a körzetébe eső s mint helyi kirándulóhely is tekintetbejövő vár-, templomrom és más műemlék kataszterbe vételére, s költségvetésének keretén belül annak kitisztogatására, hozzáférhetővé tételére, mert úgy a magánosok, mint a községek szeretik az erre vonatkozó, bár hazafias és kegyeleti kötelezettséget magukról elhárítani. E megbocsáthatatlan mulasztás pedig a nemzeti öntudat nagy hátrányára a romemlékek helyrehozhatatlan pusztulásával fog járni, — nem is szólva arról, hogy a nyaralóközönség sok érdekes és szórakoztató szép kirándulóhellyel lesz szegényebb, amelyek-
 ij¹ [?]ma^gy mértékben, különösen a Balatonpart somogyi oldalán, amúgysem bővelkedik.

A DÖRGICSEI TEMPLOMROMOK

A Balaton északi partvidéke az ott nyaraló, vagy oda csak kiránduló tájjáró részére úgyszólván kimeríthetetlen érdekes látnivalókat nyújt. Sohasem unalmas a balatoni táj, mely *Eötvöst* idézve: „ábránd és költészet, történelem és hagyomány, édes-bús mesék gyűjteménye, különös magyar emberek ősi fészke, büszkeség a múltból, ragyogó reménység a jövőre”. Bár e sorok mintegy 50 év előtt íródtak, az „utolsó táblabíró” e jellemzése ma is minden tekintetben megállja helyét. Csak le kell térni jobbra vagy balra a nyaralók szokványos országútjárói s mindjárt feltárulnak szemeink előtt a hallgatag erdők mélyén, remek kilátású hegyoldalak lejtőin a magyar múltnak néma muladozásukban is annyira beszédes emlékkövei, melyek fennen hirdetik, mily hatalmas élet lüktetett a Balaton mentén a középkor folyamán, amikor nem kevesebb, mint 34 vár és 433 balatonmenti templom hirdette az ősi magyar keresztény kultúra magas fokát.

A zalamegyei *Akali* községtől északra és északnyugatra, kb. félnapi időtartamú kirándulással kényelmesen bejárható területen emelkednek a *dörgicsei templomromok*. De van ott még más érdekes látnivaló is! Leszállunk tehát a vonatról, az Akaii vasútállomáson. Ennek neve régente *Akal-Dörgicse* volt, vagyis a ma három külön faluból álló Dörgicsék közös akolja állott itt valaha. Maga a *Dörgicse* szó *Pesty Frigyes*: „*Magyarország helynevei*” című alapvető munkája szerint egy balatoni halfajtának (durbins) régi neve. Ránk maradt egy 1559-ben kelt levél, melyben egy asszony „főtt dörgicsét” ígér küldeni férjének. Ez ugyan nem tartozik szorosan az ismertetéshez, de azért nem árt tudni azt sem, hogy a mai *Alsó-, Felső- és Kisdörgicse* községek már I. Endre király 1055. évi tihanyi alapítólevelében is előfordulnak *Derguche* néven, de kőkori és rómaikori leletek a telepek sokkal régebbi korára utalnak. A XVI. században a híres Oláh Miklós esztergomi érsek birtokában voltak, aki „Hungária” c. művében említi meg azokat. Akkor még Sághegy és Akal-Dörgicse községek is megvoltak.

Az *akali* állomás elé északról betorkoló kútűző műúton elindulva, jobboldalon nemsokára megpillantjuk a piarista

rend nagykiterjedésű „*Pántlika*“ nevű szőlő telepét, a rajta levő kastélyszerű prэшázszal együtt. Sajnos, egy pohár jó borra nem térhetünk be, mert kicsinybeni árusításra berendezkedve nincsen. De minduntalan hátrafordulhatunk, hogy a mindjobban érvényesülő, hatalmas balatoni panorámában gyönyörködhessünk. Sziklás, köves talajon, ritka erdők mentén a Fenyveshegy és a Nagyerdő között fehérlik előttünk az út szalagja, hegynek föl, völgynek le, míg kb. 4 km-es gyaloglás után, ugyancsak jobbra a *Gernyehegy* oldalán megpillantjuk az első romtoronyot, szemben *Alsődörgicse* mélyén fekvő templomtornyai-val. Impozáns, magas rom ez, egyiptomi pilonhoz hasonló, felfelé keskenyedő erős tornyával, melyet nyugatról két támpillér támaszt. Fent két szép kis oszloppal bíró ikerablaka van. Az északi templomfal már alig kivethető falfestéssel még áll, a többi már ledőlt. A romokat a Műemlékek Orsz. Bizottsága restaurálta 1937-ben, s most már védelem alatt állanak. Padlózatának vörös lapjai részben még megvannak. A torony aljából igen szép kilátás nyílik a Balatonra. A templom a XIII. századbeli *Boldogasszonydörgicse* községben állott. A templomrom északi oldalán leereszkedünk egy mély szederindás útba, annak túlsó oldalán ismét a szántóföldekre jutva már látjuk a kb. másfél km-re eső *felsődörgicsei* (a középkorban *Szentpéterdörgicse*) templomromot, mely nem kevésbé nagyméretű, bár tornya már nincsen. A szintén román stílusú templom nyugati, déli és keleti fala megvan, az északi hiányzik. A falak félköríves, tölcéses ablaknyílásai még láthatók. Közvetlen mellette van a község református temploma és temetője. Innen is nagyon szép még a kilátás a Balatonra. A rómaiaknak jelentékeny telepe volt itt.

A templomromon túl északkelet felé elérjük a Balatonvidék egyik legérdekesebb *sziklaszurdokát*, az 5-600 m hosszúságban elnyúló úgynevezett *Küvvölgyet*. Jobbról-balról magas, csupasz mészkősziklák kísérik utunkat, mintha valami elpusztult vár bástyái volnának. Kérve belőle egy római jellegű, tömör, háromszögalakú nyílású kőhidnál találjuk magunkat s ha áthaladunk rajta, vize nyös rétre érünk, melynek talajába a szárazság ellenére mélyen belesüpped a botunk. A nedves réten millió virág nyílik. A virágmező közepén már messziről látjuk a har-

madik romot, a *kisdörgicseit*, Maga *Kisdörgicse*, (régén *Kisfalud-Dörgicse*), falu alig látszik, a liget fái mögött rejtőzködik. Innen már a *Balaton* sem látható. A templomrom kisebb, mint a másik kettő, bazaltból épült s már csak nyugati és déli fala van meg. Bozóttal sűrűn be van növe, pedig megérdemelné hogy kissé megtisztítsák az indáktól, melyek a csak néhány év előtt bedőlt donga. boltozatát ellepik. Idillikus szép hely ez is.

Íme 7-8 km-es kellemes sétával három érdekes műemléket kereshetünk fel! További néhány kilométeres út vezet a közeli *Szentbalázs templomromhoz* s a nevezetes *ságpusztai római romokhoz*, melyek szintén méltók arra, hogy felhívjuk rá a figyelmet!

Sajnos azonban a Balaton híveinek zöme még mindig túlságosan helyhez kötött életet él, de egyszer majd csak felfigyelnek és kedvet kapnak arra, hogy el látogassanak a szomszédba is. Meglepetéssel fogják látni hogy értékekben milyen gazdag a vidék. Egyszer majd eljön az ideje annak is, hogy széles körben fogják követelni dicső múltunk kallódó értékeinek megvédését. A dörgicsei templomromok ezek között különös gondoskodást igényelnek, mert a körülöttük már most is burjánzó vad növényzet rövidesen annyira be fogja lepni e tiszteletreméltó köveket, hogy régi kultúránk hirdetői már alig lehetnek, feltéve, hogy a leomlott falakat szét nem hordják időközben falusi gazdasági épületek emelésére, mint ahogy az már nem egy balatoni romemlékünkkel eddig is megtörtént.

A SALFÖLDI KOLOSTOR ÉJFÉLI MISÉJE

Újév után, mikor már lassan kifelé haladunk a télből s közeledik a tavaszi kiállítások ideje, felszoktak keresni Pesten balatonvidéki ismerőseim. A somogy megyei fafaragók, zalai csipkeverőnők látogatnak meg, címeiket, kérve, vagy útbaigazítást, közbenjárást a különböző vásárok tekintetében, előadva változatos panaszait, melyek még a mai népes irányzat mellett is fennállanak. Nemrég azonban a népművészekén kívül egy másik polgártárs is járt nálam és pedig J. F. gazduram Kisörsről. Kisörpuszta Kővágóórstól délnyugatra fekszik s a te-

metője mellett látható, különösen érdekes „kötenger“ részletéről nevezetes, melyet az Országos Természetvédelmi Tanács mostanában nyilvánított fenntartandónak, még idejében, mielőtt ezt is elbányászták volna üvegyártási célra a mohó vállalkozók. J. urammal akkor ismerkedtem meg, mikor egy nyári napon elhatározva, hogy megkeresem a titokzatos salföldi kolostorromot, vasút-mérnök sógorommal s a tájjárásban ugyancsak gyakorlott feleségemmel együtt átrándultunk Zalába s Ábrahámhegy fürdőtelepén leszállva a vonatról, nekiindultunk az erdők felé. A térkép ugyanis nem jól jelzi a romot, útmutatókban sincsen, a kalauzok közül pedig egyik azt írja, hogy a rom „hegytetőn“ van (Sziklay), másik pedig azt, hogy „völgyben“ található (Dornyay). Az biztos, hogy ez az út nem mindennapi szépségeket kínál, s ezért kedves olvasóimnak ajánlhatom, hogy legközelebbi balatoni programjukba ezt a kirándulást is vegyék fel.

Ábrahámhegy állomástól először É-felé vezet az út, a Balatonba ömlő Burnóti patak mentén, melynek partja oly gazdag részletekben, hogy két piktorral is találkoztunk, akik staffazsuk mellett ülve rögzítették le a vásznon e romantikus zalai hegyvidéket. De régészeti szempontból is érdemes a megtekintésre e patak, mert annak a medrét a hagyomány szerint Probus római császár ásatta, mikor a közeli káli medencében levő Korniyító vizét e csatornával csapoltatta le. Egyes kutatók azonban még régebbi időre, az ú. n. bronzkorszakra teszik e völgyzárógát korát, melynek nyomait még jól látni lehet, tehát már a történelemelőtti korszak embere is lakta e regényes helyet. Igen ám, de mire ide értünk, véget ért a tudományunk. Sehol az úton ember nem járt, a nagykiterjedésű szőlőkertek mélyén hallgató villák is némák voltak, egy völgykatlan alján voltunk, ahol nem igen lehetett kifelé tájékozódni. Ekkor találkoztunk kapóra J. urammal, aki azután útbaigazított, sőt nagyszívesen el is kísért minket egy darabon. Előbb átvezetett a patak jobbpartjára, ahol egy mély vízmosás árka kezdődött s biztatott, hogy e köves árokban csak haladjunk mindig feljebb, balfelé, egy magas jegenyefa irányában, mely a hegygerincről ide látszik, ott azután a tulsó hőlgybe kell leereszkedni s onnan már közel van rom. Útközben nem mulasztotta el néhány eladó szőlőre

is felhívni figyelmünket, mint amelyek olcsó árban kaphatók... A vízmosás mentén csakugyan fel is értünk körülbelül félórás kapaszkodás után egy fensíkra, melynek sziklás tetején valóságos szederbokor dzsungel fogadott. A nagyszemű, fekete gyümölcs éppen érőben volt, s nem mulasztottuk el, hogy e sajnós, senki által nem méltányolt kitűnő s úgylátszik, e helyeken őshonos vadontermő gyümölccsel felüdítsük magunkat. A fensíkről tekintve, azonban balról csak végnélküli erdőt láttunk magunk alatt, jobbról pedig a káli medence teknőjét, melynek peremén egymás mellett fehérlettek Salföld Kékkút, a három Dörgicse, Szentbékálla, távolabb Köveskälla házai és templomtornyai. Kolostorromnak azonban semmi nyoma. A gyönyörű kilátást nyújtó sziklatetőről azonban egy fehér Út látszott mely Salföld község felől közeledett az erdőhöz s irányából ítélve, bizonyára a Balatonhoz vezetett. Elhatároztuk, hogy leereszkedünk erre az útra s valahol majd csak kiérünk rajta, emberlakta tanya közelébe. Óvatosan szálltunk mind lejjebb a síkos, füves hegyoldalban s az igen szép ritkás, sejtelmes fényű erdőben mind mélyebbre hatolva, először egy hosszú itatóvályúkkal ellátott s fakorlással körülvett csordakútra akadtunk, mellette hatalmas, faragott kövekből épített marháakolra, majd tovább, az erdő áhítatos csendjében, egy mesterségesnek látszó jobboldali emelkedésen — végre megpillantottuk a templom s mellette a kolostor impozáns romjait.

A romokat körüljárva, láttuk, hogy a templomnak még mind a négy fala áll, boltozata már beomlott; a hajóban s a szentélyben, úgy mint a templomon kívül is, magas fak nőttek és így akadályozzák a fényképezést. A bejárati kapu egyik sarkát is elhordták már, úgylátszik, az akol építéséhez, miáltal az északi fal leomlással fenyeget. A gótstílusú, szép lóheredíszes ablakok azonban még a deli falon megvannak s a támpillérek is épen állanak. Úgyszintén az észak felé hozzáépített kolostor alapfalai lúthatók, számos gödör közepette, melyeket valószínűleg kincásók szerszámai mélyítettek. Különös, hogy Bekefi Rémig, a balatonmelléki várakról és templomokról írt nagyszabású művében azt írja, hogy okleveles nyomra nem talált e templomot illetően és csak feltételezi, hogy

az a pálosoké volt. Pedig annak maradványai elég tekintélyesek. Sógorom mérnöki becslése szerint a templomrom hossza kb. 25 méter, szélessége 8—9 méter, magassága még ma is 7—8 méter. Egyetlen oklevél vonatkozatható csak rá, és pedig Péter veszprémi olvasókanonoknak egy 1307-ből maradt birtokbavétel jelző irata, mely a kőkúti (ma Kékkút) Szent Mária Magdolnáról nevezett pálos kolostorról szól. Ugyanez nyert 1475-ben búcsúengedélyt is István bíborostól. A szájhagyomány szerint a rom vörösbarátok 5 kolostora volt, s csak 1830 táján jutott pusztulásra, midőn a földbirtokos gyulakeszi Csigó-család köveit építkezésre szedette széjjel. A többit azután elvégezte az idő és a kincskeresők ásója. Ma általában salföldi romnak nevezik, bár helytelenül, mivel a mai Salföld község Almádi mellett az egyedüli, mely az 50 balatonmenti helység között a „legfiatalabb“, azaz csak a mohácsi vész után keletkezett. Érdekes megjegyezni, hogy magának Salföldnek neve is bizonytalan eredetű. Egyesek „Havasalföld“ rövidítésének tartják (Pesthy), mások Saul földje név összevonásának, amennyiben 1385-ben Kőkúti Saul nevű nemes ember fiainak birtoka volt. Mindenesetre a zalai Balatonpartnak Ecsér mellett egyik legszebb templomromja és Isten ellen való véték annak teljes pusztulását tétlenül nézni az illetékes köröknek, sőt, mint hallottam, köveit újabb gazdasági épületek emelésére kívánja a közeljövőben felhasználni a jelenlegi birtokos is.

És itt térek vissza J. uramnak e fejezet elején említett látogatására, ő ugyanis látva, hogy ilyesmik iránt érdeklődöm, mindent elmesélt, amit csak tudott e vidék érdekességeiről. Mindezt felülmúlta azonban az a történet, amiről mostani látogatása alkalmával beszámolt. Persze, előrebocsátom, hogy nem hiszek a kísértetekben, s a szíves olvasóra bízom, mit higyen el bátyámuram előadásából. Ugyanis azért keresett fel, hogy elmondja karácsonyljszakai kalandját, mely vele a salföldi erdőben most történt, hogy esetleg »tegyem ki az újságba«. A kisörsi szőlőhegyből hazafelé tartva, eltévedt ugyanis a sötétben s már éjfélre járt az idő amikor a kolostorrom közelébe ért. Feltűnt neki, hogy valami különös, derengő világosság fényeskedik a fák között, s mintha belülről égő gyertyák

fénye rajzolta volna a falak árnyékát a hóra. A szentély ielől halk csengettyűszó hallatszott s különös árnyékok imbolyogtak a fénysávok között. Ő megrettenve húzódott ^gy vastag fa törzse mögé, s akkor látta, hogy a havas erdő éjszakájában nyulak és őzek állanak a világos templomajtó előtt s a madarak, melyek a kitört ablakívek párkányain fészkeltek, nyugtalanul, felriasztva röpdöstek ide-oda. Bent a templomban pedig, ahol mintha még a régi padok meglettek volna, régi, 100 év előtti ruhákba öltözött embereket látott, ráncos, hamuszínű arccal. Az oltár előtt szakállas, fehércámzsás barát misézett, akihez egy előkelőnek látszó úriember közben mindig oda-oda-szólt: „Ámen, Gáspár atya, — ámen . . .“ S csodák csodája, J. F. felismerte benne az 100 év előtt elhunyt Csigó uraságot, akiről nagyapja annyit mesélt neki s aki a templom köveit széthordatta. Bátran megesküszik rá, hogy ezt a bűnét kell most jóvátennie a volt földesúrnak azzal, hogy karácsonyéjszakájakor ki kell szállnia sírjából s el kell mennie az éjféli misére, amelyet bizonyos Gáspár atya mond el ott. . . őszintén megvallom, hogy előbb csak mosolyogtam ezen az elbeszélésen, de mikor azután eszembejutott, hogy a magyarországi pálos szerzetesrend utolsó tagját — mint ismeretes — csakugyan Kristóffy Gáspárnak hívták s 1845 körül halt meg, kezdett a dolog előttem is különösebb színben feltűnni . . .

Persze, ami már történt, megtörtént, de azért mégis azt hiszem, hogy egyszer majd lehetséges lesz a jelenlegi akolból kihajtani a csordát, a köveket visszarakni helyükre, a kidőlt falakat felállítani, a berendezést visszahelyezni, az ablakok színes üvegeit ismét bevágni, a tornyot megint felépíteni, úgyhogy az előkelő magyar családokból keletkezett úri rendnek, a pálosoknak e régi, szép, 700 éves balatonparti templomában egyszer mégis fel fog csendülni valamely karácsony éjjelen az új, igazi éjféli mise.

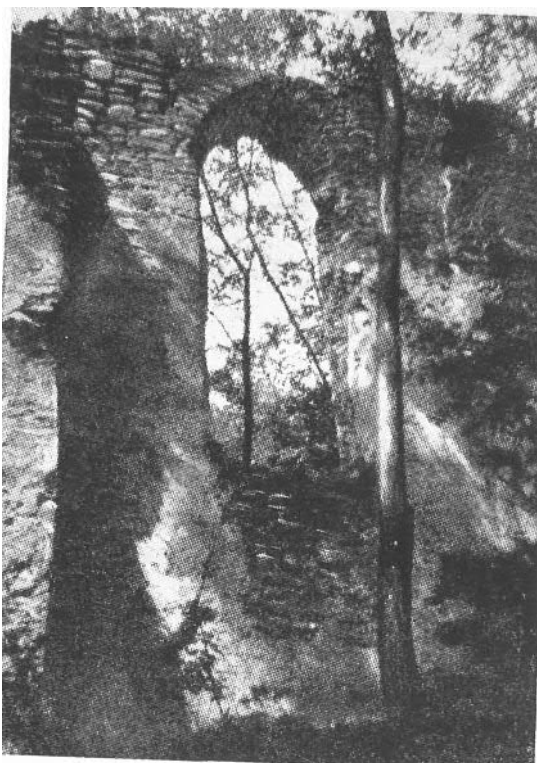
A BALATONVIDÉK KINCSLEGENDÁI

Az olyan régi vár-, templom- és kolostorromokkal sűrűn megrakott vidékről, mint a Balaton környéke, természetesen nem hiányzanak az ezek építéséhez, pusztulásához fűződő legendák sem. Sajnos, eddig nem igazán

foglalkoztak ezek gyűjtésével, hacsak Relkovic Davorka a Balaton eredetéről szóló rövid dolgozatát nem számítjuk az 1921. évi Balatoni Évkönyvben. Az alábbiakban ismertetek néhány olyan hagyományt, mely mint a nép fantáziáját legjobban érdeklő dologgal, a régi romok között gyanított kincsekkel foglalkozik.

A somogymegyei Balatonendréd határában lévő Váracsige nevű hegy mélyében elrejtett kincsről szól az egyik. Ez a Váracsige igen érdekes hely, érdemes a megtekintésre. Endréd község déli részén fekszik, ott, ahol a balatoni dombvidék kezd összefüggeni a belső somogyi, erdőborította hegyekkel. Néhány év előtt az ottani Széchenyi és Vакlаpa utcákban Bacsák György ásatásai nyomán sok kőkorszakbeli lelet került elő, de maga a terület első pillantásra is elárulja szakadozott terepviszonyával az ősi településre alkalmas helyet. A Váracsige kincsei azonban a török időkkel vannak összefüggésben. Tudvalevően a török uralom alatt a csáktornyai szandzsákhöz tartozó nahié, járasszékhely volt. 1545-ben váráról is tétetik említés, melynek 95 főből álló őrsége volt és pedig 41 musztafiz (várőr), 34 azáb (gyalogos) és 23 martolosz (határőr, martalóc). Az ottani Rózsahegyten a török parancsnok rózsakertje volt, a Dudahegyten pedig séta-helye, ahol dudaszóval kísértette magát. A török vár köveit csak 1875-ben hordták széjjel. Nos, e Váracsige oldalába ásták el állítólag a törökök kiűzetésük előtt aranyukat és egyéb kincseiket. Két magyar kocsissal vitették éjnek idején a kincseket a titkos rejtekbe. Reggelre megkérdezték a kocsisokat, vájjon nappal is rátalálnának-e? Az egyik elővigyázatlanul igennel válaszolt, mire nyomban megölték, míg a másik óvatosabban nemet mondott s így megmenekült. A törökök kitakarodása után el is árulta, hogy a kincs a Váracsige oldalában van, sokan ástak is ott azóta eredménytelenül, de eddig csak egy honfoglalás korabeli magyar lovas vitéz sírja került elő, melynek leletét a Nemzeti Múzeumba szállították. Járt azonban az 1880-as években Endréden egy török dervis megmutattatta magának a Váracsigét, majd elküldötte a vezetőket, s azután fehér leplét leterítve, három helyen imádkozott. E helyeken, mint megfigyelték, a legnagyobb szárazságban is üdezöld a fű s szabályos félkörben fe-

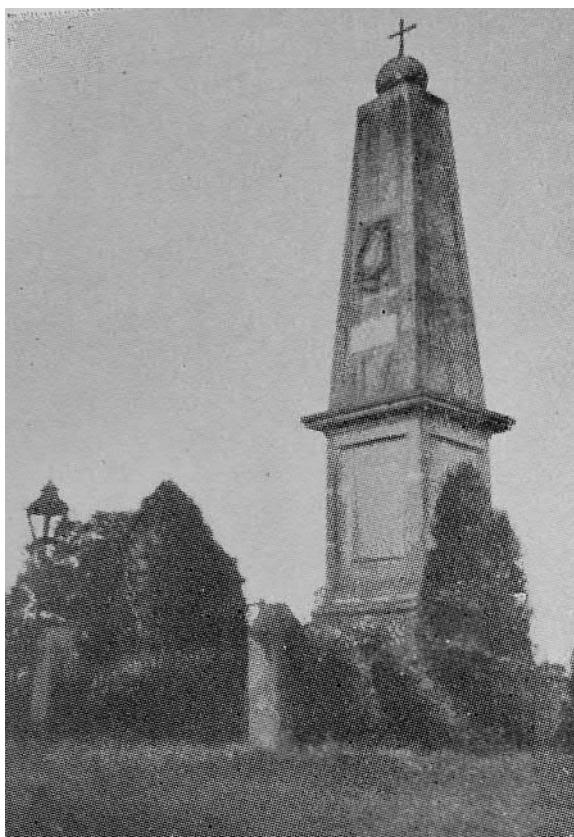
küsznek, melyek mintegy kert tervrajzát őrizték meg. Egy Kicsi nevű asztalosmester néhány év előtt kikerült Ankarába, ahol állítólag megtudta, hogy az Endréden kocsiszámra elrejtett kincsek s az ottani rózsakertek emléke máig is él a török mesevilágban. — Többezer pengőt ajánlottak fel neki, ha itt ásatásokat folytat, s azután visszatér Törökországba. Kapott is egy térképet, melyen az ásatások helye ki volt jelölve, ő erre haza is jött, & egy Gál nevű emberrel meg is kezdette az ásatásokat. Mindeddig azonban, mint értesültem, eredményt nem érték el, s a kincsek, ha ugyan voltak, mai napig is rejtkehekülön lappanganak. De azért felvetődésüket Endréden még ma is megvigyázza 1—2 ember, Szent György éjszakáján ... A Balatonfüred mellett fekvő Kéki-forrás vidékéhez is fűződik egy kincslegenda. Tudvalevően a forrás egy Kék nevű községtől nyerte nevét, mely éppen úgy, mint Siske község, a törökvilágban pusztult el és utóbbinak nevét is csak egy forrás, valamint egy érdekes templomrom őrizte meg. Az öreg fürediek között állítólag közkézen forgott egy régi írás másolata, mely szerint a törökök elől Budáról odamenekült magyar főurak rengeteg arany és ezüst marhájukat itt ásták el „egy malom mellett, mely a savanyúvíz s a kéki forrás között fekszik“. A romantikus környezetben levő malom ma is megvan, de az írásnak nem tudtam nyomára jutni. A kincssásók munkájának nyoma azonban a forrástól nyugatra eső domboldal bokrai között felismerhető ama mély gödrökről, melyeket ásóikkal létrehozta. Értesülesem szerint a munka azért is maradt abba, mert az itt legelő tehének egyike-másika beleesett eme gödrökbe s megsérült; ezért azután az elöljáróság a „kincssásást“ betiltotta s a teméntelen kincs (?) most is ott fekszik a Kéki forrás mellett a föld mélyében. A zalavári apátság területén is megőrzött az apáról fiúra szállott szájhagyomány egy ily kincslegendát. Állítólag a zalavári ősi apátság levéltárából 1876-ban, Modrovics Gergely apát idejében előkerült egy okirat, amely szerint a régi apátság helyén, mely mint más helyen említettem, a Pribina-féle Mosaburg területén feküdt, egy nagy vasláda van elásva, melybe a törökök elől menekülő rendtagok és Mezölaky Ferenc apát 1567-ben elrejtette a kolostor kincseit, és pedig kelyheket, ezüst gyertyatartó-

41. Salföldi kolostorrom

42. Öreg füredi vízi malom

43. Niklai Berzsényi síremlék

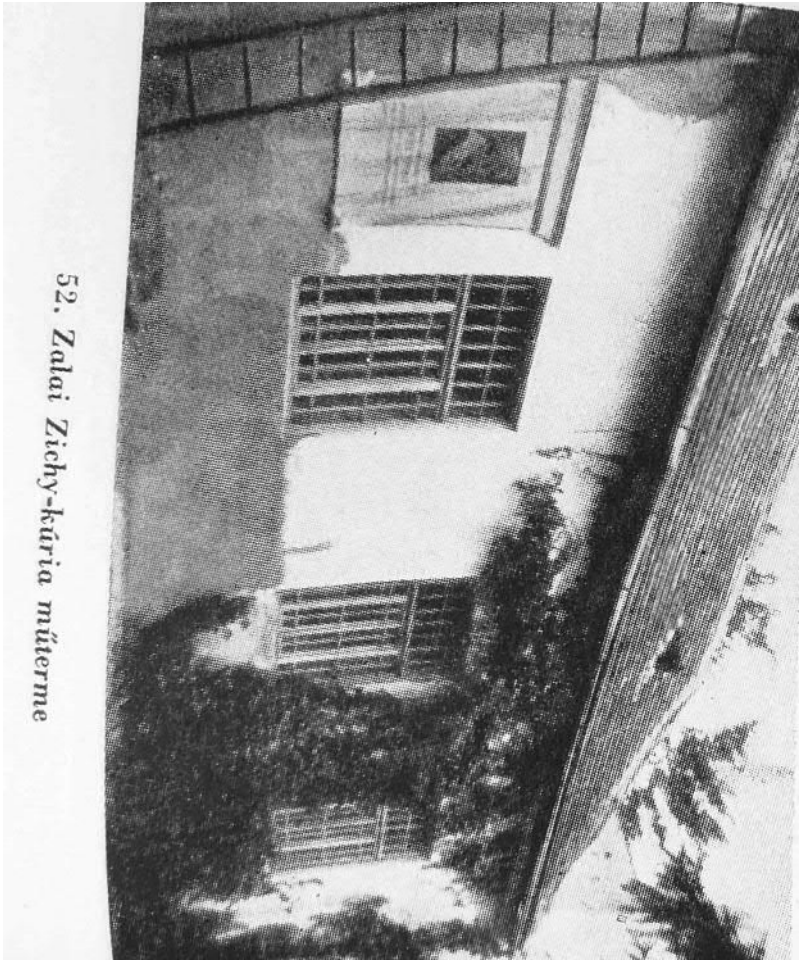
44. A niklai Berzsényi-kúria

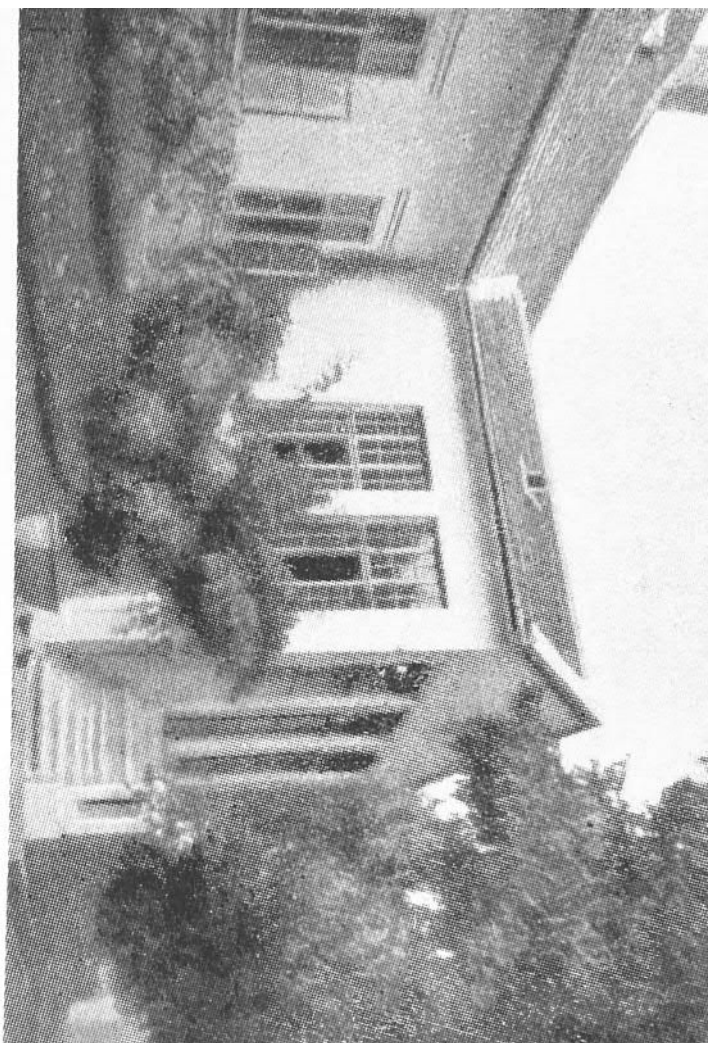
49. Somogyi pásztor a hosszú furuglával

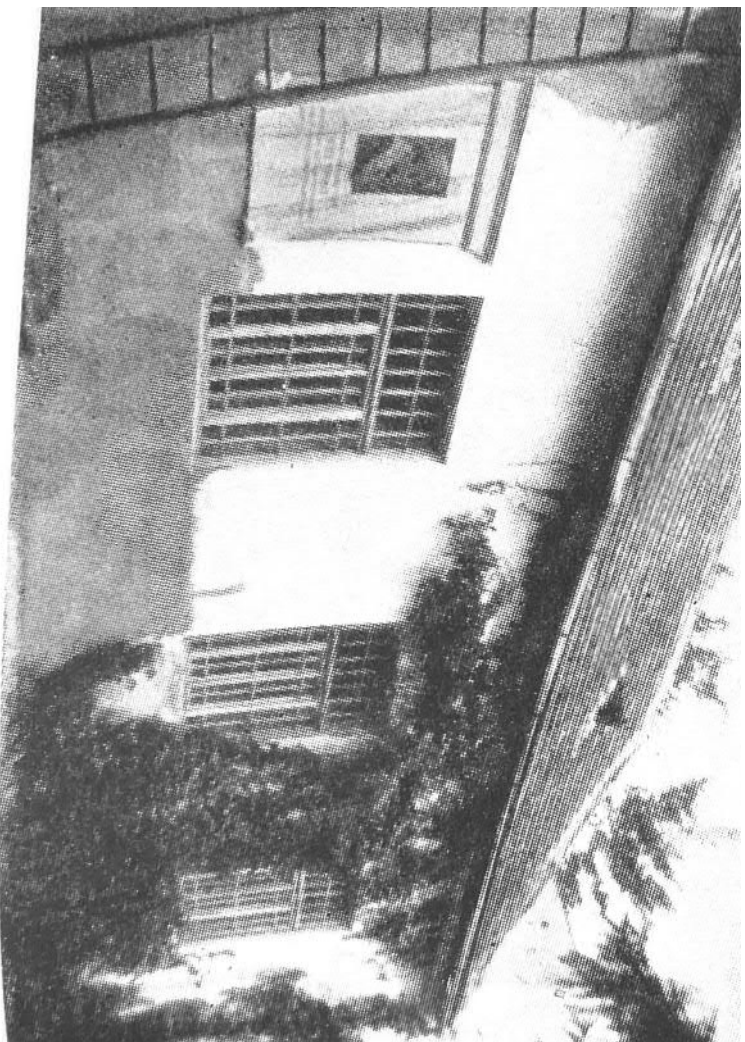
50. Öreg siofoki halászmester

52. Zalai Zichy-kúria műterme

51. *Zalai Zichy-kúria*

52. Zalai Zichy-kúria műterme

51. Zalai Zichy-kúria

kat, kazulákat, apátbotot s más egyéb egyházi kegytárgyat, aranyból, ezüsből és mindenféle drágakövekkel díszítve. A kincsesláda az irat szerint a bárándi erdőnek a „hárm-as gödörre hajló magaslatán, egy pincyszerű épületnek az apátság romjaival szembenálló, délre néző ajtaján megközelíthető alagútjában van elrejtve. Az írásos feljegyzés alapján már akkoriban megkezdtek a kincskeresést, felásva az ősi zalavári erősség sáncait, találtak is számos embercsontot, mázos edények töredékeit, középkori kályhacsempéket stb., de a kincsek a mai napig sem kerültek elő. Egyízben már Darnay Kálmán, a sümegi múzeum hírneves igazgatója is kutatott a láda után, de fáradozásai szintén nem vezettek eredményre. Ezek a zaiavári kincsek sem fedték fel eddig rejtekhelyüket. Pedig itt is akadt egy Bersényi nevű ember, aki sokáig kutatott utána egy oly helyen, ahol egy legelésző birka alatt beomlott a föld és nyomtalanul tűnt el az ásító mélységben.

Nem hiányzanak azonban e kincslegendák pl. az Ábrahámhegy erdejében omladozó salzföldi kolostor és a somogyvári Kupavár földalatti alagútjai felől sem, melynek oldalában a kincskeresők ásóinak gödrei szintén jelzik a régi legendák élő erejét. A Kenése melletti Tatárlíkok mélyében is keresték az ottani lakosok a törökvilágban állítólag odarejtett kincsek helyét, de persze szintén eredménytelenül.

Nem érdektelen azonban felemlíteni, hogy egy délszláv legenda szerint, melyet Dobrovcszky M. dr. jegyzett fel, a bosznia-hercegovinai szerbeknél, a Balatino-jezero (tó) vidékén élt egy Gavan nevű gazdag várúrnő, akinek temérdek kincse volt, de amellet szívtelenül gögös jellemű. Egyízben egy szegény ember jött a várba s térdén állva kért ennivalót. A várúrnő azonban szidalmazta a koldust, kemény kenyérhéjat vetett oda neki s még arra is rátaposott. A koldus azonban nem volt más, mint az álruhás Krisztus, akinek e szavaira: „Mert meg nem szántál, te se kapj szánalmat”, megnyílt a föld torka, víz tört fel és eltűnt nemcsak a kőszívű várúrnő, hanem minden birtoka is kincseivel együtt s azóta is fekszik a Balaton mélyében.*

* E hagyományt a hercegovinál Drinovci faluban népdalba füzve máig is megőrizte lakosság s így szintén hozzátartozik a Balaton érdekes kincslegendái közé.

ZARÁNDOKLÁS BERZSENYI DÁNIEL SÍRJÁHOZ

„Jer nézd a Balatont, mikor a nap reggeli lángja
Tükrözetén reszket és mikor a hold fénye alatt ég,
Nézd a kék hegyeket, mint állnak sorba körülte,
Melyeken a Nektár csorog és öröm dala harsog,

Nézd, valamerre veted szemeid, szép minden előtted...”

Mintha Berzsenyinek e sorai zengnének a szabályos ritmussal kattogó sínaútó kerekei közül, melyek gyors iramban röpítenek tova a Balaton somogyi partján a napnyilazta nyári reggelen. A genfi tó szépségeit dicsőítő Mathissonhoz írta e versét a költő, azt bizonygatva, hogy a balatoni táj semmivel sem marad mögötte a svájci hegyek szépségének s az olasz tavak regényes vidékeinek.

Pedig ha néhai nagyberzsenyi Berzsenyi Dániel táblabíró úr niklai sírjából feltámadna és fogatán erre hajtana, ugyancsak dörzsölné szemeit bámulatában. A sárga mezőkön ugyan még mindig „dús búzakaralás hul-
lámzó tengere” játszik, a halmok koszorús oldalán is itt „ragyog még a százféle gyümölcs s a zamatos gerezd”, de bizony a Balatonpart láttára nagyon elálmélné a nemzetes úr. Igaz, hogy nem is kell ahhoz ioó év, hogy még az idevalósi ember se ismerje meg saját pátriáját, mert ha valaki csak 40—50 éve nem látta a Balaton partját, szintén nem győz hova lenni a csodálkozástól. Régi öregek tudják, hogy abban az időben a somogyi oldalon csak Siófok, Boglár és Fonyód községek léteztek és tengették egyhangú életüket. Maga a Balatonpart kopár, csuhalval és kákával borított fátlan árterület volt s még a jószág sem szívesen legelte ott a szúrós nádtorzskákat. A víz mélyen benyomult a déli partba, hatalmas

öblözeteket vájva a mocsaras földek között, ahol milliónyi vízimadár leste az ivásra odahúzódó halak tömegeit. A Sió-csatornával történt lecsapolás s az 1863-ban épült Déli vasút indította meg a néptelen somogyi parton az életet, Balatonföldvár, Lelle, Zamárdi strandjainak kiépítésével, de igen sokáig kellett a közönnel s a külföld versenyével harcolnia a magyar tengernek, míg a mai állapotába juthatott. A vonat most megszakítatlan villasorok füzerei közt gördül tova, melyek gyöngysorként ölelik körül a tó ragyogó tükrét. Nemsokára a parti fürdőtelepek teljesen egymásba fognak olvadni s üres part nem fogja sehhol megszakítani a szebbnél szebb modern nyaralók sorát. A fásítás is hatalmas léptekkel halad előre; ez egyedüli, amit a modern technika gyorsasága a természetre erőszakolni nem tud. De egyébként ahogy a végesvégig kiaszfaltozott balatoni műúttal párhuzamosan vidáman robogunk Fonyód felé, Szárszó, Szemes, Lelle, majd Boglár gombamódra szaporodó, újstílusú, kék, sárga, rózsaszín nyaralóit látjuk elsuhanni a facsoportok alatt. Gondozott parkok, vízvezetéki tornyok, villanytelepek mutatják az előrelendülő kultúrát, melyet csak a háború okozta nyomorúság tudott rövid időre kibontakozásában akadályozni. Nyáron hangos és vidám néptömeg üdvözlí ujjongva a vonaton beérkező hozzátartozókat s olajosbarnára lesült, félmeztelen testek nyüzsgönek a virágdíszes vasúti megálló piros salakkal borított porondján.

Bizony, jó Berzsenyi Dániel úr is sokkal dörgedelmebben fogalmazta volna meg a „Romlásnak indult hajdan erős magyar” strófáit, vagy külön a fehérség ellen írt volna villámló haragtól cikázó intelmeket, ha a térden felüli shortok és hátnélküli fürdőtrikóban fickándozó nők serege került volna a szemei elé. De ama jóslata bevált, hogy: „Felfogat a nagy századok érkeze mindent”, mert ma néhány óra alatt tesszük meg villamos erővel a part mentén azt az utat, amihez az ő korában hetek vagy hónapok kellettek. Nem ugyan a távolság miatt, mert hiszen az akkori jóvérű csikóknak is mi lett volna az a párszáz kilométer, mely a somogyi nemes urak kúriáit elválasztotta a pozsonyi diéta épületének szálaitól? A fő idővesztéséget az okozta — mint ahogy ezt Eötvös

Károlynak „Utazás a Balaton körül” című kortörténeti szempontból igen értékes könyvében olvasható —, hogy az útbaeső nemesi lakokba mindenütt be kellett térni szíves baráti szóra, rokoni ölelkezésre, úgyhogy a szeptemberben kezdődő diétára már májusban elindultak hazulról a fogatok és volt olyan urasági kocsis, ki hat hónap óta szolgált, de még otthon nem volt, mert halálos sértődések elkerülése végett sorba kellett látogatni három vármegye atyafiságát.

Bezegg a kis vicinális, melyre Fonyódon kell átszállni, hogy megközelítsük Niklát, már inkább megfelel a száz év előtti kor követelményeinek. Alig áll három kocsiból s napjában kétszer teszi meg a fonyód—kaposvári utat, kényelmesen pőfékelve vascibukjából, tempósan dohogva át Somogyországon. Mert itt már csakugyan más országban élünk; elnémult a balatonparti vidám élet zaja, eltűntek a mosolygó villák, itt már a komoly Munka birodalma húzódik el szemeink előtt. Végeláthatatlan búzatermőtáblák várják a szántást, sárgán terül el a kék ég alatt a learatott tarló, csak kukoricaerdők zöldéinek még suhogva és hajladoznak a balatoni szélben. Távolabb szelíd lankás hegyek merengnek a táj fölött, bizarr formájú facsoportok állanak összeverődve a domboldalakon s csak messziről kéklenek Somogyország titokzatos mély erdei. Azt a területet, ahol most járunk, már az ember munkája hódította el a Balaton vizétől. Ez az úgynevezett „Nagyberek” világa.

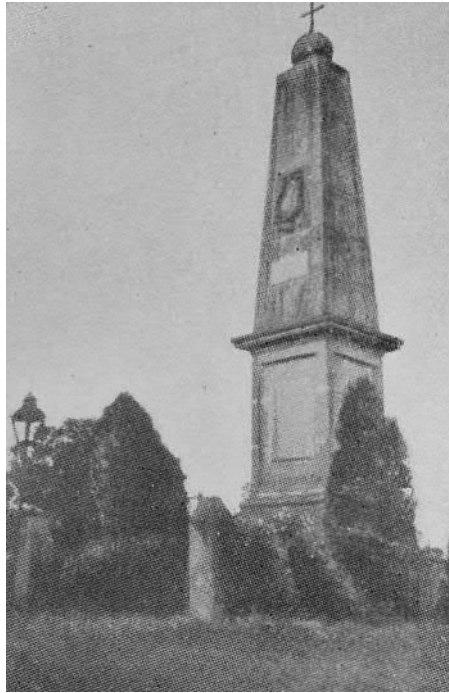
A geológiai őskorban egyik öble volt a Balatonnak, de elszakadva a tó élő vizétől, sekélyvizű láppá, vagyis berekké lett; 24 ezer kat. holdon állott itt a víz, melynek területén ma 14 község osztozik. Északról, a Balaton felől, keskeny homokgátakat emeltek a tó hullámai, úgynevezett turzásokat, délről a domboldalokról lefutó patakok élesztették vizét és így igen érdekes térszínalakulat keletkezett, mely erősen hasonlít az északi tengeri Nehrúgok, vagy az olaszországi Lidók homokgátalakulásaihoz, melyek mögött a nyíltvizű Haffok, illetve Lagúnák tartják fenn külön vízi életüket. A láp területén kisebb-nagyobb dombok, szigetek képződtek, melyek közt elterülő nyílt víztükör valaha a vízimadarak eldorádója volt. Hatalmas egykori kiterjedésükről a tőzegrétegek tanúskodnak,

az évezredek előtt elkorhadt nádtömegek elszenesedett maradványai, melyeket 1.5—3 méter vastagságban bányásznak ma e területen. A Balaton felől viharzó északi szelek pedig olyan szélbarázdákat fújtak az akkor még ember nem lakta tájékba, hogy ma valamennyi Balatonhoz vezető út ezeknek a majdnem egyenes, szélfújta völgyeknek felhasználásával halad a dombok között délnek, Somogy megye belseje felé. Az északi szél a megye déli részén rakta le a homokot, föléje a levegőbe hullott porból keletkezett löszréteg került és ez adja meg a területnek máig is kitűnő termőföldjét. Kő persze nincs e vidéken s azért a házak főleg fából vagy vályogból épültek. Termérek akácfa borítja az útközbe eső falucskák környékét s a festői, régi nádfedelű házak tarka virágos előkertjeikkel, csendesen szunnyadnak a nyári verőfényben, mint a béke és nyugalom hajlékai a távol zsibongó élet forgataga között.

Kis mozdonyunk megáll a buzsáki állomáson; 17 kilométert tettünk meg Fonyódról idáig. Kocsi hijján most már csak gyalog lehet folytatni az utat Nikla felé, mely” innen még 12 kilométernyire esik. Bizony, jól megválasztotta lakóhelyét a lány, érzékenyszívű, de zárkózott komolyságú ifjú, aki mint Kazinczyhoz intézett levelében írja, „a harc és örökös idegenség, valamint az emberek rossz bánásmódja miatt” a csendes magányt keresve, Kemenesaljáról 1804-ben költözött ide, édesanyja testvéreinek ősi birtokára. Itt csakugyan jól érezhette magát, nappal a gazdálkodásnak élve, éjjelente pedig kedvenc írói: Horatius, Mathisson, Salis, Schiller könyvei és a Múzsák társaságában:

„Légy Magányosság vezetőm s barátom,
Csendes ernyődhöz sietek nyugodni,
Itt lelem Platót, Xenophont s Ilissus
Myrtusa berkét”.

E „csendes ernyőt” azonban nem olyan könnyű megtalálni itt Somogyország mélyén! Az állomás 4 kilométerre van Buzsák községtől s a vasúti ör csak odáig tudja, melyik úton kell menni, annál tovább, Niklán még soha nem volt s útbaigazítani sem tud. A határtalan elhagyatottságban aléltan fekvő tájékban sehol egy házat

43. Niklai Berzsényi síremlék

44. Niklai berzsényi kúria

az évezredek előtt elkorhadt nádtömegek elszenesedett maradványai, melyeket 1.5—3 méter vastagságban bányásznak ma e területen. A Balaton felől viharzó északi szelek pedig olyan szélbarázdákat fűjtak az akkor még ember nem lakta tájékba, hogy ma valamennyi Balatonhoz vezető út ezeknek a majdnem egyenes, szélfújta völgyeknek felhasználásával halad a dombok között délnek, Somogy megye belseje felé. Az északi szél a megye déli részén rakta le a homokot, föléje a levegőbe hullott porból keletkezett löszréteg került és ez adja meg a területnek máig is kitűnő termőföldjét. Kő persze nincs e vidéken s azért a házak főleg fából vagy vályogból épültek. Termérek akácfa borítja az útközbe eső falucskák környékét s a festői, régi nádfedelű házak tarka virágos előkertjeikkel, csendesen szunnyadnak a nyári verőfényben, mint a béke és nyugalom hajlékai a távol zsbongó élet forgataga között.

Kis mozdonyunk megáll a buzsáki állomáson; 17 kilométert tettünk meg Fonyódról idáig. Kocsi hijján most már csak gyalog lehet folytatni az utat Nikla felé, mely innen még 12 kilométernyire esik. Bizony, jól megválasztotta lakóhelyét a lány, érzékenyszívű, de zárkózott komolyságú ifjú, aki mint Kazinczyhoz intézett levelében írja, „a harc és örökös idegenség, valamint az emberek rossz bánásmódja miatt“ a csendes magányt keresve, Kemenesaljáról 1804-ben költözött ide, édesanyja testvéreinek ősi birtokára. Itt csakugyan jól érezhette magát, nappal a gazdálkodásnak élve, éjjelente pedig kedvenc írói: Horatius, Mathisson, Salis, Schiller könyvei és a Múzsák társaságában:

„Légy Magányosság vezetőm s barátom,
Csendes ernyődhöz sietek nyugodni,
Itt lelem Platót, Xenophont s Ilissus
Myrtusa berkét“.

E „csendes ernyőt“ azonban nem olyan könnyű megtalálni itt Somogyország mélyén! Az állomás 4 kilométerre van Buzsák községtől s a vasúti ór csak odáig tudja, melyik úton kell menni, annál tovább, Niklán még soha nem volt s útbaigazítani sem tud. A határtalan elhagyatottságban alétan fekvő tájékban sehol egy házat

nem látunk s már csüggedten nézünk az expedíció sikere elé, mikor jóvágású gazdaember szegődik mellénk szíves köszöntéssel: „Én is arra tartok, majd „elmének” magukkal”. A somogyi tájszólás nyílt „a” betűjével ejti a szót s hozzáteszi: „Nagyon kallamas” lesz az út, mert nincs „malag”, nem izzad meg az „ambar...”

Az újonnan szerzett útitárs igen érdekes embernek bizonyul, elmondja, hogy 120 hold földje van egyik közeli községben, büszkén hangoztatja, hogy nincsen szebb foglalkozás a gazdálkodásnál, télen rádiót hallgat a tanuján s főleg a mezőgazdasági előadásokból tanul sok hasznosat. „Volt egyszer kérem egy előadás, bizonyos Mutschenbacher úr beszélt a bánkúti búzáról. Én azonnal hoztattam Bánkútról búzát és kérem úgy bevált, hogy 8 mázsa termett holdanként, míg azelőtt a székácsiból hat. Nagyon jó előadás volt a Marschall úré is (az idegen nevek hosszú idő után is emlékszik), aki a gabona csávázásáról beszélt; megfogadtam a tanácsát, azóta sokkal kevesebb az üszkös búza nálam. Jó pap holtig tanul”, folytatja, „el is neveztek a faluban „gatyás ügyvédinek, de kérem, én csak nevetek ezen, mert hol terem többet a föld, nálam-e, vagy nálatok? — kérdem. Erre aztán elhallgatnak”. Dicsekedve meséli, hogy néhány év előtt első díjat nyert, két sajátnevelésű csikójával a kaposvári Mezőgazdasági Kiállításon a versenyen és 4000 pengőért sem adta oda az államtitkár úrnak, aki meg akarta venni, annyira szereti az állatait. „Pedig tessék elhinni, kellett volna a pénz.” Megkérdezzük tőle, hogy járt-e már Pesten, volt-e már az állatkertben? A pesti ember azt hiszi, hogy ilyen csodától kábul az Isten háta mögött lakó somogyországi gazda. Csakhogy ám erre olyan választ kapunk, hogy majdnem mi ülünk a földre meglepetésünkben. „Állatkertben voltam-e? Minek a nakam, mikor én a tarmészatban láttam kint mindazakat a vadállatokat. Két évig az angol tangarészetenél szolgáltam, Southampton kikötőjéből indult ki a pánccelos cirkálónk, azon vittük a postát Indiába és Ausztráliába is. Láttam én ott vadállatot alaget.”

No, ugyan megjártuk a fölényességgel. Oh, nagy-szerű, derék magyar népünk, mely egyformán tudja megállni helyét angol postahajók hullámrengette fedélzetén

és a magyar rónák végtelen horizontján hullámzó vetések óceánjában. De elborulva mutat a világiárt gazda a környékre, széles gesztussal emelve karját az éggel ölelkező láthatár felé: „*Lát-e az úr csak egyetlenegy házat is a nagy határban? Úgy-e, hogy nem? Csupa nagybirtok az itt, alig van község rajta, azért vándorol innen annyi ember Amerikába*”. Csakugyan a végtelen szántóföldeken, messze zöldelő erdőkön, barátságos hegyoldalon köröskörülnézve sehol egy lelket, sehol egy füstölgő tanyát nem látunk. Külön ország ez, mintha nem is Európában volna. Sehol távirópózna vagy villanyvezeték, néma s kihalt a tájék, mi vagyunk az egyedüli élőlények, kik a harsogó napfényben hármásban ballagunk a niklai remete nyugvóhelye felé.

Utunk bájos vidéken vezet át, a vármegyei, úgynevezett vicinális út kis akácerdőkön visz keresztül. Sok helyen megvannak még a nyílt víztükrök is, melyeket még a Balaton hagyott hátra. Ezeket leszabályozták, négyszögüre formálták és most a nagybirtokos halastavait képezik. Ruysdael hollandi tájképeire emlékeztet, amint dombkoszorúzza partjaikon gulya heverész s a nyári ég gomolygó fellegei tükröződnek fodrozó vizükben. Odébb a másik tó zsilippel szabályozott lefolyásánál kotyogó malom festő ecsetjére méltó, rozszant zszindelytetős épülete áll. Alig látszik ki a tető moharétege s a föléje boruló évszázados fák kettős zöld takarója alól. „Kotyogónak csúfolják”, mondja útitársunk, „mert csak tíz mázsát tud naponta kiörölni a kis malom”. Ballagunk, haladunk a néptelen úton, kilométereken keresztül egyetlen szekérral sem találkozunk, de egyszerre csak az egyik útkanyarulatnál nyomorúságos kunyhó bukkan elibénk s lógó nyelvvel felénk száguldó lompos kutya üvöltése fogad. Földbe vajt odu előtt meztelen kölykök sivalkodnak a porban: faluvégi cigányputrihoz értünk; most már a falu sem lehet távol. Es csakugyan, a sűrűsödő facsoportok között már itt is, ott is fehérfalú házak körvonalai bontakoznak ki. Balról alacsony domb emelkedik a szalmatető fölé s a terebélyes fakoronák között hatalmas négyszögű kőobeliszk sötétlik elő.

»Ott van a síremlék», mutatja útitársunk; „már innen is lehet látni” s meghatottan állunk meg, midőn

szemünk elé tárul a komoran ég felé mutató, szürke gránit obeliszk, mely a község szélén levő falusi elhanyagolt temető süppedt sírokkal teli, korhadt fakeresztekkel hintett hantjai között a költő nagyságát még haló porában is fenkölt méltósággal hirdeti a szegényes környezetben. „Leomlom én is, szent porodon, nemes”, idézzük suttogva a hatalmas emlékmű előtt, mely a vaskerítéssel körülvett családi kriptá északi oldalán áll. Az oszlop kb. 5 méter magas, babérral körülfont lant díszíti egyik oldalát a születési és halálozási évszámmal, valamint e felirattal:

„A derék nem fél az idők mohától,
A koporsóból is kitör és eget kér.

Berzsényi Dániel emlékének, Somogy. MDCCCLIX”. Vastag borostyánlevélszőnyeg, thujafenyők és buxusok veszik körül az obeliszket, mellyel szemben nagy fekete márvány szarkofág fekszik, felső lapján mindazoknak aranyvésetű neveivel, kik a Berzsényi-család tagjai közül az alatta levő kriptában alusszák örök álmukat. A feliratból megtudjuk, hogy Berzsényi Dánielen kívül itt van eltemetve felesége, szül. Dukai Takács Zsuzsanna, a neves költőné testvére, kit 14 éves korában vett feleségül s aki 1848-ban halt meg, továbbá a költő 3 fia: Farkas, Antal és László. (Lidi nevű leánya nem itt van eltemetve.) Három menyje: Farkas felesége, Gyarmathy Mária, Antalné Lovassy Terézia és Lászlóné Noszlopy Julianna. Berzsényi Antal gyermektelenül halt el, Lászlónak két gyermeke volt, Zoltán és Szerafin, mindketten 1 éves korban hunytak el és szintén itt pihennek. A családfát folytató Farkasnak öt gyermeke volt, Ida, Kornélia, Mária, Lajos és Sándor, kik Mária kivételével már mind meghaltak és ugyancsak itt vannak eltemetve. Végül Sándor gyermekei közül Farkas és Dániel Zoltán, a költő fiú-dédunokái, fekszenek itt, akik ugyancsak egyéves korukban haltak el, ezzel befejezván a költő fiági leszármazását, mert most már csak 3 leánydédunoka él. Közvetlen férfileszármazottja a nagy költőnek tehát most már egy sincs. A névsor végén aranybetűs felirat hirdeti: „Zordon, de oh, nem, nem lehet az gonosz, Mert a Te munkád. Ott is elszórt csontjaimat Kezeid takarják.”

Megilletődve állunk e 15 koporsót magában foglaló kriptá előtt, melynek vaskarikás kőlapja komoran, súlyosan nehezedik a vidáman zöldelő domboldalra, mintegy jelezve, hogy idővel minden és mindenki az ő kapuja mögé kerül. A temetőben sírápoló falusi asszonyok dolgoznak, kapálják a gáztól a sírdombokat, évődő beszédjük és piros fejkendőjük élénk ellentétben van a temető szomorúságot lehellő hangulatával. Most kíváncsian sereglenek körénk és szapora bőbeszédűséggel kezdik magyarázni „Dani” (mert ők máig is csak így nevezik) családfáját, melyet pontosan ismernek. Egyikük hozzánk óvakodik és halkán szól: „Megkérem a tekintetes urat, ha el tudja olvasni, mondja meg, mikor állították fel ezt a követ? Mert van egy öreg néném a faluban, a Mari, az nem tudja, mikor született, csak azt, hogy akkor, mikor ezt a követ állították s az a nagy parádé volt. Hát mikor volt is az?”

Megmondom, hogy 1859-ben, midőn Somogy vármegye közönsége az emlékművet felállíttatta. Nagyon megköszöni, de még arra kér, írjam fel az évszámot egy papírdarabra, mert azt el akarja vinni az öreg nénjének megőrzés végett. Eleget teszek a kisegítő anyakönyvvezetői tisztségnek s a fiatalasszony hálából a Berzsényi-család Niklán még ma is élő tagjainak életkörülményeit beszéli el.

Berzsényi Dániel unokái közül már csak Mária van életben, ki mint magányos idősebb hölgy, a temetőtől pár száz lépésre abban a régi kúriában lakik egymaga, melyet még a nagypapa épített. Van a községben az országút mellett még egy Berzsényi-kuria, melyben az elhunyt Sándor unoka még fiatalabb korban levő 3 leánygyermeké él, Piroska, vitéz báró Ungár Károly alezredes neje, Denci, férjezett lovag Varga Miklós századosné és Baby, ki még hajadon volt. A Berzsényi-család kb. 2000 holdon gazdálkodik és nemesen egyszerű életmódjával az egész környék tiszteletét, becsületét élvezi. „Nem járnak azok kérem mulatni vagy Pestre”, mondja áhítatos tisztelettel a parasztasszony, „még bálba sem mennek soha, látogatóba is alig, hozzájuk se igen jár senki”. Megkérdezzük, lehet-e beszélni a kastély úrnőjével, a költő unokájával? Hogyne, kérem, nagyon kedves a „Mariska nagysága”, tessék csak benézni hozzá.”

De mielőtt a temetőt elhagynók, még körülnézünk, nem találunk-e benne valami érdekes feliratot és csakugyan egy 1862-ben elhunyt fiatal asszony sírkövén a következő, inkább humorosan, mint gyászosan ható sírverset találjuk:

„Férje s kis gyermeke mellől elesett,
Korán, ah, mily korán történt e bal eset.”

Elballagunk ezután a temetőkert oldalán vezető, összeboruló fasorban a kastély felé. Hatalmas szérűskerten áthaladva nemsokára elébünk tárul a széles, földszintes, sárgára meszelt ősi kúria, mohlepte cserép tetejével, közepén nagylevelű trombitavirággal befuttatott verandájával, melynek faragott faburkolatáról száz és száz narancssárga virág csüng alá. Az épületen emléktábla aranybetűi hirdetik: „Ebben a házban lakott 1804-től 1836-ig Berzsenyi Dániel hazánk legnagyobb ódaköltője”. Az előtte levő sűrű árnyas park nagy virágrondót vesz körül és darutollas kocsis ül virgonc lovakkal fogott hintó bakján a bejárat előtt. A ház úrnője éppen látogatásra készül sógornője családjához a másik kastélyba. Szabadkozunk, hogy nem akarjuk feltartani, de az idős kasznár fogadkozik, hogy bejelent minket s csakugyan jön már vissza kisértetve a szíves üzenettel, hogy kerüljünk beljebb.

Elfogódva lépjük át a küszöböt, melyen valaha Berzsenyi Dániel sarkantyúja pendült meg, mikor a birtokát lóháton körüljárva hazaérkezett a veranda hús árnyékában felállított állványokon ápolt virágok közé. Itt van a félhomályba borult hosszú keresztfolyosó, melyet valaha Lidi, Farsci és Toncsi, az ő „mindennapi gyönyörűségeinek” lármájától volt hangos. Innen nyílik az egymásután sorakozó 5 szoba; belépünk a szalonba s ott előttünk áll a költő egyetlen élő unokája, Berzsenyi Mária. Regényírók tollára méltó finom, egyszerű, igazi magyar nemes úri jelenség, összes haját kis fekete szalmakalap fedi, galambszürke selyemruhát visel középtermetű vékony alakján; egyetlen dísze a nyakán viselt antik arany bross. Bár éppen útnak indul, mégis helyet kínálja meg a váratlan vendégeket. Elmondja, hogy az épület még ugyanaz, mint amelyben nagyapja lakott, bár a bútorok már nem az eredetiek s a könyvtár nagyrésze sincs már meg. Egyet-

len korabeli darab a nagynevű ős életnagyságú olajportréja, mely a fal közepén függ fekete rámban, arany-zsinóros egyenruhában ábrázolva a költőt, ki dús szakállú, feketehajú, fejével komolyan, méltósággal néz le a látogatókra. A szobák berendezése stílusos, de egyszerű, villanyvilágítás, vízvezeték, parketta nincsen, telefon, rádió sincs, csendesen, zárkózottan él a kastély úrnője egyedül gazdaságának, példát mutatva arra, miként lehet 100 év fergetegei, világháború és gazdasági válságok után mégis épségben, hiánytalanul megtartani az ősöktől örökölt birtokot. Itt nem folynak dáridók, mulatozások zaja nem botránkoztatja meg a szegény zselléreket. Itt az időnek hatalma megtörik, minden úgy folyik tovább a maga csendes medrében változatlanul, mint ahogy az 100 év előtt is történt. Majd engedélyt ad arra, hogy megtekinthessük és lefényképezhessük a híres méhest, ahol a költő legszebb ódáit írta, továbbá a ház melletti nagy gyümölcsöst, melyben 3 évszázados fa: két nemes gesztenye- és egy berkenyefa emlékeztetnek az 1830. évre, mikor a Berzsenyit meglátogató báró Wesselényi Miklós, Döbrentey Gábor és Pataky Mózes ültették emlékezetül e 3 ma is bő termést hozó gyümölcsfát. Megilletődve telepszünk le a hatalmas koronájú fák árnyékába: ez tehát az a hely, melyről a költő azt énekelte:

„Van kies szőlőm, van arany kalással
 Biztató földem: szeretet, szabadság
 Lakja hajlékom: kegyes Istenimtől
 Kérjek-e többet?”

A méhes felől zsongító döngicsélés száll felénk, mozdatatlan a levegő, forrón tűz a délutáni nap, de nem adhatjuk át magunkat sokáig a szemlélődő nyugalomnak, mint valaha itt a költő, mert egy kis frissítő után ismét neki kell vágni az útnak, nehogy a vasúti csatlakozást lekéssük. Menjünk tehát a községi kocsmába s igyunk meg egy pohár bort a költő emlékezetére.

Csinos, tiszta kisközség Nikla, kb. 300 háza és 1500 magyar lakosa van. 1720 táján, mikor a török rabságból felszabadult az ország, a dúlásoktól elpusztított vidékre a földesurak messze földről hoztak telepeseket, németeket és tótokat, akik egyrészt a harcokban felőrlődött magyar

lakosság örökét foglalták el, másrészt a Balaton hullámai-tól mindjobban visszahódított földterületeket fogták művelés alá. Később, 1848 után a földosztáskor e jobbágyak saját földhöz jutottak s azóta saját kis birtokaikon gazdálkodnak, miközben teljesen megmagyarosodtak. így a buzsáki, táskái és más szomszéd községekben csak a népviselet mutatja még a tót származást, egy-két öreg ember van még csak, ki tótul ért, a fiatalság már teljesen magyarrá lett és nem is beszél más nyelvet.

Niklán még sok oly régi, úgynevezett üstökös házat lehet látni, melynek zsúpfedele szalmakötelekkel van a gerendákhoz erősítve és „füstökonyhája” van, azaz kémenyt a szegénység miatt nem volt módjukban építeni s így a tűzhely füstje a falba vágott lyukon keresztül távozik a szabadba, az ajtó mellett teljesen feketére pácolva a tetőgerendákat, melyekről vastag fekete cseppekben hull a szurok. Képzелhető, mily egészségtelen, füstszag érzik a barnára áporodott falak mellett! Ma már persze a hatóság nem engedi meg a szalmával való fedést és így e régi házak mind ritkábbakká válnak. Orvos, gyógyszer-tár, villanyvilágítás sincs a községben s bizony, ha valaki beteg, a 9 km-re fekvő Marcaliba kell küldeni orvosért. Úgy látszik azonban, hogy erre nincs is nagy szükségük a derék niklaiaknak, mert akit csak koráról megkérdeztünk, mind 10—15 évvel volt idősebb, mint amilyennek látszott.

A falu vendéglőjébe érve, újabb meglepetés éri a látottak után igen alacsony igényekkel belépő vándort. A kocsmasztalon *egy nagy amerikai napilap*, a „Chicago Tribune” lepedőnagyságú új számai fekszenek s a csillogó feketeszemű csinos fiatal vendéglősné, akit legjobban egy Petőfi-vers nyomán holmi betyáromantikával kapcsolatban tudtunk volna elképzelni, komoly arccal ül az asztalnál és a borozgató parasztleányek lármája közben szótlanul olvassa az angolnyelvű világlap legfrissebb számát. Kiderül, hogy nem régen jött vissza férjével Amerikából, hol kiskora óta nevelkedett és Nikiára járhatja a csikágói újságot. Kérdezzük, hogyan tudja megszokni a milliós amerikai világváros szédületes forgalma, egeket ostromló technikai vívmányai után ez Isten háta mögötti, eldugott falu magányát, minden kultúrától való végtelen távolságát? S akkor megható választ kapunk:

„Hiába minden, Mylord, hazahozott minket a honvágy. Jobb nekünk most itt a silent old countryban, mint a skygraperes giant Amerika NeSvyork után második városában”. (Ez még rüviddel a mostani háború előtt volt.) Oh, áldott magyar föld, akáccokkal szegett somogyi rónaságok, szelíd hajlatú erdőborította balatoni dombvidékek, füstös kéményű kis falusi házak, milyen nagyon erősek és hatalmasak vagytok ti! Ezer és ezer mértföldnyi távolságról, havasokon, Óceánokon, idegen világrészeken keresztül vissza tudjátok hozni bűvös körötökbe a titeket hűtlenül elhagyott fiaikat. E pillanatok azok, midőn élő, meggyőző erővel tárul élénkbe a szent igazság:

„A nagy világom e kívül nincsen számodra hely,
Aldjon vagy verjen sors keze, itt élned s hálnod kell.”

Közben lassan ránkesteledik s a vendéglős azt ajánlja, hogy visszafelé már ne menjünk gyalog a buzsági vasútállomásig, hanem majd egy gazda méltányos díjért visz el kocsiján Fonyódra. Készséggel fogadjuk meg a tanácsot és borainkat kifizetve várjuk, míg az előhívott gazda befog. Eközben megakad szemünk a borospoharakon, melyekre igazi amerikai ötlettel van rákarcolva a fölírás: „A vendéglőből loptam.” Kérdő pillantásunkra mosolyogva feleli a vendéglős: „Azelőtt kérem, ha nagy mulatság volt, egyetlen poharat sem találtunk utána az asztalon. Mióta azonban e felirat van rajtuk, egy darab sem hiányzik soha”. No, lám, ilyet is lehetett tanulni a gengszterek fővárosában, Amerikában.

De íme, elő is állott a szekér, két szép sárga ló van elébe fogva, vastag szalma borítja a kocsidereket, a bőrülés is jó puha és kényelmesen telepszünk le rája. Leszállott már az este s a halványan derengő, rőt színű alkonyatban élénk robogással haladunk a jól kövezett országúton az állomás felé. Most már sokkal gyorsabb az utazás, mint délelőtt, mikor az Apostolok lován zarándokoltunk fáradtan célunk felé. Útközben a gazda is elmondja élet-történetét, szintén amerikás magyar, évekig dolgozott Clevelandban, de mikor hírét vette szülei halálának, hazajött, hogy átvegye a kis öröklött földet, hogy ő is itt gazdálkodjék, mint apja és nagyapja, kik a niklai falusi temetőben alusszák örök álmukat. Angolul azonban még

most is tud és beszédéből, magatartásából kiérzik a világlátott ember szélesebb látóköre.

Lassan elmaradoznak mellőlünk az erdők, közeledünk az állomáshoz s a kocsiülésen hátradőlve elmerengünk a mai nap élményein, a park ölén szunnyadó ódon Berzsenyi-kúrián, magunk elé képzeljük a költőt, amint kezében kedvenc Horatius kötetével magányosan sétálgat a méhes körül az esteledő kertben. Száz év előtt még ő is így nézhette, miként hajtja le lovait az égről Phoebus, miként bontogatja a homályban könnyű szárnyait Zephir, mint kél föl a thessali berkek mögül Luna szemérmes képe és mint ragyognak az ég kárpitján Cynthia csillagai...

De ekkor álmodozásunkból vad robaj riaszt fel bennünket. Beértünk az állomásra, ahol éppen ijesztő dübörgéssel száguld át a velencei gyors. Vörös szemei már elsurrantak előttünk, a csillogó, sárgarézveretes mozdonykolosszus süvöltve rohan át az állomáson, itt meg sem áll, sietnie kell, ma este indult Budapestről, reggel már Triestben, délben pedig Velencében lesz. Óh, csakugyan vége a nyugodalmas időeknek, nincsen megállás, más világot hozott a szárnyas idő és mélyen átérezzük most a „Közéltő tél” borongós strófáiban a niklai remete fájdalmas sóhaját:

”Itt hagy s vissza se tér majd gyönyörű korom,
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha,
Sem behunyt szememet fel nem igézheti
Lollim barna szemöldöke ...”

TOMPA MIHÁLY BALATONI REGÉJE.

Bárfai Szabó László dr. neves historikusunk, a Tudományos Akadémia könyvtárigazgatója, Tompa Mihály koszorús költőnk egy oly balatoni vonatkozású regéjét találta meg, mely eddig *ismeretlenül lappangott*. A magyar cenzúra történetére vonatkozó kutatásai közben ugyanis kezébe került a nagyváradi *Játékszíni emlény* 1847. évi kötete, melynek tartalmát átvizsgálva, abban ritkaságszámba menő rendkívül becses irodalmi emlékeket talált. A kis kötet címe: „Játékszíni emlény, mellyet honunk

nagylelkű fiainak és leányainak tisztelettel ajánl Fehérvári K. Antal, a helybeli színésztársulat sűgőja. 1847. Nagyváradon”. A 23 oldalas kötet egyrészt színészekről szól, de van irodalmi része is, mely több kiadatlan Tompa-, Szemere-, Sárosy-, sőt Petőfi-verset is tartalmaz. Hogy e versek kiestek a köztudatból, bizonyára akként történhetett, hogy az Emlényt kevés példányban állították elő s ezek is nemsokára megsemmisültek a forradalmi események bekövetkezése miatt. A szerzőknél a versek másodpéldánya nem maradt meg s bizonyára sem eredeti kéziratukat, sem a kötetet már nem tudták megszerezni, már a politikai viszonyok miatt sem.

Tompa Mihály e balatoni balladájának címe: „*Két menyasszony*”* s ekképpen szól:

KÉT MENYASSZONY

(Ballada)

I.

*Gyors ladik röpi a Balaton
Habjain virágvasárnapon,
Parthoz úszik játszi habfodor,
Habfodorra dűlve fűzbokor.
Jó barátok — két halászlegény —
Szívűkben még ifjú érzemény,
Ugy eveznek a habok felett,
Hogy dalolnak édes éneket:
Leánykebelben valyon él-e szív,
Hű halászhoz, aki volna hív?
— És midőn a füzes árnyiról
Édes ének hangja visszaszól
Meglépetve hallja mindenik,
— A visszhang Tihany fokán lakik —
S oly csudásan hangzik e fölött:
„Bús magányban él az árva szív,
Hű halászhoz, aki volna hív!”
Hang után a sajka partra köt. —*

II.

*Piros pünkösöd délutánja szép,
 Csolnakon a boldog ifjú nép,
 Jó barátok — két halászegény —
 Szívükben szerelmi érzemény,
 Ugy eveznek a habok felett,
 Hogy dalolnak édes éneket,
 Berki visszhang is velők vagyon
 Dallos ajkú szép két hajadon,
 Szőke egyik s tiszta kék szemű
 Barna másik; szőke, barna hú.
 Mély habon törékeny sajka bár:
 Rajta két boldog szerelmi pár.*

III.

*Fölemészté önmagát a vész-
 A leáldozó nap szánva néz
 Szélei a vert hallgatag mezőn,
 Mellynek éke eltíporva lőn.
 Zúg a tó — zúgása gyászt beszél —
 S míg a part torult fővényinél
 A haboktól tört halászladik
 Hulladéka partra hányatik,
 Sírva szólnak jámbor részvevők:
 „Oh mi kínos véget értek ők!
 Hullámsírba szállni, ah mi gyász!
 Csendes álmát két ifjú halász!”*

IV.

*Két koporsón leng a szomorú
 Rozmaringból fűzött koszorú;
 Sír felé, melly végnyugalmat ad,
 Gyászkíséret csendesen halad.
 Lánybarátok gyámoló karán
 Kedveset kíséri két leány.
 Oh! a barna — hangosan zokog,
 Tán a hú szív megrepedni fog?
 Míg a szőke hu arculatán
 Köny sem ömlik a halász után,
 Látja a nép s mondja szüntelen:*

„Nem siratja őt a hűtelen.”
 S földi baj, hová pihenni tér;
 Végre a nép a sírhalomhoz ér.
 Most az első sírgöröngy lehül
 S tört fohász kél a nép ajkirul,
 Ajka reszket. . . szíve elszorul. . .
 S a barna mátká gyámkarokba hul.
 Száraz szemmel néz a szőke lány
 A kiszenvedi hű halász után.
 Látja a nép s mondja szüntelen:
 „Hogy nem siratja őt a hűtelen?”
 Szép szeméből folyva bánatár;
 Sírhoz a jó barna lány kijár:
 Könnyel a virágot — úgy hiszi —
 Rajta nem sokáig öntözi.
 És a szőke oly ritkán megyén,
 Akkor is csak titkos éjjélen;
 És a nép még mondja szüntelen:
 „Elfelejte őt a hűtelen!!!”

V.

Messze tájon bár körültekints,
 Egy virág, egy fűszálacska nines,
 Zúgva — mint egy óriási kar,
 Hómezőt ölel fel a vihar.
 Sírhalmot, melly hóval fedve van,
 így szeretnék látni untalan,
 Gyászfehéren, mint az arc s kebel,
 Hant alá, kit most temetnek el;
 Szüntelen legyen s kopár a hant;
 Hogy ne mondjon többet, mint alant;
 Mert csak szép hazugság a level
 S a virág, mit fájdalom nevel.
 Bús szemed könnyűje szép leány!
 Hul e még a jó halász után?
 „Nem! hisz a szív bármi jó legyen,
 Fáj, — de fájva függ az életen.
 Kétszer zöldül már a sírhalom,
 S emlékezet lett a fájdalom”.
 Mégis él hát az emlékezet,
 Lányka! mely a sírhoz elvezet!”

*Csendes álmot, két szegény halász,
Szőke, barna lánynak gondja nász!
Kék köntöst ölt fel mosolyogva ez,
Szőke testén hófehér a mez
S a két menyasszony szívesen megyén
Esküvőre a nászünnepen.
S míg a barna lány szerelme szól
Mátka léte boldogságról,
Hant alatt lel néma, halovány
Sír vőlegényt a szőke lány!*

TOMPA MIHÁLY.

Mint látjuk, fenti ballada egyike Tompa legjobb munkáinak, mert úgy tárgyánál, mint időmértékes s egyben rímes verselésénél fogva, tartalmi és alaki szempontból egyaránt igen sikerültnek mondható. Mégsem szerepel sem a költő 1846-ban megjelent „Népregék, népmondák” című kötetében, sem pedig az 1870-ben kiadott Tompa-versek gyűjteményes sorozatában.

Bártfai Szabó László dr. nézete szerint a fenti rege tárgya kétségtelenül abból az időből származik, amikor Tompa sárospataki tanulását félbeszakítva Sárbogárdra ment nevelőnek. A Balatonon végbement ez esemény híre akkor juthatott el hozzá s a mindennapi tárgyból képzelete alkotta meg a bájos regét, kerek költői formába öntve e gyakori tragédiát. Mint helyhez kötött rege egyetlen költeménye ez Tompának a Balaton környékéről s szemünkben ezért különösen e körülmény teszi becességé.

KISFALUDY SÁNDOR MÚZSÁJA

A Badacsony nemcsak a mai csonka ország legérdekesebb és legszebb hegye, hanem akkor is az volt, mikor még a Tátra és a keleti Kárpátok koszorúja állott a határszéleken. Azoknak hófedte orma rendszeren a felhőkbe veszett, zordon homlokuk komoran nyúlt a magasságba, míg itt, a zalai erdőborította hegyvonulatok láncolatából a Badacsony, messzirevilágító fehérfalú prés-házaival a mindég mosolygó balatoni táj derűjével nézeti bazaltkoronáját a tó tükrében. Nem magas, csupán 436 méter, mely a Svábhegy fensíkjával azonos, de tetejé-

ről lenézve olyan szép a kilátás, hogy azt *Eötvös Károly* a maga sovíniszta magyarságával a kerek világ legszebbjének tartotta. De hogy még az elkényeztetett külföldi sem tudja kivonni magát a badacsonyi öböl szépségének varázsa alól, bizonyítja pl. az is, hogy *Festetics Tasziló* herceg hitvese, egy született *Hamilton* hercegnő a Győröki-út mentén, még ma is fennálló kilátót készíttetett magának és ott órákig tudott elnézelődni, ha keszthelyi kastélyából odakocsizott. Valóban hasonlít e látvány az olasz tavak mentén elének táruló kilátáshoz, vagy a *Riviera* egyes vidékének panorámájához és ezért is nevezik a Badacsony tájékát a magyar *Provencenak*. Hát még mily hatást kelthetett ez a magyar *Tempevölgynek* is nevezett vidék a 120—130 évvel ezelőtt élt érzelmes széplelkekre, mikor a *Napóleoni* háborúk reakciójaként a *biedermayer* élte világát és a romantikus lelkeknek sokkal több érzéke volt a gondtalan derű mosolygó képei iránt, mint manapság.

Akkoriban, a XVIII. század végén a Badacsony teljes szépségében emelte ki csonkakup alakú fejét a környező bazaltvulkánok csúcsai közül, mindig ugyanaz alakban, bármely oldalról nézte is az ember. A hegy talapzatát képező pontusi tengerlerakódás termékeny talajában, akkor voltak legjobb erőben a filoxera pusztítását még nem ismerő szőlők, melyek felhúzódtak a „*sató*” (sajtó) utak mentén egészen addig, míg a bazaltoszlopok szikláit már lehetetlenné tették a talaj további művelését. Addig azonban egymást érték a Dunántúl nemes urainak présházai. Ügyszólván a bontonhoz tartozott, hogy zalai, vas megyei földbirtokos nemesnek a Badacsonyon is legyen szőlője; volt is ott a *Hertelendy*, *Bogyay*, *Szegedy*, *Szkublics*, *Rosty* és más törzsökös dunántúli nemeseknek kisebb-nagyobb hajléka, melyek egy része ma is megvan, híven megőrizve az akkori magyar kúria stílusának felújításra valóban méltó szépségeit. Aratás után, mikor a jövő esztendőre szóló élet már a granáriumok mélyén pihent és egy évre el volt vetve a megélhetés gondja, itt a hegyen gyűlt össze a környék úri társasága, nagy szüreti multságokra. Az nem volt baj, ha a vendéglátás költségei felemésztették az egész szüretelés költségeit: igazi úr amúgyis maga itta meg

egész borát. Akkoriban a bort pénzért eladni ellentétben volt a jó erkölcsökkel. De nemcsak a nemes ember, hanem az egyszerűbb gazda sem gondolkozott másképpen. Szüret táján nyitva volt a présházak ajtaja és minden arrajárót illet megkínálni egy pohár borral. Bírónak sem választották meg az olyat, akiről azt híresztelték, hogy szüretkor elbújik a kínálás elől. Viszont följegyezték azt is, hogy az út melletti szőlők ára alacsonyabb is volt, mint azoké, amelyek távolabb feküdtek és így a termés nem volt annyira kitéve a becsületbeli ingyen el-kínálgatásnak.

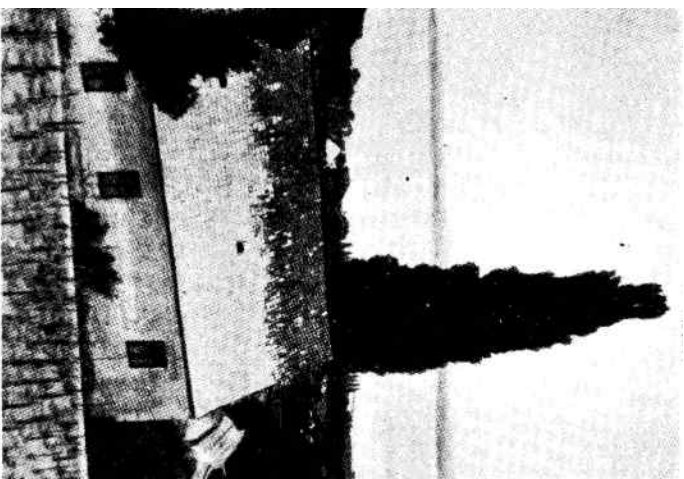
Ez volt az az idő, amikor *Kisfaludy Sándor*, mint 23 éves ifjú 1795-ben szintén hivatalos volt egy badacsonyi szüretre, távoli rokonának, *mezőszegedi Szegedy Ignác* zalamegyei alispánnak ma is épen fennálló emeletes szőlőbeli hajlékába. Szegedynek három leánya volt, a 19 éves *Róza*, s a nála fiatalabb *Antónia* és *Katalin*, a Festeticsekkel is rokonságban álló előkelő családból származó szép és vagyonos leányok. Nem csoda, ha a fiatalság körülrajongta őket. Ezzel szemben költőnk csak szintén előkelő származását (a neves Himfy-családdal is rokonságban állott) és csinos külsejét tudta latba vetni; ősei a már kuruckorban dicsőségesen vitézkedő *Kisfaludy György* és *László* tábornokok voltak, ő maga pedig Ferenc császár bécsi udvarában szolgáló testőrtiszt. Anyagiakban azonban nem bővelkedett, még badacsonyi hajléka sem volt meg, azt csak 1800-ban, nősülése utáni hónapokban építtette. A költő nem itt találkozott életében először Szegedy Rózával, hanem talán csak a megejtő hangulat hatása alatt itt határozta el magát arra, hogy neki szerelmet valljon és kezét megkérje. A közben árvaságra jutott, zárkózott és kissé rátarti leány azonban arravaló hivatkozással, hogy túl sokat hallott gyámjától és nagybátyjától, *Szegedy János* felsőörsi préposttól (†1806) a fiatal katona csapodárságáról, célozva ezzel a bécsi *Medina Mária* táncosnővel kapcsolatos pletykákra, gondolkodási időt kívánt. Kisfaludy megbántott szívvel ment vissza ezredéhez, mely éppen a Napóleoni hadjáratban vett részt. Milánóba került, majd a városnak a franciák által történt bevétele után hadifogolyként a délfranciaországi Draguignanba. Itteni két-hónapos kényszertartózkodását arra használta fel, hogy

45. Stimegi Kisfaludy-kúria

46. Badacsonyi Kisfaludy-ház

47. Badacsonyi Szegedy-kúria

48. Balaton-Györi Szt. Mihály-kápolna

magyarra fordítsa Petrarca olasz verseit, melyek megírására az olasz költőt e tájak ihlették. Emellett azonban itt írta meg a „*Kesergő szerelem*” legszebb strófáit is. Hiába méltatlankodott Szegedy Róza a költő „*anderes Städtchen, anderes Mädchen*” elvei miatt, a versek és a költő zsenije megtették hatásukat a széplelkű lányra és így még néhány évi katonáskodás után 1800 májusában mégis megesküdték. A házastársak előbb Kámban, majd Sümegen laktak, a Kisfaludyak még ma is meglévő családi házában. Csak ősszel keresték fel a Badacsonyt, a nála 16 évvel fiatalabb Károly öccse, a későbbi drámaíró és Teréz húga társaságában és itt élte a költő legboldogabb óráit. Midőn hajlékának ablakából kitekintett a csodás -tájra, maga előtt látta Szigliget, Csobánc, a távolabb fekvő Tátika, Somló romkoszoruzta csúcsait és most viszont a *badacsonyi kilátás* lehetett az, mely őt az e várakkal kapcsolatos és rendkívül népszerűvé lett „*Hegek a magyar előidőkből*” című ciklus megírására ihlette. Bár a költő kortársai, különösen *Kazinczy Ferenc* erős kritikával illeték a szerintük sablonos lovagregény történetű és sztereotip verselésű regéket, de költőnk mégis méltán illeszkedik *Berzsenyi* és *Csokonai*, az ezidőtájt ugyancsak a Dunántúl költészetét zengő triászba és a konzervatív, de hazáját izzón szerető, elmúlt dicsőségének visszatérésére vágyó nemes úr érzéseit tükröző költemények minden akkori magyar szívben erős visszhangra találtak. A belőlük áradó kissé levedulaszagú érzelmesség ma sem teszi őket avultakká s így *Himfy szerelme-it* még ma is érdeklődésre érdemessé teszik a balatoni romantika iránt érzékkel bírók előtt. *Eötvös Károly* azt írja egy helyen, hogy „Kisfaludy Sándor nekünk magyaroknak, mint költő több, nemzetünk életének történetében pedig nagyobb munkás, mint Goethe a német nemzetnél, mert Goethe készen talált maga előtt nemzetet, mely a szépirodalomban jártas volt s azért lelkesült, Kisfaludy azonban nem talált, neki ilyet teremteni kellett s ő ilyet valósággal teremtett is”. Hogy pedig ezt elérte, abban Szegedy Róza egyéniségének igen nagy szerepe volt. A két feleségének eltemetése után gyermektelenül maradt, 72-ik évéhez közeledő magányos költő felajánlotta Batthyány Fülöp hercegnek, vegye meg kedvenc szőlőjét, „hol egy tántoríthatatlan hazafinak szívvéréből

azon szózatok hangzanak ki, melyek a magyart hazaszeretetre gerjedni és önmagának visszaadni segítették”. De a herceg nem reflektált a szőlőre és *Rákosi Jenőnek* egy írásából tudjuk, hogy azt az ő jogász korában 200 forintért vette meg a herceg Esterházy-család. Most kis múzeummá alakítva, Esterházy Pál herceg híres badacsonyi mintegy 200 holdas szőlőgazdaságának központja. A költő hajlékát 1886-ban emléktáblával jelölték meg és 1938-ban került a sor a szomszédságában levő Szegedy- most Hertelendy-féle ház emléktáblával való megjelölésére is. Ma már autóbusz vezet fel a Kisfaludy-házhoz, a „Balaton minisztere”, *Fabinyi Tihamér* által inaugurált új műúton és ott a tájjáró az Esterházy-féle mintapince híres különlegességeit élvezheti, elragadó kilátású terrasz-asztalai mellől maga elé idézve a bájos magyar biedermyer kor-szak halványodó emlékét.

KISFALUDY SÁNDOR HAGYATÉKLELTÁRA

Az egyik Múzeum-körúti könyvantikváriust egy budai lakásra hívták, hogy a ház padlásán levő láda könyvtartalmát nézze át és vásárolja meg. A láda átvizsgálása arra az eredményre vezetett, hogy az 1916-ban elhunyt „vajda”, Eötvös Károly hátrahagyott könyveinek és irományainak egy részéről van szó, amelyek az illető hölgyhöz Somogyi nevű rokona útján kerültek. A hagyatékban az antikvárius igen sok, Deák Ferencre, Csányi Lászlóra, a Hertelendy-családra stb. vonatkozó levelet, folyamodványt, okmányt és más iratot talált, melyek között a legérdekesebbek egyike volt az 1844-ben elhunyt koszorús költőnk, Kisfaludy Sándor halála után felvett hagyatéki leltár s annak elárvereztetéséről szóló jegyzőkönyv. Ismerve Darnay Kálmánnak, a sümegi múzeum országosan ismert létrehozójának, a Kisfaludy-relikviák lelkes összegyűjtőjének szorgos kutató munkáját, valóban különös, hogyan került mégis magánkézre ez a kortörténeti és irodalomtörténeti tekintetben olyannyira becses irat, melynek mindenképpen a Kisfaludy kézirat-múzeumban volna méltó helye. így azonban — sajnos — ismét csak magánkézbe került az antikváriustól, éppen csak hogy másolatát sikerült megszereznem.

A 16 oldalra terjedő írást módomban volt megtekinteni; kék papírra van írva, címe: „Hagyatéki leltár”, illetve „Feljegyzése néhai tekintetes Kisfaludy Sándor táblabírói úr elhunytja után hátrahagyott javoknak”. A leltárt a költő unokahuga, Kisfaludy Rózsa vette fel, a sümegi halottasház szobáit sorba véve. Aki járt már Sümegen, bizonyára nem mulasztotta el megtekinteni a költő földszintes szülő- és halottasházát, mely a ferencrendiek temploma közelében, emléktáblával megjelölve hirdeti a nemzeti költészet feltámasztásában s a balatonfüredi első magyarnyelvű színház megalapításában oly elévülhetetlen érdemeket szerzett, közel 100 éve elhunyt lakójának emlékezetét. Az egy folyosóról nyíló szobasorral bíró, kívülről nem valami díszes épület ma a veszprémi püspökség sümegi jószágigazgatójának lakása, miután azt Darnay Kálmán édesatyja, kinek tulajdonába került, elcserélte néhai Ranolder püspöknek egy másik sümegi házával. Eredetileg azonban Kisfaludy Sándor édesanyjának, Sándorffy Annának hozományaként jutott a költő atyjának, Kisfaludy Mihálynak tulajdonába. A kúria azóta sem lett átépítve, a szobák beosztása ma is a régi, csupán az előcsarnokban lóg farámába foglalva a költő írószobájának padlójából kiemelt az a rész, amelybe sarkantyúja írás közben mély lyukat vágott... Ezenkívül még néhány bútordarab maradt meg helyén a régi berendezésből.

De lássuk, mit talált a költő húga a temetés után, 1844 november hó első napjaiban az özvegyen maradt 72 éves költő szobáiban. Az előszoba almáriumában: egy fekete, posztó kaput, ócska zsinóros atilla, egy nyári kaput, kilenc drb viselt nadrág, egy pár sarkantyús csizma, 6 pár viselt csizma, néhány koffer. Az előszobában levő, 7 fiókos almáriumban 10 lábravaló, 17 ing, 40 pár kapca. Bútor pedig: pamlag, két karosszék, kis asztal, mosdóasztal, egy ágy, bennelevő ágyneművel, 1 falon függő aranyozott rámás tükör, falióra, gyertyatartó és hamuverő. A második szoba falba épített almáriumában: 2 vaskard, 1 ezüsthüvelyű kard, 1 márvány íróasztal, egy másik almárium több pipával, s annak fiókaiban: egy arany ugró zsebóra, 3 szemüveg, 2 tollkés, 20 pár kapca, 21 fehér, 7 tarka zsebkendő, 10 ing, 11 mellény, 2 hálókéklí, 2 frakk. A falra függesztve két pisztoly, mosdótükör,

pipatartó, több cseréppával. — Az ebédlőben levő almáriumban találtatott: 6 üveg pohár, 16 borospohár, 5 ürmőspohár, 4 meszelyes üveg, 5 pár kávésedény, 16 drb ételes tál, 5 drb konfektes tányér, 1 pár só- és paprikatartó. Továbbá bútór: 1 pamlag, 2 faasztal, 6 ülőszék, 1 dohányos hordó, benne 14 mázsa leveles dohány, 2 mosdótál és 2 kerek ebédlőasztal. Egy másik szekrényben 14 abrosz és 30 asztalkendő. Az ebédlőből nyíló kis szobában volt 2 ágy és 1 kis szekrény. Ebben 2 nyári ruha, egy rossz köpenyeg, 31 drb porcellán, 9 levesestál, 1 cukortartó, egy üveg szájmosó. Itt volt még az a fehér testörtiszi köpeny is, mely valaha a költő nagypajáé volt, s amely Vas Gereben ízes elbeszélése szerint oly nagy szerepet játszott az 1795. évi badacsonyi szüreten, Szegedy Róza leánykérésével kapcsolatban.

Különös, hogy e leltár nem tesz említést a költő nagyszámú könyvéről, melyet talán nem tartottak akkoriban értéknek s ezért nem volt érdemes számbavenni. Így azután csak az került még benne feljegyzésre, hogy az egyes holmik a később megtartott árverésen mennyiért kelttek el. Bogyay Péter főszolgabíró ugyanis, úgylátszik, nem akarta, hogy az ingóságok körül zavarok merüljenek fel az atyafiság között, s ezért azoknak árverés útján való értékesítését rendelte el. Ennek megtörténtéről ugyancsak „A néhai Kisfaludy Sándor táblabíró úr elhunytá után hátrahagyott ingójavaknak árverés útján történt eladásáról” szóló, csatolt jegyzék számol be, amelyből kiderül, hogy pl. a falon függő kis órát ő maga vette meg 7 ffrt 30 krajcárért, s ugyanannyiért 8 pár kapcát, 8 forintért pedig az egyik frakkot. Kisfaludy Móric óbester, a költő unokaöccse egy mosdótálat vett meg 5 forintért és íróasztalát egy almáriummal együtt 15 forintért. Fűzik Ignác táblabíró, a költő egyik barátja, egy hálósipkát vett meg 31 krajcárért, Nikola Ádám esküdt pedig 1 rossz koffert 2 forintért és egy rossz kaputot 3 forint 6 krajcárért. Takács János, a költő háziorvosa, azt az ugró aranyórát vette meg 40 ffrt 30 krajcárért, melyet „gáláns”^{*} szolgálataiért még bécsi testőr korában kapott Krisztina főhercegasszonytól s amelyre világlétében igen büszke volt. Ez az óra az orvos unokájától szerencsére a sümegi Darnay-múzeumba került s még most is ott van.

A hagyatéki leltár pótléka szerint az állatállományt is elárverezték: egy tehenet Szakmáry János vett meg 560 forintért, egy másikat Kovács György 70, egy harmadikat Göjtöry Ignác 92 forintért. A költő régi cselédje, Babi néni 3 vánkoscihát vett meg 3 forintért, az árverési dobos pedig 1 almáriumot 3 fit 15 krajcárért.

Maga az épület később a híres „kékfestő” Ramasetter Vince tulajdonába került, úgyhogy később azután már nem csekély fáradságába és utánjárásába kerülhetett Darnay Kálmánnak múzeuma Kisfaludy szobájának több, mint 10.000 darabra menő relikviáit, kéziratait, könyveit stb. összeszededegetni, melyek ma méltó büszkeségét képezik a „romkoronás” Sümeg vára aljában látható országoshírú gyűjteménynek. Ezenkívül ma már csak a Balatoni Intéző Bizottság által berendezett badacsonyi Kisfaludy-múzeum őriz néhány eredeti bútordarabot és tárgyat a költő hagyatékából, amely a látogató közönség részéről bizony szintén nagyobb figyelmet érdemelne.

A FÜREDI KISFALUDY-SZOBOR TITKA

Nem valami detektívregény sűrített kivonatát találja az olvasó e fejezet címe alatt, hanem a füredi Kisfaludy szoborral kapcsolatos már feledésbe ment érdekesség leírását. A füredi Kisfaludy szobor eredetileg a mai Erzsébet-szanatórium előtt állott, egy mesterséges dombon, arccal Badacsony felé fordulva (a költő kedvenc tartózkodási helye felé) és csak 1913-ban került oda, ahol most van, az Ipoly-udvar elé. Viszont eredeti helyén, a mostani szobor elődjeként, egy másik szobra állott Kisfaludy Sándornak, de azt felállítás után 15 évvel oly rossznak találták, hogy újat öntöttek helyette.

A költő 1844-ben bekövetkezett halála után a rövidesen kitört szabadságharc akadályozta egy méltó emlékmű felállítását, de már 1857-ben, főleg Deák Ferenc buzgókodására megindult a mozgalom arra, hogy Füreden, a megye fénypontján, szobor hirdesse Zala e nagy fiának emlékét, 1860 június 11-én leplezték le a *Ullich Rudolf* erdélyi születésű bécsi szobrász alkotta művet (mely tógában ábrázolta a költőt), *báró Eötvös József, Thaly*

Kálmán, Reményi Ede s 8000 lelkes néző jelenlétében. Később azonban a közvélemény a szobrot kezdte rossznak, öregesnek tartani, az „a füredi vendégek megbotránkozásának méltó tárgya” lett, sőt „volt eset, hogy gyengébb idegzetű nők reá nézni sem mertek”, amint ez egykori forrásokban olvasható. Így azután a vármegye elhatározta, hogy *báró Vay Miklóssal*, a Bécsben élő, akkor neves szobrászművésszel (aki a zalaegerszegi Deák Ferenc szobrot is készítette) 8600 forint költséggel új szobrot mintáztat. De ezzel is baj volt, mert a báró tévedésből előbb *Kisfaludy Károly*, a regeköltő fivérének arcmásáról mintázta a fejet, ezt azonban szerencsére idejekorán észrevették, úgyhogy 1877 május 11-én a réginek helyére állított új szobor leleplezése — ezúttal minden ünnepélyesség nélkül — végbemehetett. A Züllich-féle régi szobrot Jókai Mór akarta 100 forintért megvenni saját részére, de a vármegye ehhez nem járult hozzá s inkább csak összetört ércanyagként értékesítette. (Az új szobor vaskerítését készítő cég vette meg.) Mielőtt azonban az új 2.40 m magas szobrot a 3.40 m. magas talapzaton elhelyezték volna, a *lábfejek alatt eső helyen üreget vájtak s az érc és kötalap érintkezési helyén egy vasszelencében okiratot helyeztek el*, melyet *Jalsovits Aladár*, akkori Füredfürdőtelepi bencés áldozár fogalmazott meg. „*Az Isten nevében! Béke és üdv az olvasónak!*” — így kezdődik az irat, mely azután részletesen elmondja a szobor felállításának előzményeit, felemlítve azt is, hogy a munkát Zimmerl Mátyás bécsi kőfaragó-pallér végezte s „*közben szerencsétlenség nem történt*”, majd felsorolja „ezidőszerint hazánkat illető jelentékenyebb eseményeket” és pedig:

1. „Az orosz-török háború, melybe könnyen belesodortathatik hazánk is. 2. Az Ausztriával megújított egyezés és a magyar önálló bankügy, mely elvileg Ausztria részéről is el van ugyan ismerve, de tényleg még nem létezik; pedig *ettől várja az ország anyagi viszonyainak jobbra fordultát*. 3. Ezen év április 28-án érkeztek meg Bécsen át Pestre a Corvinák, vagyis első Mátyás dicső királyunk-könyvtárából könyvek, melyeket Budavár elfoglalásakor a törökök hadizsákmányul Konstantinápolyba vittek. Ezeket csinos szekrényekbe csomagolva Abdul-Hamid török császár adta vissza a nemzetnek. Jelenleg

Pesten időz a konstantinápolyi török softák küldöttsége, mely a magyar ifjúság által Abdul Kerim fővezérnek ajándékba vitt díszkard átnyújtása alkalmakor tett látogatást viszonzozza. Pest nagy örömmel s kitüntetéssel fogadta őket. Vissza Trieszt felé mentek s így átutaztukban *látták a Balatont*, Füredet, Tihanyt és a szép zalai hegyeket.

Ezidőszerint római pápa *IX. Pius*, 85 éves és folyó év június 3-án ünnepli 50 éves püspökségének jubileumát. A legnagyobb pápák egyike. Magyarhon apostoli királya és az osztrák monarchia császára / *Ferenc József*, uralkodik 1848 dec. 2-től. Első Mátyás óta alig volt népszerűbb királyunk, öfelsége *Erzsébet* királynénk az egész nemzet osztatlan szeretetét és mély tiszteletét bírja, öfelségének élő gyermekei: *Gizella* es. kir. főhercegnő, Lipót bajor kir. herceg neje, *Rudolf* trónörökös, es. kir. fejedelmi herceg, szül. 1858-ban. Jelenleg már nagykorúsított, *Mária Valéria* cs. kir. főhercegnő, szül. 1868. Budán. Főnevelője magyar, mélt. és főt. *Rónay Jácint* c. püspök és pozsonyi nagyprépost. — A veszprémi egyházmegye jelenleg árva. Káptalani helynök és felszentelt püspök mélt. és főt. *Pribék István*. A fürdő legrégebb törzsvendége mélt. *Junák István* nagyprépost és félsz, püspök. A magyarországi Szt. Benedekrend főapátja mélt. dr. *Kruesz Krizosztom*; tihanyi apát. ngs. *Simon Zsigmond*.

Magyarhon jelenlegi miniszterei: Tisza Kálmán, Trefort Ágoston, Szende Béla, br. Wenckheim Béla, Perczel Béla, Péchy Tamás és Bendekovics Kálmán (horv. min.), Zalavármegye főispánja mélt. *Ürményi József* cs. k. kamarás. A megye első alispánja *Csutor Imre*. A fürdőintézet igazgatója tek. *Écsy László*. Főorvos *Huray István*. A szeretetháznak jelenleg 60 növendéke van. Elnöke ngs *Molnár Aladár* füredi birtokos és a képviselőház jegyzője. Igazgató *Nagy Áron*. A falufüredi vincellér-Jcépezde igazgatója *Kanovics György*. Járásbíró tek. *Mórocza Kálmán*. A tihanyi konvent tagjai: Perjel a jólelkű és gyémántjellemű *Vaszary Egyed* (bácsi), alperjel *Sifnoncsics Gábor*; házgoridnok *Sebők Árkád*, lelkész *Vincze Paulin*. Fürdőintézeti nyaralótulajdonosok: gr. Eszterházy László, Ecsy László, Jókai Mór, Halász Guido, Döry Lajos, Lonkai Antal, dr. Rund, dr. Huray István, Horváth Kálmán és Gséry N. Tiszti ellenőr Ecsy József, mester

Sváb Lajos. A fürdőhely állandó lakói dr. Engel Gyula gyak. orvos, Orbán Ignác gyógyszerész, Hermann Ede postamester, Rabsch Róbert nagy vendéglős, Karlberger Nándor és mások; a fürdőhely állandó lakóinak lélekszáma 151. Kelt 1877 május 10-én, Urunk mennybemenetelének ünnepén.” Az irat végszavai ezek: *„Emlékezzetek meg rólunk, kik egykor szintén azzá lestek, amik mi vagyunk! Sok örömet és boldogságot kívánunk!”*

Ez a szobor belsejében elhelyezett irat tartalma. Ezenkívül mellékelték az irathoz az *akkori hírlapokat, a fürdőtelep fényképeit, a bencésszerzetesek névjegyzékét s a fürdőhely intelligenciájának arcképeit és névjegyeit is.* Nem tudom, hogy 1913-ban, amikor az új építkezések miatt a második szobrot a sétaterről az Ipoly-udvar elé helyezték, ezt a szelencét megbolygatták-e s az most is helyén van-e? Érdekes volna e most már 65 éves relikviát megkeresni és melléje egy újat elhelyezni a mai viszonyok leírásával az utókor számára, amelyen talán inkább be fog teljesedni az akkori „régí jó világ”-bélieknek a szobor gránitalapzatának mélyéből feltörő síri szava: *„Sok örömet és boldogságot kívánunk!”*

A TIHANYI KÓDEX

A történelmi középkorban a Dunántúl, de mondhatjuk a szűkebb Balatonkörnyék, különösen magas szellemi kultúra színhelye volt. Tanúskodik erről a 400-on felüli ottani egyház, apátság, kolostor stb., melyek nagyrésze ma már nem is áll fenn s csak megmaradt romjaival hirdeti az Árpádkori királyok e kedvenc tartózkodási helyének elmúlt dicsőségét. A hosszantartó háborús századok persze nem kímélték meg a szellemi élet termékeit sem és így csak kevés maradt meg amaz eredeti írásművekből is, melyek az akkori emberek szellemi táplálékát képezték. A mai emberek érdeklődése szívesen fordul a történelmi múltból fennmaradt „beszélő kövek” felé, melyek némaságukkal is tiszteletreméltó őrzői a letűnt kultúra emlékeinek, mennyivel inkább érdemlik azt meg amaz írásművek, melyeknek csodálatos módon sikerült az évszázadok pusztító hatását valamilyen különösen védett helyen elkerülniök. Ilyen mű például az úgynevezett *tihanyi*

kódex, melynek eredetije a tihanyi apátsági könyvtárban, egyetlen másolata pedig a budapesti Tudományos Akadémia könyvtárában van meg.

A Tihanyi-félsziget szépségeit megtekintő tájjáró rendszeren csak a kalauzokból közismert nevezetességeket, a visszhangdombot, templomot, remetebarangokat, népművészeti házat stb. keresi fel, de már arról nem igen tud, hogy az ottani bencés apátságnak körülbelül 10.000 kötetes értékes, régi könyvtára van az ott élő, főleg nyugdíjas paptanárok használatára. Itt találta meg 1833-ban *Rómer Flóris* bakonybéli papnövendék, a későbbi neves archeológus a tihanyi kódex kéziratát s másolta azt le sajátkezüleg, pontosan az eredeti mű nagyságában, betűivel, képeivel stb.

A kódex nyolcadrét alakú, szattyánbőrbe kötött 400 kéziratos oldalból álló könyv. Az oldalak 4 szélén pirostintával húzott vonalak vannak, az egyes szavak kezdőbetűi is pirosak. Kívül: „*Codex Tihanyiensis*” hátirat olvasható rajta, belül egy címrajz van, mely Dávid királyt ábrázolja koronával és hárfával, amint a felhők között mutatkozó Úristen előtt térdel, alatta sisakos fejek s rajzok. Az első oldalon „BETBUGHLIN (imakönyvecske) felirat van, továbbá a volt tulajdonosné eme tintabejegyzése: „*Sz. (oror) Eugenia Setét eből az honiból olvasak s karatzon estin is olvasnak belüle Gyertya Szentoli boldog Azon napian.*” A könyv magassága körülbelül 15 cm, szélessége 10 cm, vastagsága 3 cm, tartalma 8 magyarnyelvű prédikáció, történet Szent Elek, Szent Eugénia életéről, példázatok Jostióról stb., valamint egy latin imádság, összesen 12 rész. Hogy ki írta a könyvet, már nem állapítható meg, de valószínűleg egy Szent Ferenc-rendi szerzetes lehetett, mert e Szentre való utalás fordul elő a szöveg egy helyén; a kézirat kora azonban pontosan megállapítható a benne lévő 1530—32. évszám által. A kézirat nincsen bevégezve, mert a könyv utolsó oldalai üresek s végső szavai: „Következik imár az imádság magyarsága” (hiányzik). De írása után ítélve nem is ugyanazon személy írta kezdettől végig. A beszédek valószínűleg apácák részére készültek, mert „*Christusnak iegössy, zizek (szüzek)*” megszólítás többször fordul benne elő. Sok benne a latin idézet is, tehát bizonyára latin munka nyomán készült.

Igen érdekes a 410 év előtti magyar nyelv egyes szavainak megváltozása, melyek azonban a szöveg érthetőségét alig befolyásolják, pld. *zyzeségh* (szüzesség), *megkerülni* (megbetegedni), *harmadot* (harmadszor), *bizon Isten* (igaz Isten), *hántásánál kii* (bántódása nélkül), *megszájasodni* (megszólalni), *megapolgatni* (ölelni), *megszolgalni* (megünnepelni), *naptámadat* (kelet), *megvigaszik* (gyógyul), *vionnan* (viszont), *giertiák* (gyertyák), *mivélkődet* (cselekvés), *istáp* (öregek botja), *tekéltetik* (tekintetik), *tőiénél* (rajta kívül), *heiába* (üresen), *elizamhatatlan* (test nélküli), *késsáلكodni* (vitatkozni), *elfesőlni* (feloszlani), *drágábbal vallani* (többrebecsülni), *jonkáb* (inkább), *ennetin* (innen) stb. Az úgynevezett kisebb gót betűk (minusculák) a szöveget ma is jól olvashatóvá teszik. Szolgáljon mintaként a kódexből kimásolt következő példa:

„*Űrnak nevébe irattatik eg zép példa az édos zyz Máriáról és szent Iostióról.*

Szent Bertinusnak konventében vala egy barát, kinek Jostio vala neve. Mikoron egyszer egy néminemű érsek a szent földre Jerusalembé ment volna zarándokság járnia. Az érsek megtérvén történek a felől megmondott Conventben megszálla. Tehát az érsek a barátoktól megkérdeztetek a szerzetes emberek a szent földön asszonyunk Máriát minemű imádsággal tisztelnék? Tehát monda nekik az érsek: értettem én Jerusalembéli szerzetesektől, hogy a boldog szűz Máriát főképpen naponkéd imigyen dicsérik: Miért hogy az ő neve Öt diáki bötükből szöröztetett istentől: tudniamint emből, ából, érből, iből és ából. Ugyanezért az első betűre mondanak egy psalmot úgymint a Magnificatot és ezután olvasnak öt Ave Mariát a versiculussal... A második bötőre az *ára* mondnak: Ad dominum az öt Ave Mariaval. Az harmadik bötőre az *erre* mondnak: Rétribue servo az öt Ave Mariaval. A negyedik bötőre, az *ire* mondnak: In convertudo öt Ave Mariaval. Az ötödik bötőre az *ára* mondnak: Ad te levavit öt Ave Mariaval és orációval.

Mikoron ezeket hallotta volna az érsektől a fölül megmondott lostio barát, kezdé ez imádsággal naponkéd asszonyunk Máriát ájtatossággal tisztelnie. Történek pedig hogy éccaka mikoron a barátok a vecseryén volnának, ő nem vala ott. Tehát vecserye után a Supprior

méné az ő céliájába és ágyán ötet halva találá. Mikoron ezt a többi fráteroknak megmondotta vóna, mind oda gyűlének és arczájáról a leplet felnyitván: láták hát öt nőmös rózsák jöttének ki: egyik szájából, kettő szemiből és kettő füleiből. Ezt látván, nagyon örülének rajta. Tehát a testet fölvevék és nagy tisztességgel a szent-egyházba vivék: holott kezdek a rózsákat szemlélni: hát láták minden rózsán aranynyal megirattatott az Mária. Ezután heted napig tárták a testet: nagy édes illattal illatozót: mely napok alatt három püspökök ménének oda sok egyházi népekkel egyetemben, kik látván e nagy csodát, dicsérek Úristent és az ő szent anyját: a boldog szűz Máriát. Ezután oztán testét nagy tisztességgel eltemetek.

Ó azért méltóságos név, ó kegyes név, ó édes név, szűz Máriának neve, mint magasztaljalak tégedet. Bizon a te neved hasznos és gyümölcsös, mert itt e világon malasztot ad a bünösöknek és jövendőben a nagy boldogságot. Intlek azért én is titeket, kik e példát halljátok és olvassátok, hogy ez imádságot a szűz Máriának tiszteletére gyakoroljátok, mert neki igen kedves és nektek lészen bizon igen hasznos és érdemes és üdvösséges. Amen.”

Mint e példából láthatjuk, a kódex nyelvezetének lényege csekély változtatásokkal, még ma is használható lenne az egyházi szószéken s ha jelentősége nem is éri el pld. a magyar bibliafordítás töredékeit tartalmazó Apor-, Ehrenfeld-, Jordánszky-kódexek színvonalát, mint a középkori balatonmelléki keresztény kultúra egyik érdekes emléke méltán megérdemli a Tihany nevezetességei iránt érdeklődők figyelmét. Ám nemcsak ez az egy kódex maradt meg a Balatonmellék kulturális kincseiből: a Keszthelyen őrzött, úgynevezett *Festetics-kódex* szintén egyik legérdekesebb magyar nyelvemlékünk. Ez Kinizsi Pál felesége, Magyar Benigna részére készült s egyik legnagyobb nevezetessége a herceg Festetics-féle könyvtárnak.

RÁKOSI JENŐ SZEPEZDI VENDÉGKÖNYVE

E fejezetben egy 1887 óta vezetett fürdővendégeknyvet ismertetek, melyet Szepezden kezdtek meg abban az időben, mikor még sem az 1893-ban megnyílt Siófok,

sem az 1895-ben alapított Földvár, stb. nem létezett, hanem csak a patinás Füred és talán Badacsony látott vendégül néhány elszánt honi fürdőzőt, illetve csak a szénsavas fürdőket használó beteget. Ez a Vendégekönyv főként arról nevezetes, hogy Rákosi Jenő, az 1929-ben elhunyt újságfejedelem adta Nagy Pál szepezdi földbirtokosnak s ő is kezdte meg a beírásokat, mint aki e helyet „felfedezte” s ismerősei körében népszerűsítette. A nevezetes vendégekönyvet megemlíti dr. Sebestyén Gyula „Mosolygó balatoni emlékek” c. könyvében is, elmondván, hogy Rákosi annyira megszerette Szepezdet, hogy ott „Balatonszépe” néven fürdőtelepet akart alapítani; az ottani Péterhegyről pedig azt mondta, hogy: „Ha a Sátán, itt ezen a helyen mondta volna Jézusnak, hogyha leborulsz előttem és imádsz engem, neked adom a világot, akkor az Isten Fia aligha tudott volna a kísértésnek ellenállni”. Sebestyén öméltósága egy alkalommal szepezdi kastélyának terraszán személyesen is beszélt e nevezetes Vendégekönyvről, de hollétéről már nem adhatott felvilágosítást. Rákosi Jenő fia, dr. Rákosy Gyula, akinél érdeklődtem a könyvről, szintén csak azt tudta, hogy Nagy Pál már régen meghalt, a birtok sem a családuké, a 7 szobás régi kastélyban ma Becker Bébi színésznő a gazda. Végül is (ifj.) Nagy Pál búcsúszentlászlói földbirtokos nővérénél, vagyis a Budapesten lakó Nagy Antónia úrhölgynél került meg a könyv, melyet — mint becses kultúrtörténeti ereklyét — hűen megőrzött.

Szürke, kopott, vászonkötésű, bőrsarkos, 30x46 cm nagyságú könyv ez, melynek fedőlapján piros alapon arany nyomással: **Szepezd. Vendég-Könyv** felirat olvasható. Az első belső oldalon tintával beírva: Nagy Pál földbirtokos 1891 aug. 4., Nagy Horváth Eugénia 1892 júl. 22., ifj. Nagy Pál, Irén, Emmy, Antónia Szepezd tulajdonosai. Utána: „A vendégek névsora Szepezden” feliratú ívek sorakoznak. Az elsőnek évszáma 1887 qs Rákosi Jenő sajátkezű beírásával az ő és családja nevei: Rákosi Jenőné, Rákosi Lenke, Lajos, Gyugyus (Gyula), Imre, Rákosi Szidi, érkeztek júl. i-én, elutaztak Budapestre aug. i-én. Ez évben ott voltak még Nagy Sándor kúriai bíró, Nagy Sándorné, fia Nagy Emil (a későbbi miniszter), Boglárról (2 napra) és Jármay Irma Iglóról. 1888-ban Rákosi Jenő

újságíró Budapestről családjával júl. i-én ismét pontosan megérkezett, az évben már 127 név szerepel, többek között Gzigány Károly ügyvéd Kővágóörsről (Révfülöp fürdő későbbi megalapítója és balatoni novellák írója)- a niklai Berzsényi nemzetség több tagja, Berzsényi Ida, Nelli és Mariska, a költő unokái, 1889-ben jön enesei Dorner Ede helytartósági tanácsos és családja is Budapestről, Győri Elek és dr. Szivák Imre országgyűlési képviselők, Lakatos Vince zirci cisztercita (balatoni író). Ezévben Rákosi Jenő aláírásával következő „Incizens” c. cikk található a könyvben: „Törtévé, hogy a mai napon, azaz 1889 júl. 16-án egy művész vetődött Szepezdre, aki azonban, mielőtt neve kitudódott volna, szerencsésen meg is ugrott. Vitt magával a vendégsereg pénzéből vagy 15 forintot, itthagytott érte két olajba festett képet Szepezdről. Minden csalás és egyéb imposztorság nélkül történt, mert a két kép kijátszatott a névtelen művész által. A képek értéke szembeszökik ama körülményből, ha t. i. az ember rajok nem tekint, hogy a művész nem annyira festőművész, mint inkább saját bevallása szerint színész, ami azonban nem látszik meg rajta. Az egyik képet megnyerte Rákosi Jenőné, azt, amelyiken Daczó Pál és családja (Hontból) a csónakon halászva s néhány fürdővendég fürdés közben meg van örökítve. A sors csodás játékának mondható, hogy Daczó Pál Rákosinének bagybatyja s a képet az ő tiszteletére választott „Pál” néven nyerte meg. A másik kép nyerője Pfánn Ferenc úr budapesti ügyvéd. A képen ugyancsak a nyerő úr van megörökítve abban a pillanatban, amikor fürdés közben víz alá bukik. Azért senkisésem csodálkozhatik azon, hogy nem látható, ő a Gabriella néven nyert. Hogy mi köze neki a Gabriella névhez, azt ő tudja, mi nem tudjuk. Mármost a földolog az, hogy a mai nap jó kedvének örök emlékezetéül odaajándékozta a szepezdi fürdő társalgó-terme falára díszül s a nagylelkűségben követendő például a maradék számára. A jelen incidens Dorner bácsi (nagy-papa) a fürdő legszeretettéméltóbb nesztorának indítványára ezennel ide beiktattott és hitelesítésére a házigazda és tulajdonos s egy-két okos ember a vendégek közül felkérített, úgymint Marton Béla (berethei) és Bünkért Rajnold úr, aki német ugyan, de nem tehet róla

s amellet kedves és derék ember és jól beszél már magyarul is.” Ezévbén gróf Batthyány Tivadar, gróf Andrássy Géza Balatonfüredről és dr. Sziklay János Budapestről is Szepezden jártak, mint ezt neveik sajátkezű beírásával is igazolták, úgyszintén *Mesterházy Kálmán* festőművész. A július 27-én megtartott Annabálról, mely Krisztus születése óta Szepezden az első, ugyancsak egy Rákosi tollából származó ékes „Ghronika” számol be, kiemelvén, hogy „lőn nagy vigasság és tánc kivilágos virradatig, az tapolczai czigányok hegedülvén láb alá és regvei hajnalost ébresztőt muzsikáltatván a fürdőbeli víg ifjú legények az ifjú lányoknak alighogy lefeküvének aludni. Ez éjjel Szepezden a jókedv szélesebb vala, mint a Balaton”. A bálon jelen voltak id. és ifjabb Tarányi Ferenc Ptasztlászlóról (Deák F. rokonai), Berzsényi Sándor ügyvéd és Berzsényi Lajos földbirtokos Nikláról, a Jókai nemzetség tagjai Komáromból, dr. Jókay Géza és neje és Hettyey Sámuel pécsi püspök is.

Az 1890. évben eljöttek Gaál Gaszton Gsásztáról, Szalay Imre képviselő Lelléről, a Rákosiak, mint mindig, júl. i-én s egy ismeretlen „B. A.”, aki a könyvbe verset írt, ily kezdettel: „Messze útról jöttem, Egy paraszt szekéren, Meg is tört a nagy út, De hát mi az nékem” stb. (T. i. az időben Boglárig vonaton, onnan kompon Révfülöpre s azután Szepezdig kocsin kellett jönni). Az első sor alá Rákosi ceruzával odaírta: „Meglátszik a versek lábain”, (t. i. hogy messziről jöttek, sántítanak.) Ezévbén Beöthy László, Kónyi Manó és családja (Deák Ferenc beszédeinek gyűjtője), Zlinszky, Sztrókay, Eötvös család s a komáromi Jókayak ismét eljöttek, 1891-ben Rákosiék, Beöthyék, Nagy Emil, Vörösmarty Mihály és családja (a költő rokonai), a köveskállai Sebestyén és és rokon Paál-család, dr. Sebestyén Gyula vezetésével. 1892-ben érdekes a később hírhedtté vált Froreich Ernő névaláírása, aki katonatiszt atyjával Sarajevóból jött oda, Porzsolt Kálmán, Simonyi Zsigmond író és tanár, Dalmady Gyözőné, Hajtó Rózsa leányával, Beniczkyne Bajza Lenke, Edvi Illés Aladár festőművész, dr. Kármán Mór tanár a nevezetesebb vendégek. 1893-ban báró Splényi Ödön Árpád és Blaha Sándor Budapestről, dr. Tragor Ignác ügyvéd Vácról (az ottani Múzeum

alapítója), Sziklay János jöttek el, Rákosiék azonban már nem szerepelnek. 1897-ben báró Kempelenék, egy genfi hölgy, Henriette Bevilier s Lesencze Tomajról a Viriusz-család jön el, a mai Viriusz-telep megalapítói. Viriusz Vince, gróf Deym lesence-tomaji birtokos jószágfelügyelője volt s Szepezd mellett a veszprémi püspökségtől vásárolt erdős rész felparcellázásával létesítette az új telepet, bizonyára Szepezd sikerén felbuzdulva. Telepy Károly festőművész és Kordin Mariska, a Nemzeti Színház akkori neves énekesnője is szerepel a névjegyzékben. Ez évből egy 8 oldalas „képes krónika” szerepel a könyvben az ismeretlen, bajuszos férfiszerező önarcképével és 5 tusrajz illusztrációjával, mely 6 vendégkisasszony és 1 Béla nevű „egyedüli s így féltett kincsként őrzött gentleman” kedves kalandjait írja le, különböző féltékenységi és sértődési, végül vidámságban, pinceszerezésben feloldódó események közben, amíg csak Béla úr „vegyes érzelmekkel keblében elutazott; a hölgyek érzelmeik nyilvánosságra hozatalát a poetica licentia nem engedi meg”. 1900-ban Baranszky Emil László festőművész nyaralt Szepezden s báró Wlassics Miczi 4 oldalas, Szepezdet s a Balatont dicsőítő versezetéhez (melyet maga a szerző: Egy fűzfapoéta nyögdcisélésének nevez) 4 remek akvarellt festett a könyvbe, melyek művészi kivitelükkel friss színeikkel ma is értéket jelentenek. Az egyik akvarell Nagy Antónia (Tincsike) úrhölgyet ábrázolja, ölében kis fekete kutyájával, az ötödik pedig magát a művészt, amint bő köpenyében búcsút int a Balatonnak s hajóraszáll. Baránszkyék, Undiék, Sebestyének, a Kisfaludyak, Túryak szerepelnek, bordigherai, amerikai s más vendégek sorában, majd ismét egy P. Gy. aláírású 5 oldalas „krónika” következik, melynek írója elmondja, hogy a Nagy-család leányai (főleg Antónia), mily tehetséges festők s mily jól érezte magát körükben Ujlaky Géza 1910-ben a következő sikerült kis verset írja a könyvbe:

*Belenéztem a Balaton
Csillagfényes kék szemébe,
És nem tudok válni tőle
Pedig, pedig menni kéne ...*

*Édes almot láttam benne
Szívem első boldogságát,
Egy kis leány kék szemeit,
Bűvös-bájos mosolygását.*

Ez évben dr. Óvári Ferenc nagyobb kiránduló-csoportot vitt Szepezdre. Yolland Artúr és családja, Mészöly Gyula, dr. Birkás Géza egyet, tanár, Tafferner Béla lugosi gimn. rajztanár, gróf Semsey Andor járnak ott. Jankó Béla 1913-ban, a boldog békevilág utolsó évében, ezt írja: „A boldogság álm, az életben csak örömök vannak, de ennek a rózsáit is tövis közül kell kiszedni.” Egy másik bejegyzés szerint: „Rövid szepezdi tartózkodásom alatt azt a tapasztalatot szereztem, hogy talán sehosem ily szeszélyes a Balaton. Leghábortatóbb a vendégszerető Ráth Aladár kies fekvésű pincéjében, hol 19 féle bor megkóstolása után a Balaton már annyira háborog, hogy az ember önkéntelenül belefogózik egy — borosüvegbe. Én menekülök, de azért viszontlátásra — jövőre!” A jövő évben azonban kitört a világháború s 1914-től 1920-ig hiányzanak a bejegyzések. Nem tudom, nem volt-e vendég, vagy pedig a lapok lettek-e kiszakítva, mert bizony a könyv füzése már széjjelment és nagy szükség lenne újbóli óvatos bekötésre. 1924-től Kunwald Cézár festőművész és családja, báró Baselli Rezső és Herrmann, K. Lippich Elek, Dán Norbert, gróf Apponyiak, Mécs Alajos író, bresloui, rio de janeírói vendégek, vitéz Garamszeghy Sándor és neje, Muzsnay Bella, Molnár Anna hárfaművésznő, Kratochwil Károly altábornagy, dr. Herz Ottó zongoraművész, Kökény Ilona és Buttykay Emma színművésznők az utolsó évek vendégei. A Nagy-kúria eladódott s az egykori házikisasszony, Nagy Antónia 1935-ben már maga is csak mint vendég írja be nevét a nagymúltú könyvbe. De ez évben még egy nagy piros szívbe foglalva a következő kis regényt örökítik meg a könyv szakadozott szélű lapjai: „A sors 1935 szept. 20-án Szepezdre hozott, okt. 25-én BABÁVAL összehozott, nov. 10-én itt ragadott, nov. 17-én legénynézés, nov. 21-én leánykérés, nov. 25-én gyűrűváltás, dec. 6-án iratkozás, dec. 22-én: „Sok, sok boldogságot az ifjú párnak!” 1936-ban végződnek

a könyv feljegyzései. Utoljára még egy melancholikus dalt hagyott „megszívvelésül mindenkinek” egy ábrándos-szívű női vendég: „Vidám bohón nevet a nyár — s játszik veled a napsugár — Míg aranyozza álmodat — csitt — csendesen ellátogat — hozzád a hervadás. — A nyárra ősz, az őszre tél — halkan az élted véget ér — Mily szomorú a hervadás, — mikor már nincsen semmi más, — Csak holt reményeink. — Ugye így van?” Nem, Cs. G. ifjú hadnagy úr ezt nem hagyja helyben! Mindjárt alája írja: „De szerencse, hogy az ősz — Nem mindig zord, nem mindig bösz, — Boldog lesz néha az ember, — Ha eljő a szép szeptember . . .

Most már Balatonszepezd üdülőhely is célirányosan tör előre a balatoni fürdőtelepek között. Számos penziója, üdülőhelye van s talán már nincs meg ott az intim családiasság, mely ötven évvel ezelőtt fűzte össze a Nagy Pál-kúriát disztिंगvált vendégeivel. Ez elmúlt kornak azonban megható tanuja ez a régi vendégkönyv, melynek szakadozó lapjai sok derűs nyár, sok gondtalan kacagás, vidám békés örömök idejét látták jönni és szállani. A régi balatoni úri fürdőélet mind ritkábban feltalálható nyomának egy kedves emlékét s a régmúlt boldog idők hangulatát őrizte meg ez a közel 60 éves kötet.

KÉT ÖREG BALATONI HALÁSZ DALAI.

1. Sörös Gábor Tihanyban

Olaszországi utas, ha Nápolyba is elkerül, nem mulasztja el meglátogatni Capri szigetét, mely a város-tól 30 km-nyire emelkedik ki meredek sziklafalával a tyrrheni öböl tintakék vizéből. A rajta lévő két kis falu kőből rakott, festői kis házacskái mellől világhíres kilátás esik a „világ legszebb panorámájára” s mindig látni ott a különböző nemzetiségű festőket, akik staffázsuk előtt ülve örökítik meg immár milliomodszer e valóban álomszerű látványt, hogy utána a „Hidigeigei kandúrhoz” címzett német művészkozmában pihenjék ki egy pohár hideg sör mellett az alkotás fáradalmait. Tihany festői zeg-zugos utain, az apró kőházak között járva váltig csodálkoztam, miért nem látni ott szintén egy sereg pik-tort, aki akár a félszigeti teljesen olaszos jellegű paraszt-

házakat, akár a tó valóságos tengeröblöt játszó csodálatos színeköteményeit rögzítené ihletett kézzel vásznára, a tárlatokon gyakran látható erőltetett témák helyett!

Most azonban magam sem e Capri-szigetkez kicsinyben hasonló kilátás újbóli élvezése végett kapaszkodtam fel a meredek hegyoldalra, hanem azért, mert hallottam, hogy e köfecskefészkek egyikében lakik az ősi tihanyi családból származó *Sörös Gábor* halászmester, aki még ismeri a régi világbeli balatoni halászeletet, mint annak egyik utolsó hírmondója. Meg is találom egy-két útbaigazítás után a házát s az udvaron magashátú széken ott ül ő maga is, mellette kis unokája. Últében is látszik, hogy magas növésű, sovány, egyenes tartású ember, arca piros, pedig a 80 esztendőn jóval felül van, csak szemei rosszak már, hályog képződött rajtuk, nemsokára operálni kellene. Kedélye azonban kifogástalan s a meleg nyárvégi délután csendjében szívesen beszél pompás memóriával a 70—80 év előtti „boldog időkről”.

Egyike volt azoknak, aki a „*Balaton tudományos tanulmányozása*” című világszerte elismert nagy monográfia tudósainak munkájánál segédkezett. Emlékszik *id. Lóczy Lajosra* és *Cholnoky* professzorra, akivel csónakon járt. „*A Cholnoky úr derék fiatalember volt, mindig hozatott bort, fizetett ennyi-innya*”, *Jankó Jánost* is vitte a „csillagászokkal” (?) a tó közepére ladikon. Kérem, tud-e fiatal korából való érdekes történeteket? Tud ő sokat is és mindjárt el is mondja:

„Egyszer a vámosi csárdában a kulacsok közben előjött a szó Bakos Károly erdőőrrel, hogyha a *Savanyó Józival* találkozna, hogy bána el vele. Az erdész azt felelte, hogyha találkozna vele, megitatna vele egy pár töltént. Éppen az ablak alatt járt *Savanyó Józsi* s mikor ezt meghallotta, azt parancsolta, hogy hozzanak bort eleget. Előjöttek a legények, itatták eleget és Bakosnak táncolni kellett. Mikor már Bakos nem tudott táncolni, lefektették egyik oldalára és jól végigverték. Akkor fölültették és megin innya köllött neki. Esmeg lefektették a másik oldalára és megin végig verték. Onnént úgy vitték be *Veszprémbe* Bakost a kórházban.” A *Patkó*

Bandinak meg ez volt a nótája:

*Patkó Bandi szegény nemzetből való,
Nem kell neki selem paplan, takaró,
Agyon lútték, ijhuj az Bakony oldalába
Senki sem borult a koporsójára.*

Egyszer meg a tihanyi rév kikötőnél a halászok fogadást tettek. Hetven éve ennek a fogadásnak. Halászat közben történt ez a dolog. Egy jó halfogás történt és amikor a halat a hajóból kimertük, akkor magunknak válogattunk ki halat sütni. Pető Pál és Kúti István tették a fogadást. A Pető Pál azt mondta, hogy ő nyáron sütvé megeszik harminc gardát. Kúti azt állapította meg, hogy ez nem igaz. Ekkor megtörtént a fogadás; harminc szép gardát kiválasztottunk annak a számára; mikor megsült, egy csomóban odaadtam neki kilenc darab kenyérrel. Ott feküdtünk mellette kilencen — (N. B. azért kilencen, mert ennyi emberből állott egy halászkompánia) —, hogy el ne dobhassa. Mikor megette, akkor igen-igen húzódtott tőle. Azt kérdeztem tőle, hogy nem is tudnál most vörösönt futni? Ekkor újból felfogadott futásban, én megkereszteltem a fogadást, hogy érvényes legyen egy akó borra. Mikor ez megtörtént, ki lettek állítva a futtatási helyre; több bokrot is keresztül kellett ugorni. A futás 15 öl távolságra volt. Pető le se vetette a csizmáját, Kúti levetette és komendószóra megindultak. Mikor Kúti odaért, ahol fordulni kellett, Pető már visszafelé futott és másodszor is megnyerte a fogadást. Ekkor Pető megbetegedett és 7 napig nem tudott enni. De a nyereséget mi közösen elfogyasztottuk s egy nagyot danut a kompánia:

*Elmegyek én Böszpörémbe sétáni,
Mert ott sok szép leányt lehet látni,
Rászokott a szemem az intésre,
Gyönge karom az ölekezésre.*

Egyszer meg egy csúnya viharos idővel történt, jégi halászat alkalmával két kompániát elvitt a jég a tihanyi hegyek alul Tóköz alá (Zamárdi határa). Most közülük egy ember nem kapott a feleségétől reggelit, kolbászt kért reggelire. Mikor látta a felesége, hogy viszi a jég őket,

kiállt a Nyársas hegyre, azt kiáltotta, hogy: „csak most segíjjen vissza az Isten, holnap egész szál kolbászt adok — !” Mikor kitóta ükét a jég Tóköz alá, onnan a somogyi parton jöttek el a szántódi révhez, ott jöttek fel Tihanyba. Mikor felértek, az az ember jól megverte a feleségét, de aztán egy nagyot mulattak. Ezt danóták:

*Szépen szól a kőnigréci nagy harang,
Eltemetett negyvenezer jó magyart.
Fejük fölé márványkő van faragva,
Magyar huszár legelső a csatába.*

Azután azt, hogy:

*Ó, ó, ó, nyársonsiült ponty igen jó,
Aki abból ehetik, arra jó bort ihatik,
Re, re, re, váljon egészségükre,
Ez a jó bor.*

Jól emlékszik még Sörös Gábor uram a régi tős-gyökeres balatoni, illetve tihanyi halászati módra, mely ma már teljesen kiveszett, mióta a motoros halászat járja, az ú. n. kótázásra, azaz a „látott hal megkerítésére”. Ez követ-kezőképpen történt: „Én a hegyről megkerítettem ősszel a csoprozó halat (gardát) a Balatonon, úgyhogy az én intésemre a hajóból vigyáztak. Mikor a *határ haltól* (a tó felszínén összegyűlt haltömeg) 40—50 ölnyire voltunk, akkor dobattunk horgont. Utána 20 ölnyire *kótát* dobat-tam, (a víz felszínén kötelen úszó gyékény csomó). Kóta után *az apatsot kidobattam*, (apacs vagy istáp a háló szélét egyenesen kifeszítve tartó hosszú rúd) az volt a jel, hogy magamat a földre dobtam. Akkor látták a hajón, hogy a határhálnál vannak, de ők a halat nem látták. Akkor, mikor a halat bekerítették a hálóval, kihíttam őket a kótához, aztán a kótával vették fel a kötelet s a kötéllel és hálóval kihúzták a halakat; volt eset, hogy fél óra alatt 140—150 mázsát fogtunk. Akkor aztán szólt a halászok nótája:

*Estve későn, estve későn, ragyognak a csillagok,
Házam előtt szőlke kislány, barna kislány andalog,
Szoknyájának, szoknyájának fodrát a szél lengeti,
Szíve táját, szíve táját a szerelem égeti.*

*Barázdában, barázdában szépen szól a pacsirta,
 Levelemet szőlke kislány, barna kislány most írja,
 Hogyha én azt el akarom olvasni, de olvasni,
 Fáj a szívem, csordul könnyem, nem tudom magyarázni.*

Dicsérem a jó színét, amit bizonyára a falu párás levegőbe emelt magaslati fekvése, a könnyű haleledel, vagy a vízenjáró mesterséggel járó kényszerű hosszas pihenés is okoz, mire elmondja, hogy már többször volt életveszélyben, beszakadt a jég alatta, de aztán hazasietett átöltözni s — újra lemerült a jég alá, mert a 2 és fél öles vízben bennmaradt a fejszéje, pedig ott a Balaton alja erősebben folyik, mint a Duna — mondja. Meg is találta, mert nyelével felfelé állt s még csak náthát sem kapott. Egy téli halászatkor meg sem az asszonyok gyűjtotta tüzet a hegyen nem látták a köd miatt, sem a tihanyi kolostor *irányjelző ganglámpáját* és Siófokról így Csopak alá értek ki Tihany helyett. Volt egy kollégája, Szabó János, aki még tudott *lucaszéket faragni*, karácsony előtti 13-ik napon kezdve a munkához; de mikor aztán éjféli mise után a templom előtt — *saját öreganyját látta, amint a leghosszabbszarvú ördögöt nyargalta*, azóta nem csinált többet lucaszéket.

Az ott eltöltött idő elhúzódása miatt akkor már nem tudtam utánajárni amaz érdekes elbeszélésének, hogy az Óváron lévő, ma is létező pincéjük melletti barlangba, ő és pár évvel „vényebb” bátyja „hitvány gyerek” korukban bemásztak s abban „olvasószemet” (gyöngyöt), agyagedényeket, kőkeresztet (?) találtak, nagy egyenes kővel elzárt üregben. Alighanem őskori temetkezőhelyet bolygattak meg, amire ezúttal külön is felhívom az érdeklődők figyelmét, mert talán ott nagyobb kiterjedésű neolithkori temető rejtőzik, vagy talán egy már beomlott bejáratú remetebarang. . .

Végezetül hozattam egy liter bort és míg csak a hajóindulás ideje el nem következett, mely visszavitt a zamárdi partok felé, még jóízűen elpoharazgattunk Sörös Gábor urammal, visszaemlékezve ama bibliai bőségű időkre, amikor még négy ember vitte rúdon a vállán a 200 kilós harcsákat a tihanyi halásztanyára.

2. Székely István Siófokon

A balatoni halászat egy indigéna típusának képviselőjét a siófoki halásztelepen sikerült megtalálnom, mint egyik megmaradt tagját azoknak a tiszai halászoknak, akiket a régi balatoni halászmódszerek megszűntekor az új rezsim az Alföldről hozatott oda a 60-as évek végén a célirányosabb halászati módok meghonosítása végett. Ehhez még tudni kell, hogy a *Balatoni Halászati Rt.*, melynek ma kizárólagos szerződése van a Balaton vizének meghalászására, csak 1900 január i-e óta működik, azelőtt a tó vizét több magáncég bérelte. A halfogási rendszer akkoriban a mainál sokkal primitívebb volt s legfeljebb 200 m hosszú hálók voltak használatban, ennél nagyobbakkal a benszülött balatoni halászok nem tudtak bánni. A 60-as évek elején történt, hogy egy tiszavidéki halászcsapat bérelte ki a Balaton halászatának egy részét a déli medencében s ezek hozták be és honosították meg az öreg-, vagy parás-hálót, mely háromszor akkora volt, mint a balatoniak gyalomhálója s e hatalmas, súlyos szerszám kezelésével járó kitartó munkát jobban is bírták. A tiszai halászok 4 évig bérelték a vizet, de eredményeik láttán, melyek bár a halállományt erősen megcsappantották — a többi bérlő is bevezette az öreghálóval való halászati módot —, annak kezelésére a Tiszavidékről hozatva halászokat s így az mai napig is használatban van, csak már persze motorizálva. A megfelelő halivadék tenyésztésével ma már ellensúlyozni is tudják e nagy, 1200 méteres hálók halállománycsökkentő munkáját. Ez a tiszai halászrendszer volt az, mely az ősi balatoni halászmódokat kiszorította, sőt a régi halászműszavak helyébe is sok újat honosított meg, pl. apacs, istáp helyett, ólom, monykő helyett stb.

E régi bevándorolt tiszavidéki halászok közé tartozott a Balatoni Halászati Rt. siófoki telepén csupán hálójavítás körül szorgoskodó *Székely István* öreg halászmester. Szentesen született, 1852-ben és 1867 óta, tehát 15 éves kora óta üzte a halászmesterséget. A tericsfa előtt ülve találtam, (amelyre a hálót aggatják szárítás, illetve javítás végett) amint a fatúvel buzgón bogozta az elszakadt szemeket. Idős kora dacára frissen mozgott és legnagyobb szakér-

tője volt a hálókészítésnek, melynek titkát féltékenyen őrizte. Szóba elegyedtem vele, *azzal*, hogy hallottam, sok régi nótát, történetet tud az elmúlt időkben. „*Nótát tudok én vagy ezret*” — felelte készségesen csillogó szemmel — *csak győzze az úr felírni. Még a kótáját is tudom*” és csakugyan kezdte is már dudorászni a dallamokat. Sajnálom, hogy a modern néprajzi gyűjtés egyik főkellékével, a gramofonhengerrel nem rendelkezem s így a melódiákat nem tudtam lerögzíteni, ezért csupán a szövegek feljegyzésére szorítkozhattam, hogy az elkallódástól, illetve elfeledéstől megóvjam. Az öreg nótakincse, mint láttam, öt csoportra oszlott: balatoni és tiszai halásznótákra, betyár- és katonanótákra és dalokra. Lássunk mindegyik kategóriából néhány érdekes szemelvényt:

Balatoni vonatkozású nóták:

1. *Elveszett az ökröm cédrusfa erdőbe,
Elszakadt a csizmám a keresésébe,
Ne keresd, ne keresd, mert be vagyon hajtvva,
Siófoki bírónál szól a csengő rajta.*
2. *Kizöldellett, kizöldellett a Badacsony teteje,
Ott vagyon a, ott vagyon a Patkó Bandi lakhelye,
Ott vagyon a Patkó Bandi tanyája.
A vármegye, a vármegye mégse talál rája.*
3. *Rongyos csárda két oldalán ajtó,
Oda rúgtat az a híres Patkó,
Csárdásnének így adja fel a szót:
„Látott-e már egy lovon hét patkót?

Ha nem látott, jöjjön ki, most láthat,
Négyet visel e gyönyörű állat,
Magam vagyok az ötödik, nemde?
Kettő meg a csizmámra van verve.”*

1866-ból:

*Vérbe borult az egész Balaton,
Jön az olasz a híres vasúton,
Kétszáz ágyú van a harc mezején,
Így hát rózsám, tőled búcsúzom én.*

*Nem hiszed el, hogy katona vagyok én,
Majd elhiszed, ha masírozok én,
Kék atilla szorítja a mellemet
Rezes csákó nyomja göndör fejemet.*

A Tiszavidékről hozott halásznótákból:

1. *Hej halászok, halászok,
De üres a bárkátok,
Talán rossz a hálótok,
Hogy "halat nem foghattok?*

*Elment a hal lefelé,
Törökkanizsa felé.
Nem is jön többet vissza,
Mert arra van az útja.*

2. *Tisza partján elaludtam,
Jaj de szomorút álmodtam,
Megálmodtam azt az egyet,
Babám nem szeretlek többet.*

*Erdő alatt esteledtem,
A hajómat kikötöttem
Leterítem a subámat,
Odavárom a rózsámat.*

3. *Lefelé folyik a Tisza,
Nem folyik az többet vissza,
Rajtam van a rózsám csókja,
Ha sajnálja, vegye vissza.*

Betyárnóta szövegekből lássuk a következőket:

1. *Loptam csikót, keselábút,
A Bánátba párja nem volt,
Azon hajtottam hat tinót,
Mind a hat daruszőrű vót.*

*Kettőt adtam a bírónak,
Kettőt meg a nótárusnak,
Kettőt meghagytam magamnak,
Azért verték rám a vasat.*

2. *Zavaros a Tisza, nem akar higgadni,
Ez a híres Bogár Imre, átal akar menni,
Átal akar menni, lovat akar lopni,
A gyulai nagyvásárba el akarja adni.
Elapadt a Tisza, csak a sara maradt,
Meghalt szegény Bogár Imre, csak a híre maradt.*

3. *Mikor betyárgyerek lettem,
Utam az erdőnek vettem,
Búsultam a bús vadakkal,
Sírtam a kis madarakkal.*

4. *Amott legel hat pejcsikó magába,
Mind a hatnak vasbéklyóba a lába,
Gyere pajtás, fogd fel azt a hat csikót,
Hadd veszem le a lábáról a béklyót.*

*Ha levetted a lábáról a béklyót,
Hát azután hova teszed a csikót?
Majd elhajtjuk amerre a nap lejár,
Arra, tudom, a gazdája sose jár.*

Régi katonanóták:

1. *Ezernyolcszázhatvanhatodik évbe
Porosz király hadat üzen le Bécsbe,
Ferencz József elfogadta szívesen,
Benedek is odalépett kényesen.*

*Magyar vagyok én, a harcra születtem.
Add át nekem a komendót, jól értem,
Én a porost a magyarral megverem,
Német vagy tót a csatára nem terem.*

2. *Bosnyákország köröskörül füstölög,
Ferencz József nagy ágyúja de dörög,
Szól az ágyú, ropognak a fegyverek,
Most tudni meg, hogy ki a derék gyerek.*

*Bosnyákország hegyes-völgyes határa,
De sok szép lány átkot mondott reája,
Átkozott légy Bosnyákország örökre,
Csak még egyszer kimehessek belőle.*

Végül néhány szép népdalszöveg álljon itt mutatóba a sok közül:

1. *Széles árok, keskeny palló rajta,
Vigyázz kislány, mer leesel róla,
Nem esek én a Tisza vizébe,
Inkább esek veled szerelembe.*
2. *Egy asszonynak két eladó lánya,
Egyik szegfű, másik majoránna,
Megüzentem az édesanyjának,
Szegfű lányát kösse bokrétának.*
3. *Árva csalán van az udvarunkba,
De szép leány van a szomszédunkba,
Rá sem merem a szememet vetni,
Mert az anyja nem hagyja szeretni.*
4. *Ősz az idő, ködös nagyon,
Szántani kéne már nagyon,
Szántó szerszám széjjel nagyon,
A gazdája részeg nagyon.
Kisbéresem a Bácskába
Magam vagyok a Bánátba,
Jó hat ökröm a vásárba,
Más zsebében van az ára.*
5. *Látod rózsám azt a hegyet,
Gyerünk oda, szedjünk meggyet,
Én majd rázom, te csak szedjed,
Csókot is kapsz, nem csak egyet.*
6. *Kiskalapom darutollas, virágos,
Félreccapom, jaj de szilaj, betyáros,
Most vettem a túri vásár elején,
Reng a virág kiskalapom tetején.*
7. *Ki volt itt, ki járt itt,
Kinek a pipája maradt itt?
Régi szeretőm járt itt,
Annak a pipája maradt itt.*

8. *Bárcsak ez az éjszaka*
Szent György napig tartana,
Tizenhárom éjjel, három nap
Nem elég a lábamnak.

S így elmond még egy végtébe vagy hatvan nótát!

Hej nótafa, öreg siófoki nótafa, vén volt már a törzsed, de vígan zöldeltek még rajta a szebbnél-szebb nótalevelek. Ha nem is ezer, de még egy-kétszáz legalább! Adja Isten, hogy a hasonló sok friss utódban újra virágba szökkenjen életed nótafája, ott a kék Balaton partján, Székely Pista bátyám, öreg siófoki halászmester!

NYARALÓ GYERMEKEK DALAI.

A Balaton nemcsak az egész évi munkában elfáradt felnőttek testi-lelki kondícióját javítja fel néhány heti ottartózkodás után, amint ezt alapos orvosi vizsgálatok kétségtelenül megerősítik, hanem különösen a városi, a szabad levegőt csak ritkán élvező serdülő gyermekek részére is ez az igazi „Kék tó, tiszta tó, melyből az élet vize árad” . . . Különösen pedig a somogyi part az, melynek többszáz méterre benyúló, sekély, fővényes partja, estig odatűző, hegyvonulatoktól fel nem fogott napfénye a langyos vízben lubickolni szerető gyermekek részére valóságos paradicsomot jelent. Illetékes szakértő körök ezt felismerve, egymásután alapítottak ott gyermeknyaraltatókat, ahol júniustól szeptemberig 3—4 hetes turnusokban nyaralnak nemcsak budapesti, hanem a nagyobb vidéki városokból is odairányított gyermekek ezrei. Zamárdin például 4 gyermeknyaraltató is van, melyek között a fővárosi és a debreceni Stefánia Egyesület telepei a legnépesebbek. Itt évente több ezer kisfiú és kisleány tölt el néhány hetet, hogy a nyaralás végeztével felhízva, pirosposzsgásan térjen ismét vissza állandó lakóhelyére.

A primitív életörömök iránt igen fogékony gyermeklélek lelkileg is élénken reagál a nyár örömeire és ennek nemcsak a telepek körül állandóan hallható zsvivajgással, hanem a kulturáltabb dalolással is kifejezést ad. Ez énekek részben hazulról hozott népdalok, iskolában tanult

dalok, részben pedig a balatoni nyaralás hatása alatt a helyszínen keletkeztek. Persze melódiák kitalálását nemigen várhatjuk e 8—12 éves gyermekektől, de ismert melódiákat gyakran énekelnek az általuk kitalált új, helyi vonatkozású szövegekre. Érdekes azonban, hogy fővárosi gyerekek körében kevesebb ily átalakított népdalt hallani, míg a vidéki gyerekek között sokkal változatosabb tematikájú nyaralási dalok hallhatók. Érdemes e kivétel nélkül balatoni vonatkozású gyermekdalokat feljegyezni és összegyűjteni és jó lenne, ha más fürdőhelyeken is, ahol gyermeknyaralótelepek vannak, e dalokat szintén összegyűjtenék.

A zamárdi Fővárosi Gyermeknyaraltatóban elhelyezett csoportok a fürdőbe való levonulás alkalmával ezt szokták énekelni:

*Nem vagyunk mi öregek, hanem gyerekek,
Balaton partján nyaralni, ez az élvezet,
Mulatunk mi nagyokat és boldogok vagyunk
Mert tudjuk mi azt jól, hogy nyaralók vagyunk,
Nem ér ez az élet egy hajítófát,
Pesten az ember csak elunja magát,
Rajta hát, mulassunk, ez az élvezet,
Úszni, futni, csónakázni gyerünk gyerekek.*

A debreceni gyerekek nótakincse változatos, sok közismert magyar népdallamát használják fel. Ütban a Balaton felé a vonaton ezt éneklük:

*Megy a gőzös, ripeg-ropog a kereke,
Kétszáz gyerek hajlik ki belőle,
Kétszáz gyerek azt jelenti,
Hogy négyhétig Zamárdiban fognak lenni.*

A nyaralás ideje alatt ezek a nóták járnak:

*Nagy a feje, búsuljon a ló
Zamárdiban nyaralni de jó,
Sej-haj, víg az életem
A zamárdi életet nagyon szeretem.*

*Ágról-ágra száll a madár;
Híztál-e már Zamárdiban kislány?
Úgy bizony, híztam is már,
Megbarnított a napsugár.*

*

*Zamárdinál, Zamárdinál fekszik a szép Balaton,
Abban fürdik a sok gyerek és beeevez csolnakon,
Kétszer fürdik meg naponta, mégis vágyik a habokba,
Stefánia-nyaralónak nincsen párja Somogyba.*

*

*Mici néni hálójának
Tíz lány a lakója.
Nem is győzi számolgatni őket
Bent a Balatonba:
Klári, Márti, Margit, Mancsi, Irén, Piros,
Kató, Rozi, Ica és Irmuska,
Gyertek ki a partra.*

*

*A zamárdi nyaralónak udvara de homokos,
Ott sétál a doktor bácsi, a kis aranyos,
Mondtam neki: jónapot, ő azt mondta: szervusztok,
Fáj a hasam, fáj a hasam, ricinust kapok.
A kisiújk — no nézd a rátartiatkat — ezt hozták
magukkal Debrecenből:*

*A zamárdi utcán kacagnak a lányok,
Azt kacagják, hogy én mindig csak egyedül járok,
Hej zamárdi lányok, ne járjon a szátok,
Ha látnátok debreceni babám, sírva fakadnátok.*

A kisleányok érzelmesebbek; ezt dalolgták:

*Este van este, szép csendes este,
Ragyognak ránk a csillagok,
Kint ülünk csöndben a Balaton partján,
Jó anyám, csak reád gondolok.
Aggódó, könnyes szép szemedre
Mosolygó, szép tekintetedre,
Te jársz eszembe, jó anyám,
Téged szeretlek igazán.*

Mint azonban minden jónak, úgy a balatoni nyaralásnak is végeszakad egyszer. Elbúsulnak ilyenkor a kis szivek és elérkezik a következő dalok ideje:

*Isten veled, szép Balaton, elmegyek,
Én már többet rácsos ágyban nem fekszek,
Elbúcsúzókat fűtől, fától, virágtól,
Utoljára, szép Balaton, magától.*

*

*Elérkezett az indulás,
Fel búcsúra sok kis pajtás,
Nehéz nekünk az elválás,
Mert a szívünk Balatonhoz visszavágy.*

*

*Búcsúzzunk el fiúk, búcsúzzunk el lányok,
Zamárdi utcáit mi most már nem járjuk,
Jó doktor bácsira kérjük Isten áldását,
Jövőre ilyenkor boldog viszontlátást.*

*Megy a gőzös, megy a gőzös Budapestre,
Budapestről, Budapestről Debrecenbe,
Rajta ül a gyermekserég,
Azt kiáltja: Szép Balaton, Isten veled!*

Hazaérkezéskor pedig így köszöntik az ősi civis várost:

*Jó estét kívánok,
Zamárdiból megjöttek a kislányok,
Fürödtek és úsztak, jó kövérre híztak,
Jó estét kívánok,
Zamárdiból megjöttek a kislányok.*

Ha a nyári idény beálltával víg gyermekzajtól lesz hangos a Balaton környéke, figyeljük meg és jegyezzük le másutt is a boldog gyermekserég nótázását, mert mindenestre ezek is érdekes adalékot nyújtanak a gyermeklélek megnyilvánulásának tanulmányozásához.

KIS BALATONI BIBLIOGRÁFIA

Mikor nyáron át lenn tartózkodunk a Balaton mellett, „természetben” élvezhetjük partjainak csodás tájképi szépségeit, egének ragyogó derűjét, hullámainak gyógyító, üdítő simogatását, de ősz felé, amikor búcsúzni kell, „levelek hullása daru távozása idején”, csak emlékét vihetjük magunkkal az aszfaltjárdás nagyváros szürke és sivár bérházai közé. Ott azután sötét téli délutánokon türelmetlen nosztalgiával várja a „balatoni ember” annak a hosszú 10 hónapnak elmúlását, mely a következő idénytől elválasztja s ilyenkor jól esik, ha a könyvtár polcáról egy-egy jó balatoni könyvet leemelve, legalább gondolatban lehet visszaidézni a szép balatoni nyár emlékét. Igaz, hogy újabban erős propaganda folyik a téli Balaton megkedveltetésére, de tudja Isten, annak valahogy nem akar foganatja mutatkozni. Azt hiszem, ennek két oka lehet: anyagi és erkölcsi. Az első abban áll, hogy a legkevesebb nyaraló van kályhával felszerelve (csak tűzhellyel) — nem úgy, mint a rómaiak idejében, amikor ott minden villának központi fűtőberendezése volt — s a néhány napi téli tartózkodás miatt nem érdemes a tüzeléssel, kipakolással stb. járó vesződséget vállalni, amikor például a Városligeti műjégpályán is bármikor lehet korcsolyázni. A másik — ideális — ok pedig talán az, amely például engem is visszatart: hogy nem is akarom látni télen a maga szomorú kietlenségében a kertet és a házat, hanem éljen az emlékezetemben úgy, mint ahol mindig meleg nyár honol, az ég mindig naposán kék s a fák lombjai mindig dús zölden bólogatnak . . . Tehát vegyünk elő egy balatoni könyvet s a kényszerű téli távollét alatt foglalkozzunk „elméletileg” a Balatonnal! Általában az a közhiedelem áll fenn, hogy a Balaton irodalma nem régi és elég szegény. Annyi igaz, hogy 1848-nál régibb kiadású könyv, amely csakis a Balatonról szól, 1—2 van, de viszont ez idő óta a mai napig éppen elég balatoni vonatkozású mű jelent meg, mely a gyűjtőkönyvtárában egy polcon már el sem fér. Csak persze, kicsit vadászni kell utánuk, ami szintén hozzátartozhatik a „balatoni ember” téli örömeihez. Egyik ember özre, fogolyra vadászik, másik — szoknyára, kiki gusztusa szerint, de fővárosi lakosnak nem utolsó passzió egy-egy

eldugott antikváriumba betérni s ott balatoni könyvek után kutatni . .

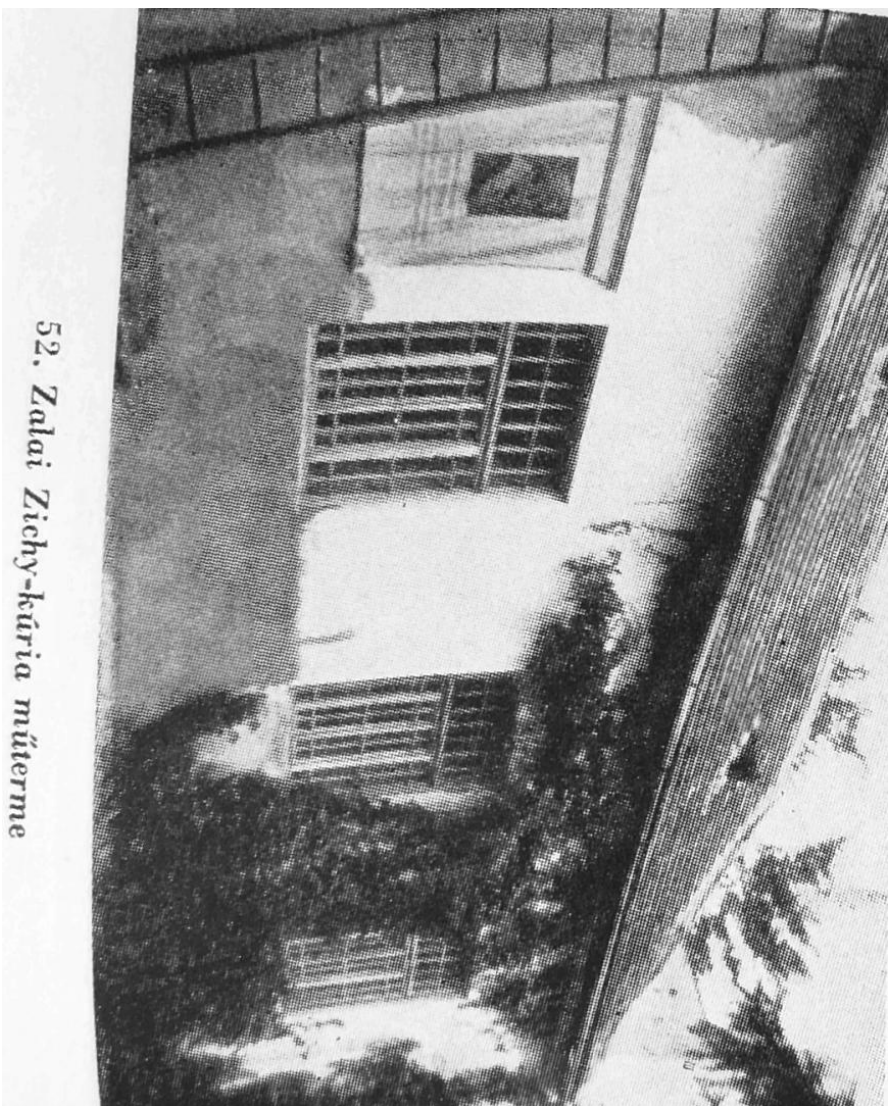
Hogy e tekintetben némi útmutatással szolgáljak az eziránt érdeklődők részére, négyféle balatoni könyvfajtat különböztetek meg, mely a gyűjtésnél számbajöhet: 1. gyakorlati, 2. elméleti, 3. szépirodalmi, 4. régiségi értékkel bíró műveket. Persze az elkülönítés az egyes kategóriák között nem éles, egyik gyakran egybefonódik a másikkal.

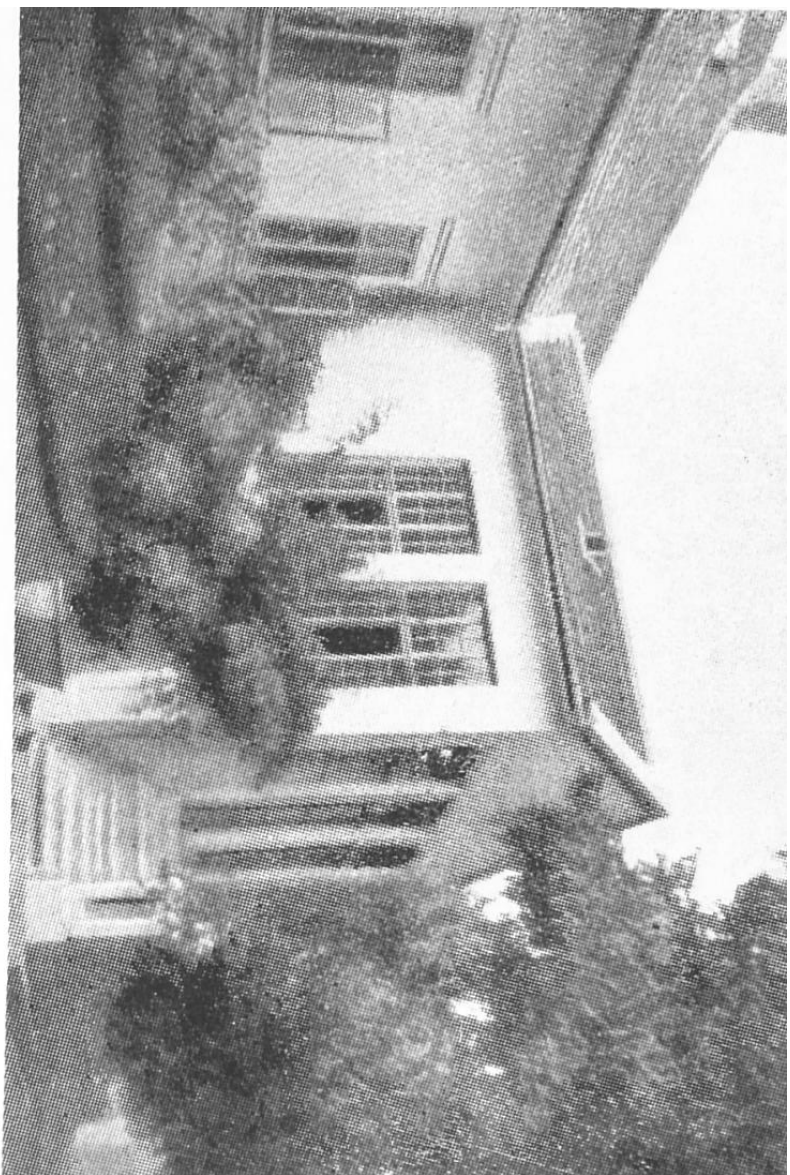
Ha gyakorlati célú Balaton-könyvekre akarunk szert tenni, akkor elsőnek a Balatoni Társaság 1942- évi Balatoni Útmutatóját vagy a rövid magyar Grieben-kalauzt kell megemlíteni. Az 1934-ben megjelent Dornay—Vigyázó-féle: Balaton és környéke részletes kalauza viszont részletesebben megírt e nemű munka, mely szintén nem hiányozhat egy balatoni ember könyvtárából sem. Valamikor jó szolgálatot tettek a Balatoni Szövetség által kiadott olcsó Kalauzok, az egyes fürdőhelyek kimerítő ismertetésével. Tudton mai 1935-ben jelent meg az utolsó, 7-ik kiadás. Kiváló szakértelemmel megírt mű dr. Sziklay János 1929. évi „Balatonunk egészségügyi és gazdasági értéke” című munkája, rövid, de alapos enciklopédiája minden balatoni tudnivalónak. Ugyancsak szakszerű tömörségűnek mondható dr. Lukács Károly: Balaton című füzete, mely a Magyar Szemle Kincsestára című gyűjteményben jelent meg II. kiadásban. Ide kell sorolni még a Balatoni Intéző Bizottság által kiadott 20 filléres Balatoni Könyvtár propagandafüzeteket a Balaton gyógyhatásáról (dr. Sümegi), parcellázásról, szőlőgyógy-módról (dr. Schmidt), vár- és templomromjairól (én írtam), sporthorgászatról (Behyna), Tihanyról (Cholnoky). Ezek közérdekű tartalmuknál s olcsóságuknál fogva sokkal nagyobb népszerűséget érdemelnének! Kissé elavult már a Kardos (1907), Horváth (1906) és Mátrai- (1914) féle Balatoni Kalauz; a kitűnő Sziklay (1889) ^{^s} Eggenberger-féle (1909.) már csak mint ritkaság jöhet számba. Még használható a Sándor-féle ízléses „Balatoni Útmutató és Hévíz ismertetése” (1930). Thoroczky—Wigand: „Balatoni építésmód”-ja sok jó tanáccsal szolgál. A Csánki—Borovszky-féle békebeli (1913) nagy Somogy megyei Monográfia még ma is kitűnő forrás-

munka, örök kár, hogy ugyanezen sorozatban már a két másik balatoni vármegye: Zala és Veszprém, nem jelenhetett meg. E hiányt pótolni kellene.

A Balatonra vonatkozó inkább elméleti, mint gyakorlati célt szolgáló művek között elsősorban persze a világhírű „Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei” című 35 kötetes hatalmas művet kell megemlítenünk, melynek megírását id. Lóczy Lajos kezdte meg 1891-ben. Legértékesebb kötetei, mint Lóczy Lajos: A Balaton környékének geológiai képződményei, Cholnoky Jenő: A Balaton hidrografiája, Kuzsinszky Bálint: A Balaton környékének archeológiája, Békefi Rmíg: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban, Makay Béla: A Balaton a történeti korban, Jankó János: A balatonmelléki lakosság néprajza stb. minden balatoni könyvtár standard műveit kell hogy képezzék. Id. Lóczy Lajos egyetlen kötetbe össze is foglalta röviden e nagy mű eredményeit: „A Balaton földrajzi és társadalmi leírása” címen (1921). Ehhez hasonló a ma élő legkiválóbb Balaton-szakértő, Cholnoky Jenő: „Balaton” című összefoglaló könyve is (1937), mely szintén mindenre vonatkozó, alapos tudnivalókat tartalmaz. Ugyanezen neves szerzőtől jelent meg a Balatoni Társaság Könyvtára című sorozatban Veszprém és Tihany (utóbbi Erdélyi L. és Viski K. tanulmányaival). Tudományosan alapos, kitűnő művek. Kisebb igényű, de népszerű mű a Jakab F.-féle: Balaton (1933) III. kiadás. Itt kell felsorolnom a Balatonra vonatkozó művészeti és történelmi monográfiákat is, mint például Malonyay D.: „A balatonvidéki pásztornép művészete” és a „Dunántúl népművészete”. Remekül illusztrált albumalakú beható munkák. Több ma is élő balatoni népművésszel foglalkozik Madarassy László: „Művészkedő pásztorok” című könyve is (1934.). A Pannonhalmi Főapátság hatalmas albumalakú kötetekben irattá meg a bencés egyházak történetét, melyek közül a Tihanyi (Erdélyi, 2 kötet), zalavári (Füssy) és bakonybéli (Sörös) érdekelhet bennünket. Bedy Vince nagyprépost megírta a felsőörsi apátság történetét (1934). Dercsényi Dezső pedig Somogyvárét (1934). Mindkettő igen érdekes, elolvasásra érdemes mű. Gyakorlati kérdések seregének elméleti, megszívlelendő

52. Zalai Zichy-kúria mŕterme

51. Zalai Zichy-kúria

fejtegetésével foglalkozik Lendl Adolf: „Keszthelyi problémák” című füzet. Régészeti tartalmuk miatt igen érdekesek: Lipp V.: Keszthelyi sírmezők, Rhé: Veszprém és Balácsa, Darnay: Sümegh és Somogy megye őskora című munkái, valamint a Balatoni Múzeum Évkönyve (1903-ból), Csák Árpád Mogentianai ásatásairól s egyebekről, báró Wlassics Tibor Balatoni Évkönyve és Kalauza (1921 és 1925-ből) számos kitűnő cikket tartalmaz. Kár, hogy annakidején beígért folytatásuk nem jelent meg. A balatoni vonatkozású szépirodalmi könyvek között első hely illeti meg Eötvös Károly háromkötetes „Utazás a Balaton körül” és a „Balatoni utazás vége” című könyveit. Nem minden adat helytálló ugyan, de ez nem fontos itt, ahol az elbeszélő művészetet élvezzük. Ugyané sorozatbanjelent meg a „Bakony” és „Deák Ferenc családja” című műve (2—2 kötet), mely szintén rengeteg balatoni vonatkozást tartalmaz. Vas Gereben: Nagy idők, nagy emberek (Kisfaludy Sándor, Festetics György gróf korának rajzával). Jókai: Magyarhon széspéjei (balatoni tájképrajzokkal), Darnay Kálmán: Bujdosó Gyöngysor (balatoni várak regénybeszótt történetével), „Kaszinózó Táblabírák” (2 kötet), Kisfaludy és Deák anekdotákkal, nem hiányozhat egy „balatoni” könyvtárból sem. Ugyanígy Fáy András, Berzsenyi versei, Kisfaludy Sándor: Regék a magyar előidőkből (Csobánc, Tátika), Garay János: „Balatoni kagylók”, Bérezik Árpád: „Himfy szerelmei”, Herczeg Ferenc: „Balatoni rege” című színdarabja, Lampérth, Soós, Czikle sem. Ritkábbak már a Sebestyén Gyula Dunántúli és Vikár Béla Somogy megyei népköltési gyűjtemény kötetei, melyek azonban szintén igen fontos darabjai egy ilyfajta szakgyűjteménynek. Ide lehet még sorozni a Balaton világhírű szülötteinek életrajzait, képes albumait is, mint például Himfy Album, Zichy Mihály Album (1903) és Bendétől való életrajz, Goldmark Károly életrajza (előbbi zalai, utóbbi keszthelyi születésű volt), Sziklay János, Endrődi és Váth János balatoni novelláit, illetve utóbbinak igen célszerű kis balatoni költői anthológiáját, Iklódy Szabó János „Magyar Tenger”-ét stb. Végül a „régiségük” miatt gyűjtésre érdemes művek között mint legérdekesebbet kell megemlíteni Szerelmey Miklós 1848-ban megjelent Balatoni Albumát, melyet

főleg a hozzáfűzött 10 eredeti kőrajz tesz értékké a korra jellemző szövegen kívül. Ma már igen ritka mű. Németnyelvű kiadásban is megjelent 1855-ben. Elég ritkán fedezhetők fel gróf Széchenyi István Balatoni Gőzhajózás (1846) és Jalsovits Aladár bencés pap művei is: Tihanyi apátság története (1889) és A Balatonfüredi Gyógyhely (1878.). Ugyancsak ritka Horváth Bálint: „A füredi savanyúvíz” c. kis könyve (1848) és dr. Mangold Henrik: Balatonfüred és gyógyhatányai (1889), németül 1866-ból is. Dr. Preyss Kornél: „A Balaton fürdői” (1893) és „Siófok” (1894) c. művei igen értékes és érdekes adatok tárházai a Balaton „őskorából”. Sági János: A Balaton írásban és képben (1902), valamint „Keszthely és Hévízfürdő” (1910.) c. könyvei, — bár ma már persze elavultak, legelső, tiszteletreméltó általános ismertetői a nemrégén elhunyt lelkes balatoni úttörőnek. Mészöly Gyula: „A Balatonkultusz és a kisemberek” c. művében (1907) szintén sok érdekes adat található az akkori igen kezdetleges viszonyokról. Bontz József: Keszthely monográfiája (1896). és Rómer Flóris: Bakonya (1860) sok balatoni vonatkozást tartalmaz.

Mint a fenti, csupán vázlatos összeállításból is látjuk, aránylag csekély költséggel ma még össze lehet állítani egy egész szemrevaló kis balatoni könyvtárt. Ajánlom is minden Balaton-barátnak ennek beszerzését, mert különösen a régebbi művek rövidesen eltűnnek. Ezekben sok mulatságos és téves adatra lehet bukkanni. Hogy csak néhányat említsek: pl. azt, hogy a Balatonnak 45 méteres mélysége is van (?); hogy a füredi uszodán lévő híres distichont:

„Lelked szép erejét a sors hullámai edzik,

E tó testednek nyújt vidor életerőt”.
Kisfaludy Sándor írta (pedig Gzuczor Gergely);
hogy a tóra odalátszanak Rezi és Tátika várromjai (?);
hogy a Badacsony melletti Szent György hegyen várrom van (összetévesztés a Zalaapáti melletti Szentgyörgy (Béka-) várral) stb.

Az újabb művek persze e régi tévedéseket már mind helyesbítették s így mind tanulságos és érdekes olvasnivalót szolgáltatnak a Balaton iránt érdeklődők részére.

ZICHY MIHÁLY KÚRIÁJA — ZALÁN

A Balaton nemcsak a test erőinek megújulását szolgálja hullámverésével, levegőjével és napfényével, hanem fürdésre kevésbé alkalmas idő esetén festői hegyes-völgyes vidékén való egy-két órás kellemes kirándulással mindenfelé érdekesnél-érdekesebb látnivalókat is találunk. A környező hegyeket ódon középkori várromok koronázzák, számos községben műemlékszámba menő, jórészt Árpád-kori templomot találunk, a terjedelmes birtokokon pedig árnyékos parkok mélyén, még ott állnak az ősi kúriák és regélnek azokról a régi nemes urakról, akik valamikor ott éltek le ma már csak a történelmi regényekből ismert patriarchális életüket. E korszakból származó épületek nagyrészen ma is épségben megvannak, mert ha közben az évszázadok viharai az öröklött gazdaságot el is sodorták, maga a ház és a hozzátartozó kisebb-nagyobb birtok mégis érintetlenül fennmaradt s azt az utódok kegyelete igyekszik fenntartani, sőt lehetőleg jobb karba is hozni. Itt állanak a Széchenyi, Hunyady, Jankovich grófok főnemesi kastélyai, de itt hirdetik a köznemes Berzsényiek, Deákok egyszerűbb kúriái a nemzetfenntartó elem konzerváló erejét, mely számos esetben adott kiváló fiakat az ország dicsőségére. Ezek közé tartozik a grófi és köznemesi ágra oszló Zichy-család is, melyből Zichy Mihály, a világhírű festőművész, a francia Doré mellett a rajzolóművészetnek egyik legnagyobb alakja származott. Somogy megyében, — a kis Zala községben van a zichi és zajki Zichy-család régi kúriája is, ahol 1827 október 21-én Zichy Mihály született s amelyben múkincsekkel teli műterme és könyvtára még

ma is megvan, bámulatra ragadva a Balatonpart mellől odaránduló látogatót.

Siófokról vicinálison lehet megközelíteni Zalát, mely különösképen, neve ellenére, nem Zala, hanem Somogy megyében fekszik, Tab állomástól mintegy óra járásnyira, mert vasútállomása nincsen. Minthogy maga Somogy megye is, Comitatus Simighiensis, Szent István idejében a zalamegyei Sümeg vártól, megerősített székhelyétől nyerte nevét, bizonyára Zala község is nevében őrzi a középkori zalai hozzátartozását. A vicinális a 30 km-nyi utat mintegy háromnegyed óra alatt teszi meg és így útközben van időnk elgondolkozni azon a különös sorson, mely az Isten háta mögött eldugott faluban született szőkehajú magyar nemes úrfit — kinek gyermekkori legnagyobb utazása a szántódi partig terjedt, ahol a Balatonban megfürdött — a szentpétervári cári udvar ragyogó pompájába és végül a világhír soha el nem homályosodó fényébe ragadta.

Zichy Mihály életírói feljegyzik, hogy atyja, Sándor, még többezer holdon gazdálkodott, a hozzá nem értés és gazdasági válságok azonban nagyon megfogyatkoztatták a jövedelmet úgy, hogy csak nagy nehézségek árán tudta a Mikszáth műveiben is oly szatirikusan leírt előkelő külszint megőrizni, amit jellemzően a „Fenn az ernyő, nincsen kas” mondás fejez ki. Itt is sánta lovú négyesfogat és szakadt libériás jobbágy-hajdú jelezte a romlás mértékét s így érthető, hogy atyjának 1843-ban történt elhalálózása után az erélyes özvegy fiainak jó megyei pozíciókba való emelkedésétől várta a család anyagi helyzetének javulását. Az idősebb fiú, Antal meg is felelt a várakozásnak, később csakugyan országgyűlési képviselő és publicista lett, Mihály azonban, már gyermekkora óta leküzdhetetlen hajlamot érzett a rajzolás és festés iránt úgy, hogy mikor gimnáziumi tanulmányai elvégzése után jogásznak adták, a tanulást félbehagyva, előbb a pesti Marastoni festő iskolájába, később pedig az akkor neves bécsi festőművész-tanár Waldmüllerhez állott be tanítványnak. Waldmüller igen megkedvelte a tehetséges magyar növendéket, nagy jövőt jósolt neki és megvigasztalta kétségbeesett anyját, aki vicispánt akart nevelni belőle, sőt inkább eltemetve akarta látni, mint azt,

hogy nemesi származásának lealacsonyításával a piktori pályára lépjen, mely akkoriban bizonytalan bohém foglalkozásnak számított. Bécsben történt, hogy az akkor uralkodó I. Miklós cár sógornője, Mihajlovna Helena nagyhercegnő Waldmüllert akarta megnyerni leánya, Katalin mellé rajztanárnak. Waldmüller azonban vonakodott Bécsset elhagyni és ezért festőiskolájának korrepetitorát, a 20 éves Zichyt ajánlotta maga helyett. Az akkor már pénzzavarokkal küzdő és anyjától semmi anyagi támogatást nem remélő fiatal művész kapva-kapott az alkalmon és 1848-ban Szentpétervárra ment a fiatal nagyhercegnő mellé rajztanárnak. E lépés döntötte el egész élete sorsát, mert attól kezdve kisebb otthoni tartózkodásokkal megszakítva, *közel 60 évet töltött Oroszországban, ahol egymás után uralkodó 4 cárnak volt udvari festője és életük fontosabb mozzanatainak képekben való megörökítője.* Természetesen e kivételes pozíció elnyerése nem ment simán a magyar ifjú számára, mert az udvari irigység és intrika sok nehézségével kellett megküzdenie. Az első az volt, hogy túl bizalmasnak tartották előkelő női növendékével való érintkezését, ami végül is a nagy hercegnőt arra indította, hogy rajztanári állását felmondja. Zichy azonban nem esett kétségbe, briliáns rajztudása besegítette a Szentpétervárott akkoriban működő első fényképészti műterem tulajdonosához, Weningerhez, aki őt retusórnek vette fel az akkor még elég tökéletlen Daguerrotip-képek készítéséhez. Az előkelőségek akkor kezdték magukat fényképeztetni és így Zichy többet keresett, mint a nagyhercegnő udvarában s az orosz nemesség körében is jó ismeretségre tett szert. Egyik szatirikus rajza, egy öreg tábornokról, aki nappali daliás megjelenése után este fáradtan teszi le parókáját, műfogait, mülábát és derékfűzőjét, a cárnak annyira megtetszett, hogy 1853-ban évi fix fizetéssel udvari festővé tette. Itt kezdődik Zichy Mihály pályájának felfelé ívelése. A rendkívül gondosan, abszolút rajztudással, gyorsan és szépen dolgozó művészt azontúl a cár minden ünnepségre, vadászatra, hadgyakorlatra magával vitte és Zichynek 300-nál több albumban ezernyi képpel kellett a cári udvari élet jeleneit megörökíteni, mint a Romanov-család történetének krónikása. E közben villát is vett magának, meg is nősült.

Orosz asszonyt vett el, Ersoff Alexandrát, akitől 3 leánya, Olga, Mária és Zsófia, valamint Miklós nevű fia született. A szentpétervári művészek között vezetőszeretpet játszott és megalapította azok pénteki társaságát, mely a szegényebb művészek segélyezését tűzte ki célul. Itt ismerte meg 1858-ban Teophile Gauthier francia író, aki művei láttára „Monstre du Genie”-nek nevezte egyik róla írt művében és ezzel világhírnevét alapította meg. Az irigység ösztökélte udvari intrika azonban ismét működésbe lépett és midőn Zichy egy ízben fizetésemelést kért s az udvari miniszter elutasítása folytán beadta lemondását, ezt a hamisan informált cár elfogadta. Zichy erre gyermekeit és feleségét hazaküldte a zalai ősi birtokra, ő maga pedig Parisba ment, ahol akkor az ugyancsak magyar Munkácsy Mihály aratta diadalait. Ez 1874-ben történt. Itt is csakhamar a művésztársaság központjába került, megalapította a Párisi Magyar Egyletet és annak biztos pénzügyi alapot szerzett, a szegedi árvízkatasztrófa idején pedig 250.000 frankot jövedelmező estélyt rendezett az árvízkárosultak javára. Parisban hatalmas képek festésébe kezdett, melyekkel liberális, szabadságszerető eszméit akarta kifejezni, mint ahogy Zichy festményei mindenkor nem a l'art-pour-l'art festészet szellemében készültek, hanem allegorikus, sőt mondhatni filozófiai tartalmuk volt, az ő ideális emberi gondolatait kifejező eszmefestészet, amiért egyes kortársai képeit „festett vezércikkeknek” nevezték. E képek, mint ő nevezte, „hallucinációk” azonban, pl. a nagy felzúdulást keltett „Rombolás diadala” című kép, egyrészt oly nagyméretűek voltak (40 négyzetméter), másrészt még Parisban is oly szokatlan szókimondással támadtak fejedelmeket, papságot, hogy azokat kiállításra nem fogadták el, sem pedig eladni nem lehetett. Midőn így bizonyos művészi féltékenység miatt Munkácsyval is rossz viszonyba került, 6 évi párisi tartózkodás után elhatározta, hogy hazatér zalai birtokára. Meg is érkezett oda 1880-ban és mint még a ma is élő ottani öregek emlékeznek rá, hazatérésének öröme a falubeliek számára nagy népünnepélyt rendezett, ehettek, ihattak amennyit akartak és „kedves jobbágyaimnak” nevezte őket. Itthon is serényen dolgozott a kúria melletti, üvegházból átalakított műtermében,

melyet megtöltöttek a Szentpétervárról és Parisból magával hozott műkincsek, régiségek és különböző gyűjtemények. Zichy ugyanis szenvedélyes gyűjtő volt. Remek fegyver-, érem- és lepkegyűjteménye volt. Drága bútorok, gobelinek, indiai és kínai selyemruhák, japán lakkkazetták és más műkincsek voltak felhalmozva ottani lakásaiban, melyeket nagyrészt hazahozott. Itthon festette meg a „Danse Macabre” c. nagy képét, a Syrének ciklusát, továbbá híres illusztrációit Arany János, Zichy Géza, Gogol és Lermontov műveihez. Ekkor látogatta meg őt Jókai Mór, aki a Hon 1880. szeptember 21-iki számában le is írta látogatását, keservesen emlékezve meg a Siófokról odavezető két mértföldes igen rossz útról, melyen a lovak hasig gázoltak a sárban, egy patak kiöntése tengerre változtatta a csupán boronával készült kocsiutat, melyeken emberfej nagyságú kövek görgetege fenyegette állandóan a szekér és az utas épségét. Képzeltető, hogy Szentpétervár és Paris után hogyan érezhette magát a mester e minden kultúrától annyira távol fekvő helyen. Nem is volt itt tovább maradása 9 hónapnál és amikor arról értesült, hogy az akkor alapított Országos Képtár igazgatói állását, melyre számított, nem neki, hanem Pulszky Ferenc múzeumigazgató fiának, Pulszky Károlynak juttatták, engedett az orosz kiadó kérésének, hogy egy grúz eposz illusztrációja végett a Kaukázusba utazzék helyszíni tanulmányokra. Rajta is beteljesedett az a mondás, hogy senki sem próféta a maga hazájában. 1881-ben hagyta el Zalát, hogy oda azután már sohasem térjen vissza. Oroszországba érve, III. Sándor cár, akinek gyermekkorra óta kedves ismerőse volt, megbocsátóan fogadta, udvari festői állását ismét visszaadta és haláláig, mely 1906 február 8-án következett be, a legnagyobb tisztelet és szeretet övezte az agg mestert. Koporsójára a cári család tagjai számos koszorút küldtek s művei a szentpétervári és gacsinai múzeumba kerültek. Pedig Zichy a cári udvar légkörében is megőrizte nemcsak gondolkodásának és eszméinek szabadságát, hanem magyarságát is. 60 évi oroszországi tartózkodás után sem feledte el sem magyar nyelvét, sem hazafiságát, amit az is bizonyít, hogy pl. az aradi 13 vértanú szobrához készített karton allegorikus képén a vesztőhelyre az orosz cár

alakját is ráfestette; mikor pedig egy alkalommal Miklós cár azt kérdezte tőle, hogy rokona-e a császári hadaknál biztosként szereplő gróf Zichynek, megvető hangon nyilatkozott róla. Jellemző, azonban, hogy a cár emiatt nem haragudott meg, sőt megengedte, hogy az előírt udvari öltözet helyett továbbra is magyar ruhában járjon. Most a Kerepesi-temetőben Stróbl faragta síremléke alatt nyugszik a hányatott sorsú művész, akit a művészettörténet a világproblémák festői látnokának és az alkotóművészek egyik legnagyobb mesterének nevez, akinek csodálatos fantáziájánál csak káprázatos rajztudása volt csodálatosabb.

Vonatunk azonban már megérkezett Tabra, itt ki kell szállni és gyalog folytatni az utat Zala felé. Tab járási székhely Somogy megyében, 3000 lakosú község, mely dombos vidéken igen szépen fekszik és maga is több nevezetességgel dicsekedhetik. Az itteni kaszinóban volt Fáy Andrásnak, a jeles regényírónak és meseköltőnek 1500 kötetes könyvtára, melyet hagyatékából gróf Zichy Antal vett meg és ajándékozott a kaszinó könyvtárának. A község szélén áll a gróf Welsersheimb kastély hatalmas égbenyúló nyírfák közepette, ahol azt az értékes alt wien porcellán-készletet őrzik, melyet Mária Terézia ajándékozott Hadik generálisnak. Berlin megvívójának. Itt megemlíthetjük, hogy az ország legrégebb zsidótemplomainak egyike is itt van, 1762-ben építették. Most nyár is van, az utak is jók, nincs tehát alkalmunk azokra a keserves panaszokra, melyek Jókai idejében fennállottak és barátságos dombokon keresztül haladunk a már mesziről felénk integető kis Zala falu fehér tornya felé. Útközben feltűnik, hogy a földeken holdszámra valami alacsony, fehér fürtös virágú növény terem, melyet máshol eddig nem igen láttunk. Kérdésünkre megtudjuk, hogy ez a tatárka, melyet e vidéken kása helyett hurkatöltésre használnak. Olyanféle, mint a köles s az itteni lakosság nagyon kedveli. A község közelébe érve, mindenekelőtt a temető állítja meg lépéseinket; a községi temetőtől elkülönítve áll a Zichy-család temetője, benne két díszes kő obeliszk, közöttük pedig egy gyermek sarkofágja. Mint a feliratok mutatják, Zichy Mihály bátyjának, Antalnak két felesége és kis leánya nyugszik az emlék-

művek alatt. Az egyéves korában, 1858-ban elhunyt leánya síremlékén a következő vers ékeskedik:

*„Ah, elsiettél anyádhoz, kisededem,
Utánatok már soká nem késhetem,
S míg egyesülünk fent s e bolt alatt,
Sóvárgó lelkem már nálatok mulat...”*

A temető kapuján pedig ez a felirat van: „Ideiglenes csak a mi elválásunk, örökké tartandó leszviszontlátásunk.” Innen már csak néhány perc és megérkezünk a 20 holdas ősfás parkban álló Zichy-kúriához. A valaha hozzátartozó birtok már nincsen meg, azt felparcellázták, csak a park és az erdőszerű kert maradt meg belőle. Zichy Mihály Miklós fia és Mária leánya utód nélkül halt el. Olga Tomka Jenőhöz ment férjhez, Máramaros megyébe és így a kastély jelenlegi tulajdonosa vitéz Csicsery Rónay István országgyűlési képviselő, akinek felesége Zichy Mihálynak unokája, mert leánya Feledy-Flesch Tivadar-nak, aki a művész Zsófia leányának volt férje. A Zichyek kihaltak. Maga a kúria magasföldszintes, középen üvegverandával ellátott zsalugáteres épület, melyben 16 szoba van. A veranda lépcsős feljáratát a csodaszarvas agancsa közt álló keresztet ábrázoló Zichy-címer díszíti, ugyanaz, amely pl. az óbudai plébániatemplomban lévő gr. Zichy sírbolt felett látható. A zalai Zichyek azonban nem lettek grófok, hanem az oklevelekben már 1350 táján szereplő család köznemesi sorában maradtak. Mindenekelőtt a kúria északi szárnyához épített műterem érdekel bennünket, melynek falán a művész születésének 100 éves évfordulóján, 1927-ben elhelyezett, Sidló alkotta emléktábla hirdeti a nemzet hálás emlékezetét. A műterem hatalmas méreteivel ma is ámulatba ejti a szemlélőt. Még jobban azonban rendkívül érdekes és értékes, bár a nagyközönség előtt jórészt ismeretlen műkincseivel, melyeket a család természetesen ma is féltő gonddal őriz és igyekszik jókarban fenntartani. A bejárat mellett balról mindenekelőtt egy vastag keményfa garnitúra, támlás divány és két karosszék, valamint tükör tűnik fel, mely végtől-véig áttört favésés. Legapróbb minuciózus munka, melyen az orosz fafaragó mester évekig eldolgozhatott. A nagy

terem közepén széles asztal, rajta Delaroche francia festő műveinek reprodukcióit tartalmazó óriási album, mellette egy még nagyobb, melyben a mester saját műveinek fényképgyűjteménye van. „Ez albumot végignézni, valódi tobzódás az olympiai élvezetekben”, — írta róla Jókai. Faállványokon, egymás mellett beüvegezve, számtalan eredeti rajz és akvarell az orosz élet különböző jeleneit mutatja be, életmentést a Néva jegén, rendőri letartóztatást, a walesi herceggel tett skótországi utazás vadászjeleneit, a művész és leányának önarikatúráját stb. Egyik sarokban áll a mester bronz mellszobra 1879-ből Godebskytól, két hatalmas nagy festőállvány, széles recamier, a falakon legelső olajfestményei: „Aç imádkozó leány”, melyet 1846-ban nővéréről festett, egy másik, 3 m magas kép anyát ábrázol leányával és itt látható a híres „Krisztus a keresztfán” című kép is. Az egyik sarokban még ott áll az a fabölcső, melyben 11 o év előtt a kis gyermeket ringatták. A vas tűzszerszámmal felszerelt kandalló előtt teljes emberi csontváz függ, mellette vaspáncélöltözet. Ezek voltak kellékei a „Danse Macabre” című képnek, melyet Jókai még készülöben látott. Egy másik falon sorakozik a híres éremgyűjtemény kazettákba rakva. Szemközt a jelmezek és egzotikus hímzések végtelen számát tartalmazó faliszekrények vannak. Az ember nem tudja, hová nézzen hamarabb és el van képedve, hogy mily nagy kincsek rejlenek ezen, a világ folyásától annyira távoleső helyiség falai között. Neki támaszkodunk a hosszú Bösendorfer-zongorának és onnan szemléljük a híres fegyvergyűjteményt, — handzsárok és más egzotikus szűrő- és vágószerszámok sorát, a vadásztrófeákat, agancsokat, melyek a bejáratú ajtó és az ablakok felső részét díszítik. Egy széles, drága szőnyegekkel letakart kerevet azt az időt idézi, mikor a mester alakja, mint Jókai leírja, sűrke zekében, bő bugyogóban, térdig érő harisnyában és csatos cipőben még itt lépegetett 60 évvel ezelőtt e műtárgyak, bútorok között, melyek még mindig őrzik azt a különös illatot, mely a Munkácsy, vagy Makart-festette interieurökön az e korabeli zsúfolt lakás-stílust jellemezte. Vagy talán a falakon felszívódó nedvesség az, mely e különös szagot előidézi? A műteremmel szomszédos három szoba tartalmazza a művész nagyatyjától

örökölt, több ezer kötetre menő régi könyvtárt. Gyönyörű kiállítású, 1700-as kiadású Cicero, Tacitus és más klaszszikus latin és görög szerzők pergament kötetei vannak itt, a későbbi német és francia jogi, történelmi és felvilágosodáskorbéli bölcsészeti irodalom legjavával, melyből a fiatal Zichy már korán magába szívta a XVIII. század szabadgondolkozóinak, nagyrészt még ma is csak utópiának maradt eszméit. Itt van a mester írógépe, érdekes kísérlete az első modelleknek, melyen a betűk almaalakú hengeren vannak elhelyezve és ez ütődik le buzogányként a papírra, a billentyű minden egyes lenyomásánál. Itt áll az orosz parasztházból ideszállított, eredeti fafaragású, színes mennyezet alatt a mester billiárdasztala, telerakva képes folyóiratokkal és újságokkal, de van itt gramofon is, sőt ariszton, melynek foghíjas lemezei még ma is megszólalnak, ha az ember a fogantyút megforgatja.

Maga a kastély pedig még bőségesebben ontja érdekesnél érdekesebb műkincseit a szemlélő elé. Az üvegverandából tágas hallba léphetünk, melynek drága szőnyegek csak halk lépések zaját engedik meg és ott elfogódottan nézhetjük magyar és orosz nagyurak pompázatos arcképeit, az egyik falon Katalin nagyhercegnő életnagyságú képe, a vitrinekben drága porcellánok, arany és ezüst tálak és evőeszközök. A következő szobában két hatalmas, egész falat betöltő, francia gobelin, évek munkájával készült miniatúr, gyöngyházberakású bútorok, az orosz iparművészet remekei, amilyenel bizonyára kevés múzeum dicsekedhetik. A falakon ismét képek, aktok egymás mellett. „Az imádkozó nő”, „A javasasszony”, egy koldus képe, a templomban alamizsnát kérő gyermekkel, melynek szépsége percekig leköti az ember figyelmét a mestermű igézetével és ugyancsak órákig lehetne szemlélni a berakott művű indiai, perzsa és japán lakk-kazetták sorát, vagy azt az ezüst lapokkal díszített házi kápolnát, melyen a 12 stáció látható. Körül a falakon itt is fegyverek, a mester szénrudacskaival még ma is teli kazetták, csontkoponya, rajta tatár harci dísszel, török nargilék és keleti ópiumpipák, cárok, hercegek és más nagy urak levelezésével teli ládák és más, nagy értéket képviselő műtárgyak. És mindez Zalán, egy kis faluban, ahol össze-

sen 160 ház van és 900 lakos, melynek vasútállomása nincs és mélyen bent fekszik Somogyországban, ott, ahol a madár se jár . . .

Amikor a sok látnivaló után káprázó szemmel megindulunk vissza az állomás felé, csak ámuló lélekkel csodálhatjuk a végzet rejtelmes kezét, mely minden családi akadály és tradíció ellenére e kis gesztenyefalombos kúriából vezette a világhír gyémántból kikövezett útjára azt a magyar nemes ifjút, aki a művészet egyik tündökletes csillagaként itt született meg 115 évvel ezelőtt, *a Balatonnak e magányos és ma sem igen ismert vidékén.*

A BALATON FESTÉSZETI PROBLÉMÁI

Ha a vonat elhagyja Balatonaligát, az első balatonparti fürdőtelepet, az úgynevezett „magaspart” egyidőre elveszi az utastól a tó panorámáját, mely itt az abbáziai Quarnero látványára emlékeztet. A MÁV igazgatósága azonban lehordatta azt a felesleges földbástyát, mely a vonat ablakai előtt lehetetlenné tette a vízre való kilátást s így mire az ember Világosra ér, már teljes pompájában tárul szemei elé a mélézöld víztükör, melyet hátul a zalai hegyek párábavesző körvonalai szegélyeznek. A vonat már fenyveserdő szélén robog, melynek fái között az erdő s a nagy víz kétszeresen részegítő levegőjét élvező villák rejtőznek. „Álmom”, „Pihenő”, „Csöndvár” s más hangulatos név díszlik a villák homlokfalán. Néhány éve már, hogy egy ily utazás alkalmával egy valóságos ékszerdobozhoz hasonló oszlopos, magasba lendülő kupolás, terraszos, színes stukkóval ékes tóparti kis kastélyhoz értünk, melyről hamarjában nem lehetett eldönteni, hogy színpadi díszletet látunk-e, vagy valóságos használatra szánt épületet. Szárnyas griffmadarak tartják az erkély balusztereit (mint utólag kiderül, a régi Nemzeti Színház erkélyét is ezek tartották egykor) és csakugyan félig álom, félig valóság csak az egész, mert művész lakott benne: Itt volt műterme Wagner Gézának, akit Gsánky Dénes „*a legbalatonibb festőnek*” nevezett. A műterem két hatalmas ablaka a tóra néz, melynek hullámai majdhogynem a falakat nyaldossák s ha az ember kitékint, olyan, mintha egy nagy falfestményt látna: a

Balatont, amint nyugszik benne a nap. A Trieszt melletti Miramare tengerparti kastélyban van egy olyan ablak, melyet aranyráma övez, úgyhogy a szemlélő azt hiszi, a tenger *képét* látja, pedig a valóság képe az! Itt is egész olyan a hatás. Itt ültem szemben kedves jó barátommal, a Mesterrel, aki azóta 1938-ban autószerencsétlenség áldozata lett, pótolhatatlan veszteségére a balatoni festészetnek.

Eleinte még nem lehetett beszélni, nézni kellett az alkony hogyan száll le fürödni a tóba, rőt haja hogyan borul szét a csendes víz tükrén, a felhők hogyan tartják elébe színes palástjaikat, míg csak a halványodó égről le nem borul a titokzatos vízre a hűvös esti homály . . .

„Látod, ezért van olyan kevés *igazi* festője a Balatonnak” — kezdte Wagner Géza, amint magunkhoz tértünk a balatoni alkony bűvöletéből —, bár sokan készítenek ilyesféle „tájképet” a Balatonról. Lejönnek 1—2 napra, vagy 1—2 hétre ide s azután megfestik fürdőzőkkel a „balatoni élet”-et, vitorlásokkal a „balatoni sport”-ot, de *nem tudják festeni magát a Balatont.*

Ehhez az kell, hogy az ember éveket töltsön a Balaton mellett, mint én, aki közel 20 év óta lakom itt s még most sem ismertem ki teljesen a Balaton arcát. Mert a Balaton csakis egy élő ember arcához hasonlítható, amilyen csak egy van a világon. Átlag minden harmadik napon festek róla egy portrét, illetve „egy-egy dalt, amilyen volt egy meglesett pillanatában” — amint képeimet Rákosi Jenő egy 1926-ban a Pesti Hírlapban írt vezércikkében nevezte — s így eddig közel 2000 *képem van róla,* de mind más, mert a Balaton sohasem ismétli meg önmagát.

De ezenkívül van ennek még sok más oka is. A Balaton festőjének nemcsak nézni kell, annak látnia is kell tudni, ami már sokkal nehezebb. A Balatonnak egyénisége van s azt ismerni kell éppen úgy, mint azokat az ünnepi pillanatokat, mikor egyénisége legszebben megnyilatkozik. A Balaton sem mindig festői s ezért tudni kell, hogy mikor szabad ecset alá venni. A tó egyéniségéhez tartoznak a hullámok s a reflexek a vizén. Ezek szorosan vett alkotórészei a Balatonnak. És csodálatos, hogy a Balatonfestők legnagyobb része mégis oly kevés gondot fordít a hullámok ábrázolására. Elhanyagolják, sőt valósággal

irtóznak tőle. Igaz, hogy ez egyike a legnehezebb feladatoknak. Én egyszer órákat töltöttem a víz partján ülve, kizárólag azzal, hogy megszámloltam — mint a gazda az akolba hazatérő juhait —, hogy hány hullám érkezik percenként a parthoz. És 1—2 változatnyi eltéréssel mindig ugyanannyi hullám verődött partra ugyanazon szél mellett: ilyen szabályszerűségei vannak a hullámozgásnak. Ha már emberi archoz hasonlítjuk a Balatont, azt is mondhatjuk, hogy oly nőhöz hasonlít, akinek arculata Zalából Somogy felé tekint, azaz igazi arcát csak a somogyi partról lehet látni. Zalából nézve olyan, mintha valakit hátulról akarnánk megfesteni; karikatúrának jó, sőt talán a füle állásáról úgy is meg lehetne ismerni — tette hozzá mosolyogva —, de igazi karakterisztikuma nem lesz a képen. Ezért szerintem az sem egészen helyes, hogy a Balatoni Intéző Bizottság, egyébként igen dicséretes elhatározással, éppen a zalai parton, Balatonfüreden akarja létesíteni a balatoni festőművészi telepet, mert a túlsó partról az áll, amit a régi népies mondás minden esztétikai iskolázottság nélkül már magától is megállapított, hogy t. i.: „Zala csak Somogyból szép”, de fordítva nem! A hullámverés is Somogy felé hajtja a habokat, tehát azokat is csak innen lehet festeni, ahol minden színes, minden ég és minden ragyog. Ezért elhibázott például egyes festők amaz eljárása, hogy talán — egyéniségükhöz képest — mindig egyszínűnek, ködösnek, gyöngyszürkének festik a Balatont. Kétségtelenül fontos a képnél, hogy a festő költő is legyen és saját lelki diszpozícióját is belevegye a képbe, — az is előfordul, hogy a tó csakugyan ily párás, szürke ködökbe burkolózik, de ez csak kivétel s éppen olyan, mintha egy embert folyton csak abban az állapotban akarnók lefesteni, ha dühös, vagy ha álmos, ebből jó portré nem lehet soha.

A Balaton olyan modell, amely csak 10—12 percig áll, azután örökre eltűnik s azért *e rövid idő alatt kell mintegy gyorsírással leírni azt, amit diktál*, belevenni a képbe, vagy kihagyni belőle azt, amit kell, mérlegelni a folthatások beosztását s ami fő, transzba jönni, reagálni a hatalmas hatásra, egyszóval e pár percre „Übermenschnek” lenni. A cinquecento értette legjobban a harmonikus feltbe-

osztás művészetét. Tizián ezt a ruhadrapériák redőzésével hangsúlyozta ki, nálunk Székely Bertalan volt ennek mestere, én a felhőfüggönyök elrendezésével igyekszem a szempontot érvényre juttatni. *De a víz, a felhők s a levegőég megrázó szónoklatainak lejegyzésére megfelelő gyorsírási technika is kell*, azért választottam ezek gyors lerögzítésére a pasztell festési eljárást. Persze, a rajz csínját-bínját is pontosan tudni kell, abban hiba nem eshetik. Az én képeim mintegy gyors-képirások, melyeket legfeljebb 10—12 perc alatt készítek s néha azután olajban még egyszer utána-festek. Szürke, bolyhos papíron dolgozom s ezen az alapbázison a színes kréták nyomán a legszebben s legjobban érvényesülnek a kellő „terminus technikusok”. Viszont téves az a közönség körében elterjedt hit, hogy a pasztellkép nem tartós. A pasztell 1000 évig is változatlanul eláll, ha két üveglap közé helyezzük s oldalait is papírszalaggal leragasztjuk, hogy sem nedvesség, sem por ne tudjon közéje férközni. Az is humoros volt, mikor egyik bírálom azt a kijelentést tette, hogy nem lehet jó festő az, aki 2000 képet fest ugyanazon tárgyról . . . Szegény nem tudja, hogy a Balatont az öröklét végéig lehet festeni s mégsem lesz két képen sem ugyanaz. Mert a Balatont nem a vitorlás teszi, pld. Csók képein sem látunk soha vitorlást, az ember nem a Balaton faunáját vagy flóráját festi, nem öslakóit, vagy fürdőzőit, sem földrajzi alakulatait, pld. hegyeit, melyek csak arra valók, hogy partját szegélyezzék, hanem magát a Balaton portréját, arcukatát, amely pedig sohasem lehet ugyanaz. Végtelen! De ehhez rezonáló költői lélek és azután kellően kifejlesztett technika kell!

A technikában Fritz Thaulow, a híres svéd festőművész volt az első mesterem, aki Paris szépségeit fedezte fel a festészet számára. Sohasem felejttem el, mikor fiatal növendékkoromban az ő keze alatt festettem a Notre Dame levegőjét, párás, reggeli hangulatát s ő vállamra téve kezét arra biztatott: „Das ist richtig, nur so weiter!” Később Londonban Frank Brangwin, az angol Benczúr és Alfred East voltak mestereim, de egyik ideálom mai napig is a francia Claude Monet, akiről azt mondják, hogy képein mindig meglátszik, hogy hány óra van? Nézd csak, az én képeimen is majdnem pontosan látni

lehet, hogy hány óraker készült. Első kiállításomat *Ripka Ferenc* rendezte 10 év előtt a pesti Városháza nagytermében. Mosolyognom kell, ha egyes festők nyilatkozata szerint ők „szerelmesei” a Balatonnak, mert a Balaton szerelemnek nagyon gyötrő, még élethivatásnak is nehéz.

Nekem élethivatásom a Balaton-festés s még mindig nem tudtam ellesni összes titkait habjainak zúgásából, tündöklő levegőjéből, felhőinek a magasból áradó szózatából. . .”

S ekkor eszembe jutott az a közeleső hasonlat, mint ábrázolja Wagner Richárdot egy festmény, ahogy az erdő sűrűségében sétálva igyekszik a lombok susogásából felépíteni egy zenekari tétel hangszerelését, vagy az a Haydn-ról szóló történet, mikor az öregedő mester az oratóriuma előadásának végén felzúgó tapsviharra könnyezve emelkedett fel és mutatott a magasba: „Semmi sem tölem, minden felülről!”, vagy mikor Balatonunk legnagyobb tudósa, Cholnoky Jenő, a tó vízrajzáról írt klasszikus könyvében oldalakat szentel a hullámmozgás törvényeinek megállapítására a legmagasabb matematikai formulák levezetésével. . . Igen, így vagyunk a Balatonnal valamennyien, a festő, a tudós, a zeneázerző, a műtörténész minél többet foglalkozunk vele, annál jobban látjuk, mennyire sokoldalú, mennyire kimeríthetetlen, mennyire rejtője újabb és újabb problémáknak.

Wagner Géza a Balaton megszállottja, festői prédikációinak hűséges és gondos költői írődeákja volt, mert csak az adhatja hűen vissza a Magyar Tenger fenséges szózatait, akinek lelkében, mint nála, önmagában is zengett és dalolt a Balaton végtelenül változó és örökkön tündöklő színeinek szimfóniája!

RUDNAY GYULA BÁBONYBAN

Bábonymegyer! — Jelentéktelennek tűnő kisközség, a balatoni tájjáró könyvek nem igen emlékeznek meg róla, pedig légvonalban csak 15—16 km-re van a Balatontól. Vonaton persze hosszabb az út, Siófokról Tab felé a vicinálison a negyedik állomás. Mégis nagy nevezetessége van, bár nem igen tud erről a nagyvilág: nyaranta egy valóságos Méltóságos Úr lakja! De nem olyan Méltó-

ságos Úr ám, amilyen ma sok más kis helyen is akad, hanem az Isten által kiválasztottak egyike: *Rudnay Gyula*, a Képzőművészeti Főiskola egyik legnevesebb tanára, az országhatárokon túl is nagyraértékelt festőművész Döcög a kis kávédaráló masina a hozzákapcsolt 4 szál személykocsival; mióta eltűnt a Balaton sík tükre, dimbes-dombos, erdőligetes, patakszelte dombvidék „szél-barázda”-völgyében kanyarog délről nyugat felé. Itt fekszik egymás mellett Koppánymegyer és Nagybábony, egyik keletnek, másik nyugatnak, középen a közös Bábony-megyer petuniavirágos falusi állomással. Néhány perc innen csak a kb. 1500 lélekszámú, református Bábony község; két hosszú parallel utcából áll, északról-déle húzódva. Igen régi település, már 1259-ben szerepel az oklevelekben, mint a Bábun (Bábonyi) comesek birtoka. Egy gazdaember mindjárt meg is mutatja a művész házát. Kis fahíd vezet oda a vízárnkon keresztül a kert felé, míg a lakóház bejárata a túlsó utca oldalán van. Egyszerű kis vidéki kert fogadja a látogatót, rózsagrúppok, liliomok virítanak benne minden mesterkélt elrendezés nélkül, 1—2 szobrocsonka nevet a napfényben, árnyékos fák alól igazi somogyi nyugalmas derű ömlik el e csendes környéken. Már látszik a földszintes hosszú épület oldala, bejárata elé fából készült verandát építettek; a mennyezet is fadeszékából áll s íme, kék ég alatt szállongó darvak látszanak rajta: alattuk a súlyos mesterjegy — „*Rudnay*” . . . Keressük a Mestert; — nincs odahaza, künn fest az erdőben. S akkor megtudjuk, hogy azt a néhány hetet, amelyet vidéki tusculanumában a „pihenésnek” szentelve tölt távol a főváros zajától és tanári katedrától, a piktúra foglalja le. Voltaképpen szakadatlan munka, mert reggeltől napestig a környező hangulatos erdőkben festegetve gyűjti az impressziókat az egész következő esztendőre. Csak a Méltóságos Asszony van odahaza, kinek fivére egyébként ott református pap, a gyermekek is kiröpültek már a fészekből, mindkét leány férjnél van, boldog asszony. Még csak a Mester fivére, *Rudnay János* tartózkodik a házban, aki szintén művészember, zeneszerző, most éppen egy operán dolgozik. Mielőtt azonban elindulnánk vele a Mester megkeresésére, előbb széjjelnézünk a házban. Egyszerűen bútorozott 4 szobából áll, de valahogy

az embernek az a bizonyos Eszterházy-féle „fakó” köpeny jut eszébe, amellyel e dúsgazdag főúr legyőzte a vele pompás ruhájukkal mérkőzni akaró főnemeseket: ugyanis az egyszerű köpeny bélését egy — Rafael-kép vászna képezte. Mert itt is a szimplán piktorolt falakon köröskörül olajfestmények, akvarellek lógnak, erdei tájak, napsütötte falusi utcák, templomtornyok, a mulató Patkó Bandi, — mind csupa *Rudnay-kép*, valóságos kéпкиállítás, amelyet ha egy műkereskedő meglátna, az izgalomtól talán meg is betegednék. Egy csak a szerencséje, hogy ide nem igen talál el! . . . Pedig nagyon is megérné mindenkinek a fáradságot.

Elindulunk beszélgetve a dél felé eső erdőségek közepébe. És akkor kiderül, hogy Rudnay János zeneszerzőt nemcsak Polyhymnia, a zene műzsája tudja megihletni, hanem ennek az ősi kultúrterületnek régészeti szelleme is. Elmondja: — felfedezvén bennem a „rokonlelket”, hogy a környéken kelta temető van, abban 20 sírt talált, egy hosszú, La Tène jellegű vaskardot maga is őriz még a szántás közben előkerült leletekből; a közeli Madárdombon római castrum nyomainak vannak, Hadrianus korából való pénzletek igazolják ezt, továbbá, hogy az Árpád-házi királyok alatt a királynék szőlői voltak itt s máig is *Törkölydombnak* nevezik azt a halmot, melyet a szőlőprésből kikerült anyagból hánytak fel. A török világra is emlékeztet egy-egy „török-út”, „török-mái” nevű hely és sajnálom, hogy nem 1—2 év előtt jöttem, mert akkor élt még itt a szomszédos Iregen egy „fältaltos”, aki rókamájból, szamárszörből mindenféle gyógyszert tudott kutyvasztani és esőt tudott csinálni.

Közben mindjobban belemélyedünk a hallgató erdőcsendjébe; az árkot, melyben haladunk, őskori csigák millióiból álló megkövesült márgába vájta a víz, százados bükkfák terítik fölénk lombjukat, melyeken csak alig tud áttörni a napfény, egy parasztszekér csikorog az erdei úton, mely mellett fehér falú kis csöszkunyhó világít: „Ez volt Patkó Bandi búvóhelye, 1862-ben akasztották fel, még van 1—2 vénasszony a faluban, aki még emlékszik rája”, meséli Rudnay János. Nem messze onnan egy kis tisztáshoz érünk, melyen keresztül egy villámsújtott fa fekszik, akadályozva a továbbhaladást s ott egy fa alatt

fehér vászonkabátos alakot pillantunk meg, hajadonfőtt, fehér haja megcsillan az erdei félhomályban, körülötte 1—2 gyerek alakja imbolyog . . . Megtaláltuk a Mestert, aki az állványcipelő parasztfiúkkal a gyepre telepedve éppen az erdei „clair-obscur” festési problémáit oldja meg az előtte lévő vásznon készülő műalkotáson. Jöttünkre abbahagyja a munkát és szeretetreméltóan mentetegetőzik, hogy a váratlan látogatásra nem készült fel. Egy pillantás a vászonra és megértjük, hogy a Fontainebleau melletti *Barbizoni erdő* miként tudta *Millet, Carot* s a magyar *Paal László* művészetét annyira befolyásolni, hogy új „iskola” keletkezett hatásából, mely nem annyira a tájék tárgyi igazságát, mint inkább annak *hangulatát* igyekezett rögzíteni. Ez a somogyi erdő is méltó társa a barbizoni francia erdő hangulatainak! De a Mester nem köti le magát a régebbi iskolák mellett. Élénk magyarázat közben fejti ki, hogy az öregekkel lezárult stílusok után, igenis *új stílusra kell nevelni az új nemzedéket!* Igen helyesli a Balatoni Intéző Bizottság áldozatkészségét, amellyel pénzbeli ösztöndíjjal küld ki a Balaton mellé nyaranta fiatal festőket, a Balaton-festés piktúrájának előmozdítására. Amily szükségesnek látja, hogy az erre tehetségeseknek látszó fiatalokat *a Főiskola Tanári kara jelölje ki*, annyira kevésnek tartja a Balaton-festés titkainak elsajátítására a nyári néhány hetet: ezt épp úgy nem lehet — mondja —, mint pár hét alatt az — erdő hangulatainak festését elsajátítani! Elmondja még, hogy neki is volt Zamárdiban telke, de azt eladta s inkább itt Bábonyon tölti évtizedek óta a nyarat. Pedig szeretné a Balatont is festeni; de nem nyugodtan csillogó víztükrével, hanem viharos mozgás közben, felhős ég alatt, dramatikus feszültségben . . .

A két kis parasztyerek mellettünk szájátva hallgat, még 1—2 fényképfelvétel és elbúcsúznak a Mestertől, nem akarván őt munkájában feltartani; a világítás percenként változik s ezt azonnal rögzíteni kell. Megindulunk tehát Rudnay Jánossal. Sokat hallunk még egy a közelben talált kifalazott római sírról, a szomszédos Tengőd község templomfalába beépített *magyar vár köveiről* és hogy kutatás közben gyakorta bukkannak itt *barnaszénrétegekre* (olvassa e sorokat egy geológus?!), s arra gondolunk, micsoda varázsos szépségeket rejthet magába ez a táj-

járóktól messze elkerült balatonvidéki zug, ha a 63 éves nagymester, a müncheni és római akadémiák növendéke, a génuai és bécsi aranyérem, belga Lipót-rend, spanyol Grand Prix, olasz Koronarend kitüntetettje éppen idejön áldozni a festészet művészi géniuszának? S megértjük, hogy ez a Mester komolyan veszi *Szinyei-Merse Pál* mondanását, miszerint: „*a piktúrát csak egyetlen mestertől lehet megtanulni, a természettől*” s azért érezzük művésze minden ízében a magyar fajt, a maga bújával, örömeivel és szenvedélyével, mert őszintén veszi azt az elvet, hogy *idegen gyökérben fogant művészet sohasem válhatik eleven magyarrá*”. Megértjük művészetét, hallván mennyire szereti romantikus költőinket, Kisfaludyt, Berzsenyit és Csokonait, akik mind itt a Balatonvidéken éltek és daloltak s így elmondhatjuk róla egy életírójának szavaival: „Képzőművészetünk e vezéregyéniségében mai pikturánk Csokonai Vitéz Mihályát ünnepelhetjük, a tájak, emlékek, legendák búsongó költőjét, aki színekkel festi a dalait...”

KUNFFY LAJOS SOMOGYTÚRON

A vidéki ember sok jelből láthatja a tavasz közeledését: a földeken megjelenik a barázdabillegető, a pacsirta trillázva emelkedik a magasba s a patakparti fűzfák ágain kiütköznek a selyemfényű barkák. A pesti ember ugyan várhatja, míg az aszfalt kivirágzik, neki másfelé kell keresnie a tavasz első hírnökeit. Én a magam részéről csak azt várom, mikor jelenik meg a körüti hirdetőoszlopokon a Mezőgazdasági Kiállítás plakátja. Ez a legbiztosabb jele Pesten a tavasz közeledtének. Nem is szoktam soha elmulasztani a vásár felkeresését, részben, hogy kedvemre gyönyörködhessenem a magyar föld kincseiben, részben pedig, mivel ott a máshova valókkal együtt a balatonvidéki népművészek is meg szoktak jelenni s bemutatják, hogy a nyár óta mit dolgoztak. Tavaly is egyik buzsáki iparművészünkkel néztem végig a pavillónokat. ő tényleg szüldőt akart magának vásárolni. Végimentünk előbb a szarvasmarhák boxai előtt. Egy remek állatcsoport fölött tábla hirdette: I. díj, dr. Kunffy Lajos gazdasága, Somogytúr. A sertések csarnokában ugyancsak tábla lógott egy cancell fölött, mely azt hirdette, hogy itt is az

első díjat a Kunffy-féle somogytúri gazdaság vitte el. A tulajdonos neve nem volt ismeretlen előttem, mivel nem sokkal előbb, a Múcsarnok kiállításán, tűnt fel nekem egy közel életnagyságú, pompás festmény, melynek címe: „Somogyi kanász” volt s a katalógus szerint alkotója szintén: somogytúri dr. Kunffy Lajos. Egyrészt meglepődtem tehát e nem mindennapi sokoldalúságon — magam sem lévén barátja az egyoldalúságnak —, mely ilykép magában egyesíti a mintagazda, festőművész és jogtudor eléggé heterogén hivatásait, másrészt örültem annak, hogy balatonvidéki gazdaság viszi el a díjakat, mert hiszen a kis, 1500 lakosú Somogytúr község alig van 8 km-nyire DK-re Lellétől. Az Éber—Takács Lexikonban is utánanézve a dolognak, ott azt olvastam, hogy a mesternek műterme is Somogytúron van. Egyébként pedig most 74 éves, jogi tanulmányainak befejezése után Münchenben és Parisban tanult. 1913-ban az ottani Georges Petit Salonban kollektív kiállítást rendezett s ugyancsak 1924-ben a Nemzeti Szalonban, 1927-ben a pesti Múcsarnokban is. Megnyerte az Állami Pasztell-díjat és Genre-díjat. Somogytúri tiszteletes, Aratóünnepély — és egyéb képei részben a fővárosi, részben külföldi múzeumokban vannak s témáit főleg a magyar falu életéből meríti.

Levélben engedélyt kértem tehát a nyári műteremlátogatásra s nemsokára meg is jött a szíves válasz, mely szerint autó fog várni a leilei állomáson. A jelzett napon odaérkezve, csakugyan elegáns kis Opel-autót láttunk, mely mellett napbarnított, kisportolt fiatalember állott. A bemutatkozáskor kiderült, hogy ő dr. Kunffy Zoltán, a mester fia s ő maga visz be minket a kastélyba. Begyűjtja a motort s nekivágunk Látrány irányában a kifogástalan műútnak. Kitűnő vezetőnk közben elmondja, hogy diplomáját svájci egyetemen szerezte, agrárvegyész, a gazdaságot most már ő vezeti s nemrégiben Madridban a spanyol földművelésügyi minisztérium felkérésére talajjavítási és agrokémiai kérdésekről előadásokat tartott az egyetemen. Francián és németen kívül természetesen spanyolul is beszél. Hm, kezdem magam kissé kényelmetlenül érezni, a pompás autózás ellenére. Jó lesz összeszedni azt a kis tudományt, gondolom magamban, mert

ha már az ifjú oroszlán így kimutogatja a körmeit, mi lesz, ha majd az öreggel kerülök szemtől-szembe.

Az öregúr azonban egyáltalában nem látszik félelmetesnek. Ahogy a Múterem bejáratánál fogad, maga a tökéletes világfi. Magas, szikár alakján ezúttal festőművészi hivatásához képest, szürke művészkabát, knickerbocker nadrág, fején barett van; derűs kék szemeivel, őszes szakállával hamarjában nem tudom kihez hasonlítani jobban: Benczúr Gyula vagy Munkácsy Mihály ismert arcképéhez. A műtermet, amely előtt állunk, a parkban ő maga építtette, görög stílu templomra emlékeztet, elől az attikát 4 oszlop tartja, két hosszanti fala üvegből van. A hatalmas fákból álló parkban szobrok állanak, életnagyságú régi szentszobrok és mások, a kanyargós utak mentén padok, egyik-másik egyetlen vastag fatörzsből kivájva. Majd belépünk a műterembe . . .

A Balatonvidék festői nevezetességeiről írva, a zalai Zichy Mihály és bábonymegyeri Rudnay kúriákról szóló előbbi fejezetekben már szóvátettem, hogy vannak itt Somogyországnak emez eldugott, a nagyközönség által talán névszerint is alig ismert helyein olyan értékes kincsek, melyek nyilvánossá tétele igen fontos és nagy nyereséget jelentő adata volna a balatoni kultúrának. Így elrejtve azonban úgyszólván senki nem tud róluk, pedig felkérésük mindenki részére igen nagy műélvezetet jelentene, így vagyunk e vidék kastélyaiban rejtőzö értékes könyvtárakkal és más műgyűjteményekkel is, melyekben különösen a Balaton déli partvidéke bővelkedik. — Itt is, a Kunffy Lajos hatalmas műtermében közel 500 szebbnél szebb festmény fogadja a látogatót, bár Budapesten is még sok képe van. Mindjárt a bejárat fölött egy életnagyságú, biblikusán monumentális kép: Jób, amint barátai között ül és előadja panaszait. Majd különböző genreképek következnek, falusi cigányok képsorozata, egy híres öreg malactolvaj jellegzetes arcképe, aki úgy tudta lopni a disznót, hogy az nem visított. Gyönyörű tavaszi parkrészetek, a halványsárga és halványzöld színek légiesen könnyű, a legkitünöbbs francia impresszionista mesterek stílusával versenyzö visszaadásával. Somogyi tájak és erdök, az ember gyözze szemeivel felinni azt a sok magyar szépséget, mely ott a falakról elébe tárul.

Különösképpen azonban balatoni képe — mely pedig minket különösen érdekelne — alig van a Mesternek, mindössze hármat találunk a nagy galériában. Igen érdekes a tuniszi utazásáról hazahozott exotikus tárgyú kép-kollekciója is. Közben a Mester érdekes dolgokat beszél el művészi múltjáról. Elmondja, hogy Parisban 15 évig élt, a híres Julián-akadémiának volt növendéke, Benjamin Constant és Jean Paul Laurens voltak a mesterei. Legnagyobb hatással volt reá Manet és Claude Lorrain impresszionista művészete. A Párisi Szalonban már 1894-ben önálló kiállítást rendezett. Párisi művészbartáit Besnard, Rolle, Lhermitte, Coty és mások valahányszor Magyarországból megjött, mindig kíváncsian várták, mi újat hozott s ő tudta, hogy magyar képei a legjobbak, „mert az ember azt a földet és atmoszférát érzi legjobban, ahol született”. Egyébként Herman Ottó nézetét vallja a festészetben, aki egy Carrière-kép láttára azt úgy jellemezte, hogy „kevés van a vásznon, de az a helyén van”. Különben is nagyobb művészet kevéssel sokat kifejezni, mint sok munkával. Parisban jóbarátságban élt Clemenceau fiával, Michellel, aki egy Michnay nevű volt galántai járásbíró leányát, Idát vette feleségül. A fiatal Clemenceau ugyanis vegyész volt s a br. Kuffner-féle galántai cukorgyárban dolgozott. A két fiúunoka eleinte csak magyarul tudott és egy nyáron át Somogytúron is lakott. A gyermekek a „Tigris”-ről úgy vélekedtek, hogy „Un grand homme d'état, mais un mauvais père”. (Nagy államférfi, de rossz nagypapa.) Van is egy fényképe, amelyen a Clemenceau-kastélyban táncol Victor Hugó unokájával. A Mester nagyon jól ismerte Madame Cassac-ot, Zichy Mihály híres művésznövendékét, akivel egyszer Magyarországon is járt, a későbbi Eristoff hercegnét. Szerinte a Parisban élő mesterek között Munkácsy inkább östehetség volt, míg Zichy nagyobb kultúrával rendelkezett s valószínűleg csak azért nem lett a Szépművészeti Múzeum igazgatója, mert Habsburg-ellenes képei is voltak. Ráretelődik a beszéd ötven év előtti politikai dolgokra, a dunai konfederáció ügyére, gróf Andrássy Tivadarral kapcsolatban, gróf Klebelsberg Kunóra, Rippl-Rónaira, az ugyancsak somogyi származású művészre, akikkel szintén jó ismeretségben volt, míg szemem fenn nem

akad egy elragadó női portrén, mely bronzszőke hajú, gödröcskés állú fiatal nőt ábrázol oly eleven beállításban, mintha csak a Bohémélet párisi Musettjét látnók magunk előtt az opera színpadán. A feleségem — magyarázza a Mester s mintha csak e végszót várta volna, megjelenik a műterem ajtajában a kép eredetije élő valóságban is. Mintha csak a rámából lépett volna ki, oly megdöbbentő még ma is a hasonlatosság és igazán senki sem hinné, hogy már ily felnőtt diplomás fia van. S ekkor megindul a házastársak között egy hamisítatlan francia szellemű beszélgetés. Csengő kacagás, sziporkázó élcek röpködnek a napfényes műteremben, valóban azt hiszem, hogy nem is Somogytúron vagyunk, hanem valahol Paris mellett, a fontainebleau-i vagy barbizoni erdő egyik művésztelepén áll ez a műterem és tipikus francia légkör tölti be annak levegőjét, míg szemem rá nem téved a falakon függő képek tájaira és alakjaira. Nem, ez nem francia világ, ez tiszta magyar atmoszféra, ez Somogy megye, ez mégis Magyarország a maga őserőtől duzzadó alakjaival, hangelatos tájaival... Ekkor halk kopogás hallatszik az ajtón, az inas jelenti, hogy az ebédre tálalva van. Átmegyünk a park túlsó oldalán levő régi kúriába, melyet valamikor a Bosnyák-család építtetett a XIX. század elején. Az ebédlő stílusosan festett magyar bútorzata, rajtuk a gyönyörűen elrendezett mezei virágbokréttákkal ugyancsak rávall a tulajdonos művészi mivoltára. Közben itt tudom meg, hogy a festett bútor divatja tulajdonképpen nem is a néptől ered, hanem eredetileg a nemesi udvarházaknál dívott és a nép azt onnan utánozta le. Később az előkelőek felhagytak e stílussal, míg a nép körében az máig is fennmaradt és újabban éli át ismét renaissance-át. A társalgás az asztalnál részben szintén franciául folyik, bár a ház úrnője nem francia születésű, hanem előkelő budapesti diplomata család sarja. Közben megjő Zitán úr is, aki a modern gazdaszat titkairól nyújt meglepő felvilágosítást. Elmondja, hogy a mintegy ezerholdas birtok minden egyes tábláját külön kémiai ellenőrzés alatt tartják talajszerológiai szempontból is. Laboratóriumi vizsgálat alapján állapítják meg a talaj összetételét, milyen trágyázásra van szükség és milyen fajta növényt lehet rajta leggazdaságosabban és legsikeresebben termelni. A te-

henészetben minden tehénnek külön kartotékja van s ott úgyszólván „individúálpszichológiai” módszerrel állapítják meg, hogy minden egyes tehén milyen minőségű takarmányt kapjon naponta, ami a tejhasznot a maximumon tartja. Elképedtünk e komplikált tudomány hallatára,, mire ő rámutat egész szobát betöltő gazdasági szakkönyvtárára és sóhajtva teszi hozzá: „Sajnos, ilyen intenzív szakszerűség nélkül a földművelés nem rentábilis és még így is alig hozza meg a kívánt normális jövedelmet.” De viszont ez a díjak titka!

Kapóra jön, hogy délután Pestre kell egy ülésre utaznia s így ismét hazavihet bennünket Zamárdiba. Bár szeretjük volna még megnézni a somogytúri rtf. templom egyik oldalába épített XIII. századbeli faragott pillérmaradványokat, valamint a szintén útbaeső látrányi ú. n. melegtavat s ottani Sági János nevű faragómestert, de az idő rövidege miatt már búcsút kell vennünk a művészet, tudomány és kultúra e hármasszarnokától s a szíves háziaktól és ismét beülünk a kis Opel-autóba. Útközben megtudjuk még azt is, hogy a Mester szerénységből nem említette előttünk, hogy párisi kiállításának sikerei folytán a becsületrend lovagja lett, ezenkívül tulajdonosa a román koronarendnek és egy spanyol rendnek is, a barcelonai világkiállításon való szereplésének elismeréséül. E szép nap eseményei felett gondolkozva, egy dolognak örültem, egy másikat pedig sajnáltam, örültem annak, hogy nem én vagyok a Földművelésügyi Miniszter, kinek kétségtelenül nemcsak a jelszavak alapján, hanem fontos szociális okok miatt meg kell csinálnia a földreformot. Már pedig, ha esetleg az ilyen mintabirtokok egy része is lehasításra kerül — pedig ilyen nemcsak egy van az országban —, hogyan fogja az egyik parcellát megkapó Tari Gergely uram a maga tehenénél individúálpszichológiai módszerrel fokozni a tejhozamot, Rezi András pedig göröcsövel a kezében vizsgálni a rusnya baktériumokat? Bizony nagyon nehéz dolog ezt a kérdést igazságosan megoldani! Sajnáltam pedig azt, hogy nem 100 évvel ezelőtt élek, abban a korban, melyről Darnay Kálmán „Kaszinózó táblabírák” c. könyvének egy búbajos fejezete szól. Itt ugyanis le van írva, hogy a zala-megyei Gogánfán élt Kisfaludy Sándor barátja: rémes

gyömöréi Gyömörey György uram. Ősi kúriájának legfontosabb szobája az ebédlő vala, ennek legfontosabb bútordarabja a nagy asztal, annak legnevezetesebb helye az asztalfő, amely pedig arról volt nevezetes, hogy félköralakúra volt kivágva, mert különben a „hizodalmas” földesúr a nagy hasától nem fért volna hozzá az ételekhez. Ugyanezen okból a csibukja végét sem érte el s ezért külön komenciós cigánygyereket tartott pipájának megtömésére. Ha pedig egyszer, valamilyen ünnepélyes alkalomkor leültek az asztal mellé, onnan 3—4 napnál előbb nem keltek fel s a híres Matus primás kidőlésig húzta fülükbe a nótát. Agrokémia, rentabilitás, erre talán még a keszthelyi Georgicon akkori tudós professzorai lázáljukban sem gondoltak. Héj, de csak nagyot fordult a világ kereke, míg a 100 év előtti Gogánfáról a mai Somogytúrig jutott!

A SÜMEGI MAULBERTSCH-GALÉRIA

Már többször említettem azt a sajnálatos körülményt, hogy a balatoni nyaralóközönség — talán csak kellő útmutatás híján — alig mutat érdeklődést a környék népszerű természeti és műtörténelmi érdekességei iránt. A szebbnél szebb középkori vár- és templomromok pl. még a legnagyobb szezonban is alig látnak 1—2 érdeklődőt, azt is csak a legközelebbi szomszédságból, de arra már csak igen kevesen kaphatók, hogy egy egész napi kirándulást szenteljenek e műemlékekben pedig annyira gazdag tájék megtekintésének. E fejezetben a Sümegen látottak élménye arra késztet, hogy minden balatoni nyaraló szívére kössem: *el ne mulassza Sümeg felkeresését!*

Ezúttal nem akarok kitérni az álomszerűen szép sümegi várrom, a kincseket érő ritkaságokkal teli Dar-nay-múzeum, a csodálatos interieuröket rejtő püspöki rezidencia s a Kisfaludy Sándor barokk- és biedermeierkorának hangulatát őrző városka leírására, mely méltán megérdemelné e reminiscenciáinál fogva — mint Mozart városa — a „*magyar Salzburg*” elnevezést. Most csak a sümegi plébániatemplom néhány év előtt restaurált 10 drb, a mennyezetig érő hatalmas és megrendítő hatású

Maulbertsch freskóiról szólok, mint *amelyek ily nagyszerű bőségben sehol másutt Európában nem láthatók.*

Ehhez előrebocsátom, hogy *Maulbertsch Ferenc Antal* (1724—1796) az osztrák barokk végének legkiválóbb festője, Mária Terézia udvari művésze s a bécsi akadémia tagja volt, akit egyes műtörténészek minden idők legnagyobb rajzolójának is neveznek. Különösen hangsúlyozzák a főleg fiatalabbkori műveiben kifejezésre jutó extatikus lélekalkat magávalragadó kivetítését, gazdag fantáziáját s virtuóz technikai tudását, mely úgyszólván egyenrangúvá teszi mintaképével, Tiepolóval, a velencei festészet egyik legnagyobb mesterével. Érdekes, hogy *Maulbertsch* freskóival majd minden magyar katedrálisban találkozunk, mint pl. Pápa, Szombathely, Győr, Vác, Eger, Kalocsa, Zirc, de éppen Budapesten azokból egyetlenegy sincsen. Voltak ugyan esztétikusok, akik a budai Koronázó-, Anna és volt Trinitárius-templom egyes képeit neki tulajdonították, de később kiderült, hogy azokat más kortársai festették s így Sümegre kell mennünk, hogy *Maulbertsch* művészetét fiatalkori pompájában csodálhassuk.

Sümegre *padányi Biró Márton*, a nagyhírű építő és műpártoló veszprémi püspök hívta le a művészt, aki 1758—60. években ott is lakva, díszítette fel az 1758-ban befejezett plébániatemplom falait, melynek egyszerű külseje alig árulja el a benne rejtőző kincseket.

A templom szentélyének közepén Krisztus mennybemenetele, attól balra az Egyházi, jobbra a Világi állam allegóriája látható. Itt azt a rendkívül hatásos művészi fogást alkalmazza a mester, hogy az ábrázolt alakok egyes részei túlnyúlnak a kép keretén s ez illuzionisztikus eszköz rendkívül fokozza a képen ábrázolt jelenet térbeliségét. A jobb és baloldali oltárok mögött 3—3 grandiózus freskó: Jézus születését, a Keresztrefeszítést, a Királyok imádását, Jézus feltámadását, az Egyház megalapítását és Jézus körülmetéltetését ábrázolja, míg hátul az orgona mögötti kóruson maga a művész látható, amint hódoló menetet vezet a püspök elé, az akkor élt nemes urak kortörténeti hűséggel visszaadott portréival körülvéve.

A freskókat, melyek eddig az 1843. évi tüzeset miatt elég rossz karban voltak, 1937-ben Pelliccioli Maure olasz

mesterrel restauráltatták és modern rejtett reflektorokkal meg is világíthatják úgy, hogy ma eredeti ragyogó színpompájukban vetítik a szemlélő elé a művész alkotó fantáziájának csodálatos megvalósítását. Sümegi korszakának e képei éppen a kolorit gazdaságával és fiatalos üdeségükkel tűnnek ki, amelyek azokat egész közelhózzák Tiepolo felfogásához; éppen ezért *senkinek sem szabadna elmulasztania e 200 éves képek megtekintését, aki csak a Balaton mellékén közelébe kerül e lenyűgöző hatású mesterműveknek!*

Darnay Kálmán mesélte, hogy valamikor a püspöki rezidencia ebédlőjének falain ugyancsak Maulbertsch, a közeli várak, Tátika, Rezi stb. képeit örökítette meg, de ezeket kevésbé műértő utódok később átfestették. Mily érdekes volna, most már ugyanezen restaurálás folytatásaképpen ezeket a képeket is elővarázsolni az újabb festékréteg alól, mely körülmény e patinás kis város muzeális jellegének öregbítésére és régi dicsősége fényének emelésére szolgálna!

A BALATONVIDÉK NÉPMŰVÉSZETE

Ha végiglapozzuk a még régi békebeli „*A magyar nép művészete*” c. monumentális díszmű dunántúli, illetve külön balatonvidéki köteteit, elámulunk ama töméntelen, szebbnél-szebb fafaragás, hímzés, bőr-, csont-, szaru- és lószőrtárgy láttára, melyek kifogyhatatlan bőségben és dúsan színezett változatban kerültek elő az akkori zalai és somogyi pásztorok és háznépük kezei alól. Különösen *Sági János*, a keszthelyi múzeum néprajzi osztályának megalapítója volt az, aki e mindinkább veszendőbe menő értékeket a helyszínen, vásárokon, de régi padlásokon és ócskásoknál is összegyűjtötte s az utókor számára megmentette. A fenti műben fel is sorolja ama nevesebb népművészeket, kiknek családjában úgyszólván örökletes volt pl. a fafaragás és egyik generáció a másiknak adta át a „spanyolozás”, fényezés, kusztorával való bánás titkát, mint pl. a bárándi (Zala m.) *Tüttő* vagy kivadári (Somogy m.) *Bagol* nevű, a hagyományokat a földműveseknél is konzervatívabban őrző pásztorfamiliákban. (*Bagol Andrásról* pl. azt beszélik, hogy annakidején gyalog vitt fel Bécsbe Rudolf trónörökösnek egy remekbe faragott botot,

melyen az összes magyar királyok feje volt kifaragva s 400 forintot kapott érte jutalmul. Érdeemes volna utánanézni, hogy ez a bot vajjon most is megvan-e még Bécsben valamely volt császári múzeumban?)

Érdekesnél-érdekesebb ősi motívumú faragott gyufatartók, furfangos zárja járó borotvatartók, cigarettadobozok, pipák, óraláncok, színesen berakott képrámák, vezérek arcképével ékes sétatobok, „lakatos” viráglétrák és miniatűr díszítésű ú. n. tükrösöket faragtak az őstehetségű, szobrásziskolát soha nem járt ezermesterek és csak mellékesen jegyezzük meg, hogy e lapos, összetolható tükrösökkel már talán évtizedekkel megelőzték a mai női réticuleokból nélkülözhetetlen, lapos tükrösszelencék dívatját.

Ha azonban ezeket a tárgyakat akár nyáron a balatonmenti „souvenir” üzletekben, vagy a pesti előkelőbb utcákban újabban gombamódra szaporodó „National art” s más hangzatos nevű népművészeti üzletek kirakataiban keressük, akkor vajmi keserves csalódás fog érni. A balatoni üzletekben a pesti bazárok szőljé munkáit, primitív hajócskákat, raktárra gyártott, pesti csikágói műhelyekből származó népieskedő ízléstelenségek limlomjait találjuk „Balatoni emlék” elnevezés alatt, a pesti üzletek pedig a környékbeli városok, mint Újpest, Szentlőrinc s más hasonló, a „népet” soha nem látott üzemből származó iparművészeti hamisítványokkal vannak tele, melyek hortobágyi csikósokkal díszített coctail készleteket, obligát gémeskutakkal cifrázott bólés üvegeket s az elmaradhatatlan árvalány hajjal felcicomázott dugóhúzókat ábrázolnak, nem is szólva a magyar népművészet szent nevében vagontételekben külföldre szállított hímzett, sőt „hímes” rékliról, ingekről, papucsokról stb., melyek órábérre gyártódnak a pesti aszfalt tövében, lassan rossz hírbe hozva az igazi népi mesterműveket is.

Pedig ne higyjük, hogy azok az istenáldotta őstehetőségek, kiknek munkáit e komoly gyűjtés alapján készült díszművek színes tabelláin látjuk, már teljesen kihaltak volna. Ha Tüttök és Bagolok nincsenek is már, de támadt nyomukban egy újabb generáció, mely az öregek nyomán még érti az ősi pásztorművészet fortélyait és istenhátamögötti pusztákon, falvakban még mindig gyakorolja

azt a mesterséget, melynek mondhatjuk, szerte a világban alig akad méltó párja, Mert igaz, hogy pl., aki megjárta a bajor és tiroli hegyvidéket, tudja, hogy ott a terméketlen, havas sziklaóriások alján bizony éhenveszne sok szegény falu népe, ha régi idők óta egész családok nem foglalkoznának apáról fiúra szálló tudomány gyanánt pl. a faragással. Ezek az ú. n. „Herrgottschnitzerek” (Üristenfaragók), kik meglepő kezűgyességgel készítenek főként feszületet, szent szobrot, de kakukos órát s más famunkát is. Minden tájjáró vesz ezekből valami emléket, sőt távoli városokba ők maguk viszik eladásra cikkeiket, melyek árából azután megél az egész falu népe. Tudjuk, hogy már ez sem az igazi népművészet, mert annak az volna a jellemzője, hogy minden saját szükségletre kellő cikk otthon készüljön, idegen iparos igénybevétele nélkül, de ezt a szigorú mértéket ma már alkalmazni nem lehet, mert hiszen ezt már sehol sem találjuk meg.

Bár a legelők fogyásával s a kultúra előrehaladásával az ezzel kapcsolatban volt magyar pásztorművészet is végső óráit éli, annak képviselői között még mindig vannak olyanok, kik inkább csak maguknak, ismerősöknek, a tisztartónak, földesúrnak készítenek ingyen, barátságból, tiszteletből vagy dohányért olyan kisebb-nagyobb dísz tárgyakat, úgyszólván a saját passziójukra, melyekre az illetőnek a mindennapi életben szüksége van. Ezért azután, ha rendel náluk valamit az ember, azt a választ kapja, hogy most nem ér rá faragni, mert pl. a „juhokat kell elletni” s hosszú hónapok telnek el, míg a kívánt tárgy elkészül. Mert, sajnos, olyan intézmény még nincsen, amely e valóban művészi érzékkel megáldott faragómestereket kiemelné a megélhetés mindennapi gondjaiból, hogy csupán művészetükből tudjanak megélni s mindenkor el legyenek látva rendelésekkel. Vagy talán jobb is így, mert ezáltal munkájuk nem válik sablonossá, iparszerűvé, hanem minden egyes darabon az egyéniség kezevonása, a patinás díszítőművészeti emlékek nemes nagyvonalúsága érzik s azokat fába, csontba metszett magyar ritmusú muzsikává emeli.

Ezért is nehéz azután a valódi népművészeti tárgyak versenyrekelése a bazar-népművészettel, mely a rendeléstől számított pár nap alatt pontosan le tudja

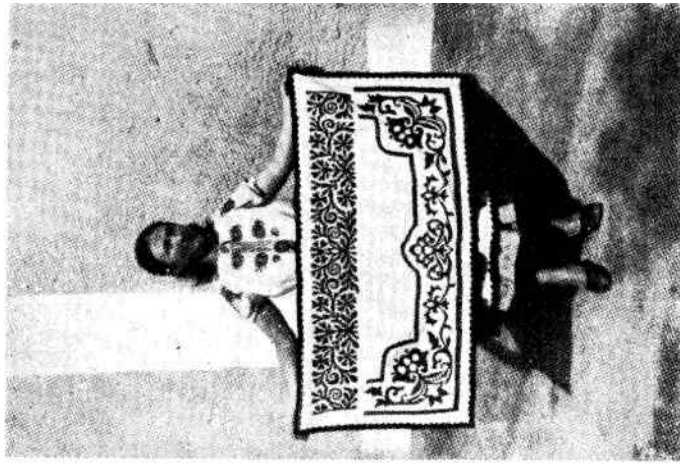
szállítani s még hozzá negyed-vagy még olcsóbb árban „az idegennek ez úgyis mindegy” jeligével, pl. százsámra az esztergapadon remekelt kulacsot — az igaziak karikatúráit. Addig a falusi faragóművész hét-, sőt hónapsámra elbabrál egyetlenegy tárgyon, amíg beleálmodja az előrajzolás, „kijelölés” nélkül, szabadkézzel megkomponált ősi motívumú vonalakat.

A Kereskedelmi Minisztérium az értéktelen gyári tömegárak piacradobását már régen rossz szemmel nézte s a m. kir. Balatoni Intéző Bizottság valóban az utolsó órában valósította meg azt az eddig oly nagyon hiányzott intézményt, a *tihanyi népművészeti ház* felépítésével és üzembehelyezésével 1936-ban, mely hivatva van arra, hogy legalább a Balaton partjairól száműzze a pesti asztalosmunkák talmi iparművészetét s az igazi népművészek felkutatásával, munkáik összegyűjtésével, kiállításával és darusításával *márkacikké* emelje azt a magyar népművészetet, melynek csodálatosképpen, úgyszólván ősidők óta éppen a Balatonvidék, Zala és különösen Somogy megye voltak a legerősebb, legkonzervatívabb fellegvárai. Itt őrizték meg egy olyan ősi kultúra jeleit, melyek keleti ízű, a naturalisztikus elemtől távolálló, de mégis naiv, színeset szerető, derült motívumaikkal leginkább a népvándorlás korabeli emlékekhez hasonlíthatók. E vidék magyarságának kezén egy sajtáságosan helyi ízű népművészeti ágazat éli utolsó óráit, mely egy több, mint ezeréves, fontos s a gazdasági élet gerincét képező ősfoglakozásnak, a pásztoréletnek volt művészi kísérője. Bár a mindinkább modernizálódó élet s a divat hatása folytán az utóbbi évtizedekben már nem fejlődhetett, de még mai „romjaiban” is olyan színvonalat reprezentál, melyet csak egy ősi, magas fejlettségű nomád kultúrával való szoros kapcsolat alapján magyarázhatunk. Ezért sem szabad a mai generációnak magára vennie azt a felelősséget s azt a vádat, melyet az utókor emelhetne ellene, hogy t. i. nyitott szemmel látta a veszélyt és mégsem tett semmit ellene, hanem csakugyan mindent latba kell vetnie annak megszüntetése végett.

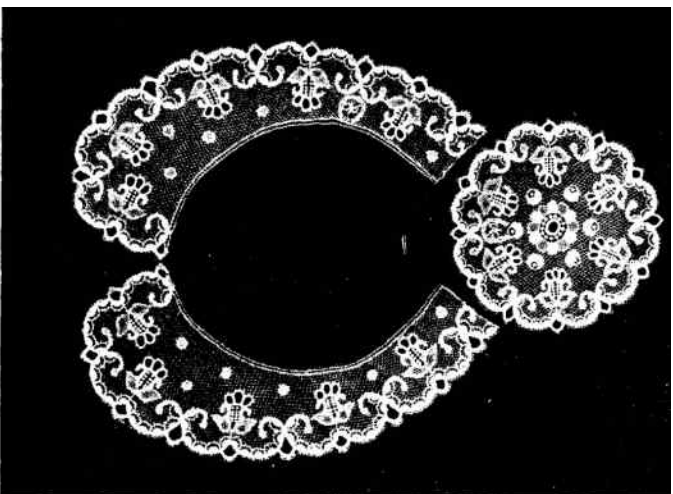
Igen megnyugtató volt már az az eredmény is, melylyel a bécsi kiállítás sikere után az 1936 szeptemberében itthon, Balatonfüreden megrendezett népművészeti ki-

53. Balaton-Endrédi csipkeverőnő

54. Buzsáki rátétes

55. Nemesvárosi csipke

56. Kókán fordó öregasszony

állítás járt. Bebizonyosodott, hogy a művelt közönség igenis meg tudja különböztetni a bazáraru-tömegcikket attól, amit valóban a nép tündérújjai állítanak elő. Az akkori újságcikkek hűen beszámoltak arról, hogy a kiállításnak sokezer nemcsak hazai, de külföldi látogatója is volt, kiknek soraiban több szakértő, művész, tudós és műgyűjtő is szerepelt s valamennyien elragadtatva szemléltek a tősgyökeres népi munkákat, gyönyörűséggel ismerve fel rajtuk a néprajzból és művészettörténetből ismert sajátosságokat, melyek még mindig hűen tükrözték az ősi néplélek teremtő erejét. A kiállítás azonban nemcsak erkölcsi, hanem anyagi eredménnyel is járt, amennyiben a kiállított tárgyak 80 százaléka kelt el, ami a nem is oly nagyszámú tárgyat tekintve, elég szép sikert jelentett. Minthogy azóta szerencsére „nagy divat” *lett* a népművészeti cikk, talán itt az alkalom, hogy módot nyújthassunk eddig bizony szűkös viszonyok között élő, isten-áldotta östehetségeinknek arra, hogy megélhetési gondjaiktól valamennyire mentesítve, megtalálják számításukat kizárólag művészeti munkáik értékesítése alapján is. Márcsak a kataszter lehető kiegészítése végett, természetesen minden „reklám”-szándék félretevéseivel (bár hiszen e nemzeti szempontból is annyira fontos tárgykörnél ez sem volna bűn) szükségesnek tartom e fejezet keretében felsorolni azok nevét, kik még ma is méltó letéteményesei e kiháló művészeti ágazat hamisítatlan stílusának. Természetesen e névsor nem teljes, de azért némi képet ad az érdeklődőknek a mai balatonvidéki népművészet legjelentősebb képviselőiről.

Faragómesterek

Az idősebb generáción kezdve a sort, felemlítjük *Vámosi Vendel* öreg juhászt, ki 70 éven felül van s Kaposvárrott lakik. Láttam tőle egy faragott dudát (a somogyi dudák kivesző fajanak egyik utolsó példányát), melyen a siptőkét képező kecskefej majdnem természetes nagyságban, szakállastul, szarvastul egy darab fából van kifaragva. A szarvak récéi minuciózus gonddal egyenként kimetszve, a közel 1 méter hosszú bordó (bourdon) síp végig kifaragva szarvas, virág, magyar címer stb. motí-

vumokkal, ólomberakású gyűrűdíszítéssel. Kész múzeumi remekmű! Érdekes az is, hogy ilyen duda csak az év bizonyos részében készülhet, nem bármikor; ugyanis kell hozzá egy bizonyos meghatározott nagyságú kecskebőr. Minthogy azonban a kecske csak bizonyos hónapban (tavasszal) szül fiat, és meg kell várni, míg a kecskegida a szükséges nagyságra felnövekszik, csak akkor készülhet el a duda, ha a fiatal kecske bőre e „bőséget” elérte s így a dudatömlő készítése végett levágható. Mesterművek a sípszarak s a végükön ugyancsak egy darab fából faragott kosszobros, ú. n. „pipka” is. Az egészet köröskörül színes, lyukgatott bőrdarabkákból font rózsák díszítik. Tud az öreg még ú. n. hosszú furuglát is faragni, a közismert rövid pásztorfurulyák ugyancsak kiveszőben levő, kb. 1 méter hosszú, csak 5 lyukkal bíró, mélyhangú változatát.

Az ugyancsak 70 esztendőn felüli *Kapoli Antal* Somogy megyében, Somogyhárságyon lakik és hasonlóan ügyes juhász fiával együtt letéteményese a hagyományos faragási technikának. Az öreg Kapoli különösen a szarvfaragásban remekel. Az általa készített kürtökön a betyárok, pandúrok s nőalakok egész sora látható a „klasszikus” somogyi pásztorfaragás stílusában. Itt-ott érdekesen lestilizált tölgyfák díszlenek, felkúszó mókusokkal; a fát 3—4 levél s ugyanannyi makk szimbolizálja. *Éjti Ferenc* neves India-kutatónk e rajz láttára kijelentette, hogy a motívum kb. 6000 éves és az ind mitológiában szereplő „Életfa” ábrázolásával azonos. Nemkevésbé érdekesek a kifejezetten ősi román stílusú girlandok, melyekkel öreg Kapoli alakjait körülfonja.

Somogy és Veszprém megye határán, Gamászapusztán dolgozott *Szalmást Sándor* volt kántortanító, akinek kézzel faragott teljes hálósobái nehéz ezrekért keltek el. Most már felhagyott az elemi iskolai oktatással s iparművészeti „tanszéket” kapott. Ügyes tanítványai közül ismerjük, *Kálmán Gyulát*, szintén Gamászán, akinek az amszterdami kiállítást is megjárt kulacsain szinte tobzódnak a régi perzsaszőnyegekről is ismert, ú. n. rozmaringos stilizált vésések, melyek mintha rézbe lennének vájva. Ugyancsak e stílusban dolgozik a két *Bognár* testvér, Gábor és Károly Sérsekszőlősen, akik gyönyörű gyufa-

skatnyulákat, cigarettatárcákat és más díszdobozokat készítenek, különösen pedig barackmagfaragásaikról nevezetesek. Itt vannak azután még Buzsákon az öreg *Boskovits János* gulyás, *Kara Lajos* és *Csobod Béla*, akik a faragott cigarettaszípkák mesterei. *Kálmán István* Kopárpusztán, *Lucza Ferenc* Felsőmocsoládon, *Kovács József Somogyfajszon*, *Táncsics János* Szőlősgyörökön, *Vass Sándor* Balatonmárián, *Szép Kálmán* Balatonkeresztúron, *Papp Vendel* Kaposmérőn, *Mecseki András* Marcaliban s a zalamegyeiek: *Sós Lajos* Csörnyeföldön, a rendkívüli ízléses kihúzó zsebtükrösök faragója, *Breglovits Kálmán* Búcsúszentlászlón, *Szublich János* Zalaszántón, *Szűcs Gábor* Köveskállán, *Tóth Mihály* Felsősegesden, *Máté Károly* Csicsalon, stb.

Néphímzések.

A népi kézimunkával történik ma a legtöbb visszaélés. Egész trustok alakulnak a különböző hímzett ingek, blúzok, terítők, babák kivitelére s úgyszólván gyári üzemben készítik olcsó díjazással e főleg csak kiviteli cikk gyanánt szereplő női kézimunkákat. Igaz, hogy e magyaros hímzések piaca már Angliáig s Amerikáig is elért és verte az ugyancsak oda gravitáló szerb és tót népi hímzéseket. A hivatalos statisztikai kimutatás szerint e háziipari cikkek kivitelének értéke 4 év alatt a kilencszeresére emelkedett, amennyiben pl. 1936-ban közel 6 millió pengőt tett ki, az 1933. évi 650.000 pengővel szemben, 1941-ben pedig már 16 millió pengőt.

A Balatonvidéken nem egy olyan község van, mely méltán érdemli meg, hogy a nép ottani leányai, asszonyai kezéből kikerült hímzései immár nemcsak hazánkban, hanem a külföldön is keresettek s a népművészeti üzletek kirakataiban mindenütt feltalálhatók. így: *Balatonendréden Kajel Endre* ref. lelkész honosította meg kb. 35 év előtt e háziiparágat s volt idő, mikor 1200 munkásnő is dolgozott az ő irányítása mellett. Néhai Izabella főhercegnő is igen pártolta a telepet, kíséretével több ízben meglátogatta s mindenkor nagyszabású rendeléseket tett. Itt ú. n. klöplicsipkét készítenek s igen érdekes látvány, midőn a hosszában kettévágott hengerhez hasonló munkadobon szemkápráztató gyorsasággal dobálja ide-oda a csipkeverő

leány — mégis pontosan a minta rajzát követve, — a számos gombostű közé szúrt cérnagombolyagokat tartó ú. n. vetőfákat. Sajnos, a fillérekbe kerülő gyári csipke már igen erős versenyt támaszt e nem éppen olcsó, de remekmintázatú s leheletfinom, kézzel előállított csipkének. *Kájel Endre* nagytiszteletű úr még ma is nagy lelkesedéssel vezeti feleségével, aki egyébként a mintákat tervezi meg, az endrédi munkásnők 50—60 főnyi csoportját. Büszkén hangoztatja, hogy a rigai, helsinki, poseni kiállításon mily nagy sikert arattak a kis gombóccá is összegyűrhető s rögtön ismét kiugró, gyűrhetetlen csipketerítők. A londoni Rotschildné is rendelői között volt. Készített pl. egy 158 X 198 cm méretű függönyt, melyen 8 asszony 5 hónapig dolgozott. Feljegyzései szerint 1913-tól 1925-ig 80 kg csipkét termelt a telep és pedig 8 alampinta szerint: pókos, recés, fonós, szövös, lapos, brüsszeli, kalotaszegi és rozsmaringos rajzzal sokmillió papírkorona értékben.

A jellegzetesen magyaros ízű kézimunkák között ugyancsak méltó helyen áll a somogy megyei *Buzsak* község leányai, asszonyai által készített ú. n. rátétes és varrottas csipke, mely érdekes, dús képzeletű motívumaival, élénk színhatású kidolgozásával mind nagyobb teret hódít a magyar népi kézimunka termékeinek piacán. Buzsákon több olyan család van, melynek nőtagjai nemzedékek óta üzik a kézimunkakészítést s így a szemlélőnek módjában van a szebbnél-szebb kifinomodott minták változataiban gyönyörködni. Itt *Kollár Pétertől* tudjuk meg, akinek családjában szintén örökletes e háziipar, hogy az 1902-ben leégett község felsegítésére az ottani földbirtokos Széchenyi grófnők honosították meg a nép leányai körében e csipkeipart, mely már az 1907. évi párisi világkiállításon is nagy sikert ért el. Van ú. n. tüllaplikációs „rátétes” csipke és „bécsi piros” posztóból kivágott s az anyagra tűzött „varrottas” csipke. Ma már nem dolgoznak annyian, mint az 1902—1905. években, mikor a dolgozó nők száma 600—1000 között mozgott, de az évi munkabér még így is eléri a 8000 pengőt, ami bizony elég tekintélyes keresetnek mondható, ók is exportáltak Németországba és Amerikába is s nincs oly magyar kézimunkaüzlet, melynek kirkatában a buzsáki csipke nem volna látható. Ugyancsak méltók a megemlítésre a közeli *Táska, Somogyszent-*

pál községek volt tót lakossága által készített hímzőmunkák, míg a tiszta ősi magyar származású *Karád* és *Köttse* községekben az ottani Háziipari Szövetség gondoskodik az eredeti motívumok és kidolgozások hagyományos betartásáról s a kész iparcikkek értékesítéséről. Ezzel kapcsolatban érdekes okát találjuk annak, hogy miért oly ritka ma már az igazi régi minták és darabok feltalálása. Igen sok helyen ugyanis szokásos volt a nép körében az öreg asszonyokat az annak idején *sajátmaguk által készített hímzett ruhaneműekkel, csipkéikkel eltemetni, miáltal, sajnos, a legszebb ősi motívumok nagyrésze menthetetlenül a föld alá került.* Szerencsére ez a szokás ma már kevésbé divik. A *nemes hányt Tóth Mária* varrott csipkéiről külön fejezetben szólunk.

Fazekasok.

Ez az iparág, sajnos, az, amely az ősi szírszabó mesterséggel együtt legnagyobb mértékben ment veszendőbe. Azelőtt a Balatonvidéken igen nevezetesekek voltak a sümegi és tapolcai fazekasok és sok házban látunk még ma is régi időből származó díszes tányérok, korsókat lógni a falon, melyeket már kegyeletből nem használnak és csupán szobadíszül szolgálnak. A kályhacsempék (amiket itt „*szemnek*” neveznek), díszes kivitele is kiment már a divatból s még csak az endrédi *Kreuzer* fazekas család foglalkozik érdekesebb minták előállításával. A balatoni fürdőhelyek piacain mind nagyobb számban jelennek meg a veszprémvidéki *Városlad* tetszetős gyárikészítésű tányérsai, korsói, melyek bár nem házi iparszerűen készülnek, de mutatós, magyaros-motívumú, élénken színes kivitelükkel nagy eltérj edettségre tesznek szert s a nyaraló közönség szívesen használja szervizeit, hamutartóit, bonbonierjeit a nyaraló berendezéséhez.

Különös jelenség, hogy a Balatonvidék népi művészei körében festők és kifejezetten figurális szobrászok nincsenek s az ú. n. östehetség-kiállításokon felbukkanó ily művészek inkább az Alföldről származnak. Pedig a Balaton vizének kéksége, hegyeinek, erdőinek zöldje, égboltjának csodálatos színtüneményei igazán megihlethették volna a környék művésztelenségű lakosságát. Éppúgy hiányzanak

a pl. Erdélyben oly gyakori állat- (bivaly, medve stb.) faragók, pedig ily szobrok készítése sem nehezebb talán a viszont annyira általános reliefszerű fafaragásokénál. A festészetet pedig csupán főiskoláinkon tanult tudatos művészeink gyakorolják, akik ezzel nagymértékben rászógnának arra, hogy műveik legalábbis a balatoni nyaralótulajdonos közönség körében a villák díszítésére minél nagyobb számban vásároltassanak.

Ha még megemlítjük, hogy a magyaros-stíli balatoni nyaralóépítés népszerűsítése ügyében különösen a Balatoni Intéző Bizottság égisze alatt buzgólkodó fiatalabb építész-nemzedék (mint pl. *Tóth Kálmán, vitéz Nászay Antal, Thoroczkói Wigand Ede* s mások) mind sikeresebb tevékenységet fejt ki, úgy meg lehetünk nyugodva a tekintetben, hogy nemcsak a népi iparművészeiben, kézimunkában, hanem az általános ízlésben is a nemzeti, népies irány felé való újabb örvendetes fordulás nemcsak múló divat marad, hanem mélyebb eredményekre is vezet az ősi formakincsek fenntartása, megőrzése, sőt továbbfejlesztése tekintetében! Ehhez azonban az szükséges, hogy elsősorban a balatoniak karolják azt fel példaadásként tőlük telhetően oly mértékben, ahogyan annak fontossága azt megérdemli!

SZEGÉNYLEGÉNY UNOKA, MINT ŐSTEHETSÉG

A főváros vezetősége már szintén ráeszmélt a stockholmi híres Skansen-múzeum idegenforgalmi vonzerejére s ezért a Mezőgazdasági Kiállítás területén egymás mellett építtette fel a hazánk egyes etnográfiai nevezetes vidékére jellemző falusi házakat, azok minden eredeti belső berendezésével együtt. így szerepelnek a régi Lóversenytéren állandó épülettel, pl.: Kalocsa, Göcsej és Somogy megyéből a szalmatető s zennai parasztház. Szenna Kaposvár vidékéhez tartozó kis község, melyben valaha ilyen volt a házak általános típusa. A ház belsejében lévő bútorok is eredeti régiek s bár nem mutatósak, néprajzi szempontból jellegzetesek. A szoba egyik sarkában áll a két karospad által körülvevett keményfa-asztal, fölötte a falon a tásasok régi edényekkel s üvegre festett szentképek. A színes takaróval betérített ág fölött víz-

szintesen felerősített rúd, telerakva ruhákkal: ez helyettesítette valamikor a szekrényt. A sarokban a régi mintájú ú. n. szemeskályha, melynek cserepei kifordított üres tányérhoz hasonlítanak. A konyhában púpos (búbos) sütőkemence, körülötte régi konyhaeszközök, lapát, szénvonó, tálás kanalakkal, vizespad vödörrel. A berendezés elhelyezése teljesen a régi szokás szerint történt.

Itt láttam fonogatni régi rokkáján Szabóné S. Katalin szennai menyecskét, míg az asztal mellett Tóth Mihály lászlómajori juhász faragott és árusította érdekes munkáit. Legszebb darabja volt egy kb. 80 cm magas szoborcsoportolat fából, mely az erdélyi országrész visszatérésének emlékére készült.. Közepén Horthy Miklós kormányzónk domborművű arcképe látható, jobbról-balra egy juhász és egy magyar honvéd, felül a magyar címer és csőrében kardot tartó kiterjesztett szárnyú turulmadár. Múzeumbavaló mutatós darab. Beszélgetésbe elegyedtem a jóképű barna, ezüstpitykés lajbit viselő, mokány fafaragó népművésszel s kiderült róla, hogy unokája a valaha retteggett Patkó Pista nevű somogyi betyárnak, akinek emlékezetét nem is egy népdal örököltette meg a mai napig.

Tóth Mihály juhász csendes beszéddel így adta elő ennek történetét: „A Patkó Pista és János ketten voltak testvérek. Vásárosbécen születtek. Ezt a kaposvári múzeumba tudtam meg. Igazi nevük különben Tóth volt. Tehát csak úgy tudom, ahogy apám beszélte, mer beszélt ojan öregökkel, akik ismerték öregapámat. Apám már nem él, megholt a világháborúba, magyar kötelességbe tönkrement, 44-es frontharcos volt. Öreganyám a horvát-szentmiklósi gróf (ma Somogyszentmiklós; gr. Zichyről van szó) juhász-számadó leánya volt és az volt a szeretője és annál szokott megbujnyi, ha meleg volt lába alatt a talaj és mikor Fenékpusztánál meglőtték, akkor öreganyámnál gyógyult meg és akkor öreganyám kérte rá, hogy hagyja félbe azt a csúnya életet és így öreganyám apja kérte meg a grófot, hogy mentse meg az öregapám életét és így a gróf bement Nagykanizsára, elintézte, hogy egy járódó legény jó útra akar térni és így megbocsátottak neki. De a Patkó név köpen alatt maradt, mert ha megmonták vóna, akkor nem lőtt vóna kögyelem és csak így

az lőtt büntetése, hogy elvitték 12 évre katonának. Az olaszokkal háborúztak akkor. Az apámnak is öreganyám legkisebb öccse beszéte el ezt a titkot, mikor egyet ivott, mer nem szerette, hogy a sógora betyár vót. Amikor öregapám megszabadút katonájéktól, akkor elvötte öreganyámat és így Pogányszentpéterön lett kanász-szamadó 66-ban. De akkor se tudott otthol megmarannyi, járódó lett újból belőle, hónapszám nem vót otthol, csak a csárdákat járta, meg Horvátországba járt lopni disznót, marhát és áthajtotta a Dráván magyar területre és itt elatták. A halálát biztosan nem tudom, mer az is titok maratt örökre, csak annyit tudok, hogy akkor öreganyám a konyhába szokott hálni, eccer éjjel bement a szobába, öregapám haava fekütt a heverőn. De lövést kapott és ki vitte oda, azt nem tutták meg sohasem, azt monták, hogy pokóvarba halt meg, nem akarta öreganyám, hogy a pandúrok zaklassák érte és így idősapám árván nevelődött föl, pásztoroknál bojtárkodott, ott tanút meg faragni és én meg attúl tanultam meg a faragást. 1911-ben születtem Somogyiászlóba, ott vót apám kanász ...”

Fényképezőgéppemmel is megörökítettem a villogó barnaszemű legény arcvonásait, aki talán hasonlít nagyapjára, mert hisz az unokák inkább arra, mint atyjukra szoktak ütni. Könnyen el is lehetne képzelni, amint vállán balaskával, fején fekete pörge kalappal, lábán zergebőr-csizmával futtatja meg a pelényi erdőben a vásározót, mint ezt egy 1871. évi egykorú jelentésben olvastam. Pedig Tóth Mihálytól misem áll ennél távolabb. Ma csak pusztán vannak igazi, szavaálló magyarok — mondja — ő is olyan. Egyszerű előadásából megindítóan tárul elénk három szegény nemzetbeli generáció élete, háború, vármegyei pandúr és juhász-szamadóság között 100 esztendő folyamán, a melynek bús romantikáját csak a régi nóta örizte meg:

„Patkó Pista szegény nemzetből való,
Nem kell néki selem paplan takaró.
Agyonlőtték ijhuj az Bakony oldalába,
Senki sem borult a koporsójára”.

EGY CSERESZNYEMAGON 16 EMBERFEJ

A tihanyi Sörös halázmesterről szóló fejezetemben említettem, hogy gyermekkorában apjának az óvárban lévő szőlőjében egyszer alatta beszakadt a föld. Bátyja húzta ki a gödörből, amelybe azután később még egyszer beleereszkedett s egy nagy kövekkel kifalazott üregben találta magát. A verem üres volt, csupán 1—2 fazék állott a fenéken. A fazekak fedelét felemelve, hamu és csontok voltak csak bennük, továbbá kőből való „törökolvasó” szemek és egyéb kődarabok. A lelet darabjait elvitte akkoriban a paphoz, aki visszaadta neki azzal, hogy ezek valami régi olvasógyöngysor darabjai: a gyerekek aztán eldobálták. Az üreg — mondta, — ma is megvan, csak pincehajlékot építettek eleibe, most unokaöccsée, aki boroshordóit tartja benne, de az eredeti falazás ma is látható. Erre elhatároztam, hogy megnézem ezt a kétségtelenül történelemelőtti időből származó urna-sírt rejtő kamrát és megkeresem Tihanyban a tulajdonost. Gazd-uram azonban kényelmes ember, a forró napsütésben restellette kimenni az Óvárba s ezért magam vágtam neki az útnak.

Valóban kár, hogy a nyaralóközönség csupán a közismert tihanyi nevezetességeket (apátság, visszhangdomb, kálvária stb.) ismeri, ellenben „nem veszi magának a fáradságot”, hogy a kissé hátrább, Aszófő irányában fekvő Óvárt, ezt az őskori földsáncból álló kört vagy a szélfúttá, kipreparált bizarr ősseológiai sziklaalakulatokat stb. megismerje, ezeket pedig a külföldi tudományos világ is, mint Tihany egyik hírességét tartja nyilván. Ezek esnek ugyanis útba, ha az ember a faluból kivezető kocsiúton az Óvár felé halad. Maga az Óvár még ma is tisztán mutatja a mély árok határolta fennsíkot, mely már a bronzkori ember lakásául is szolgált s teljesen hasonló pl. a fonyódi „Kupavár” vagy a csepelyi „avargyűrű” alakulatokhoz s azokkal valamikor bizonyára hadászatiilag összefüggő erődítményeket alkotott. Megtaláltam a sánc oldalában a pincehajlékot is, minthogy azonban a kulcsot a gyanakvó gazdától nem hozhattam el, ez alkalommal nem lehetett a belül levő kőüreget megszemlélni. A szomszédban azonban beszédbe elegyedtem egy másik gazdá-

val, aki megemlítette, hogy a közeli ú. n. „Gödrösben” (így neveznek egy ottani villatelepet) lakik egy öregúr, aki egy cseresznye- és kökénymagra Szűz Máriát, Jézust s más figurákat farag. El is vezetett a helyszínre, amely szintén egyik legcsodálatosabb helye ennek a természeti szépségekben bővelkedő félszigetnek. Ugyanis a Barátlakások fölötti nyugati oldalon, magasan fönt egy magányos villacsoport van, elég messze a községtől, de olyan felséges panorámával, amelyhez csak a Capri szigetéről nyíló kilátást tudnám hasonlítani. Ennek egyik oldalán ijesztően meredek, szakadékszerű mélység van, melynek alján égszínkéken, mozdulatlanul fekszik a Balaton, másik oldalon felfelé emelkedő hegyoldal, villákkal teleszórva, szemközt pedig, mintegy Nápoly partjait formázva, a távolban a füredi és arácsi hegyek sziluettjei látszanak. E gyönyörűséges, bár kissé elhagyatott helyen lakik koratavasztól későőszig Keszler Gyula ny. főfelügyelő, akinek üvegverandás, szőlővel körülvett házába be is lépünk. Pirospozsgás, fehérbajúszos, jó erőben levő, szúrós-szemű öregúr, aki, jövetelünk célját előadva, mindjárt hozza is azt az üvegfedelű, bársonyfenekű kazettát, melyben kincseit tartogatja. Mondhatom, hogy volt alkalmam látni a bécsi, római, párisi iparművészeti múzeumokat, de ilyenre nem emlékszem, hacsak japáni elefántcsontfaragók miniatűr faragott csodáira nem gondolok. Ugyanis a kazettákban többszáz darab cseresznye-, kökény-, szilva-, kajszi- és őszibarackmag látható, telve szebbnél szebb figurális faragásokkal. A sima magokon Ferenc József, Erzsébet királyné, Rákóczi, Vilmos császár, Kisfaludy, Jókai, Kánya Kálmán, Titulescu, Lord Rothermere, V. György angol király stb., Jézus és Madonna, püspöki arcok, angyalfejek láthatók a leggondosabb miniatűr faragásban, a barackmag kettévágott sima belsejében pillét néző gyermek, az őszibarackmag természetes rücskeit felhasználva, fürdő és táncoló nőalakok, Krisztus, amint a kereszt alatt összeroskad, vadászó ember a kutyával, repülő maradarakkal stb.; rengeteg sok apró cseresznyemag látható különböző emberarcokkal, van egy, amelyen 16 emberi arc van kifaragva, a hátsó oldalon pedig Ferenc József arcképe. S nincs két egyforma darab a gyűjteményben.

Elmondja Keszler úr, hogy bár közel 80 éves, közönséges zsebkész pengéjével még most is faragja időtöltésből e magokat; 2—3 óra alatt készíti el egyet. Fiatalkorában szobrász akart lenni, de lebeszélték erről, a pálya bizonytalansága miatt, bár Pásztor János, Csányi Károly is igen elismerőleg nyilatkoztak tehetségéről. Most nyugdíjából él és 14 év óta passzióból készíti ez apró műtárgyakat, nem eladásra, hanem csak ismerősöknek ajándékoz el belőlük emlékül. Én is kapok egy-két darabot s megállapítom, hogy technikája egész más, mint a tihanyi Népművészeti Házban barackmagfaragásairól ismert Bogнар Gáboré, ennél lágyabb és domborúbb kontúrokkal dolgozik. Valóban kár, hogy e tehetséget szélesebb körben nem ismerik, mert bármely múzeumban csodájára járnának az emberek. Még idegenforgalmi attrakciónak is beválnék.

Milyen varázslatos befolyása van ennek a Balatonvidéknek, a valaha oly híres pásztorfaragók hazájának. Megihletti a nem ottani származásúakat is, akár egyes olasz tájak, melyek egy-egy híres művészeti iskola szülőhazájává lettek. S mily csodálatos hely ez a Tihany, ahol ha az ember nem találja meg az egyik érdekességet, mindjárt ráakad egy másikra, amely még a keresetnél is több látnivalót nyújt.

A KOVÁCSMŰHELYTŐL PÁRISIG

Mióta a honi népművészeti cikkek, csipkék, faragások oly örvendetes módon divatba jöttek, egyik kiállításról, bemutatóról sem hiányzik az ú. n. „nemeshanyi csipke”, mely — ha díjazással van kapcsolatban — el is viszi a kitüntetést. *Tóth* Mariskának hívják azt a fiatal autodidakta magyar őstehetséget, aki ez istenhátamögötti zalamegyei kisközségben, — szakértők szerint a valódi, nemes brüsszeli csipkével vetekedő technikát kitalálta, mely már a párisi világkiállítás kényesizlésű, zsűrijét is elismerésre készítette. Megkértem *Tóth* Mariskát, hogy írja le, miként lett belőle, az ottani kovácsmester lányából, csipkeverő. A felette jellemző írást, csupán csekély változtatásokkal, a következőkben adom:

„Az én kis falum, Nemeshany, Zala megye Sümeg járásában van. Itt születtem, ebben a csendes kis faluban. Édesapám, meg a nagyapám is itt volt kovácsmester, ebben a községben. Talán neki köszönhetem, hogy belém nevelte a szorgalmat, mert látva, hogy mindig varrni szeretnék és egy gomb, ha leszakadt a ruhájáról, mindig velem varratta fel. Van pár darab egykoronásom, amit tőle kaptam — munkadíj fejében. Ezek a legkedvesebb emlékeim. — Édesanyám molnárnak a lánya volt. Még a dédnagyanyám is éppúgy szeretett kézimunkázni, mint édesanyám, mert őneki még ma is főgyönyörúsége a kézimunka. Már 4-éves koromban próbálgattam a varrást és leginkább horgolni szerettem volna, de édesanyám, félve, hogy kiszúrom a szemem, nem adott tűt. Én ezért sokat sírtam, lopva varrótűt szereztem és az ő horgolásai után elkezdtem varrni és nagy örömmel mutattam édesanyámnak, hogy én varrótűvel is tudok horgolni.

A néném egyszer felhívott Pestre, ottan láttam, amint egy nő kartonpapíron dolgozik. Gondoltam, ott-hon megpróbálom az én varrótű-horgolásommal és nagy örömömmel sikerült. Jobbmódú unokanővéreim az iskolában szép kézimunkákat tanultak. Fájt a szívem, hogy én is szeretném mindezt tudni. Mindig az iparművészeti iskolába szerettem volna menni, de az a tudat, hogy nincs meg hozzá a kellő iskolai végzettségem, mindig elszomorított. Ha időm engedte, csak csipkét varrtam, de nem gondoltam, hogy én ezt még el is tudom adni. Egyszer olvastam a Tündérujjak kézimunka-újság címét, megkértem nénémet, küldje el nekem ezt a lapot. Abban hirdetés volt, hogy egy úrnő háziipari munkákat vesz eladásra. Édesanyám biztatására elküldtem az első darab csipkét, amit személyesen nem mertem volna átadni, mert az én belátásom szerint piszkos és pontatlan munka volt. Csak 8—10 pengőt vártam érte és kaptam 18 pengőt. Három évig dolgoztam ebbe az üzletbe úgy, hogy személyesen nem is ismertük egymást.

Egyszer felmentem Pestre, úriháznál eladni csipkét s volt, aki azt mondta, ha „virágos” volna, venne. Én ezt még nem csináltam és itthon elkészítettem a rajzot, elküldtem és azt írták, hogy csak csináljam meg csipkének, mert szép a rajz. Mikor a csipkét is elküldtem, azt a

választ kaptam, hogy a rajz nagyon szép volt, de a csitic sokkal szebb. Azóta készítem nemcsak a „pókos” (már így nevezem a kis köralakokból, édesanyám horgolásai után összeállított csipkét), hanem a „virágos” csipkét is. A néném által megismerkedtem Róna Emmy festőművésznővel, aki ajánlólevelet írt az Iparművészeti Főiskolába, Lakatos tanár úrnak. Ott megvizsgálták a rajzomat és felvettek volna, mint tanulót, de én mondtam, hogy csak a csipkét szeretném tanulni és rajzolni, hogy a tervezést tudjam. Azt mondta a tanár úr: ezt a csipkét itt nem tanulhatja, mert egyéni munkája, ne is tanuljon senkitől, csak őrizze meg a munkája egyéniségét.

Több kitüntetéset nyertem már a Faluszövetség által, az ő kiállításain. Az 1937. évi párisi világkiállításon pedig „Diplome d'Honneur”-t nyertem. Az Iparművészeti Társulat vitte ki a munkámat, melynek tagja vagyok.

Ismerem Mógáné Reguly Margit iparművész úr-asszonyt, aki évről-évre figyelemmel kíséri munkám fejlődését, vásárolni szokott tőlem Zsindelyné Tüdös Klára méltóságos asszony is s a sümegi Mansz elnöknő, Darnay Olga. A székesfehérvári nőnevelő-intézetnek egyik tanárnője azt mondta: olyan a csipkém, mint egy szépségesen szép régi magyar nóta. A néném által ismerte meg munkámat Semsey István úr és Tóth Lajos úr, a Balatoni Intéző Bizottságban s ők évről-évre sokat vásárolnak tőlem a tihanyi Népművészeti Ház részére. Az Iparügyi Minisztérium támogatásával már kétszer rendeztem tanfolyamot, először Nemesahanyban, elmúlt télen pedig Gyepükajánban. Kaptam állami segílyt is, hogy az általam kitanított leányokat tudjam fizetni, mert szükség van a munkaerőre. Már elég keresett az általam tervezett és feltalált nemesahanyi csipke, mely törvényesen is védve van. Hála legyen a jó Istennek és a jó pártfogóimnak, kik felismerték munkám értékét, a régen elérhetetlennek vélt álmaim mind valóra váltak . . .

Miután szegény édesapám 1930-ban meghalt, öcsémmel és édesanyámmal kijöttünk ide lakni a falu végére, itt építettünk egy kis házat. Nagyon szép itt, körül erdő övezi, vagyis berek, a madarak énekelnek. Csak az utcai részen van mezőség és távolabb a Somlóhegy látható . . .

Bocsánatot kérek, ha hibákat ejtettem az írásban, ez nehezebb dolog nékem, mint a csipke, mert minden gondolatomat a csipke köti le, úgy ha valahol vagyok és a csipkémről érdeklődnek, már repülni szeretnék, hogy varrhassem ...”

Ez az igen érdekes és a maga eredeti egyszerűségében megindító életleírás ékes bizonyítéka annak, hogy az igazi tehetségnek úgyszólván semmi mesterséges „protekcióra” nincsen szüksége: a lélek mélyén dolgozó művészösztön — még oly egyszerű körülmények között is, — megtalálta a maga útját még ma is, nemcsak a múltban, az ismeretlen kis zalamegyei falucskától Parisig, a világ békebeli metropolisáig!

EGY ELFELEJTETT BALATONI OPERA

Azt hiszem, féltucatnál nem sokkal több oly színdarab van, mely a Balaton partjain játszik, pedig e tündéri tó mint háttér volna olyan hatásos, mint bármely mesterséges díszlet. *Bérezik*: Himfy dalai, *Prém*: Helikoni ünnep, *Herczeg*: Balatoni rege, *Horváth L.*, De Fries, Szenes Béla egy-egy színdarabjának színhelye a Magyar Tenger. E fejezetben egy közel 100 éves dalművet ismeretek, mely már teljesen feledésbe merült s egyes szakmúvek is csak a címéről tudnak.

„*Tihany ostroma*” a címe ennek az operának, mely 1846-ban került színre az akkori Nemzeti Színházban, mivel operaházunk akkor még nem volt. Szerzője pedig *Thern Károly*, akinek neve ma már csak lexikonokban él, pedig érdemes munkásságát kár elfeledni s ez ismertetésemnek is az a célja, hogy legalább balatoni vonatkozásban feltámasszuk emlékét. Életrajzírói feljegyzik, hogy 1817-ben született német családból s csak 23 éves korában tanult meg magyarul, midőn Miskolcon és Balassagyarmaton, mint zenetanár működött. Pestre 1841-ben került mint a Nemzeti Színház karmestere. A Nemzeti Zenedében az összhangzattant tanította. Kísérőzenét írt *Gaál*: Peleskei nótárius és *Szigligeti*: Rontó Pál c. darabjához, operái: *Gizul*, *Képzelt beteg* és a *Császár Ferenc* szövegére írt: *Tihany ostroma*, melyet 1845-ben komponált. Népies műdalokat is írt, melyek közül a „Horto-

bágyi pusztán fú a szél” és „Ezt a kerek erdőt járom én” kezdetűt ma is éneklik. Élete utolsó éveit Bécsben töltötte s ott halt meg 1866-ban. „Munkái egészséges színpadi invencióról tanúskodnak, de nem haladják meg kora német-olasz és magyaros irányzatok között ingadozó opera zenéjének átlagos színvonalát” — így vélekedik róla a kritika.

Lássuk azonban most „Tihany ostroma” c. művét, mely bizonyára az egyetlen opera, mely a Balaton mellett játszódik és így különös megbecsülésünkre méltó. A m. kir. Operaház könyvtárában 92. szám alatt találtam meg a librettót s a partitúrát, mely még egy másolatban a Zeneakadémia könyvtárában is megvan. Zongorkivonata a műnek nincsen. A librettó 64 oldalas kemény zöld papírfedelű füzet, melynek első oldalán következő címfelirat olvasható: „*Tihany ostroma*. Komoly lantos dráma 3 szakaszban. írta: *Császár Ferenc*. Zenéje *Thern Károlytól*. 1845”. A belső oldalon: *Személyek: Uzub*, a magyar had fővezére, *Keled*, magyar alvezér, *Bojta*, Keled fegyvernöke, *Prokop*, Tihany várparancsnoka, *Ricardo* olasz vitéz, *Izonda*, Procop leánya, *Bella*, Izonda meghittje. Magyar és olasz (!) vitézek. Izonda hölgyei. Halászok. Habszüzek (tévesen Rabszüzeknek írva). A történet időszaka 900, helye Tihany és vidéke.

A darab tartalma a következő: „Első szakasz. A szín eleje tábori sátozt képez, melyben a korhoz alkalmazott vezéri fényű öltözetek s fegyverek közepett párduccal borított kerevet látható. *A szín mélyén kilátás a Balaton és Tihanyra*. Korány (= hajnal). A távolban koronként kürtök riadoznak”. Az első jelenetben a magyar vitézek türelmetlen kórusa kívánja Tihany ostromának megkezdését. Keled alvezér azonban várja Bojta visszatérését a várból, akit azért küldött oda, hogy Izondától, a várúr leányától találkat kérjen részére. Egy követségjárás alatt ugyanis meglátta s megszerette az ellenséges várbeli kisasszonyt, akinek kezét ugyan atyja már Ricardo olasz lovagnak ígérte, de ő is inkább a magyar vitézhez vonzódik. Keled keblében viaskodik a kötelesség a szerelemmel:

„Hová legyek, ha érzetim kitudják
 Az agg Uzub s a tábor hős vitézei?
 Oh el ne áruld, keblem, szenvedélyed.
 Szakadj meg inkább, mint Ung bércetetőin
 A szikla, mellyet zord vihar repeszt meg.
 Vitéz Korondnak hősi magzatáról

Ne mondja senki: rajta hölgy szerelme
 Győzött s miként moh, elpuhult, az édes
 Leánycsókra melle és ő gyáva lón. Ne!
 Izonda, oh mért láttak e szemek
 S miért nem őrzé a nehéz acélvért
 E mellt hívebben!

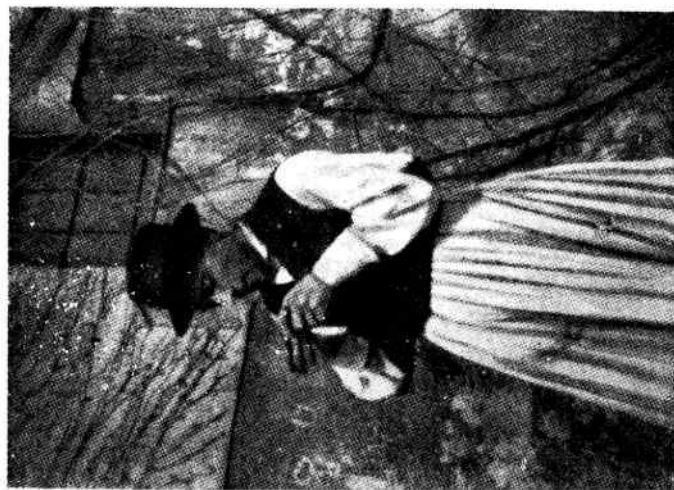
De ím jó Bojta s jelenti, hogy este Bella várni fogja
 őt a vár alatt a tóparton s felvezeti Izondához. örömmel
 hallja Keled a hírt, mikor belép Uzub fővezér és közli
 ama haditervét, hogy két napra látszólag elvonultatja
 seregét egy hegy mögé s harmadnapra váratlan előtörés-
 sel akarja bevenni a várat. *Változás.* „Csarnok a tihanyi
 várkastélyban a X. század ízlése szerint aranyzatokban
 mutatkozó pompával bútorozva. Regg.” Izonda meg-
 jelenik udvarhölgyei körében s elpanaszolja, hogy atyja
 Ricardo vitéznek ígérte kezét, pedig ő a magyar vitézt
 szerette meg.

„Csöndesen, mikép ligetnek
 Árnyain folyó habok
 Tünedeztek a napok, ah,
 Kedvesen, derülten.
 S íme, jött a szittyá férfi,
 Megláttam őt, sötét szemén
 Andalogva csüggttem én,
 Sírtam és örültem ...”

Belép Procop Ricardóval s elmondja, hogy a magyar
 sereg felhagyott az ostrommal, „gyáván” elvonult s
 ezért: „A hálaünnep fényét jó leányom, holnap menyegző
 pompa is tetézzé. Szavam Ricardo bírja rég!” Izonda
 előbb halasztani akarja a menyegzőt, majd megvallja,

57. id. *Kapoli Antal faragómester*

58. *Bognár Gábor barackmágyaragó*

59. Balaton-Zamárdi 1900-ban

60. A siófoki strand 1900-ban.

hogy mást szeret. Ricardo bosszút esküszik ismeretlen vetélytársa ellen.

A „*Második szakasz* (felvonás) színhelye: „(Balaton partja a tihanyi foknál, jobbra a vár látható ezüstjében a lenyugvó holdnak, melly a tó vizét végsugarival önti el. Amint a halászdal végződik, elsötétül. A halászok a dalt kívül kezdik, a színen dalolva sajkáznak keresztül s daluk a távolban hangzik el)”.

„Csöndes éjjelen szelíd hold
Szép tavunkon vándorolsz,
Fénytükört vonsz a habokra
Míg nyugodni elhajolsz.
Szende képed felcsalá a
Tó színére a halat
És a háló nem leié meg
Foglyait a víz alatt.
Vond el arcod szép ezüstjét,
Hadd terüljön a homály,
Kész a háló, melly fogolyra,
Míg világolsz, híjába vár.

„Amint a halászdal elhangzott, jő Keled sajkán embereivel s Bojtával kiszállván, a többiek visszavonulnak”. A sötét háttérből leskelődő Ricardo azonban észrevette partraszállásukat s bosszút esküszik. A változás ismét a tihanyi kastély termébe vezet, ahol Izonda, a Bella által, úrnője iránti szeretetből odahívott Keledet fogadja. Kölcsonösen megvallják egymás iránt érzett vonzalmukat. Rájuk törnek azonban Prokop és Ricardo vezetése mellett a várbeli vitézek. Viszont Bojta is követte Keledet fegyvereseivel, urát féltve s az ellenfelek összecsapnak. Kelednek sikerül a rejtekajtón át elvonulni, melyet fegyveresei állnak körül. Hiába hívja magával Izondát, az marad, mert nem tud atyja és szerelmese között választani. „A kárpit lefoly.”

A „*Harmadik szakasz*” színhelye: „Kora regg sötéte”. Sátor a magyarok táborában, mint az első szakaszban. Keled a kereveten ledőlvé, egészen fölfegyverzetten szendereg. Körüle mintegy fátyolon át láthatólag megjelennek a Habszüzek.

„Szenderegj, vitéz levante,
 Csöndes álom enyhölén,
 Hősi munka vár karodra
 A közel nap reggelén.
 Szűd leánya leng körüléd
 Álmaid bájképein.
 Szenderegj reményein
 Kéjtelibb jövőnek ...”

Ekkor az alvóra hirtelen rátör az utána lopakodott féltékeny Ricardo, aki szereti Izondát s csalódása fölött érzett dühében meg akarja ölni vetélytársát. A Habszűzek kara azonban idejekorán felébreszti álmából s amikor már-már összecsapnak, „Izonda, Bojta kíséretében jő s a Keled felé rohanó Ricardónak útját állja”. Ricardo meglepetésében elejti kardját, de Keled megakadályozza, hogy Bojta a védtelent leszúrja. Izonda elmondja, hogy atyja kitaszította őt bűnös szerelme miatt s ezért keresett itt menedéket. A megtört Ricardót Keled vitézei elvezetik. A szürkületben kúrtriadás hallatszik: ez harci jel a Tihanyvár elleni támadásra. Midőn ezt Izonda meghallja s Keled is felkészül az ostromra, nem akar tovább ott maradni, hanem vissza akar térni atyjához, bár Keled marasztalja.

„Ah bocsáss, bocsáss apámhoz
 ősz fejére vész tolul,
 Eltaszíta bár magátul,
 Atyám maradt mégis ő.
 A halál, ha megszakasztja
 Bú tetézett napjait,
 Mint viselje átkait
 Szűm, a szenvedő?”

Izonda, Keled és Bojta a kürtök hangja mellett elhagyják a sátrat. Az utolsó „Változás” szerint: „Reggkorány. Tihanyvár ostromállapotban látható. Bástyáin olasz fegyveresek, a szín mögött csatazaj, melly egyre közeledik, míg majd az ostromló magyarok berohanva, a vártéren folytatják a harcokat”.

Íme a darab. Mint látjuk, meséje eléggé épkezláb, a szerepek jók, versei dalműszerűek, cselekménye mai szemmel sem naiv, vagy túlromantikus. Némi anakronizmusok ugyan vannak benne, pl. 900-ban, a honfoglalás idején, nem voltak olaszok Tihany várában, Keled sem viselhetett „nehéz acélvértet”, de mindezek lényegtelen hibák, kis átdolgozással kiküszöbölhetők. Azt már nem lehetett megállapítani, hogy annakidején hányszor ment a darab s mily sikerrel. Kérdés azonban, hogy ma, amikor a balatoni téma lényegesen vonzóbb, mint 100 év előtt, nem lehetne-e kis felfrissítés mellett e darabot felújítani? Operánk játérendjében úgy sincs sok eredeti magyar dalmű! A partitúrából meg kellene állapítani, hogy a melódiák nem laposak, unalmasak-e, s akkor pl. kamarazenekarral, néhány szólistával rövidített alakban, akár nyáron a balatoni fürdőhelyeken, akár télen zeneestély keretében ez egyetlen balatoni operát elő lehetne adni ismét. A legszebb volna, ha Operaházunk vezetősége határozna el magát egy 100 év utáni érdekes reprizre, ami különleges zenei és társadalmi esemény lenne.

RÉGI BALATONI KÉPESLEVELEZŐLAPOK

E fejezetben a balatoni vonatkozású gyűjtésnek egy érdekes oldalára szeretnék rámutatni és pedig a régi balatoni képeslevelezőlapok felkutatására. Tudvalevően a képeslevelezőlapok intézményét a posta kb. 50 éve vezette be s nemrég halt meg Németországban Parisius evang. lelkész, a később oly népszerűsége szert tett „anzixkártya” feltalálója. Ehhez képest a legelső magyar képeslapokat németországi gyárok állították elő mindaddig, amíg a magyar nyomdavállalatok is be nem rendezkedtek azok gyártására. Abban az időben még a fényképezési eljárás nem volt oly általános, mint ma: a képes folyóiratok is inkább kézrajzok után készült illusztrációkkal jelentek meg s így az első anzixok is rajz után készült egyszínű vagy színes litográfiák alakjában kerültek forgalomba.

Balatoni képeslap-gyűjteményemben a 90-es évek elejéről származnak a még kétkrajcáros bélyeggel ellátott példányok, melyek Balatonfüred különböző nevezetességeit ábrázolják külön-külön keretbe foglalt színes és

virágmotívumokkal övezett képecskékkel. Gyártotta Bécsben „Schwidernoch Károly műintézete”; Johannes Haache berlini és Kampmann & Co. drezdai cég ugyanez időkből fénykép után sokszorosított siófoki és füredi képeket hozott ki, melyeken az üres vízen fürdőzőkön kívül jnitem látható. E Kampmann cég később Budapesten, a Teréz-körúton fiálét állíthatott fel, mert e jelzéssel pl. boglári képeket készített, melyek a Balatonparton néhány kezdetleges épületet ábrázolnak, kopár kertek közepette. 1898-ban már a Rigler rt. budapesti cég készített ugyancsak színes litografált lapokat, pl. Siófokról, amelyeken izzó piros pipacsvirágok és cserebogarak rajzai közepette látható a még móló nélküli hajókikötő s néhány elszórt villa. A Pesti Könyvnyomda ugyancsak készített a millennium évében könyvnyomatos lapokat rányomtatott bélyeggel (2 kr.) a „Balaton vidéke” címmel, melyen pl. a még kopár tihanyi, kikötőnélküli hegyoldal, a kiépítetlen somogyi part jól látható. Néhány év múlva már a balatonvidéki nyomdák kezdték nagyban gyártani a balatonvidéki képeslapokat. E téren különösen érdemeket szerzett a Mérei Ignác keszthelyi cég és a Löwy I. cég Tapolcán, mely hamarosan felismerte nemcsak a képeslevelezőlapban rejlő üzletet, hanem annak propagandaerejét is. Igen érdekesek pl. a Mérei cég felvételei 1902-ből egy balatoni „petróleum vitorlásról” (?), melynek neve „Balaton” vala s nagyszakállú urak ülnek benne, alighanem a Balaton-bizottság kutató tagjai.

Ugyanez időből látható a „Szabad fürdő Keszthelyen”. A vízben hűsöl a ménes, a parton parasztszekerek, a fűvön pedig napernyős és kalapos hölgyek és úszónadrágra vetkezett férfiak üldögélnek. Strandnak, kabinnak semmi nyoma. 1907-ből a hévízi főteret ábrázolja egy kép; közepén mint főszencáció, egy 4 üléses automobil látható: olyan, mint egy urasági fogat, magas kerekein 2—2 zsöllyeszerű ülés, oldala nyitott s teteje nincsen, az autó múzeumbeli őse. A „Szántódi komp” sem utolsó látvány ugyanez időből. A kezdetleges kötöltés mellett rozoga, nyitottoldalú bárka, két pár hosszú evezővel, a töltés oldalán fehér magyar ökrök hűsülnek a mocsaraspartú víz szélén. — További jellemző felvétel „Teknővájó cigányok a Balaton partján”, kopasz, sivár,

vízparti réten vászonsátor alatt táborozó néhány cigány-asszony és meztelen purdó. Az előtérben két kész teknő és sok faforgács, mint „balatoni nevezetesség” (?). 1908-ból való a Magyar Fénynyomda felvétele Balatonfüredről: nagy, zöld mezőben néhány apró piros folt, háttérben a kék víz primitív képe. A lapokon a Balatoni Szövetség „Budapest, Kerepesi-út 38” hívja fel tagsági belépésre a közönséget. 1910-ben Mérei mutatja be a Baross gőzhajót teljes nagyságban egy lapon, hátoldalán hirdetve, hogy „Nálam jelent meg a legszebb mű a Balatonról: A Balaton írásban és képben című könyv. Ára 2 korona”. (Szerzője a nagyérdemű Sági János volt.) Még később egész nagy ipara fejlődik ki a balatoni képeslapgyártásnak, de Koller Károly Balatonfüreden, Divald és Monostory cég Budapesten, a német Rotophot képeslapgyár „békebeli” kiadványain még mosolyogva szemlélhetjük a keresztcsíkos trikójú férfiak, nagykalapos fürdő nők seregét a kopárpartú mocsaras Aliga, szegényes Révfülöp (1 fürdőbódéval), üres Földvár ma már siralmasnak ható képeit s a Balatoni Szövetség propaganda-sorozata sem helyszíni felvételekkel, hanem inkább festőművészi kompozíciókkal igyekezett kedvet csinálni a balatoni fürdőzéshez. E 40—50-éves képeslapokon látni csak igazán mily óriási fejlődésen ment keresztül ez idő óta a balatoni partvidék és fürdőkultúra, úgy hogy a mai modern budapesti képeslapkiadó-cégek egész sora már bátran mutathatja be szebbnél szebb eredeti felvételeit s a mai sokszorosító-technika legtökéletesebb eszközeivel készült képeslapjaik alapján a szépséges Balatonvidék lendületes kifejlődését.

FÜREDI DOKTOR BÁCSI 80 ÉV ELŐTT

Dr. Mangold Henrik, Balatonfürednek 53 éven át volt fürdőorvosának fia: az 1938-ban elhunyt id. Mangold Gusztáv annak idején megmutatta nekem füredi villájának kertjében, egy rozoga pavillonban elhelyezett „múzeumát”. Nagy rendetlenségben hevert ott rengeteg könyv, kép, emléktárgy Blaha Lujzától, Bizay „bárótól”, értékes és értéktelen holmi vegyesen. Halála után egy budapesti antikvárius figyelmét felhívtam e könyvek, régi színlapok és képekből álló hagyatéokra avégből, hogy egytételben vásárolja meg s így megmentessék a pusztulástól az, ami értékes benne. Ez meg is történt s nemrég Pesten volt már alkalmam azt jobban szemügyre venni. Bár az elhunyt még akkor panaszolta, hogy az értékesebb balatoni vonatkozású könyveket barátai „elkérték” tőle s nem hozták többé vissza, még mindig maradt, főleg atyja után többszáz darab könyve. Dr. Mangold Henrik 1859-től haláláig, 1912-ig, fürdőorvos volt Balatonfüreden s igen nagy érdemei vannak annak fejlesztése körül, aminek elismeréseként emlékszobor is hirdeti ottani 53 éves működését. Több könyvet írt a fürdőről ő maga is, mint pl. *Der Kurort Füred am Plattensee* (1866), — *Balatonfüred zsebben* (1875), *Führer durch Balatonfüred* (1882), *Balatonfüred gyógyhatányai* (1883), melyek több kiadást is megértek. Fia is igyekezett atyja propaganda működését folytatni, de szörnyű magyartalansággal megírt művei, mint pl. a 12 kiadást megért „Balatonfüredi emlék” (1892—1935) — több buzgalmat, mint képeséget árult el. Az atyjára vonatkozó emlékek gyűjésében is megmutatkozott azonban a tiszteletreméltó jószándéka s így jutott birtokomba egy kis 80-éves könyv-

vecske, melybe Mangold Henrik sajátkezüleg, tintával írta be mindama recepteket, bölcs mondásokat, nyilatkozatokat, melyeket magára s a fürdőre nézve hasznosaknak tartott, betegeinél bizonyára felhasznált s így élénk táruul az a „tudomány”, melyre 80 év előtt egy füredi doktor bácsinak szüksége volt.

Lapozzuk csak át e megfakult tintával írt, sárgult könyvecskét. Az első oldalon két Jókai-idézet van: „A Balaton mellett ősz táján második tavasz van” és „Csodálatos kettős ereje van e tónak, a testet megedzi s a lelket elkomorítja. A mell felszabadul s az étvágy kegyetlenül követelőző lesz; hanem amellett valami méla, bánatos érzés lepi meg a kedélyt, mely a regevilágba andalít vissza”. Beksics Gusztávtól ezt idézi: „A Balaton vidékének az a nagy előnye, hogy már koratavasszal s még késő ősszel is klimatikus gyógy- és üdülőhelynek alkalmas. A tavasz itt hamarabb köszönt be, az ősz pedig később, mint az ország minden más részében”. Egy latin vers: „Balnea, vina, venus consumant corpora nostra, Sed vitam faciunt balnea, vina, venus”. Tréfás német vers: „Es sind die Stahl und Eisenbädchen, Der Zufluchtsort für blasse Mädchen, Die gern etwas Couleur bekämen, Weil sonst die Männer sie nicht nehmen”. (Ma egy kis rúzs is megteszi.) Két bölcs mondás: „Az igazi új csak a régiből ered, a jövő csak a múltból”, „Kis kukaccal lehet nagy halat fogni, nagy hízelgéssel — kis szellemet”. Továbbá: „A természetes gyógyforrások hatása megfelel ama törvényeknek, melyeket a természet a betegségek gyógyítására felhasznál”. „A természet erősebb, mint az ember; az igazság erősebb, mint a megtévesztés.” 80 év előtt ezt mondja: „Az idegrendszer felőrölő mai szociális állapotok világunk nagyrésztét ideggyengévé, idegbeteggé tették”. „A vasasforrások nyilván normális gyógyeszköze korunknak, mert ez oly ideges, hogy manapság kevés olyan műveit egyént lehet találni, aki a sokrétű idegesség valamely alakjával ne laborálna.” „A fürdő hatásában közrejátszik a víz hőmérséklete, nyomása s a test villamos megrázkódtatása.” (?) Az akkori filoxera-vészt jellemzi e kis vers: „Die Weinfluth nützt, so lang es frommt, Weinebbe ist uns nah, Die Reblaus kommt, die Reblaus kommt, Die Reblaus ist schon da”. (Reblaus = filoxera.) „Ha nagyok-

ból kicsik lesznek, nem ismerik meg őket, ha kicsikből nagyok lesznek, önmagukat nem ismerik meg.” (Ma is igaz.) „Az összetartás erő. Aki nem védekezik, azt nem becsülik.” „Siessünk a gyógyszert addig használni, amíg még segít.” „Egészségügyi tanítás fontosabb, mint az egészségügyi törvényhozás.” „Győzni vagy meghalni, ezt könnyű mondani, de a meghalás mégsem megy oly hamar, mint ezt túlfűtött agyak gondolják s a romantika katekizmusa szerint bekövetkezik.” „Az idő igazságos, megdönti azt, ami nem igazságos.” (íme: Trianon). Hufeland (híres orvos) mondja: „A friss vízben sokkal nagyobb erő van, mint eddig képzeltük, egy csodálatosan éltető erő”. „A toronynak előbb széles alapozás kell, azután emelkedhet lassan a magasba.” „A túlzott várakozás csalódást okoz,” Berzeviczy Albert mondta: „Ha egyik kezünkkel harcolunk is egymással, a másik kezünkkel legyünk mindig készen megsegíteni egymást”. „Wenn man von Jemandem sagt, er ist nicht mehr der Alte^ so meint man, er ist nicht mehr der Junge.” „In principiis unitas, in dubiis libertas, in omnibus Caritas.” „Az a leg-siketebb ember, aki nem akar hallani.”

Dr. Mangold idejében Füred még nem volt a „szív-betegek Mekkája”, e fürdőhelyet akkoriban csupán a légzőszervek, emésztőszervek bántalmainál, idegbajoknál, női bajoknál, vérbajoknál és vérszegénységnél tartották hatékonynak. Így a dr. Mangold által bejegyzett receptek szerint is főleg e betegségekre vonatkoznak s már bizonyára elavultak, amit — nem lévén orvos — megítélni nem tudok. Tüdővész ellen több receptje volt, pl. Kreosot 1 gr, tinct. gént. 2.5 g, Spir. vin. 25 g; vagy Kreos. 2.0, alcoh. aqu. menth. 100.0; vagy Alum, metall. 1.0, Extr. malat ferr; calcar. carb depur. 5.0, Extr. taraxi ut. f. pil. 60, naponta háromszor étkezés után. Diftéria ellen: Sublimat 1:1000, Carbolsav 3% alcoh. 30% ecseteléshez; vagy Acid. carb. 5.0, Ol. terebinth. 40.0, Alcohol 60.0. — Migrén (valaha divatos betegség) ellen: Coffeini 0.9, Phenacetin 0.1, Sacch. lact. 0.2. — Gyermeckhasmenés, aranyér, köhögés, tengeri betegség, scrophulosis s gonorrhoea, ezek a gyakoribb betegségek, melyek ellen a jó doktor bácsinak akkoriban küzdenie kellett. Mégpedig nem úgy, mint ma, jófelszerelt, zárt orvosi rendelőben, hanem

az akkori szokás szerint a sétányon s az ivókútnál. Dr. Mangold azonban már felemelte szavát e „spaziando” megtartott konzultációk ellen, melyeket „minden tisztességes fürdőorvosnak perhorrescálni kellene, minthogy ezek nemcsak hogy felületesek, célszerűtlenek s az orvosi tekintélynek ártalmasak, hanem gyakran adnak alkalmat izléstelenségekre és sértődésekre”. De más tekintetben is megtett minden tőle telhetőt a jó öreg doktor bácsi Füred fellendítésére. Számos művében bizonygatja, hogy „Füred sokkal jobb, mint — a híre”, már nemcsak táncolni és kártyázni járnak oda, sőt a gyakori éjjelizenét is 10 óra után betiltották s most már megnyílt a vasút. Pestről rövid az utazási idő, s ez „weder ennuyant, noch fatigant”. „Most már németek, franciák és angolok járnak oda, akik nem győznek eleget csodálkozni afölött, hogy a természeti szépségek még nincsenek eléggé kihasználva és értékelve ...”

Harminc éve halott már a Doktor bácsi, én már nem ismertem, kár, hogy nem érthette meg Füred mai virulását és gyógyászati, fontosságát. Bölcs gondolkodását azonban fentidézett aforizmái ma is élő erővel igazolják.

A FÜREDI SAVÓKÚRÁK

Családi képgyűjteményemben van egy 35-éves csoportfénykép, amely az akkori divat szerint öltözött redingotos urakat és nagy tollaskalapú dámákat ábrázol a gleichenbergi fürdő forrása mellett, amint — savóval telt poharaikat ünnepélyesen tartják maguk előtt. Mint rövidnadrágos kisfiú, én is látható vagyok a képen, atyám mellett, aki a túlzott szivarozás okozta köhögését szintén e stájerországi fürdőben gyógyíttatta orvosi tanácsra. Úgy emlékszem, csakugyan használt is az ottani savókúra s hazatérve egyideig kevesebbet szenvedett a légsőhuruttól. Nem tudom, Gleichenbergben most is divatos-e még a savókúra, de akkoriban igen népszerű volt s bizonyára ez volt az oka annak, hogy a bár magyarországi orvosaink oda és nem — Balatonfüredre irányították a gyógyulni vágyó közönséget. Most ugyan már hiába keressük Balatonfüreden az egykori savókutatót, de egészen a háborúelőtti időkig, amint a vonatkozó régi Balaton-könyvekből

megállapíthattam, itt is igen kedvelt gyógmód volt ez, melynek kitűnő hatását egyik ismertetés sem mulasztotta el feldicsérni.

Nézzünk csak végig néhány ily régebbi könyvet, mit írnak a füredi savókúráról? Az első nyomot *Szerelmey* Miklós 1855. évi III. németnyelvű kiadású Balaton Albumában találtam, amelynek 19—20. oldalán részletesen sorolja fel annak gyógyjavallatait. „A juhsavókúrárt úgy belsőleg, mint külsőleg használva, Füreden mellbetegek is enyhülést és gyógyulást találhatnak.” Bizonyos dr. Mojsicsovicra hivatkozik az író, akinek utasítása szerint alkalmazva a savókúrárt, tuberkulózis eseteiben is a csodával határos eredményekkel jár. A savónak a füredi vízzel való keveredése az emésztőszervek gyengeségénél is csodálatos hatású. A savófürdő pedig szülés után a vérvesztéségtől legyengült nőknél, gyenge gyermekeknél s ideges egyéneknél kitűnő hatású s viruló kinézésüket rövid idő alatt visszanyerik. Hosszadalmasan dicséri a savófürdő hatását, mint kozmetikai (szépségjavító) szert is, melyek a durva vagy petyhüdt bőrt is élénkítik s idült kiütéseknél is használ. Ásványvízzel s Balaton vízzel keverve a savófürdő hatását fokozni lehet. Az 1863-ban megjelent *Nayad* fürdőalbum szintén megemlíti a füredi savófürdőket s megjegyzi, hogy „különös említést érdemel a nagyszerű savógyógyintézet, melynek kellő ellátására 4000 drb birka áll rendelkezésre. Az illatos hegyi legelő nem csekély befolyást gyakorol a birkák hasznosságára ...”

Dr. Mangold Henrik, aki mint az előző fejezetben írtuk, Balatonfüreden ötvenkét évig működött mint fürdőorvos (| 1912), 1866-ban megjelent magyar- és németnyelvű fürdőismertetője: „Balatonfüred gyógyhatányai” és „Kurort Füred am Plattensee” c. művének számos oldala foglalkozik a savókúrával. „A savó univerzális gyógy- és diétás szer, mely kitűnő előállításmódja és állandó összetétele folytán közkedveltségnek örvend. A tihanyi és szomszédos uradalmak aromatikusan fűvein legelő 4000 anyajuh szolgáltatja a szükséges tejet, amelyből minden reggel 5 órakor készítik a savót s az ú. n. savókútnál orvosi rendelet szerint keverik megfelelő mennyiségű ásványvízzel. *Beneke* szerint, ha a vér nitrogéntartalmának csökkentése a cél, az anyagcsere gyorsítására is a savó

egyedülálló gyógyszer. A savó tejcukor- és organikus sótartalma pótolja a nitrogéntartalmú állati táplálékot. Fokozatos lesoványodásnál is hasznos a savó, melyből 24 óra alatt 3 quartot (kb. 1.1 l) is hátrány nélkül lehet meginni. A savó elősegíti a bélcsatorna, bőr és vese kiválasztását s a véréredény és idegrendszer fokozott működését leszállítja. A légzőszervek bántalmainál ásványvízzel keverve igen jó hatású. A savófürdő 1866-ban 3 frt-ba került, egy merőkanál (fél pohár) 3 krajcár, egész pohár 6 krajcár volt. (Elég sok!)

Dr. *Orzovensky* Károly Bade-Physikus ugyanez időből származó, szintén németnyelvű „Bad Füred am Plattensee” című 140 oldalas könyvének 3-ik fejezete csakis a savóról szól, melynek használatát 1854-ben Balatonfüreden honosította meg. 10 oldalon keresztül ismerteti a savókúra hasznát Hippocrates, Avicenna és más neves régi orvosok művei alapján, tuberkulózis, scrophulosis, krónikus rheuma és csúzos bántalmak, hasi vérbőség, légzőszervek krónikus katarrusainál, hypochondriánál és az idegrendszer általános érzékenységénél.

Jalovics Aladár balatonfüredi bencés lelkész 1878-ban megjelent „A balatonfüredi gyógyhely” c. művében 4 oldalon keresztül foglalkozik a savó-gyógyomóddal, fel- említi, hogy az első savó-gyógyintézetet tüdőbetegek gyógyítására 1749-ben állították fel a svájci Gais helységben. A füredi savó tejét a tihanyi juhászok éjfél után 1—2 órakor fejik, reggel 4 órakor jól megónozott edényekben hozzák Füredre, hol a borjú negyedik gyomrának „takhártyájából” készült oltóból, amint az elletés történt, kisebb-nagyobb adagot adnak a már 30—34 R. hőfokig megmelegített tejbe. „Ilyenkor a sajtanyag egy része túróként kiválik, minthogy az oltóanyagban lévő sav által szikenyétől megfosztatván, mint szilárd test leülepszik. Ily módon nyeretik a kövér savó, melyben a tejtekecsek s így a zsír összes mennyisége bennfoglaltatik. Balatonfüreden kétféle savó van, kövér és sovány. Azok gümőkóron kívül minden oly betegeknél javalva vannak, hol a tenyészelet előmozdítása óhajtatik, így szívbántalmaknál, vérszegénységnél, hurutos bántalmaknál. Ami az adagot illeti, fel poharanként negyedórai időközökben adva, egész 3 pohárig (12 uncia) megyünk fel. Félpohár

savó ára (még mindig) 3 krajcár.” Könyve 292. oldalán újra visszatér a savógyógymód ismertetésére, kiemelvén, „hogy a szénsavas vasvizeket melegítve kevés sápkóros bírja inni, míg meleg savóval keverten szívesen issza. Idült gyomor- és bélhurutnál is javalva van.”

Dr. *Sziklay* János 1889-ben megjelent „Balatonvidéki Kalauza” Füreddel kapcsolatban szintén megemlíti, hogy „a légzőszervek idült hurutjánál a savanyúvizet savóval vegyítve rendelik. De a savókúrára nem a Ferenc József-forrásból veszik a vizet, hanem a tőle pár lépésnyire levő kútból, melynek vize gyengébb, de több a vastartalma”. — E könyvben dr. *Engel* Gyula „Füred, mint gyógyhelyről” szólván, külön kiemeli, hogy „A légzőszervek bántalmainál, különösen a gümőkórnál, valamint az emésztőszervek kóros állapotánál Balatonfüreden a juhsavót alkalmazzák, mégpedig az úgynevezett kövérsavót. Ez a súlyos betegnek táplálékul is szolgál, mert egyebet alig bír megemészteni, annál pedig, aki emésztési zavarokban szenved, oldószerül hat. A savó- és tejgyógymódot reggel és este használják, tisztán vagy ásványvizekkel keverve..”

Dr. *Preysz* Kornél 1894-ben megjelent: „A Balaton fürdői” c. könyve ugyan még külön pontban foglalkozik a füredi savógyógymóddal, de már ezt írja: „Bfürednek régente mondhatni specialitása volt a savógyógymód, melyhez a savót a hegyekben legeltetett birkák tejéből orvosi felügyelet alatt készítették. Régente kitűnő tápszer hírében állott s nagy szerepet játszott a savó. Tüdőbetegségeknél specifikus hatásúnak tartották. Nálunk leggyakrabban a juhsavó használata. Németországban ellenben, ahol a juhokat inkább gyapjútermelés céljából tartják, a tehénsavóé. Gyakori a kecskesavó használata is. Van beteg, aki a tehén- és juhsavótól hasmenést kap, míg a kecskesavót igen jól elbírja”.

Ekkor azonban már úgy látszik megváltozott az orvosoknak a savóról táplált felfogása, mert dr. *Preysz* így folytatja: „Mióta általánosan elfogadott nézet az, hogy tüdőbetegségeknél a táplálkozás javítása egyik főfeladat, a savó élvezete mindinkább háttérbe szorul, mert a savónak tápértéke tényleg igen kicsiny, amint azt az elemzési adatok mutatják. Hatása tehát csak annyiban lehet, amennyiben hatása van a benne felhalmozott sóalkat-

részeknek. Ha speciális esetben ezektől várunk hatást, úgy használata igenis indokolt, de tüdőbetegnél s minden más hosszú betegség által különben is kimerült egyénnél a savó használata nemcsak nem használ, de sőt esetleg káros . . .”

Mikor dr. *Boleman* István a „Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei” c. nagy monográfia keretében, 1900-ban leírta a balatonparti fürdőket és üdülőhelyeket, Füreddel kapcsolatban megemlítette a gyógytényezők között a savó-, tej- és szőlőgyógymódokat is azzal, hogy „nem messze a Ferenc József forrástól ered a „savóforrás”, mely szintén ivókúrára szolgál, főleg savóval, vagy tejjel keverve. A savó készítésére a tihanyi apátság külön juhnyáját tart, amelynek tejét naponként kétszer, reggel és este hozzák a fürdőtelepre s ott készítik belőle a savót”.

A még későbbi kalauzok is, mint pl. az 1907. évi *Kardos—Simalya-féle* „Balaton”, felsorolják Füreden „a szénsav- és iszapfürdőkön, massage, svédgymnasztikán ’ kívül a savó- és tejgyógymódot, szőlő- és Kneipp-kúrát oly nagy változatban, hogy a legkülönfélébb bajokban, de különösen kezdődő idegbántalmaknál, vérszegénységnél, étvágytalanságnál, a légzőszervek betegségeinél, kezdődő tüdővésznél, a legtöbbször feltétlenül biztosan gyógyítható hatása van s ezért messze földről zarándokolnak ide a betegek, hogy régi jó egészségüket, életerejüket visszaszerezhessék. Érdekes, hogy Füred szív-bajgyógyító hatását ekkor még alig hangsúlyozták.

Végül tizediknek idézzük dr. *Sümegei* József balatonfüredi fürdőorvos (1901 óta) 1912-ben írt ismertetését Balatonfüredről, ahol azt írja, hogy „az ivó-gyógymód kitűnő kiegészítő része a savó, különösen abban a formában, ahogy az Füreden készül és pedig az uradalom saját termelésében. A savó régtől fogva mint erősítő, tápláló és oldozó hatással bíró szer lesz használva és gyakorlatban szívesen alkalmazom, mivel teljesen megfelel a célnak és várakozásnak, melyért adagolva lesz.” Nevezettel folytatott személyes beszélgetésem alkalmával megtudtam, hogy a füredi savókúra, melyet mint hosszú évtizedeken át gyakorló fürdőorvos jó hatással rendelt, egyszerűen csak azért szűnt meg, mert 1919-ben a kommunisták megették

a tihanyi apátság juhnyáját, mely a savókészítéshez szükséges juhtejet szolgáltatta s azóta a Bencés-rend nem szerzett a pótlásra újabb nyáját . . .

Bár érdemben nem szólhatok hozzá a savókúrának az orvostudomány mai állásfoglalásához mért hasznához vagy javallatához, mégis azt hiszem, hogy a felsorolt öreg praktikus orvosok pártoló felfogása nem volt alaptalan s ha dr. *Lendl* Adolf „Keszthelyi problémák” című megszívlelendő tanácsokat tartalmazó kitűnő füzetében az idegenforgalom emelésére még bivalytejivócsarnokok létesítését is ajánlja, — mennyivel inkább lehetne Füreden a nagymúltú juhsavókúrák használatát ismét feltámasztani, mikor manapság a birkahús fogyasztásának propagandáját maga az állam is igyekszik előmozdítani.

A BALATON JOGÁLLÁSA

A BALATON VÍZJOGI HELYZETE

Felmerült esetekből kifolyóan a napilapok is sokat foglalkoztak a balatoni vízjog körüli jogbizonytalanság kérdésével, melynek eldöntetlensége sok esetben súlyos akadálya volt a Balatonpart fejlődésének. E vitás kérdések különösen két szempontból merültek fel. Az egyik ama kikötés volt, melyet a Balatonpart földbirtokosai, illetve parcellázol telkeiknek eladása alkalmával vettek bele az adásvételi szerződésbe s amelyek szerint a vevő a parti telek megszerzésével *semminemű vízjogot nem nyer*, hanem pl. csupán csak arra jogosult, hogy fürdőkabint állíthasson a vízbe saját házanépének használatára. A másfajta kikötés szerint úgynevezett „*apadási sávot*” jelölt ki néhány méter szélességben a víz széle és az eladott telek között, melynek tulajdonjogát el nem adta s így ez apadási sáv fenntartása által tulajdonosa maradt az apadási sávtól a Balaton belsejéig terjedő területnek, az ezzel kapcsolatos összes jogosítványokkal együtt.

Bár az 1885. évi XXIII. te. (az ú. n. vízjogi törvény) 4. §-a világosan kimondta, hogy a vizek partja és medre a parti birtokos tulajdona és a parti birtoknak elválaszthatatlan alkatrésze, az 1888. évi XIX. tv. cikk (az ú. n. halászati törvény) 1. §-a szerint pedig „*a halászat joga a földtulajdon elválaszthatatlan tartozékát képezi s a meder tulajdonosát illeti*”, ezek a jogosítványok (ú. n. kisebb királyi haszonélvezetek) a folyóvizek tekintetében ugyan elismerést élveztek, de a Balaton partján mégis kifejlődött egy olyan gyakorlat, mely — bár a törvény nem tett kivételt a Balatonra nézve — a közvetlen vízparti parcellákra alkalmazva, e jogosítványokat a régebbi tulajdonos részére visszatartatóknak vélte. Mivel azonban e gya-

korlat — bár törvényellenes volt — a mindennapi életben a Balatonpart régebbi fejletlensége miatt különösebb nehézségeket nem okozott, — a legutóbbi időkig nem került peres eljárás alá.

A Balatonpart mindjobban való kiépülése és a hazai közgazdaság egyik legfontosabb tényezőjévé való kialakulása azonban nem engedi, hogy ily alapvető jogi kérdések tovább is bizonytalanságban maradjanak s ez indította a m. kir. kincstárt igen helyesen arra, hogy a fonyódi kikötőépítés alkalmával kisajátítás útján megszerzett vízparti ingatlan átvételével kapcsolatban a fenti törvénycikkek alapján járó vízjogot is követelje, melyet ez esetben is maguknak akartak fenntartani a kisajátítást szenvedett régi földbirtokosok.

Ez az első „próbaper” már az elsőbíróságon is azzal az ítélettel járt, hogy a törvényszék a keresetnek helyt adott és elutasítva az alperesek amaz álláspontját, hogy a tőlük való kisajátítás hatálya csak a parti területre vonatkozott, a vízjogra azonban nem, — kimondotta, miszerint a felperes kir. Kincstár *a vízparti rész kisajátításával minden további nélkül megszerezte nemcsak az e parti ingatlannal összefüggő és a Balaton középvonaláig terjedő mederterületnek tulajdonjogát, de halászati jogát is, minthogy ezek a fent idézett tc.-ek értelmében ehválaszthatatlan tartozékai a parti birtoknak.*

A pécsi kir. Tábla azon érdekes kiterjesztéssel hagyta helyben e törvényszéki ítéletet, hogyha „partelsodrás” folytán valamely ingatlan *állandóan* parti ingatlanná válik, a meder tulajdonjoga ezt az új parti tulajdonost illeti meg. (Igen fontos döntés ez az „apadási sáv” tulajdonjogának fenntartása tekintetében!) Újabb fellebbezés folytán az ügy a m. kir. Kúria elé került, mely P. V. 6088—34. sz. ítéletével ugyancsak helybenhagyta a fellebbezési bíróság ítéletét, kimondván, hogy „az jogszabályt nem sértett, amikor abból kiindulva, hogy az 1885. XXIII. te. 4. §-a értelmében a kisajátító (m. kir. Kincstár) már a parti ingatlannak kisajátításával megszerezte a Balaton medrének e parti birtok szélességében egészen a Balaton középvonaláig terjedő részét és e mederrésszel az 1888. XIX. te. 1. §-a értelmében az ahhoz tartozó halászati jogot és ennek a megszerzésnek következményéül a keresetbe vett halászati jog tulajdonát és

birtokát, — viszont azonban a kisajátítási eljárás során részben elmaradt kártalanítás eszközzésével kapcsolatosan megítélhetőnek ítélettel megállapította”. Vagyis ezek szerint a „balatonparti ingatlan tartozékát képezi amaz — egészen a Balaton tó középvonaláig terjedő Balaton tórészlet, illetve a tórészlettel borított mederterület, melyet a parti ingatlan vízpartja egész szélességében a szélesség két végpontjára húzott merőleges vonalak között a Balaton tó középvonaláig terjedő sáv kiad”.

Ez ítélettel tehát le volt zárva és pedig jogerősen az a kérdés, hogy a vízparti ingatlan tulajdonosát automatikusan a megfelelő Balatonmeder és az efölött gyakorolható halászati jog is megilleti (bár mint később látni fogjuk, azzal egyelőre szabadon nem rendelkezhet), nyitva maradt azonban ama kérdés, hogy e tulajdonjog, illetve jogosítványok ingyen jutnak-e birtokába, vagy pedig újabb visszerthes átruházás kapcsán?

1937 szeptember hó i-én dőlt el ugyanezen peres felek között a m. kir. Kúria P. V. 1886—37. sz. alatt hozott ítéletével ez a kérdés is és pedig a felperesre, azaz a m. kir. Kincstárra nézve eléggé kedvezőtlen módon, amennyiben a fenti végítélet kimondotta, hogy felperes, bár a kisajátított parti terület kapcsán kétségtelenül birtokába jutott a hozzátartozó Balaton mederrésznek s az ezzel kapcsolatos vízjognak, de ezek ellenértéke nem foglaltatván benne a kisajátítási vételárban, azokért külön kártalanítást tartozik fizetni alpereseknek, azaz a régebbi földbirtokosnak. A kártalanítás mérvére nézve a fellebbezési bíróság szakértőket hallgatott meg s ezek szakvéleménye alapján a Balaton mederterületének kat. holdjáért 12 aranykoronát, azaz 13 pengő 90 fillért, a halászati jogért, mint rendszeresen folytatott gazdálkodásból eredő jövedelem elvesztéséért, 10 évi átlag alapján csupán 3 *százalékos tőkésítést alapul véve*, a mederterület 1—1 kat. holdja után 35 P 36 fillért ítél meg alperesek javára. Úgyszintén a sporthorgászati jog elvesztéséért még külön is megítélt egy ugyancsak szakértők bevonásával 10 évi átlag alapján megállapított kártalanítási összeget.

A fenti ítélet utolsó része még amaz érdekes megállapítást is foglalja magában, hogy „a most kártalanítandó

mederrész, mint nem folyóvíz medre egy részének, hanem zártvíz medre egy részének területe, nem állapítható meg az 1885: XXIII. te. 5. § 2. bekezdésében említett, a parti birtok két végpontjáról „a vízfolyás középvonálára húzható merőleges vonalak húzása által”, hanem, hogy ehelyett a kisajátított partingatlan partvonalának a kisajátítást szenvedők parti ingatlana kisajátítás előtt volt partvonalához való viszonya arányában kell megállapítani azt, hogy a kisajátítást szenvedetteket a kisajátítás előtt, az 1885. évi XXIII. te. 4. §-a szerint illetett mederterületből mekkora terület vált a parti ingatlanrésznek kisajátításával, mint ennek a kisajátított parti ingatlanrésznek a nevezett § szerinti „elválaszthatatlan alkatrésze” a kisajátító felperes (a kir. Kincstár) tulajdonává.

E második ítélettel tehát, amint látjuk, eldőlt ama fontos kérdés is, hogy a parti telektulajdonos, hacsak a vonatkozó adásvételi szerződésben ez kifejezetten benne nem foglaltatott, a vízjogot külön fizetendő ellenérték nélkül nem szerezheti meg. Utóbbi ítélet szerint a meder kat. holdjáért s a halászati jogért 1—1 kat. hold után összesen 49 pengő 26 fillért kell fizetni a sporthorgászai kártalanításon kívül, ami igen magas összeg ahhoz képest, hogy tulajdonképpen a gyakorlatban csupán a halászati jog jelentene bizonyos értéket. E jog azonban 1922-ben újabb 25 évre, tehát 1947-ig a siófoki Balatoni Halászati R.-T.-ra lévén átruházva a Balatoni Halászati Társulat által (mely a Balaton parti birtokosainak összességét foglalja magában), ezt mégsem gyakorolhatja minden egyes parttulajdonos, hanem csupán a reája eső évi halbért kaphatja meg, amely azonban a halárak bizonytalansága miatt oly kevés, hogy nem felel meg évi 50 pengő kamatjának: ennél többet hoz e tőkeösszeg bármely takarékbán való gyümölcsöztetés mellett.

Mert vegyük szemügyre, hogy tulajdonképpen a gyakorlatban e vízjogok mit jelentenek? Először azt, hogy a parti telek tulajdonosa egyben tulajdonosává válik a Balaton tó közepéig terjedő mederrésznek. Ennek azonban csak akkor lenne *gyakorlati* értéke, ha a Balaton kiszáradna, de erre — Cholnoky professzorunk jóslata szerint — csupán kb. 10.000 év múlva lesz kilátás. Továbbá beépíthet a Balaton vizébe is; ezt költséges és kockázatos

volta miatt amúgy sem teszi senki. Ezenkívül megvan ugyan a sporthorgászási joga a telekhez tartozó vízterületen, de az csak a „part mellett úzhető”, csónakról már nem. Már pedig e jogot is megkaphatja csekély illetékért a jelenlegi vízjogbirtokostól; ezért nem érdemes megvenni az egész ráeső Balaton medrét. Nem csoda tehát, ha a fenti ítélet meghozatala után az alperesek csakis azt sajnálták, hogy nem *még több* Balaton medret és vízjogot voltak *kénytelenek* átadni az igénylőnek, mert ez részükre kitűnő értékesítési lehetőségnek bizonyult! Csupán egy dolog kérdéses még, t. i. az, hogy a szakértők a Balatonnak egy másik pontján is — esetleg újabb per folyamán való megkérdeztetésük alkalmával — ugyanazon kártalanítási összegeket hoznák-e javaslatba, vagy pedig kevesebbet? (Esetleg többet.) Végül igénye van a fentemlített évi *halbérre* is, halászati joga révén.

Fentidézett ítéletekből azonban egyes dolgok kétségtelenek. Pl. ama körülmény, hogy a parti telektulajdonos hem köteles túrni, hogy minden további nélkül előtte feltöltsenek mederrészeket s ezáltal őt elüssék parti tulajdonosi mivoltától, igénye lévén a parti telekhez tartozó tófenékre is egész a Balaton középvonaláig. Továbbá, hogy az „apadási sáv”, ha csakugyan szárazon van, fenntartja tulajdonosa részére a mederterületet és a hozzátartozó vízjogot. Úgyszintén az is, hogy ha a parti telektulajdonos a megállapítandó vételár ellenében pótlólag él a vízjog igénylésének jogával, ezzel megszerezte az ingyenes sporthorgászás jogát saját vízterületén (ez a Halászati Társulat tagjai részére fenntartva maradt), úgyszintén igényt tarthat a mederterület minden kat. holdja után évente kiosztásra kerülő halbérre; de ehhez is az kell, hogy legalább 100 kat. hold mederterület tulajdonosai legyenek az igénylők.

Ezzel tehát a Balaton vízjoga ugyan *elméletileg* rendezve van s kétségek most már nem merülhetnek fel a vízjog gyakorlása tekintetében, de továbbra is megfontolást igényel az a körülmény, hogy *érdemes-e a vízjogot pótlólag igényelni* a parti telektulajdonosnak, ha azt már a terület vételárával szerződésileg meg nem szerezte akkor, midőn ez részére — a fentiek szerint — a ráfizetendő összeg nagyságával arányban nem álló csekély értéket jelent?

CHOLNOKY JENŐ

Ma, amikor örömmel látja a Balaton minden igaz barátja, hogy kormány, társadalmi egyesületek és magánosok vállvetve igyekeznek „Magyarország ornamentumának” kultúráját fellendíteni, utak, szállók, víz- és vilamosvezetékek épülnek az évtizedes mulasztások mielőbbi pótlására, önkéntelenül is a Velencei Köztársaság XV. századára gondol az ember, amikor a tenger zátonyaiba már le voltak verve a szlavóniai tölgyerdők s a libanoni cédrusok pilótái s azokon indult meg a Canale Grande előkelő palotasorainak építése, máig is hirdetve alkotóik művészi géniuszának tetterejét. De úgy, mint az Adria partján, a Balaton körül is szükség volt előbb oly alapvető úttörőkre, akik részben a tudomány acélkemény tölgyfaoszlopait, részben pedig az idealizmus nemes cédrusfapilótáit kellett, hogy szívós munkával leverjék a magyar tenger akkori elhanyagolt, közönybevesző mocsaraiba, ezáltal lehetővé téve a ma már ez alapokon sokkal könnyebben haladó „magasépítést”. Ez az alapvető munka a Lidón 500 év előtt, a Balatonon azonban csak kb. 50 éve hogy megindult és így még többen élnek hazánk vezető szellemei között olyanok, akik abban résztvettek. — Ezért — az utókor hamar felejt! — azt hiszem, fontos kötelességnek tesszünk eleget, ha a mai lázas továbbépítő munka közepette megemlékezünk róluk és tőlük maguktól hallgatjuk meg az erről szóló s a mai generáció előtt már majdnem „őserdei expedíció” ízű történeteket.

A Balaton tudományos tanulmányozása nagyrészen *Cholnoky Jenő* egyet, tanár nevéhez fűződik, ő írta meg testes kötetekben a tó hidrografiáját, szintüneményeit jegé-

nek törvényeit, limnológiáját (vízszintingadozását), világraszóló figyelmet keltve vize szabályos lengésének felfedezésével. Most a Balaton nagy földrajzán dolgozik, amely *Lóczy Lajos* elhunytja miatt eddig nem készülhetett el, de a közelben alighanem már kiadásra is kerül. A Múzeum-körúton robogó villamosok zajából a méhkapitár nyílásán ki-be rajzó méhekként sürgő-forgó diákok között jut be az ember a bölcsészeti kar csendes aulájába, melynek földszintjén a „*Földrajzi Intézet*” felirattal ellátott bejáróajtó csengőgomb lenyomására automatikusan nyílik fel. Hatalmas teremben vagyunk, mindkét oldalon ablakosorral, közepén hosszú asztalok s mennyezetig érő könyvszekrények. Az egyik fülkében fehérkabátos asszisztensek és diákok körében ott áll a professzor úr és a táblára szegezett térképes rajzpapírra színes krétával sraffiroz misztikus geológiai közetvonalakat. Egyszer *Zajti Ferenc* neves India-kutató előadásán voltam jelen, aki Csaba királyfi fehér hunjainak utódait a gujarati ind tartomány lakosaiban vélte megtalálni s az ottani nemes törzsfők csoportfényképével is igyekezett e nézetét alátámasztani. „Íme, ez az arc teljesen Cholnoky professzoré, ez a másik Jókai, a harmadik Deák Ferencé, ha tehát az anthropológia tudománya ér valamit, úgy ezek bizony ősturániak.” És csakugyan, meglepő a külső hasonlatosság az ősturáni törzsfő és a magyar Turáni Társaság elnöke között. Ugyanaz a magas homlok, ezüstös szakáll, fürkésző kék szempár fogadja a látogatót. „Kezet sem tudok most adni — mentegetődzik — piszkos a krétától, de majd benn a dolgozószobámban elbeszélgethetünk.”

Íme a világhírű tudós, a Földrajzi, a Balatoni, a Barlangkutató és még nagyon sok más Társaság elnöke, 70 évvel vállain, bár már nyugalomba vonult, de még ma sem restell személyesen közreműködni a tanórán kívüli gyakorlatokon, ha arról van szó, hogy az új generációt bevezesse érdekes szaktudományának rejtelseibe. Most azonban pihenőül karosszékébe ül s cigarettafüst mellett mesél:

„Atyámnak a Füred melletti Arácson volt villája, nagy szőlővel (még most is megvan, nagybátyám lakik benne). Nagyműveltségű, irodalmi képzettségű ember volt. „Veszprém város eszének” nevezték szülővárosomban,

ahol ügyvédeskedett, ő fordította le franciából Dumas: Gróf Monte Christo című regényét is „Sió” álnév alatt, így azután nyáron megfordultak a villában a dunántúli irodalmi élet jelesei, mint *Endrődy Sándor*, *Eötvös Károly*, *László Mihály s Radákovics József*, a *Vas Gereben* néven ismert regényíró. Én ott töltöttem el gyermekkorom legboldogabb óráit. Gyakran voltak nálunk hajnalig tartó mulatságok, mi gyerekek is fennmaradtunk, mert mi hoztuk fel a pincéből a bort. Emlékszem, egyszer *Endrődy Sándor* este 10 órakor kezdett a toastba s másnap délután 2 órakor még mindig beszélt, persze már senki sem hallgatta. A villa 2 km-re volt a Balatonparttól, ott volt felállítva kabinunk is, melyet azonban részeg duhajok minden ősszel felgyújtottak. Persze a község disznaival és marháival fűrödtünk együtt — mint egyes helyeken még ma is. A falu lakossága bizony elég barátságtalanul viselkedett az úrinéppel szemben, az elültetett fákat kivagdalták és semilyen élelmiszert nem lehetett tőlük kapni, mindent Veszprémből kellett kocsin hozatni. Így történt, hogy midőn egy délután váratlanul 3 hintóval vendégek érkeztek, anyám sírva fakadt, mert éppen semmi készlet nem volt a háznál, a baromfi a távoli földeken bogarászott, összefogdosni nem lehetett. Ekkor mentő ötletem támadt, flóbertpuskámot vállamra vetve, mentem tyúkvadászatra a mezőre és csakhamar jó kutyánk segítségével dús „zsákmánnyal” tértem haza . . . De a községek ellátása sem volt jobb; közútnak, vasútnak híre-hamva sem volt; Tihany községnek még megvolt a halászati joga, a paraszt naponta lement a tóra, szigonnal kibőkött néhány pontyot, ivott rá temérdek bort s a nap többi részét Szt. Heverdelnek szentelte. Egyszer azonban oly rossz téli idő volt sokáig, hogy nem lehetett halászni, 1887—88-ban s a faluban a szó szoros értelmében éhínség ütött ki. A kolostornak kellett magtárait és pincéit kinyitni s ezzel mentették meg a falu kétségbeesett lakosságát . . . Akkor nehezedett meg az idők járása a tihanyiak fölött, mikor a halászati jogot bérbeadták s a filoxera elpusztította az ottani szőlőket; nem volt már annyi részeg ember s az idegeneket is jobban kezdték becsülni, mert pénzt hoztak. A falu bírása egy potrohos ember volt, nevére már nem emlékszem; három év óta nem vetette

le a csizmát a lábáról, emiatt az megüszkösödött, le kellett vágni róla előbb a csizmát, aztán a lábát, ebbe azután bele is halt. . . Egy délután atyámmal ültünk a diófa alatt, feketekávé mellett s úgy halljuk, mintha valaki csákánnyal bontogatná villánk kőkerítését. Odamegyünk, hát csakugyan egy túristaruhás ember veri kalapáccsal a falat: kiderült, hogy nem más, mint *Lóczy Lajos*, aki egy kövületre bukkant a kerítés kövében s azt akarta onnan kifejtetni. Egyébként azért jött, hogy egy nekem írt levelét személyesen kézbesítse ki, mert posta még nem járt. Én persze mindjárt megismertem, hiszen tanárom volt, de atyámnak akkor mutatkozott be s attól fogva igen jó barátok lettek. Lóczynak is volt villája Csopak felé nagy szőlővel; a volt budapesti tűzoltóparancsnok: *Teasdale* nagyatyjától vette, aki bevándorolt angol volt s úgy megtetszett neki a Balaton, hogy örökre ittmaradt... A még ma is meglévő Lóczy-villa mellett van egy árok, amely arról nevezetes, hogy Lóczy oda dobálta bele kellő tanulmányozás után a világkörüli utazási kapcsán hazahozott közetdarabokat. Van ebben a balatonmenti árokban még himalájai kő is. Én azelőtt a híres *Klimm* asszisztense voltam, később Lóczy mellé kerültem s így, amikor a Földrajzi Társaság a Balaton addig úgyszólván ismeretlen természeti jelenségeinek tanulmányozására Lóczy elnöklete alatt külön bizottságot alakított, én kaptam megbízást a fizikai földrajzi és hydrográfiai rész megírására. Midőn Lóczy 1889-ben ez alapvető tudományos vállalkozás költségét 5000 forintra tette, kinevették, azt mondván, hogy ennyi pénzt ily célra nem lehet összehozni. Végül a munka 200.000 aranykoronánál is többe került s bár még ma sincs teljesen befejezve, a nemzetközi tudományos világ mégis a legtökéletesebb földrajzi monográfiának tartja.

A munka bizony igen nehezen ment, mert csak a III. oszt. vasúti jegy árát térítették meg, a munkatársaknak, ételmezésüket a sajátjukból kellett már fedezniök. Nekem Tihany felmérése után a Balatonba ömlő patakok vízmennyiségét is meg kellett állapítanom s evégből kocsin, de jórészt gyalog, *ötször kerültem meg a Balatont*. Egy ízben egy ködös novemberi estén értünk a földvári csárdához; a mai előkelő villáknak még híre-hamva sem

volt. Kocsisom is csak a kutyaugatás zajára talált oda. A vendéglős sűrű keresztvetés közben nyitotta ki az udvar kapuját s azt mögöttünk hamar eltorlaszolta, mert attól félt, hogyha meglátják, hogy kaputos ember tér be hozzá, még fel is törik a házat. En meg csak hallgattam a berek felől a kutyaugatást, nem látva a közelben semmiféle tanyát. Kérdésemre a kocsmáros felvilágosított, hogy *nádi farkasok üvöltének a sötét estében . . .* Azt hiszem, ez lehetett utolsó észlelése a balatoni farkasoknak . . . Más alkalommal meg Vörs és Égenföld között akadtam el kocsimmal egy tavaszi rettenetes árvíz alkalmával a Kisbalaton mocsaraiban. Út seholsem látszott s így napokig kellett jobb szállás híján az útmenti csárda ivóasztalán aludni. Hajnal felé már jöttek a falusi „notabilitások”, kisbíró, csordás, kondás és óraszám elnézték, hogyan használom a fogkefét és mosakszom átlátszó glicerin-szappannal; ilyet azelőtt még sohasem láttak . . .

De volt elég kalandom a tó vizén is. Lóczy típusa volt a szórakozott professzornak s egyszer *engem is bennfelejtett a Balaton közepén*. Ugyanis sikerült megnyerni a földművelésügyi minisztérium vízrajzi osztályát arra, hogy a Balatonról új, mélységméréssel kapcsolatos térképet készíttessen s evégből Lóczy fűrógéppel felszerelt tutajt s Hamburgból egy petróleum-motoros csónakot rendelt, amellyel a kutatásokat végeztük. Ez volt az első motorcsónak Magyarországon! Egy délután Lóczy a motoron hazament azzal, hogy majd értem később visszaküldi. Én csak vártam a fűrótujajon órákhosszat, már este lett, vihar közeledett, de a csónak csak nem jött vissza. Már az eső is megeredett, persze hajók akkor még nem jártak, jelt adni semmiképp sem tudtam s már azt kezdtem mérni, hogy ha a viharban elül a tutaj a fűrógép súlyától a Balaton fenekére, kimarad-e még akkora darab a fatoronyból, hogy én abban megkapaszkodhassam? Így dideregtem, áztam-fáztam végig az éjszakát s csak másnap hajnalban tűnt fel a sebesen közelgő motoros, mert *reggel jutott eszébe Lóczy feleségének, hogy vajjon Cholnoky hol maradt? . . .* Volt olyan eset is, hogy viharos időben kellett volna átmennem egyik partról a másikra s ezt csak úgy tudtam elérni, hogy előbb berúgattam a csónakost, mert — józan állapotban nem merte elvállalni az utat.

Közben Lóczy a geológiát, Jankó a néprajzot, Kuzsinszky az archeológiát, Istvánffy a plankton, Biró Lajos 60 koronával a zsebében a bogárvilágot tanulmányozta (ötven ládányi rovargyűjteménye váratlan elhunytja miatt ma is feldolgozatlanul pihen a Nemzeti Múzeumban), de közben úgy Lóczy az Akadémia s a Földrajzi Társaság ülésein, mint én a Természettudományi Társaságban, Mérnök Egyletben stb. hívtam fel, állandóan előadásokat tartva, a Balaton fontosságára és szépségére a közfigyelmet. *A Balaton somogyi partja akkor még sárbafulladt világ volt.* Közneveltség tárgya volt, midőn a *Siófoki Fürdő R.-T.* Lóczy szuggesztiójára megalakult s a sivár parti homokon a *Sió* és *Hullám* szálló felépült. Pincéiket mindig ellepte a víz s beomlásuktól kellett tartani, míg javaslatomra ú. n. ellenboltozatot nem építettek, ami igen jól bevált mai napig is.

Közben alaposan megváltozott körülöttünk a világ, de a Balaton tudományos kutatásának nagy művéből még mindig sok hiányzik, így pl. a flóra, a mikrotektonika, helynevek eredete, a domborzat morfológiája stb. Igen fontos volna, hogy állami szubvencióval e munkálatok folytathatók legyenek s *a balatoni faunával, flórával és archeológiával még foglalkozni kívánó fiatal tudósok a tihanyi Biológiai Intézetben olcsó szállást és ellátást kapjanak.* Az általános biológiai kutatás amúgy sem Tihanya, hanem Pestre, az Élettani Intézetbe való, ott lenn egyébvel is, pl. régészettel is kellene foglalkozni...”

A külső dolgozóteremből folyton bekukkantanak az asszisztensek, hallgatók — a professzor úr miért nem jön még vissza? —, úgyhogy nyúlok a kabátom után s bár sajnálom, hogy munkájában zavartam, de azért mégsem foszthattam meg az olvasót attól, hogy a fenti rövid jellemrajzzal be ne mutassam a Balaton és hazánk tudományos világának méltó büszkeségét: *Cholnoky Jenőt.*

DARNAY KÁLMÁN

Egy könyvkereskedés kirakatában érdekes címképű könyvet pillantottam meg: terebélyes fa árnyékában, malomkő-asztal körül ülő, jó magyar arcú, csibukozó urakat, előttük boros üvegek, mellettük agár. „*Kaszinózó*

táblabírák” volt a könyv címe, szerzője pedig Darnay Kálmán, a sümegi múzeumigazgató. Megvettem a két-kötetes művet s azontúl napokig este, mikor ablakaim előtt, az akácok sötéten hallgattak az „előkert”-ben, olvasás közben megelevenedett előttem a 100 év előtti dunántúli patriarchális világ: a sümegi patika és sóház előtt zsinóros, fekete „moldon” posztós táblabírák évdtek egymással, Hertelendyk, Bogyayak, Horváthok, Rostyk; Kisfaludy Sándor lépegetett ezüstgombos nádbotjával, nyakán lévő sebforradást takaró magas gallérral, majorja felé s Deák Ferenc bölcs riposztjai szólaltak meg az arrajáró abroncsos verdigály szoknyában „pámpilláskodó”, csúszós tekintetű nemes kisasszonyokat kísérő megjegyzések nyomán. S mindez a Darnay Kálmánnak kissé ódivatú ízű, Krúdy Gyula stílusára emlékeztető de annál sokkal tartalmasabb és hitelesebb leírásában, mintegy az „ejtőzés” hangulatában, jókedélyű „hizodalmas” franciskánusok körében, a híres 1834-es termés „neszesítő” leve mellett, A balatonkörnyéki várak széleskörű történeti ismereteken alapuló leírását tartalmazó „*Bujdosó gyöngy-sor*” című keretregényét már ismertem, úgyszintén a dunántúli kelta őslakók életéről szóló „*Tagisir*” című történeti regényt és „Magyarország és Somogy megye őskora” c. tanulmányait, amelyekben jórészt saját ásatásainak eredménye nyomán lebbentette fel a homályos „terra incognitát” borító fátylat. Azt is tudtam, hogy nem szakmabeli archeológus, hanem vasnagykereskedő volt, akárcsak a német *Schliemann* Henrik, aki a kisázsiai Trója felásásával tette 1870-ben nevét világhírűvé. Míg azonban Schliemann a német kultúrától távoleső görög regevilág reális alapjainak kikutatásán fáradozott, addig Darnay csakis a magyar, pontosabban a szűkebb Balatonvidék őskorának érdekes rejtelmeit hozta fáradhatatlan munkával és anyagi erőit gyakran felülmúló áldozatkészséggel napvilágra, ezzel a hazai kultúra egyik legfontosabb fejezetére vetve világosságot.

Hallottam azt is, hogy a ma már 78.életévet is meghaladott öregúr 1877-ben vetette meg a róla elnevezett, 30.000-nél több darabot tartalmazott, legnagyobb vidéki c múzeumunk alapját, egy darab, a sümegi vár alagútjában, kisdíák korában talált sarkantyúval; hogy Rómer

Flóris és Hampel József halhatatlan emlékü régészeink útmutatása nyomán ő ásta fel a csabrendeki úrnatemetőt s a somlyói őstelep átkutatásával hazánk legszebb vaskori emlékeit találta meg; hogy 1895-ben a kormány őrá bízta a dunántúli milleniumi ásátások lefolytatását; hogy 1897-ben a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta Kisfaludy Sándor könyvtárát és családi iratait; hogy ő találta meg a lesenceistvándi nagy népvándorlaskori temetőt, a somogy-szalacsikai kelta telepet, világunikumszámba menő pénzverdéjével, amelyért a British Museum egy kis vagyont ígért; hogy mindezt 1907-ben szintén a nemzetnek ajándékozta, melynek kormányától bizony elég szerény viszonzásként előbb kir. tanácsosi, majd kormányfőtanácsosi címet kapott.

Bár azt is tudtam, hogy múzeumának történelmi, régészeti és néprajzi anyagát a történt megállapodás értelmében 140 hatalmasládában a keszthelyi Balatoni Múzeumba szállíttatta s most már Sümegen csak a kézirati anyagot, Kisfaludy stb. relikviákat tartotta meg magánál, mégis elhatároztam, hogy a nyári üdülés egyik napját e gyűjtemény felkeresésének s a hírneves műértő meglátogatásának szentelem, már előre elképzelve magamban, hogy Dickens egyik óangol hangulatú regényének, az „Ódon ritkaságok boltja”-nak főszereplőjéhez hasonló, régi, nemes metszet-képek stílusában tartott úriembert fogok ott találni. S ebben nem is csalódtam! S ezért, ha akadnak olyanok, akik kedvüket lelik a világ zajától messzire eső, halkán álmodó kisvárosok aranyló csendjében, romban heverő lovagvárak merengő árnyékában, bolthajtásos barokk táblabíró kúriák mályvavirágos udvarainak, empire díszes temetői márványkövek áhítatos feliratainak nézegetésében, („Szíves utazó, szívből és szívesen sóhajts neki örök életet” — mondja az egyik) azoknak azt ajánlom, hogy ne sajnálják a fáradságot, keressék fel egy nyári napon Sümegyet; látni fogják Magyarország legszebb várromját, legragyogóbb Maulbertsch galériáját, a Darnay Múzeum még mindig rengeteget érő kincseit s a régen letűnt táblabírókornak gyöngéd-szívű, áhítatos meseszavú rajongóját: *Darnay* Kálmánt, akire már Eötvös Károly is felhívta a közfigyelmet.

Igen, látni és hallani kell őt, amint a látogatónak

egyenként megmutogatja darabonként, sajátkezüleg, féltő szeretettel összehordott kincseit, a gyalogvándorlással újak ellenében becserélt szenteltvíztartókat, közben a leletek beszolgáltatásának fontosságát magyarázva a népnek; új kaszák, sarlók stb. ellenében kapott és szántás közben előkerült bronzeszközöket. Magánházának termeiben ott láthatjuk Kisfaludy Sándor Himfy kézirateit, botját, fokosát, testőri katonaládáját, íróasztalát, Bécsben az udvarnál kapott aranyóráját, kandallóját, melyről azt írta: „fel van szítva melege”, Chippendale könyvszekrényét és szalónbútorait. Ugyancsak itt van Szegedy Róza rokkája, varróasztala, varrókészlete, kelengyeszekrénye, miniatűr képe, cipője, Mária Antoinette zsebkendője, porcelláncsészéje, ezer és ezer mindenféle csecsebecse és relikvia, amit ki tudna mind felsorolni! De ezután itt vannak 300 év óta élt minden magyar költő kéziratei (kb. 10.000 darab), Cserey Mihálytól Ady Endréig, Petőfi Sándor levelei, Kossuth Lajos, Katona József kéziratei, Berzsenyi, Arany, Jókai, Gárdonyi, Mikszáth eredeti írásai, Dankó Pista kézzel írt kottái, Deák Ferenc feliratainak eredetije, minden Habsburg császár-király diplomája, a székely nemzetségek Mihály vajda által 1599-ben kiállított aranybullája, a szatmári béke eredeti okmánya, Mátyás király és Szolimán szultán levelei, Rákóczi Ferenc iratai, Haynau hóhérlevele a 13 aradi vértanú kivégzésének elrendeléséről, boszorkányperek vasmag aktacsomói stb. De vannak itt egymásra tornyozott egyforma fa-paletták Lotz, Csók, Kukán, Éder, Vastagh, Innocent, Szüle stb. képeivel és festmények Kupeczki, Rugendas, Benczúr, Barabás, Rudnay kezétől. Egy vendégkönyv Virchov, Rippl-Rónai, Jászai Mari, Darányi Ignác, Herczeg Ferenc, finn miniszterek stb. névalírásaival s az ember mindezek láttára arra gondol, hogy: Úristen, hová kallódott volna szét a nagyvilágba, vagy fűszeresboltok makulatúrapapírosai közé (mint nem egy esetben történt), mind ez a sok, nemzeti szempontból is megbecsülhetetlen értékű relikvia, ha 150 év előtt be nem vándorol Szászországból egy derék iparos, akinek késői unokájára vár az a gondviselészerű feladat, hogy magához váltsa s az utókor számára megőrizze mindezeket a pótolhatatlan kincseket...

A következő gondolat azonban az, hogy vajjon kellő bizonságban vannak-e itt ezek a műtárgyak, mert bizony az ablakon vasrácsot nem látni, a kapu előtt rendőr nem áll s bizony bárki, anélkül, hogy az utcán be kellene csengetnie, feljöhet az előcsarnok lépcsőházáig. S kérdésemre azt a választ kapom, hogy a gyűjtemény ily betörés ellen biztosítva sincsen, mert az évi díj az értékhez viszonyítva oly magasra rúgna, hogy annak előteremtésére alap nincsen s bizony így megtörtént már az is, hogy bizonyára egy műértőtől felbérelt tolvaj két év előtt az ablakon keresztül behatolt a múzeumba s minden más nemesfém vagy porcelán érték tárgyat figyelmen kívül hagyva, csakis Kisfaludy Sándornak, a katalógusban megemlített, 20.000 P-t érő Amatus hegedűjét vitte el, amelynek azóta is nyoma veszett.

Hát ez bizony így nincsen rendjén; a városnak bizony gondoskodnia kellene a műgyűjteménynek éjjelnappal való kellő őriztetéséről! De ha már itt tartunk, a köz nevében még valamit kellene kérni ősi dicsőségű Sümeg város tek. Tanácsától: és pedig azt, hogy legalább a „*belváros*” *főutcáit*, főként pedig a *plébániatemplom és püspöki palota környékét* és odavezető utcáit rendeztesse, planiroztassa és köveztesse ki, hiszen a helyszínen terem a pompás sarvalyi bazaltkő! Mert az utcák mai állapota bizony nem méltó ama műkincsek értékéhez, amelyeket a város falain belül rejt az utas számára s amelyeknek minél ismertebbé és hozzáférhetővé váló tételére minden lehetőt el kellene követni!

Darnay Kálmántól pedig azt várjuk, hogy minden értékes irodalmi munkásságának betetőzésére *írja meg emlékiratait is* arról, miként szerezte, gyűjtötte az ő egyedülálló bámulatos múzeumának anyagát, hogy tanulságul szolgáljon a hivatásos, talán magasabb szakképzettségű, de kevesebb ügybuzgalommal és munkaszeretettel bíró régészeknek is arra, miként lehet és kell úgyszólván a semmiből a nemzeti múlt dicsőségére szolgáló ilyen egy gyűjteményt létrehozni.

LOVASSY SÁNDOR

1901 január hó 22-e nevezetes dátum volt a keszthelyi Balatoni Múzeum Egyesület történetében. Ugyanis e napon — ennek 42 éve — hagyta jóvá a m. kir. Belügyminisztérium 4004/V. szám alatt dr. Lovassy Sándor elnök és dr. Csák Árpád titkár által 1900 december 16-án kiadott alapszabályait. Negyven év nagy idő a Balaton kultúrájának történetében, mikor tudjuk, hogy annak teljes tartama sem haladja meg az 50 esztendő, hiszen a 90-es évek elején indult meg Siófok, Földvár stb. megállapításával a mai értelemben vett fürdőkultúra. Nem oly hosszú idő ez ahhoz, hogy az úttörő munkában résztvevők életben ne volnának s azért fontos, hogy még saját, élő szávaik alapján rögzítsük le a történeteket. Egy régi mondás szerint a zseni törli az utat, a talentum rakja le a síneket s a köznapis ember vígan utazik a hálókocsiban. Mi, köznapis emberek, akik ma már a relative fejlett balatonkultúra előnyeit élvezzük, csak a legnagyobb elismeréssel gondolhatunk a ma is töretlen energiával dolgozó Gholnoky Jenő, Sziklay János, Sebestyén Gyula s mások 40—50 év előtti úttörői munkájára. E nagyok gárdájába tartozik dr. Lovassy Sándor gazdasági főtanácsos, ny. gazd. akad. igazgató, a Múzeum Egyesületnek 42 év óta igazgatója, akit Helikon-utcai otthonában kerestem fel, hogy megtudjam tőle élete két nagy főművének történetét, a Balatoni Múzeum megalapítását s a hévízi tónak lótuszvirágokkal történt betelepítését.

A vonatkozó lexikális adatokból megtudhattam, hogy dr. Lovassy Sándor 1855-ben született Abonyban. Iskoláit Debrecenben s Budapesten végezte. 1889-ben lett a keszthelyi gazd. akadémia tanára, ahol 1921-ig működött. Főbb irodalmi művei: Magyarország gerinces állatai, Az Ecsedi láp és madárvilága, A keszthelyi Hévíz tropikus tündérrózsái és a Balaton madárvilága a nagy Lóczy-féle monográfia keretében, öméltségét már többször láttam a Múzeum helyiségeiben, amint ingujjra vetkőzve, korát meghazudtoló frissességgel személyesen rakosgatta a jelzőcédulákat egy létra tetején állva az egyes leltári tárgyakra s ezúttal egy nyárvégi napon, hivatalos időn kívül kerestem fel magánlakásán. Már a bejáratnál fel-

tűnik a látogatónak, hogy a kertben nem a szokásos virágok díszlenek, hanem a kaktusznövények legváltozatosabb alakjai; egész kaktusz-utcák vannak a kertben 30 éves, 5—6 m magas példányokkal, de mint megtudom, a legnagyobbakat, 8—9 m magasakat a budapesti Állatkert pálmaházának ajándékozta. A lakásba lépve, azt gondoltam, hogy ott a válogatott műtárgyak gyűjteményét fogom láthatni, de mindebből semmi sincs, úri ízlésű bútorokon kívül mást ott nem lehet találni. „Ez inkompatibilis volna múzeumigazgatói minőségemmel”, mondja öméltósága s e puritán felfogás jellemző fényt vet nemes egyéniségére. Jövelelem célját előadva, következőkben volt szíves elmondani a Balatoni Múzeum alapításának történetét:

„1897-ben, dr. Csák Árpád szolgabíró (Csák Antalnak, a Festeticsek zalaszántói jószágigazgatójának fia) felvetette előttem — aki akkoriban a Balatoni Kultúregyesület elnöke voltam — a Múzeum Egyesület megalapításának tervét, mint ahogy külföldön minden valamirevaló kisvárosnak is megvan a maga helyiérdekű múzeuma. Célja lett volna a Balatonvidék történelmi múltjának felderítése, állatainak, növényeinek, ásványainak összegyűjtése a nagyközönség és a szakferfiak tanulmányozása részére, balatoni vonatkozású képek, rajzok gyűjtése stb. E tervnek megnyerte Hencz Antal építész és Huszár Károly gyógyszerészt is, ezek azonban már 1899-ben elhaltak. Az egyesület első ülése 1890 június 27-én volt, elnöke én lettem, jegyző dr. Csák Árpád. Mindjárt ki is dolgoztuk az alapszabályokat s megindult előkelő körök bevonásával a tagok toborzása is; első évben már 530 tagja volt az Egyesületnek. A Múzeum alapanyaga Csák Árpád archeológiai gyűjteményéből, Huszár Károly természetrajzi tárgyai és 210 kötetes könyvtára s az én kisbalatoni madártani, továbbá kőzetekből, kőületekből, valamint többezer drb madártojásból álló gyűjteményemből állott, mely magánosok ajándékaival mindinkább szaporodott. Első kiállítási helyiségünk a Keszthely tulajdonát képező régi gazdasági tanintézet 3 emeleti helyiségéből állott, a Szt Háromság-tér és Kossuth Lajos-utca sarkán, melyért Reischl Imre városbíró, alelnökünk jóvoltából csak évi 200 kor. Bért

fizettünk. 1898-ban Fraknói Vilmos püspök, a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőjének hatásköre alá kerülünk, ami bizonyos államsegélyt is jelentett. A saját, fenéki, zalaszántói stb. ásatásom anyagával bővült kiállítás 1899 aug. 27-én nyílt meg először a nagyközönség részére. Egyesületünk vagyona ekkor csak kb. 6400 koronát tett ki; 1900-ban nagy gyarapodást jelentett dr. Csák és Sági János vállalkozása, akik saját költségükön körülutazták a Balatont, régiségtárgyak gyűjtése végett. Sági ezzel a néprajzi gyűjtemény alapját vetette meg. Igen sok pástor-faragást gyűjtött, úgyhogy a néprajzi osztály egy külön bérházban 4 szobában nyert elhelyezést. Sági régi ritka könyveket is gyűjtött, többek között egy parasztházban egy 1626-ból származó, eredeti Káldi György-féle katolikus bibliát talált. Ekkor írta meg a „Balaton írásban és képen” című, első részletes balatoni kalauzát és a Malonyay-féle „Magyar nép művészete” című öt kötetes hatalmas munka III. teljes és részben IV. kötetét, a Balatonmellék és a Dunántúl népművészetéről. (Malonyay azonban erről csak a mű előszavában emlékezett meg.) Sági fedezte fel az Apát-domb őskori lakótelepeit és tűzhelyeit is; mikor a földanyagot a balatoni park feltöltéséhez lehordták, onnan több mint 1000 leletet hozott be. Erre nagy szükség volt, mert Csák inkább csak a római és népvándorláskori leletek Iránt érdeklődött, dr. Lipp Vilmos pedig az általa talált fontos leleteket nem Keszthelyre, hanem a budapesti Nemzeti Múzeumba és Szombathelyre irányította. Sajnos, Sági később valami vezércikket írt a Keszthelyi Hírlapba 1910-ben, emiatt megsértődött valaki s ezért őt a keszthelyi telekkönyvi hivataltól Budapestre helyezték át, — úgyhogy már nem tudott részünkre tovább a helyszínen dolgozni. Közben sikerült a múzeum iránt felkelteni Festetics Tasziló herceg érdeklődését, aki jóviszonyban volt akkor gróf Bethlen István miniszterelnökkel s kieszközölte nála a múzeum építési céljaira 3 évre 100.000 koronát. Meg is kaptuk az első két évben a pénzt, a harmadikban azonban már nem, mert Bethlen közben lemondott. Ebből vásároltuk meg a község ú. n. kórháztelkét, a rajta levő épületekkel együtt a Múzeum céljaira. 1921-ben történt, hogy a Balatoni Társaság közgyűlésén Reischl Imre felszólalására Györgyi

Dénes műépítész a kulturális nagy cél érdekében díjtalanul vállalkozott egy múzeum és kultúrpalota terveinek elkészítésére, — 1924-ben pedig a herceg a főutcán egy 1200 öl nagyságú telket ajándékozott az Egyesületnek. Volt a hercegnek a parkban egy nagyszabású versenylóistálló épülete, melynek kb. 3 milliárd korona értékű anyagát már régebben az Egyesületnek ajándékozta e célra. Ennek anyaga a szükségletnek kb. 80 százalékát fedezte, Angliából hozatott palával volt fedve, fával kiégetett, kitűnő téglából állott. A lebontást azonban nem vállalta, ezt a község végezte el, 3—400 millió korona költséggel. Így 1928-ban megépült a mai palota 450,000 pengő költséggel s az Egyesület eladhatta most már feleslegessé vált telkeit. Az emeletes, monumentális barokk épület a Múzeum 5 osztályát foglalja magában, a régészetit kerek 12.000 darab, a természetrajzit 4800 darab, a néprajzit 5200 darab, a tájrajzit kb. 1000 darab s a könyvtárosztályt kb. 7500 kötetet kitevő könyvvállományval, s itt van a Sümegről áthozott Darnay-féle gyűjtemény is, 140 ládában. A látogatók száma mintegy évi 500, de bel- és külföldi tudósok is egyre nagyobb számmal keresik fel a Múzeumot, mivel az már országos viszonylatban is az első vidéki múzeumok sorába emelkedett. Nagyon sok dolgot adott, míg idáig jutottunk — fejezi be Öméltósága —, bizony mégegyszer már nem tudnám mindezt megcsinálni. ”

Most még a Hévízi tó tündérrózsáinak meghonosításáról érdeklődöm. — öméltósága elmondja, hogy kísérleteit 1898-ban kezdte, mikoris a budapesti egyetem fűvészkertjéből 13 tő egyiptomi fehér lótszot hozatott, mely addig Magyarországon csak a nagyváradi püspökfürdő 34 fokos vizében s a budapesti Lukácsfürdő 26 fokos tavában diszlett, mint európai nevezetesség. Ugyanekkor 27 darab indiai vörös lótszvirágot is elültetett a tó talajában. 1899-ben a kékvirágú délafrikai lótszsal is kísérletezett. Tíz évi kísérletezés után azt tapasztalta, hogy a Hévízi tóban a lótszvirágok magot nem nevelnek, talán a víz radioaktivitása, vagy a rovarok elmaradásai miatt, hanem csupán töről való szaporodás útján terjednek. Legjobban felelt meg a Hévíz klímája az indiai vörös lótszvirág életkörülményeinek, — úgyhogy jelenleg nemcsak hogy

védni nem kell, hanem túlságos elszaporodása miatt már irtani is. Most már tehát négy helyen nyílik nálunk szabadon a lótuszvirág, t. i. a tatai tóban is. Míg azonban Budára és Tatára mesterségesen hozták a lótusztöveket (Kitaibel Pál 1798-ban, illetve Zednik V. 1876-ban), addig Nagyváradon az ő felfogása szerint a lótusz őshonos, azaz nem a törökök telepítették oda vagy madarak hozták a magját, hanem egy harmadkorbeli subtropikus oázis eredeti növénye. 15—16-féle lótuszfajtaival kísérletezett, míg rájött arra, hogy a nagyváradai fehér egyiptomi lótuszvirág nem szívesen tenyészik Hévizén, éppígy a *Victoria regia* sem, melynek nagy leveleit a szél minduntalan felszaggatja, hanem csupán az Indus és Brahmaputra folyókban honos indiai tündérrózsa (*Nymphaea rubra longiflora*), amely azóta is egyik legnagyobb nevezetessége s látnivalója a Hévízi tónak.

Amint így szembenülök öméltóságával s hallgatom beszámolóját nyolc évtizedet meghaladó munkásságának kiterjedélyesedett eredményeiről, önkéntelenül is arra kell gondolnom, mily boldog lehet az az ember, aki Horatiuszal elmondhatja magáról: „Exegi monumentum aere perennius ...” Mert már az antik világ a halhatatlanságot tartotta a legfőbb jónak: a fáraók azért építették gúláikat, Nagy Sándor ezért sóhajtott már 20 éves korában: „Még semmi halhatatlant nem cselekedtem”, sőt az eszelős Herostratos is ezért gyújtotta fel a világ egyik csodáját, az ephesusi Diana-templomot. A mai kor polgári embere már csak tehetséggel párosult szorgalommal tudja nevének a halhatatlanságot biztosítani s utóbbi nem kevésbé fontos, mint az előbbi. Mert ne gondoljuk, hogy a tehetség egyes sikerült „nagy dobásokban” mutatkozik meg; mint életrajzírókból tudjuk, a zsenik igen szorgalmas emberek is voltak, kik éjt a nappal egybevetve dolgoztak halhatatlan műveiken. Lovassy Sándor is ama férfiak közé tartozik, akikben a tehetséggel lankadatlan szorgalom is kapcsolatos s Tolsztoj intelmét követik: „Dolgozzatok, míg mécsetek ki nem alszik”. Így ő nem is panaszolhatja a költő szavaival: „öregségemre semmi sem maradt, Eltérőzoltam vidosan, léhán, Meddön, — az én szép nyaramat...” Mert amíg a Balaton tava áll, addig a Balatoni Múzeumnak is meglesz a létjogosult-

sága, azzal pedig elválaszthatatlanul összeforrott megalapítójának, Lovassy Sándornak neve és emlékezete.

KAÁLI NAGY DEZSŐ †

Mikor a balatoni nyaraló egy derült nyári napot kiválasztva, elhatározza, hogy egy „hosszújáratú” kirándulóján Siófoktól—Keszthelyig és vissza végigjárja a Balatont, a szebbnél-szebb kikötőművek láttára nem is képzei, micsoda hosszú tapasztalat és fáradtságos munka árán készültek el ezek a Balaton idegenforgalmára ily végtelenül fontos létesítmények. Már Széchenyi István hangoztatta, 1846-ban „Balatoni Gőzhajózás” c. írásában, hogy a két Balatonpart forgalmának és gazdaságának fellendítésére nemcsak gőzhajó kell, hanem kikötők is, „hogy a közönség ne csak mocsaras parton léphessen szárazra, mint ez a pesti hajóknál is történik (!)”. A fulmináns röpiratnak hatásaként meg is indult a tavon a hajójárat, mintegy 10 kikötőhely is megépült, de azután kiderült, hogy a „legnagyobb magyar” lángelméje 100 évvel előzte meg a tényleges szükségletet. Ugyanis a kikötőket kellően nem lehetett kihasználni még akkor s azokat a Balaton viharai és jege annyira elpusztították, hogy 1—2 kivételével nyomuk sem maradt meg. Csak a legutóbbi 10—15 év igazolta be ismét, hogy a Balaton mind nagyobb mértékben fejlődő forgalma már nem nélkülözheti a Széchenyi által megálmodott 10 kikötőt, sőt már ez kevés is volna s így került sor egymásután újabb és újabb víziépítkezésekre, amelyek máig mintegy 5 és fél millió pengő költséget emésztettek fel. De a fentidézett balatoni kiránduló meg is lehet elégedve ezek láttán az eredménnyel, valóságos látványosság pl. a tihanyi, a boglári új kikötőmedence, nem is szólva az új füredi kikötőszigetről, mely tavaly már át is lett adva a forgalomnak. S ha azt kérdezi, ki létesítette e negyszerű technikai alkotásokat, úgy a válasz: *Kaáli Nagy Dezső* ny. min. tanácsos, aki 23 esztendeig volt főnöke a balatoni m. kir. Kikötőfelügyelőségnek Siófokon, 1911-től 1934-ig.

Már kortörténeti szempontból is érdekesnek véltem személyesen is megtudni ömértóságától, miként ment végbe kb. 40 évvel ezelőtt a víziforgalom rendezésének e

nagyfontosságú munkája s ezért annak idején látogatást tettem balatonújhelyi kúriájában. Balatonújhely (azelőtt Vilmatelep) csak 1912-ben létesült, Siófok mellett; egy volt délvasúti felügyelő vette meg a veszprémi káptalantól s parcellázta fel a pusztá legelőt. Szépen be is fásította s felesége nevére keresztelte el. Az első parcellák egyikét vette meg Kaáli Nagy Dezső s ízléses, nagy, emeletes villája ma a telepnek, róla elnevezett legszebb útjának végében áll, közel a Balatonparthoz. A fehér léckerítés kapuja fölött kardot tartó férfikart ábrázoló címer igazolja tulajdonosának nemesi mivoltát, ha pedig a nyitott folyosón át a kényelmes, angol fotelekkel bútorozott hallba lép az ember, nem kevesebb, mint 28 zergetrófea mutatja, hogy a gazda nemcsak a rajzasztal mellett kiváló, de nagy Nimród is az Úr színe előtt. „Vadászat iránti vonzódásomat atyámtól örököltem, aki a szilágy-megyei Krasznán volt a Wesselényi-uradalom jószág-kormányzója s ő lőtte le az utolsó zsbói bölényt az ottani erdőségben. Megvolt még az ezüstveretes, régi puskája is, de azt a kommunisták lefeszegették róla, úgyhogy a csonkot elajándékoztam. A Nyíró József-regénybeli „zsbói bölény”, Wesselényi Miklós, kufsteini raboskodása idején faragott fapipával ajándékozta meg atyámat, amelyen a 7 vezér volt látható.” Így kezdte érdekes visszaemlékezéseit Kaáli Nagy Dezső, majd magára áttérve folytatta: „Iskoláimat részben Aradon, részben a kassai reálban végeztem, onnan kerültem az egyetemre s később a székesfehérvári kultúrmérnöki hivatalba. Ez végezte a báró Fiáth Pál elnöklete alatt álló Sióberki Bozótlecsapoló Társulat megbízásából az 1863. évben a Délivasút által 12 m³ mp levezetőképességben épített Sió-csatornának 24 m³-re való kibővítését. A munka 1902-ben fejeződött be. Akkoriban a terepnehézségeken kívül sok baj volt az ébredező szocializmus által felizgatott munkásokkal, akik csak magas munkabéreket akartak, de bizony dolgozni nem igen szerettek. Én egy ház terraszáról szoktam figyelni a munkamenet távcsővel. Ha az emberek ott láttak a távcső mögött, jobban igyekeztek. Ezért, ha történetesen másutt volt dolgom, üres kabátomat és kalapomat akasztottam a távcső mögé, ami a távolból úgy tetszett, mintha magam is

ott lettem volna. (Erre megjegyzem, hogy egy misszionáriusról olvastam hasonlót, aki üvegszemét tette ki az asztalra, hogy távolléte alatt a bennszülöttek el ne lopják a holmiját.) Gyakran jöttek béremelési kéréssel is, azon a címen, hogy sok a gyerek. Én biz' erre azt válaszoltam, hogy fiam, az állam nem a gyereket fizeti, hanem a munkát. Mégis ki tudtam jönni velük, mert mindig azt tartottam, hogy a mérnök atyja legyen a munkásainak, nem pedig rideg főnöke. S még valamit tudnék mondani a mai fiatal mérnök-nemzedéknek: Csak az a mérnök tud alkotni, akinek a munka nem teher, hanem élvezet és egyben szórakozás! A „Népszava” izgatásai ellen pedig ezt a módszert alkalmaztam: Egy inspekciós utam alkalmával hallottam, hogy Sarvez Péter kubikus azt mondja mögöttem: a mérnök úr fotelben ül és szivarozik, mégis sokkal több a fizetése, mint nekünk. Tovább mentem, de visszatérőben azt mondtam neki: „Kedvem lett egy kis testi munkára Péter, adja csak ide azt az ásót és taligát.” Nekigyürköztem, dolgoztam, vagy 2 óra hosszat talicskáztam a földet. Péter elégedetten nézte. Jött a szombati fizetés. Péter is jön a pénzéért. No, Péter, jöjjön csak be az irodába! Péter arcán széles mosoly jelenik meg, azt reméli, hogy jutalmat kap, mert az ő szerszámát használtam. No, üljön csak le oda a fotelbe és itt van egy szivar is, gyújtson rá. Péter leül kényelmesen. Hát nézze, arról van szó, hogy a központ leírt, hogy a csatorna egyik hajlását szélesebbre kell venni, ehhez most több anyag szükséges. Számítsa csak ki, mennyi fát, követ igényelünk. Azt én nem tudom megmondani, kérem, feleli Péter. No, a mindenségít magának, én elvégeztem a maga dolgát, most maga végezze el az enyémet, ha ilyen fizetést akar! Péter elkullogott és nem elégedetlenkedett többé.”

„A Sió-csatorna munkája után a földvári kikötő újraépítése került sorra 1904-ben. Ezt először a dunai kikötők mintájára építették s ezért egy tavaszi vihar elmosta. Én a balatoni kikötők speciális követelményeinek megfelelő új rendszert dolgoztam ki, az úgynevezett KND-módszert. Ez röviden abból áll, hogy minden, ami a víz alatt van, beton és kő; a víz felett pedig cserélhető fa. Nem falat építünk, hanem vastag cölöpök mögé

vasbeton-lapokat, ezeket meghányom kővel, ez olcsó és jó módszer. Az 1936. évi berlini vízépítési kongresszus is magáévá tette a bevált eljárást. És csakugyan, a „Der Bauingenieur” c. berlini és „Dobku Gakkai” c. japán szaklap több oldalon képek kíséretében ismerteti e Balaton-kikötő építési rendszert, melyet most már szerte a világon alkalmaznak. A partvédműveknek az az elve, hogy hullám ellen durva, jég ellen sima falfelülettel kell védekezni, szintén Kaáli Nagy Dezső módszere, így épültek azután meg Szemes (1911), Almádi (1929), Boglár (1913), Révfülöp (1912), Tihany (1911) stb. kikötői, mely utóbbiért való elismerésként Tihany díszpolgárává is választotta. Gazdag műszaki tapasztalatairól egy készülő könyvben akart számot adni, mely azonban halála miatt most már sohasem fog megjelenni, a műszaki irodalom nagy veszteségére.

Közben künn eleredt az eső s a tágas teremben még sok bizalmasat mesélt Kaáli Nagy Dezső a 30 év előtt oly nehezen készülő északi balatoni vasútról, a liberális korszak „viselt dolgairól”, mely azonban végül mégis csak elindította az úttörő munkát. S midőn az eső megszűntével búcsút vettem a lombos villa ezüstöshajú urától, nem palástolhattam azt a nézetemet, hogy talán munkás és munkaadó ma is jobban járna, ha a közgazdaságtan elmélete szerint mindig a leggyengébb munkateljesítmény után igazodni kényszerülő szociális uniformizáló rendelkezések helyett minden munkahelyen egy-egy Kaáli Nagy Dezső-szerű férfiú tartaná kezében a vezetést és irányítást, aki az igazi, régi magyar urak bizonyos konzervatívizmusa mellett is mindenkor tudta mit kell és hogyan kell helyesen cselekedni s a céltudatos építőmunkában nemcsak szellemi téren, de példaadásként gyakran fizikailag is mintaképét mutatta a maradandót alkotni tudó vezető egyéniség keménykezű, de amellet jószágos alakjának.

NAGY EMIL

A Pesti Hírlap egy tavalyi számában a lap illusztris publicistája, dr. Nagy Emil ny. igazságügyminiszter egyik élvezetes cikke volt olvasható „Svájcban jártam” címen, melyben egy svájci utazásával kapcsolatos élmé-

nyeiről számolt be. A mindenre kiterjedő figyelmű jogászelmeél azonban a cikk bevezető soraiban taglalni kezdte a „turista” szónak mostanában a „természetjáró” magyar szóval való pótlását is, nem mulasztva el bizonyos kritikával illetni a „mindenáron” való névmagyarosítást, olyankor is, amidőn régen bevált kitűnő műszavak mellőzésével történik. így pl. az „incognito” szónál szerinte a „rangrejtve” szó szintén nem pótolja azt a jelentést, amelyet az egész világ az incognito fogalma alatt ért. Ama körülmény, hogy magam is úgy e könyv hasábjain, mint másutt megjelent cikkeimben a „természetjáró” szó helyett, ennek nehézkessége miatt, a turista fogalmának jobban megfelelő „tájjáró” szóhasználatát vezettem be, öngyméltóságával egy kis nyelvészeti eszmecserébe hozott össze, melynek következményeként kérelmemre szíves volt a régi fürdőkulturáról elmondandó balatoni visszaemlékezéseinek lejegyzése végett egy délután fogadni.

Az őexcellenciájára vonatkozó lexikális adatok csupán annak ismertetésére szorítkoznak, hogy vámosi Nagy Emil ügyvéd 1905-től 1934-ig országgyűlési képviselő, 1923—1924-ig igazságügyminiszter. Hosszabb ideig tartózkodott Angliában s ott mint úttörő, elsőül tartott felvilágosító előadásokat Trianon revíziójáról. Több száz cikkben ismertette az ottani viszonyokat, azok egy része „Londoni levelek” címen könyvalakban is megjelent. Mi azonban tudjuk, hogy ezenkívül „balatoni ember”-nek is számít, nemcsak mint ottani villatulajdonos, hanem — ama rajongó szeretete révén is, mellyel cikkeiben is mindenkor megemlékezik a számos tekintetben a világon páratlanul álló Balatonról.

Most szemben ülök a szabadságtéri palota egyik elsőemeleti termében, hol ügyvédi irodája van, a 60 évesnek sem látszó, magas, robosztus termetű, — mondhatni a dunántúli nemesember igazi típusát képviselő Kegyelmes úrral, akihez hasonlóan képzelheti el az ember a múlt századbéli szentgyörgyi Horváthokat, vagy gógánfai Gyömöreiket, akik Maulpertsch mester sümegi freskóin vezetik a hívőket veszprémi kegyuruk elé. Az ablak melletti magas támlájú karosszékben hátradőlve, jóillatú szivarjának füstje kering a magas talpazatú hangulat-

lámpa fényében; künn a lilaszínű dunai alkonyat fényei hamvadnak és Nagy Emil, a múlt időkön eltűnődve, beszélni kezd:

„Édesapám törvényszéki bíró volt Kaposvárott. Legjobb barátainak egyike volt rendesi Bárány Dénes boglári nagybirtokos, kiváló, okos gazda, aki különösen arabs lovak tenyésztésével foglalkozott. Nagybátyja volt Gaál Gasztonnak, aki később tőle örökölte a birtokot. Dénes bácsi annyira szerette szüleimet, hogy 4 éves koromtól férfikoromig minden év július hónapját nála töltöttük Bogláron. E vendéglátás igen nagyszabású volt, mert szüleim kilenc gyerekekkel és a cseléddel nyaraltak ott. Augusztusban viszont Kozma Sándor főügyész családját látta vendégül, aki ugyanily jóbarátja volt s így a két család ott mindig felváltotta egymást. Nem is tudom, rendelkeznek-e mai 70 éves koromban azzal a fizikai erővel, mely hála Istennek megvan, ha húsz éven át nem töltöttem volna minden évben egy hónapot a Balatonnál. Sohasem felejttem el azt a boldogságot, melyben akkor éltem. De mai ésszel visszagondolva azokra az időkre, mégis egy nagy hiányosságukat látom. Ugyanis akkor még nem volt ismeretes a napozás kultusza. A férfiak napernyővel jártak, úrinő pedig fátyol nélkül nem ment a szabadba, mert attól félt, hogy — lesül. . . így a fürdőzés abból állott, hogy a délelőtt egyik órájában lementünk a fürdőkabinba (minden családnak akkor külön kabinja volt) s édesatyám bennünket végigtapintott, nem megyünk-e felhevült testtel a vízbe? Ezt utólag szülői tévedésnek tartom, mert ma sem mulasztom el, hogy mikor kijövök a Rudas-fürdő 68 fokos forró kamrájából, egyenesen bele ne ugorjak a leghidegebb medencébe s ezt tartom az élet egyik legkellemesebb élvezetének! Ha ezt szegény édesapám látná, igen leszidna eljárásom miatt, pedig ezt harminc év óta praktizálok és semmi káros következményét nem tapasztaltam. Ebben a régieknek nem volt igazuk, mert sokkal kisebb az élvezet, ha a gyerek hideg testtel megy a Balatonba. Délután szobánkba zárkóztunk, minden ablakot betettünk, úgy féltünk a melegtől, de lehet, hogy közben a klíma is megváltozott, nincsen olyan kánikula, mint akkoriban Bogláron volt. Ott ért az az óriási kitüntetés is, hogy ötödik

gimnazista koromban először adtak feketekávét! Bárányéknak 20—25 arabs lova is volt, s el lehet képzelni, hogy ez a ménes is milyen nagy örömet szerzett. A Vár-domb akkor még nem volt befásítva, vad bodzabokrok nőttek csak rajta: ezek voltak a törökök s mi a karácsonykor kapott kardokkal vagdaltuk le fejüket. Ami boldogság elképzelhető egy gyerek életében, azt a balatoni nyaralás mind megadta nekünk!

A vitorlássport akkor még nem volt ismeretes, egyetlen vitorlás volt, Szalay Imrée, a híres függetlenségi képviselőé. Neve „Senta” volt, ezt Endrődi Sándortól vette s vele való víziutazásait leírta: „Vitorlás kalandok a Balatonon” című, 1885-ben megjelent füzetében. Nagy vörös szakála volt s elvitt minket néha vitorlázni, mert különben csak csónakázni szoktunk. Állítom, hogy halálos vétek, pláne ma, a napozás kor-szakában, hogy a Balaton, mint első gyermekfürdőhely, az egész világon nincsen elismerve! Ott érzi csak jól magát a gyerek, ahol bársonyos a homok, kezdetben sekély a víz, csak fokozatosan mélyül s így semmi veszély sincs. Ismerem a világnak sok minden tavát, de nyaralási szempontból egyik sem közelíti meg a Balatont.

Később, midőn már felnőtt ember lettem, átkerültem a Balaton zalai oldalára. Tizenhat éven át voltam Eszterházy herceg jószágkormányzója s akkor igen sok időt töltöttem a nagyszerű Badacsonyan. Bár hivatalosan jártam oda, mindig felhasználtam az alkalmat, hogy felmenjek a Badacsony tetejére. A nagy kereszt mellett a világ egyik legszebb kilátása van! Egyszerre lehet átlátni a tördemici részre, Tátika, Rézi, Csobánc felé és szemben Fonyódra. Egy napnyugta a Badacsony tetején oly fenséges látvány, melyhez fogható nincsen a világon. Később ismét átkanyarodtam a veszprémi oldalra, Kenésére. Ugyanis első feleségem, Kenessey Pongrác, ottani földbirtokos Adél lánya volt, kivel 1889 nov. 4-én esküdtem meg a kenései templomban. Az ő nagynénjének, felsőbükki Nagy Róának villája volt Kenésén s ott laktunk azután számos gyermekemmel a nyár nagy részében. Igaz, hogy akkor már csak szombati látogatásokra utazhattam oda, mert mint az ország egyik legelfoglaltabb ügyvédje, csak mérsékelten élvez-

hettem a Balatont. De a kenesei fürdés már nem volt olyan, mint a boglári. Sok kifogás volt a sáros talaj és a nádasok ellen, de mindezekon segített a kultúra s midőn néhány év előtt meglátogattam a fővárosi üdülötelepet, láttam, hogy a hozzáértés és áldozatkészség mi mindent tud alkotni. Halálos véteknek tartom azt is, hogy már néhány évtizeddel ezelőtt nem létesítettek a Balaton körül 8—10 olyan európai komforttal ellátott hotelt, mint a főváros kenesei üdülötelepe. Persze ma, midőn a háború miatt az idegenforgalom megszűnt, nem aktuális e gondolat, de a háborúnak egyszer vége lesz s akkor elő fog állani annak szüksége, hogy a Balaton körül teljes komforttal ellátott ilyen szállodák épüljenek.

Balatonni múltam azonban ezzel még nincsen befejezve, mert 1918-ban mint özvegy ember, ismét meg-nősültem s feleségem családjának Aligán lévén villája így a közelmúltban a Balaton veszprémi része felé is orientálódtam. Az akarattjai parcellázásnál, mint a Vallástudományi alap egyik igazgatója, Csernoch herceg-prímás megbízásából működtem közre, úgyszintén a fűzfői fürdőtelep létesítése is az én közreműködésemmel történt. Balatonni kedves emlékeim közé tartozik még azonban keszthelyi honvédhuszár önkéntesi időm is. 1895-ben főhadnagyom, a közben már meghalt Sziklay Kálmán volt, aki egyszer azt az utasítást adta, hogy nyolc huszárral lovagoljam körül a Balatont és taktikai szempontokból bizonyos rajzokat készítek. A kirándulás első állomása természetesen Badacsony volt, ahol tudomásom szerint Deym gróf tiszttartójának pincéjében voltak a legjobb borok. Innen persze jól becsípve lovagoltunk tovább, majd átkerültünk a somogyi oldalra Köröshegyre, ahol a Brodszky-családnak, amellyel úgy Sziklay, mint magam is jó barátságban állottunk, volt földbirtoka. Akkor a földvári fürdőtelepnek még nyoma sem volt. Éppen akkor értünk oda, amikor Sréter Alfréd főhadnagy, a későbbi honvédelmi miniszter, az egyik Brodszky-leánnyal esküvőjét tartotta. Persze, ismét becsíptünk s azóta becsülöm meg nagyon a lovat, mint amelynél nincs intelligensebb állat a világon, mert kapatos gazdája helyett is tud gondolkozni s baj nélkül bevitt minket a legközelebbi stációra, Boglára . . .

De az első édes szerelem emlékei is a Balatonhoz fűződnek és pedig Szepezdhez. Ott Nagy Pálnak, Bárány Dénes unokatestvérének volt földbirtoka. Náluk ismerkedtem meg Rákosi Jenővel, aki akkor nagy hatást gyakorolt reám, ötödikes gimnazistára.* Tüstént bele is szerettem Lenke nevű leányába. Ma is el tudom még mondani ezt az első versemet, melyet akkor hozzá írtam, így szólt:

*Egy pár napot töltöttem csak Veled, édes Angyalom
De e párat elfeledni soha-soha nem fogom.
Korán reggel kimentünk már s bejártuk a hegyeket,
Mire haza vetődtünk, már harangozták a delet,
Így járkáltunk boldogságban vadregényes hegyeken,
Míg szívemben észrevétlen kigyulladt a szerelem.*

„Hát nem mondom, hogy valami jó vers” — mondja Nagy Emil s talán a sűrű szivarfüsttől, de valami gyanús csillogást látok a szeme sarkában —, mégse szégyeltem megtartani a fejemben. Ennek már több mint 50 éve, hiába no s ezen a szép estén itt a karosszékekben ülve s mesélgetve — most már csak köszönetet mondok a kedves látogatásért és amiért alkalmat adott arra, hogy ezeket az édes, drága balatoni emlékeket körös-körül a Balaton mellől feleleveníthessem.”

Még egy pár percig én is hallgattam, nem akartam megzavarni, míg a búbajos ifjúkor hangulata el nem röppen lassan a keringő szivarfüst fátyolában, de aztán még megkockáztattam egy-két, a mai életbe visszazökentő kérdést, pl. hogy milyennek tartja a Balaton jelentőségét az ország közgazdasági és kulturális életében s milyen teendőket tartana szükségesnek annak előmozdítására?

„Válaszom rövid” — mondta őexcellenciája. „Mint fentebb is mondtam, a Balaton gyógyerejének a napozási kultusz fellendülésével kapcsolatban, főleg a gyermeknyaralattás terén való hasznosítását tartom fontosnak. Azonkívül pedig a felnőttek társadalma részére három

* „A szepezdi Vendégekönv”-ről írt fejezetben elő is fordul a felsorolt nevek között 1887. évben: „Nagy Sándor kúriai bíró, Nagy Sándorné és fia Boglárrol” feljegyzés. Akkor 16 éves volt.

tényező megalapozását: jó lakást, jó ellátást, jó közlekedést!”

Íme, a Balaton hármás aranszabálya, amelynél tömörebben és velősebben nem lehet kifejezni a Balaton fellendítésének és jövőendő kultúrájának programját. Igaz, hogy a mai időben ennek megvalósítása nehézségeikbe ütközik, de mint Nagy Emil mondja: egyszer csak vége lesz a háborúnak s akkor intéző köreinknek nem kell egyebet tenniök, mint e program megszívlelésével ama nivóra fejleszteni a Balatont, amelyet az páratlan gyógyhatásánál fogva méltán megérdemel.

ÓVÁRI FERENC †

Siófok és Almádi között valóságos tengert játszik a Balaton. Itt a keleti medence két átellenes pontja között 15 km széles a víz s így mikor hajóm buzgó dohogással tartott az északi part felé, érdekes természeti tüneménynek lehettem tanúja: fölöttem kék volt az ég és fehéren vakított a hajó fényesre mosott oldala, tőlem 6-8 km-re nyugatra azonban zöldesszürke volt a víz, sötét nimbuszfelhők ereszkedtek majdnem a tó tükrére és tépett függöny gyanánt az égből lelógó „víznadrágok” jelezték, hogy ott bizony hatalmas zápor szakad a Balaton felszínére. Mire azonban Almádiba értem, a szél áthajtotta a fellegeket Somogyba s mi alattuk elsuhanva szerencsésen, ázás nélkül úsztuk meg a nyári zivatart. A kikötő mellett a Pannónia-kertben pattogó jazzmuzsika szólt és az üde fiatalság hangos jókedvvel korzózott az öreghegy árnyékában, korán alkonyodó fasor tekintélyes platánfái alatt. Igen, Almádi a fiatalság fürdőhelye! Nemcsak a nyaralóinak kora teszi azzá, hanem az az egészséges, friss lendület is, mellyel az utóbbi évtizedben, régi patinás fürdőhelyeket megelőzve az ötödik helyre küzdötte fel magát. Pedig, ha szigorú szemmel nézzük, csak a törökvilág után találjuk a helység nyomát az oklevelekben, míg a többi balatoni fürdőhely múltját jórészt a tatárjárás előtti időkbe tudja visszavezetni. . .

Ezúttal dr. Óvári Ferenc felsőházi tagot, a fürdő megalapítóját akartam felkeresni, akinek Almádi tulajdonképpen létrejöttét köszönheti. Tudtam, hogy a leg-

szebb utca róla van elnevezve, a nevét viselő kilátótoronyból 5 vármegyébe lehet ellátni és a Zsófia Gyermekszanatórium kertjében Rákosi Jenő és Lord Rothermere mellett az ő szobra hirdette már életében is a halhatatlanságát. Megkérdeztem tehát az egyik idényüzlet csinos, fiatal elárusítónőjét: „Hol van az Óvári-villa?” „Nem tudom kérem” — csicseregte vissza a kisasszony. No, talán a mutatós szálloda portása tudja: „Nem ismerem, kérem”, szalutált tengernagyi sipkája mellől a portás. De majd csak a fürdőitkárság útbaigazít. Az irodában 3—4 pirosposzgás, kisportolt fiatalember üldögél és vág gondolkozó arcot kérdésemre. „Még nem igen keresték nálunk a címét” — vallotta be az egyik. „Ha itt lakik, akkor bizonyára az óvári-utcában” — vélte a másik. „Nem biztos, Kossuth sem lakik a Kossuth-utcában” — így a harmadik. No nem baj, ott állott az útkeresztezésnél a magyar csendőr. Barna turáni arcán komoly értelem tükröződött, fehérkesztyűs kezével tempósan, nyugodtan jelezte a járműveknek az utat s tekintete messze nézett, mintha akkor is a pusztát kémlelte volna. „Itt tessék befordulni az Óvári Ferenc-utcába, szemben a templommal, 14. szám alatt lakik a Méltóságos Úr. Az utcában villanyoszlopok: ő állította, emeletes iskola: ő építtette, szép új templom: telkét ő adta, építését ő finanszírozta: de bizony, a fiatalság könnyen felejt. . .

Hatalmas, másfélholdas parkban fekszik a zsidelytetős Óvári-nyaraló. Építésén is látszik, hogy akkor még a sivár Bauhaus-stílus ismeretlen volt, szobáinak arányánál még a hellyel sem spóroltak, úgy mint ma és hatalmas fenyők, karvastagságú borostyántövek patinás, előkelő hangulata fogadott. A kapu nyitva s benn a lépcső előtt csengetésemre maga a Méltóságos Asszony nyitott ajtót. Némi elfogódottsággal léptem át a küszöböt, nemsokára látni fogom azt a nagyhatalmú embert, aki az egykori rőt rétek, kipusztult szőlőhegyek, mocsaras nádasok helyére ezt az élettől duzzadó, nagyvilági elevenséggel fejlődő, kulturális gócpontot idevarázsolta. Félig besötétített szobába léptem, melynek hűvös csendjében az ajtó melletti kereveten őszes, de pirosposzgás arcú, termetre nem magas férfi nyugodott felöltözve, pléddel betakarva. „Deák Ferenc” villan át agyamon hirtelen,

annyira meglepő a hasonlatosság. Igen, az ő arca, de törékenyebb testalkattal: Óvári Ferencsel állok szemközt, aki sajnos egy 1933-ban szenvedett autóbaleset következtében kénytelen a nap legnagyobb részét még mindig fekvé tölteni. Látása is meggyöngült, de azért betegen is élénk figyelemmel kísérte az eseményeket, különösen a balatoni vonatkozásúakat, melyeket az újságból felesége olvasott fel, aki egy pillanatra sem mozdult el a dívány mellett álló karosszékből és hűsleges gonddal egyedül ápolta férjét.

„Mindig érdeklődéssel olvasom a cikkeit, de most rólam nem sokat fog írhatni, mert magamról nem szeretek beszélni. Én megtettem a magamét, azt hiszem, jó munkát végeztem, de ezzel sem dicsekedni, sem gyalázkodni nem akarok. Összes jegyzeteim Váth Jánosnál, az almádi iskola igazgatójánál vannak, ő rendezi őket és mindent meg fog mondani rólam, amit csak tudni akar. Azután meg ott van a képviselőházi és felsőházi könyvtár, mely teljes számban tartalmazza műveimet. Cikkeim, elgondolásaim, a Veszprémi Független Hírlap régebbi évfolyamaiban találhatok; nagyrészt megvalósultak azóta.”

Tudtam, hogy főleg a Balaton kultúrájának emelésére irányuló hervadhatatlan érdemei illetékes helyeken hűen regisztrálva vannak, nagy alkotásai mindenki szemláltára hirdetik el nem évülő dicsőségét, de azt szerettem volna megtudni, hogyan jegyezte el magát második nagy szerelmével, a Balatonnal, örökre.

„Hétéves koromban kerültem ide; édesapám itt szerzett birtokot, mintegy 100 holdat. Akkoriban — több mint 70 évvel ezelőtt — itt még csak szőlőhegyek voltak; nyaraló egy sem. Bizonyos Horváth Kálmánnak volt itt először villája, az épület ma is megvan, most panzió. Nekem is megtetszett a hely, az emberek is. Bár Veszprémben laktam, idejártam nyaralni. Apám birtokát 1910-ben elhunyt Kálmán öcsém örökölte, de ő eladta és parcellázni kezdték a telkeket. Ez a mai Óvári-telep. Egy Brenner nevű kőműves és Kurcz nevű ács építették ott az első villákat. Magam 33 év óta lakom itt, azóta sok minden történt, de azt majd csak Váth János mondja el. . .”

Láttam, hogy nincs rossz színben s mondtam, hogy talán a budai hévvezek ismét talpra tudnák állítani.

„Hát étvágyam, az van még hál' Istennek, ma is jó marhahúslevest és töltött paprikát ebédeltam. De a fürdőktől nem remélek gyógyulást. Valaha Hévizen 5 óra hosszat is benn voltam a meleg vízben egyfolytában; nem ártott meg. Dr. Bucsányi orvos, az ismert pesti „természetes gyógy mód”-apostol is az én javaslatomra állította fel a ma is nagy keresletnek örvendő légsátor kúratelepét.”

A nyitott ablakon behallatszott a kirándulóhajó kürtjének bugása.

„Az első balatoni hajókirándulásokat is én kezdeményeztem 1907-ben: mindjárt az első alkalommal 250 vendéget vittem a hajón a Balaton körül... De most már dolgozzanak a fiatalok. . . Méltó utódom Iklódy-Szabó János, aki nemcsak az én egykori választókerületemnek, Nagyvázsónynak lett a képviselője, hanem a Veszprémi Takarékpénztárnál viselt állásomat is neki adtam át. Nagy szeretettel és buzgalommal munkálkodik ő is a Balaton felvirágztatásán.”

Már elég régen beszélgettünk így s nem akarván esetleg fārsztani a visszaemlékezések további felújításával, mielőbbi teljes javulás iránti kívánságomat fejezve ki tisztelőinek s nagyrabecsülőinek széles tábora nevében is, búcsút vettem a magas terraszáról a Balaton széles síkjára messzire néző villa még szélesebb távlatokba tekintő urától.

Majdnem szemközt lakott vele Váth János, az ismert balatoni regényíró és poéta, akinél méltóbb kezekbe valóban alig adhatta volna összegyűjtött jegyzeteit Óvári Ferenc.

„Igen, most állítom össze életrajzát és mondhatom, Almádi története teljesen összeforrott az ő nevével. Mint fiatal ügyvédjelölt került Vég helyi Dezső, későbbi alispán és történetíró mellé és első ügyvédi honoráriumát — az iskola telkének megvételére adományozta. Később, mint a Veszprémi Takaréék ügyésze, olcsó kölcsönök nyújtásával segítette elő az építkezéseket. A szőlőhegyek „sató” (sajtó) dűlő útjaiból ő csinált aszfaltos utcát, a község-házát ő hozta ide Vörösberényből, orvost, postát, csendőr-

séget, patikajogot ő szerzett, iskolát ő épített, a templom telkét ő ajándékozta, a strandfürdőt, a villanyvilágítást ő létesítette, a vasútvonalat ő szorgalmazta, a gyermekszanatórium telkét a káptalantól ő szerezte meg, tisztviselőknak a megvett parcellákon való építésre ő adott pénzt s a 80-as évek óta, mikor dolgozni kezdett, az akkori 1—2 rompinca helyén ma itt tartunk. A Balatoni Szövetséget is ő alapította 1904-ben, Cséplő Ernővel, aki akkor titkár volt. Deák Ferenc típusú ember ő és tucatképviselő sem volt soha! E szerénysége okozta sajnálatos balesetét is, mert Pesten is csak gyalog járt, mikor pedig számos intézménye bocsátotta volna rendelkezésére autóját! Sok munkája és sok harca volt, de jó idegekkel és jó szívével végül is mindig ő nyerte meg a csatát!” — így Váth János, a hűséges krónikás.

Hazatérve, a hajón arra gondoltam, hogy nemrég Badacsony felé vitorlázva nem győztem eleget csodálkozni afölött, hogy az a parányi ember, akit a víz felől szabad szemmel látni sem lehet, miként tudta azt a hatalmas hegy óriást annyira lecsónkítani, hogy már jó darabja hiányzik és keleti oldalán óriási, tátongó úr mutatja azt a rettentő rombolást, amit rajta emberkéz végzett.

Ez a pusztító munka! De van egy más fajta emberi munka is: az, amely alkotóvágyában viszont hegyeket tud tornyosítani, amely rombadőlt pinceodúkból fejedelmi kastélyokat, kipusztult szőlőhegyekből luxus szállodás világfürdőt tud teremteni. Ilyen munka volt Óvári Ferencé, mely emlékezteti a Balaton mellett nyaraló közéleti férfiakat arra, hogy itt tartózkodásuk ma még nemcsak gyönyörűséget, hanem bizonyos kötelességet is jelent! Mert még nagyon sok itt számukra a tennivaló! Ezért, ha Óvári Ferencet le is győzhette a kor, sírba is vihette a betegség, alkotásai követendő példaként fogják mindig hirdetni az ő halhatatlan érdemeit!

RIPKA FERENC

Éjjel esett, reggelre azonban kiderült, a Fonyód-Bélatelepi várhegy erdős lankái csakúgy ontják magukból az ózondús levegőt és gerlicék bugása kíséri, amint Kupa vezér egykori várának menedékes oldalán haladok felfelé.

Néhány kanyarulat s akkor látom, mennyire helyénvaló volt ama gondoskodás, mellyel a Márfly-tér széleit padokkal rakták tele, mert bizony, még a legedzettebb „balatoninak” is le kell ülnie a csodálkozástól, mikor a platóról hirtelen megpillantja az alatta szétterülő panorámát. Valóban a Balatonvidék egyik legcsodálatosabb kilátása tárul szemem elé! Mélyen alattam a víz szélén, mint játékmozdony füstölög a gyorsvonat, a horizonton pedig a maga végeláthatatlan tágasságával terül el előttem Keszthelytől Tihanyig a valószínűtlen zöldeskék fényben ragyogó víztükör, melyen fehér papírszeletkéek gyanánt úsznak a friss szélben dagadó vitorlák. Éppen szemközt a testes Badacsony könyököl bele a tóba, tőle jobbra és balra kíváncsi bakfisokként nyújtják ki karcsú nyakukat Tóti és Gulács, a háttérben Csobánc és Szigliget roskadoznak a tetejükön ülő várromok sűrű kőtömegei alatt, a távolban pedig a Halápihegy koporsóalakja emlékezteti a szemlélőt az elmúlásra . . . Előttem azonban ízlésesen elrendezett virággrondók és csoportok teszik elevenebbé a képet, dr. Szaploneczay Manó, a nagyérdemű első somogyi tisztiorvos bronzarcképe virágkeret közepéből néz szembe a vakító napfényvel, hátam mögött pedig előkelően csöndes villák sorakoznak némán a reggeli ébredésben nyújtózkodó fehér kerítések mögött, a gróf Zichy Béla egykori földesúr által alapított telepen.

A Ripka-villát arról a festett Madonna-képről lehet megismerni, mely a bejárattól nem messze egy hatalmas fa törzsén ékeskedik, egyébként kapuja tárva-nyitva van, amit mindjárt a gazdára jellemző vonásként vehetek tudomásul. Mert csakugyan, mikor az üveges terrasza alá érek, már ott találok néhány embert, akik — mint telefondróton a fecskék — a fehér padon egymás mellett ülve várják, hogy „a Méltóságos Úr” lejjön. Könnyen kitalálhatjuk, hogy ügyes-bajos dolgaikon eligazodni nem tudó falubeliek ezek, akik nem veszik tekintetbe azt, hogy a villa ura pihenni akar itt, hanem utána hordják ide is tanácsot, segítséget váró gondjaikat.

És e reményükben nem is csalatkoznak. Amint Ripka Ferenc robusztus, erőteljes duzzadó alakja a lépcsőn megjelenik, haptákba vágja magát a kis csoport s egyik mindjárt elő is áll a kérelemmel: hosszadalmas, a lényegét

egyáltalán nem érintő bőbeszédűséggel adja elő, hogy fia el szeretne Pesten helyezkedni mint tanonc, de nem tud lakatosmestert találni, akinél elhelyezkedhetnék. Budapest egykori főpolgármestere végtelen türelemmel hallgatja végig a fiáért aggódó apa lamentálását, egy szóval sem szakítja meg a panaszos szóáradatot, csak mikor már végeszakad, adja meg a rutinos audiencia-adó bölcsességével az ügyet mindjárt a helyes vágányba terelő tanácsát, melyre bizonyára élete végéig hálásan fog vissza gondolni a kverulás . . .

Végre kifogynak a várakozók és szíves szóval tessékkel beljebb, illetve a tágas hallba, melyről talán még szebb a kilátás, mint az alsó terraszról. Itt az ember figyelmét mindjárt felkelti az a közel másfél méter átmérőjű, koronaalakú, remekbefaragott facsillár, melyen a magyar motívumú virágok egész erdeje ékeskedik. Körül a bútorokon pedig mindenütt leterített buzsáki varrottas és faragott kulacs árulja el, mennyire pártolja a ház ura a magyar népművészetet. De a szomszéd szoba csillárja sem mindennapi: ott meg egy hatalmas aratókoszorú csüng alá piros és kék mezei virágoktól tarkítottan a kalászok között.

Az onnan nyíló úriszoba is nevezetes: egy alkalommal minisztertanácsra gyűltek benne össze Bethlen István gróf elnöklete alatt Vass József, Rakovszky Iván; sőt Vass József több nyarat is töltött a villában, egy részére berendezett külön, egyszerű kis szobában, melyet még ma is az elhunyt miniszter arcképe díszít.

Előadom, hogy jövetelem célja, megkérdezni, hogy mi indította arra, hogy pihenő idejét a Balaton mellett töltsse és itt szerezzen ingatlant állandó nyári tartózkodási helyül, mikor pedig módjában lett volna évente a legdivatosabb külföldi fürdőhelyeket is felkeresni?

Közben behozza a tízórait Nagyapának egy bájos, sudárnövésű leányunoka s a jóízű villásreggelizés közben kapom a megszívlelendő választ:

„Egyrészt fontos szempont, hogy a pénzt tartsuk itthon, azután meg a közel három évtized óta, hogy itt nyaralok, azt tapasztalom, hogy a Balaton minden fáradságot, idegességet eltüntet s minden ősszel felfrissülve, regenerálódva tudtam visszatérni munkahelyemre.

Azután meg egyik leánygyermekem, akit sírva nevelt az édesanyja, mert oly gyenge gyerek volt, hogy nem hitt a megmaradásában, itt annyira kifejlődött, hogy bárki is megirigyelhetné és 3 egészséges gyermek édesanyjává lehetett.

— Engem tehát a hála is itt tart, mert annyi jót kaptam ettől a helytől! Én azok közé az emberek közé tartozom, akik nem feledkeznek meg arról, akitől vagy amitől jót kaptak. Ez ugyan ma nem divat, de én büszke vagyok erre és politikámban is mindig ez elv mellett fogok kitartani...”

Elértem, hogy mire céloz és szóváteszem a fürdőtelep elnökeként annak kifejlesztése körül szerzett el nem múló érdemeit, melyeknek csak szerény jutalma, hogy annak legszebb útját róla nevezték el.

„Bizony, itt sem hagy nyugton a munka vágya. 22 évvel ezelőtt még nagyon el volt hanyagolva a község; az utak rosszak, nyáron porosak, télen sárosak voltak, fenn a hegyen lévő község úgyszólván hozzáférhetetlen volt. De Bethlen István és Vass József támogatásával sikerült az útkérdést megoldani, a villanyvilágítás bevezetésére is adtak kölcsönt. A hitélet igen gyenge lábón állott. A kommün után megépült 1921—22-ben a templom és a plébánia, anélkül, hogy ez a községnek pénzébe került volna. Az anyagot összekoldultuk, a falubeliek csak fuvart és napszámot adtak. így haladtunk lépésről lépésre s mondhatom, most már az az „emberi önzés” is itt tart, hogy a végzett munka eredményében gyönyörködhetem. Az alkotó munka szeretete a legerősebb kapocs, mely az embert egy vidékhez köti. De még mindig igen* sok a teendő, kedvező jelenség azonban, hogy a telep válogatott közönsége megértő és harmonikus összefogással támogat minden szép gondolatot, hogy megvalósítható legyen.

— Megoldatlan kérdés volt eddig, mi történjék a Várhegy tetejével, ahonnan a legeragadóbb a kilátás úgy a Balaton, mint a déli Somogyvidék felé. Valaha itt Kupa vezér vára állott, igen sok faragott kő és a ma is jól látható sáncárok mutatja azt, hogy itt volt a pogányság utolsó menedéke. Innen indult Kupa Veszprém vára ellen, hogy ott Szent István király hadait megtámadja.

— Régi tervem olyan koronát helyezni a Várhegy homlokára, hogy az mint idegenforgalmi vonzóerő is párját ritkítsa a Balatonvidéken. Egy apostoli kettős kereszt felállítására gondolok, mely a hármás címerhalom fölött kb. 18 méter magasan emelkedjék, előtte oltárral, melynél minden Szent István-napon főpapi mise mondatnék. Ünnepeyes alkalmakkor a keresztet reflektorok világítanák meg, melynek fénye az egész Balatonon látszanék. Az egész emlékmű vörösberényi kőből és bazaltból készülne.

— Ezzel az emlékművel is hangsúlyozni akarom, hogy a telep céljához tartozik a nemzeti és keresztény szellem fenntartása. Éppen ezért itt nem tűrjük a szemérmetlen meztelenségnek orgiáit és nálunk fürödni csak teljes furdóruhában lehet. A tisztos polgári erkölcsöt a furdóhelyen is meg kell tartani s azt nem vetheti le a ruházattal együtt az, aki a Balatonba megy fürdeni. Aki idejön, az szokja meg, hogy az emberek itt is tisztességes polgári erkölcsben élnek. Éppen emiatt nagyon meg is válogatjuk azt, akit ide befogadunk.”

Lassan megindultunk együtt lefelé a kert üde pázsitján, melynek zöldjét a ritka cyklamembokrok tarkítják; az igézetes panoráma ismét varázslatos körébe von:

„Igen, nemrég volt itt a svájci orvosegyesület elnöke. Azt mondta: én svájci ember vagyok, a természet szépsége nem meglepő nekem, de ilyet még hazámban sem lehet látni. Ha lett volna részére megfelelő lakás, annak idején a windsori herceg is idejött volna.”

Állani fog tehát a Várhegyen Szent István keresztje s védőn fogja kiterjeszteni árnyékát Bélatelep hitélete fölé. Világi ügyekben azonban itt áll Ripka Ferenc és gondosan ügyel az ő szívéhez nőtt gyönyörű otthonára. Adja az Ég, hogy ezt még minél hosszabb ideig tehesse, friss munkakedvvel és még frissebb Balatonadta egészséggel!

SEBESTYÉN GYULA

Ha az ember a Balaton mentén Földvállról Boglár felé hajózik a zalai parton, Szepezd és Révfülöp között már messziről szemébe ötlük egy nagy fehér, kastélyszerű villa, mely a Bakony-erdőnek a Balatonig lenyúló zöld

lombtakarója mellett négyszögű tornyával büszkén emelkedik égnék. Dr. Sebestyén Gyula, a Balatoni Társaság alelnökének, udvari tanácsosnak, a Magyar Nemzeti Múzeum ny. igazgatójának s a magyar tudományos világ egyik legfőbb büszkeségének nyaralója ez, melyben kora tavasztól késő őszig az év legnagyobb részét tölti. Gimnazista koromból emlékszem, mily mohósággal olvastuk „Regősök és regősénekek” című könyvét, melyben az ősidőkből származó varázsló sámánok mondáit ismertette; hónapokon keresztül a pad alatt titkos rovásírással leveleztünk, amikor „A magyar rovásírás emlékei” című korszakalkotó műve jelent meg, vagy mily figyelmesen olvassgattuk a „Dunántúli népköltési gyűjteményt”, amelyet Sebestyén Gyula mentett meg a feledéstől. E diák-kori élmények hatása alatt haladok a sokezer szőlőtöke glédában álló sorfala között a csipkészlű terraszfélé, mely a valóságos középkori lovagvár benyomását keltő angol-skót stílusú gyönyörű fehér nyaraló elé épült. Azt mondják, minden gyermek születésekor új torony épült a kastély egy-egy sarkára. A szőlőtökék között munkások vidám dalolás mellett kapálgatják a már erőben lévő gerezdek tövét s mellettük egy fehérruhás, nagy szalma-kalapos, napsütöttearcú, római szenátorhoz hasonló úr foglalatoskodik. S most még jobban elfog az iskolapad klasszikus világa: rómaiak villái állanak a zalai partok erdei között, a pannóniai provincián Galerius császár uralkodik s itt kelta rabszolgák énekelik: „Beatus ille, qui procul negotiis ...” Igen, boldog lehet az, ki távol a világ zajától, a mélazöld Balaton partján, a zalai erdők balsamos levegőjében gondúzó szőlőfürtök között élheti napjait... De a varázs hirtelen szerteszakad, mert Sebestyén Gyula, a tiburi villa tulajdonosa jó magyar köszöntéssel fogad s évődve kérdi:

„No, csak nem azért jött, hogy nekrológot írjon rólam?” — Dehogyan azért: a nekrológíró ugyan soká várhat az olyan emberre, aki e helyen él. Én csak aziránt érdeklődöm, miként került a Méltóságos Úr a Balaton mellékre és hogyan maradt itt állandó letelepülőnek?

„Ahhoz, hogy ezt elmondjam, messziről kell kezdeni. Menjünk fel az erkélyre, ott leülünk s majd elmondom.” — Van egy mondás, mely szerint Somogyban

egyetlen szép látnivaló van s ez a túlsó parton — Zala. De amint az emeleti erkélyről letekintek az előttünk elterülő elragadó panorámára, rájövök, hogy ez fordítva is igaz. Fonyódtól Zamárdiig egyetlen sima tükörlapként szélesen nyúlik el a tó, fölötte gömbölyű felhőhavasok ragyognak fehéren a napsütésben: íme itt az ősi keleti írások fenséges Szent Tava: „Baál-a-Don”, Baál isten vize . . .

„A mi családunk története a honfoglalás idejébe vezethető vissza. Anonymus szerint Usubun (öcsöb) honfoglaló ősnak dunántúli vezértársa Acsád volt, akinek nevét a Veszprém megyében ma is meglévő Acsád község őrzi. Az Acsád-család még a XIII. század elején is létezett s a Sebestyének e családnak folytatói. Egy Sebestyén Ferenc nevű, Udvariból származó őszám vettem el 1580 táján a „de genere” Acsád-családnak fiúsított leányát. A Sebestyének áttértek a protestáns vallásra s a krónika feljegyzi nagy perüket Bíró Mártonnal. Tudja-e ki volt Bíró Márton?”

„Igenis tudom! Padányi Bíró Márton, az ellenreformáció egyik erőskezű képviselője, 1729-től 1745-ig felsőörsi prépost, azután veszprémi püspök volt.”

„No helyes. Ily birtokperből kifolyólag a noszlopi és acsádi Sebestyének egyszer elfogták Bíró Mártont, hintájából kihúzták s megverték, úgyhogy egy szénaboglyában rejtőzött el. Ott is keresték, vasvillával piszkálták ki és súlyosan megsebesítették. Emiatt a noszlopi ágból néhány tettetést a püspök felkötetett, de az acsádi ággal nem bírt. Én magam már bakonyi származás vagyok. Szentantalfán születtem. Két nagyanyám volt a szentgáli királyvadászok családjából. Tudja-e, kik azok?”

Hogyne tudnám, sőt most már arra is emlékszem, hol láttam ily kerekarcú, zömök, remek magyar típusú férfiakat. Malonyay Dezső mutatja be a szentgáli királyvadászok kaszinójának fényképgyűjteményét a „Dunántúl népművészete” című kötetben. Ott láthatók csak ilyen tősgyökeres magyar típusok.

„Mi a története a „Dunántúli népköltészeti gyűjtemény létrejöttének?” — kérdelem.

„Akkoriban hatodik gimnazista voltam s Thaly Kálmán buzdított a nép ajkán élő versek, dalok, törté-

netek összegyűjtésére, nehogy elkallódjanak, mint a kuruc kor sok értékes emléke. Nagy munka volt ez! Felhívást bocsátottam ki az összes tanítókhoz, magam zsebéből teremtettem elő a portókötséget, nagyrészt azonban személyesen gyűjtöttem az anyagot s végül Gyulai Pállal sajtó alá rendeztük. Imént Thaly Kálmánról szoltam, de van itt még valaki, éppen balatoni vonatkozásban, akinek legfőbb érdeme a kuruc kor költészetének megmentése. Emlékszem, hogy Maga az, aki ott túl Szántódon Csokonai emléktábláját elhelyeztette, de tudja-e, hogy Szántódon kinek kellene még emléket állítani?”

„Igenis tudom, Méltóságos Uram, Pálóczi Horváth Ádámnak, aki kamarai bérlője volt a tihanyi apát-ság szántódi uradalmának, mikor azt II. József császár rendeletére elvették a rendtől, ő ott lakott a ma is meglévő tiszttartói házban és maga is litterátus ember lévén, Kazinczy Ferencet, Csokonait s más poétákat látott magánál vendégül. Sőt már fel is kértem Szécsijenő fővárosi műszaki főtanácsos urat, a szántódi fürdőegyesület kitűnő elnökét az emléktábla létesítésére s ő meg is ígérte ezt.”

„No, ha létrejön a Pálóczi-emléktábla, úgy őt, mint a kuruc dalok megmentőjét kell megörökíteni. ő volt ugyanis az, aki mintegy 500 dal szövegét és melódiáját leírta s így az elfeledéstől megóvta. E kézirata ma is féltett kincse a Múzeumnak. Én valaha jó ismeretségben voltam Káldy Gyulával, a Nemzeti Zenede, később az Operaház igazgatójával. Az ő figyelmét felhívtam e kéziratra. Mint vérbeli muzsikus, olyan tűzbe jött a szebbnél-szebb melódiák láttára, melyek ritmusát is sikerült aztán megállapítania, hogy külön énekkart szervezett e dalok népszerűsítésére és Rozsnyay Kálmánnal azok nagyrésztét ki is adatta. Ennek a Káldynak mutattam meg egy eredeti tárogató darabjait is, mely az Andrásygrófok krasznahorkai várából került a múzeumba, ő nagy szakértelemmel előbb vízbe áztatta, majd Schunda hangszergyárossal együtt összeállította a darabokat s ott a múzeum helyiségében mindjárt olyan hangversenyt is rendezett rajta, hogy az összes látogatók összeszaladtak. Ha már e dalok gyűjtésénél tartunk, megemlítem, hogy Bartók és Kodály világhírű népdalgyűjtésére is én adtam ösztönzést az akkor még akadémiai növendéksorban lévő

fiatalembereknek, akiket Beöthy híres csütörtöki vacsoráin Moravcsik zenekaadémiai tanár mutatott be nekem, mint akiket különösen alkalmasnak tart ily feladatra. Én küldtem ki azután őket gramofonnal felszerelve előbb Felső-Magyarországba, azután Székelyföldre, ahol vásári koldusok és rodáló (erdőirtó) góbéktól mintegy 15 balladát és 11.000 dalcsírát hoztak magukkal. Mulattunk az 1900. évi párisi világkiállítás alkalmával kapott francia meghíváson, hogy vegyünk részt a nemzetközi népdalgyűjtés alakuló gyűlésén: Vikár Bélának már akkor 5000 kész gramofonlemeze volt! Így azután én léptem közbe, amikor Pékár Gyula, aki a kommün után összekötő miniszter volt, referensei tanácsára Bartókot el akarta csapni tanári állásából a kommunisták számára rendelésre írt, de karikírozott induló miatt. . .”

Beszél még azután Sebestyén Gyula hihetetlen emlékezőtehetségének bámulatos bőségével Szabolcska Mihály első verseinek feljegyzéséről, Szendrei Júlia házasságáról, hogyan járt Thomsennel, a kopenhágai hírneves tudóssal, aki egy Konstantinápolyban talált rovásírás megoldhatatlan rejtélyének látszó problémáját csak a magyar rovásírásról szóló mű alapján tudta megfejteni, beszél a regősökkel kapcsolatban a vogul medveénekekről, Reguli Antal és Munkácsi Bernátnak a finn-ugor nyelvkutatás terén való örök érdemeiről, míg csak a villa előtt elsuhanó sínautó arra nem int, hogy búcsút mondjak e remek helynek és a nagyszerű, saját termésű aszúbornak, mely előttem olajbarna fénnel csillog a pohárban, túlszárnyalva bármely tokaji bor bouquetjét.

„Ebben a nyaralóban 1908 óta lakom, amikor eladtam örökségemet és két egyszerű kőművessel, Púpos Józseffel és Bibor Istvánval, akiket ezzel tartottam vissza az Amerikába való kivándorlástól, hozzáfogtam az építéshez; 12 hold szőlő és 30 hold erdő tartozik hozzá. A múzeumtól 1921-ben úgy mentem el, mint Wilhelm Ostwald a jeni egyetemről, búcsú nélkül. . . Adj a tót-nak szállást, kitúr a házadból. . . Sapienti sat. . . Engem az élet folyton kínzott, de közben a vas acéllá lett, nemrég két súlyos betegségen és operáción estem át, de most már megint semmi bajom. Ma még vendéget várok, egy debreceni tanárt, aki Zalában keresi a Sebestyének őseit,

mondja és még megmutatja a tóra néző tágas hall értékeit: balatoni várak régi metszeteit, Eötvös Károly életnagyságú arcképét, statáriumleveleket, Bizay báró és Milfajt betyár eredeti képét, akit egyik nagyanyjának bátyja akasztatott fel s midőn ez élményt jelentő délután elmúltával búcsút veszek a világhírű akademikustól, arra gondolok, hogy bárki legyen is a látogató, jól vértette fel magát a tudás páncéljával, mert a messzire fehéren világító s a magasba felnyúló Tudomány Várának ura mindjárt meg fogja találni védtelen Achilles-sarkát és elméjének csillogó acéljával úgy összeszabdálja, hogy csak darabokban tudja majd csontjait összeszedni a szomszéd Gsukorra erdő alatt, akkor is, ha — Magyar Tudományos Akadémiának hívják. É η is igyekeztem jól megtanulni a leckét, hogy szégyent ne valljak, de bevallom, e boltozatos koponyából kifogyhatatlan bőségben áradó tudásfolyam adatkincsétől még soká fött a fejem . . . Remélem, az olvasó ebből mitsem érzett és szívesen szürcsölt velem néhány nektárcseppet a Sebestyén Gyula nehéz, de nemes és zamatos aszuborából.

SÜMEGI VILMOS f

Néhány éve már ennek is . . . Balatonbogláron éppen yachtverseny volt, a vasárnapi délelőtt ünnepélyes csendjében elegáns közönség vonult sűrű rajokban a drága és kényes, vérpiros virágú indiai cannákkal díszített sétányok mentén a négyszögletes kikötőből szélén levő mólóhoz. Az utakon rengeteg autó, a „bacino” mellvédjén pedig szorosan egymás mellett ülve fehér sirályok rajaként leányok és fiúk élénk csapata buzdította hirtelenkedő ujjongással a bójákat ügyesen kerülgető vitorlásokat; bömbölt a megafon, kattogtak a fényképezőgépek, a felhőtlen ég alatt elterülő kék víztükör Nervi vagy San Remo emlékét idézte. A fürdőigazgatóság előtti kis fakorlátos terrazon, a nevezetes „pletykasarokban”, Begedy Béla fürdőigazgató és boglári Simon Jakab „békebeli” kir. tanácsos társaságában láttam már messziről világítani Sümegei Vilmosnak fehérselyem fényű dús haját, mely jellegzetes, Kossuth-szakállas fejét még akkor fiatalos sűrűséggel koronázta.

„Az írásaid után ítélve amolyan jó, bajuszoszakállas magyar embernek képzeltelek s meg vagyok lepve, hogy borotvált arccal jársz.”

„Bizony, a nagyváros, ha belsőleg nem is, de külsejében átformálja az embert — válaszoltam — s nem mindenki tud oly gerinces, kuruc 48-as maradni, hogy azt még külsejében is változatlanul kimutassa.”

„Pedig nem is 48-as vagyok, hanem 49-es — jegyzé meg hamiskás mosollyal Sümegi Vilmos, — de ezt nem kell mindenkinek tudnia ... No de most ballagjunk hazafelé, majd útközben és otthon elmondok egyet-mást, amit azt hiszem, még sokan nem hallottak.”

A franciák „tour du propriétaire”-nek nevezik azt a körsétát, melyre a birtokos invitálja meg vendégeit, megmutatva nekik aranyló búzatábláit, csillogószőrű jószágait, nemes versenylovait s kitenyészett fajú vadaskutyáit, büszkélkedve a jó gazdálkodás által elért sikerekkel. Ilyenformán éreztem magam, mikor Sümegi Vilmostal megindultunk a hatalmas platánokkal hűs árnyékba borított park gondozott útjain.

„Amit itt magad körül látsz, azt mind Gaál Gaszton csinálta.

Némi hitetlenkedéssel néztem rá: — Bizony, még az ő életében vásároltuk meg a közbirtokosságtól ezt a több holdas területet, mely 30 év előtt még limbusos, békákkal teli mocsár volt és óriási költséggel lett feltöltve. A fákat is Gaál Gasztonnal együtt ültettük, most 3 km-es sétányunk van egész Lelléig, amely páratlan a maga nemében és ilyen az egész Balaton körül nincs.

— Aztán nézd ezeket a padokat. 120 drb padot szereztünk, mindeniken egy-egy megszállott területen lévő város színes képe: örök figyelmeztetőül. Azért hívjuk „irredenta sétálynak” ezt az utat. Ejnye, ejnye, milyen rendetlenek ezek a nyaralók — szól és mielőtt még magam odakaphattam volna, a Méltóságos Úr, Budapest törvényhatóságának örökös tagja, már fiatalos fürgeséggel szedte fel a földről az eldobott papírdarabokat — bezzeg Berlinben ezért 2 márka büntetés járna. Itt sem ártana.”

Közben talicskát toló munkásokkal és kiöltözött úrihölgyekkel találkoztunk, valamennyi egyforma tisztelettel köszönt: „Jó reggelt Méltóságos Uram”-ot és

Sümegei Vilmos valamennyinek egyforma szívélyesen választott, nem feledkezve meg egy-egy szellemes bókról sem, amitől a szép asszony aznapra még szebbé virult. . . „Ilyen autóra szerelt öntözőkocsi is csak nálunk és Siófokon van, a soffőr tegnap este nem állt munkába, reggelre már újat szereztem. Itt van az új templomunk is, Kotsis Iván műegyetemi tanár építette; 25 évig rendeztünk hangversenyeket, színelőadásokat, melyek jóvedelméből fel tudtuk építeni 1932-ben, de azóta, már hál' Istennek — szűknek bizonyult. Az első modern stílusú templom volt az országban. Látom, Neked nem tesz ez az egyszerűség s nem tartod elég áhítatot keltőnek, pedig ilyenek voltak a 800 év előtti puritán keresztény templomok.” Előtte Országzászló is van, a félárbocra eresztett trikolórt élénken lobog tatja a balatoni szél. Az utakon pedig mindenütt virág, még a nyílt mezőkre kivezető mellékutcákban is. De már meg is érkeztünk a valamikor divatban volt, faragott fa verandával díszített nyaraló elé, mely hatalmas fák árnyékában egyik jellegzetes mintája azoknak a patinás úrilakoknak, melyeknek ősi vegetációját az „újjgazdagok” pénzért nem tudják megvenni; ezeket régen kellett megszerezni és — kivárni. . . Leültünk az izlésesen berendezett hallban beszélgetni.

„Hogy mi hozott engem ide, azt kérded? Hát az édesanyám éppen 110 évvel ezelőtt született itt a közelben, Balatoncsehi községben. Én magam Sümegeen születtem, mely pedig valamikor oly tekintélyes hely volt, hogy Somogy megye is, Comitatus Simighiensis, tőle kapta nevét.

— Már 18 éves koromban dolgoztam a Balatonért. Az 1880-as évek elején volt, hogy mint akkori egyetemi hallgatók megalakítottuk a Szalavármegyei Kört. Nem Zala, hanem Szala annak a neve! Kölcsönös összefogást és társadalmi támogatást szolgált ez a kör: vigyázott, hogy tagjai erkölcsi és nemzeti szempontból el ne zülljenek. Első elnökünk Hertelendy Miklós volt, aki Csáky gróf mellett titkár lett a közoktatási minisztériumban. Később Csáky leánya beleszeretett, férjhez ment hozzá. A Csákyak szepesmegyeiek voltak, ezért később oda került főispánnak. Akkoriban a balatoni kultúrának még híre sem volt. Ez a Kör vetette fel azt az eszmét is,

hogy a 3 balatoni vármegye fogjon össze és teremtsen meg a Balaton kultuszát, mert Balaton csak egy van és azt az ország egyik főkincsévé kell tenni. Így alakítottuk meg később a Balatoni Kört. Ez nem volt amolyan „Önhimnusz rt.,” mint sok mai, Fenyvessy Ferenc volt az elnöke, Sziklay János alelnöke, a titkára én voltam. Fenyvessy eleinte az Esterházy grófi gyerekek nevelője volt, később Ugodon képviselőnek választották, majd veszprémi főispán lett. Akkoriban a függetlenségi párt orgánumának a Nemzeti Újságnak — mely a maival nem azonos — voltam munkatársa, ez Polónyi Gézának volt a lapja. A Balatonvidéki Kör Pesten igen sok balatoni táncmulatságot és propagandaelőadást tartott, melyeken mint költő, Felhő Nándor név alatt saját verseit szavalta — Mangold Béla Kolos, a híres dr. Mangold Henrik füredi orvosnak a fia. Ez később elvette Várady Béla lányát; mint nagy „dandy” egyideig a férfidivatot diktálta Pesten, majd felhagyott a versírással és maga is divatüzletet nyitott. Én akkoriban nősültem, 1888-ban s első nyarunkat feleségemmel Badacsonyban töltöttük ...”

„Bizony nemsokára 50 éves házások leszünk” — vetette közbe mosolyogva az asztalfőnél ülő, jóságos arcú Méltóságos Asszony.

„Akkor még az északi part vasútja nem volt meg, hanem Boglárón kellett leszállni a Déli Vasútról és csónakon átevezni Badacsonyba és vissza, hogy a szerkesztőségbe idejekorán odaérjek. Itt Boglárón vettem azután ezt a házat is, melyben 48 év óta egyfolytában lakunk. Akkor már a Budapesti Hírlapnál dolgoztam, melynek szerkesztője, Rákosi Jenő is mindig a Balatonnál, eleinte Zánkán, később Földváron nyaralt.

— A Balatonvidéki Kör, amely szintén viselte címében a Balaton nevet, beolvadt később az első Balatoni Egyesületbe. A Balatonboglári Fürdőegyesület, melynek első elnöke Gaál Gaszton, társelnöke pedig én voltam, 1904-ben alakult, ugyanakkor, mikor óvári Ferkó a Balatoni Szövetséget megalapította. Most tehát egyesületünk 33 éve működik. A vezetőség épen nemrégiben tartott ülésen számolt be arról, hogy mi történt fennállásának és működésének e 3 évtizede óta: a Balatonpartot feltöltötte, fákkal beültette, a partvédművet elkészítette,

1927-ben két külön fürdőházat épített úszni nem tudó felnőttek és gyermekek részére, közutakat, vízvezetékot, közvilágítást létesített, templomot, országzászlót emelt, szállodát, újságkiadói üdülőházat épített, parkosított, tennispályákat, virágágyakat létesített, mert kifejezett célunk az, hogy Gaal Gaszton községét az ország mintaközségévé, telepét pedig a Balaton mintafürdőjévé fejlesszük. Sokat köszönhetünk e tekintetben Vass József és Bethlen Istvánnak, kik miniszterségük ideje alatt főként a balatoni utak kiépítése körül a legnagyobb bőkezűséget tanúsították. De legutóbb mi magunk is készítettünk újabb utakat. Nagyon érdekes azután a zalai parti vasút építésének története is, de majd más alkalommal fogom elmondani a „Nem kell vasút, éljen Kossuth” történetét.”

Új látogató érkezett: pilisi Ney Ákos államvasúti igazgató, miniszteri tanácsos, a Boglári Fürdőegyesület társelnöke. Hallotta az utolsó szavakat és mindjárt felveté az ötletet: — Meg kellene már írni az emlékirataidat, Vilmos bátyám, mert igazán kár lenne, ha az elmúlt idők e visszaemlékezéseiből csak egy is feledésbe merülne!

„Meg is fogom tenni, de addig is meg kell állapítanom, hogy Balatonboglárnak örök nagy embere volt Gaal Gaszton, de leghűségesebb munkatársa és majd legméltóbb utódja, a Fürdőegyesület nagytekintélyű és közszeretetlen álló társelnöke, Ney Ákos, aki minden tőle telhetőt megtesz a telep felvirágoztatására s akinél majdan legjobb kezekben lesz Balatonboglár mintafürdővé való fejlesztésének ügye.”

Bár Ney Ákos mosolyogva tiltakozott, de a nyilvánvaló érdemeket titkolni nem lehet s én a magam részéről csupán azt furcsállottam, hogy Sümegi Vilmos, Balatonboglárnak Gaal Gasztonon kívül egyedüli díszpolgára, intranzigens 49-es létére, az elmélet és gyakorlat között oly nagy eltérést tanúsítson. Ugyanis a Kossuth-párti képviselőséggel talán mégsem egyezik össze, hogy ilyenforma „pragmatica sanctio”-val még életében akarja rendezni — a trónutódlás kérdését!... De viszont alkalom volt magamban eldönteni az alkotmányjogi tankegyetemes vitáját a királyság és köztársaság előnyeiről és hátrányairól. Előbbinek ugyanis előnyül tudják be, hogy a „trónörökös” mindig maga előtt látja elődeinek dicső

munkáját és ahhoz nem akarván méltatlan lenni, minden erejéből azon van, hogy legalább is elérje, de ha lehet még túl is szárnyalja azok tettvagyát és alkotó munkáját! Mert így van ez nemcsak az országoknál, hanem balatoni fürdőtelepeknél is. Nem lehet a Pató Pálok álláspontjára helyezkedni, hogy „idővel minden meglesz magától!” Mert magától semmi se lesz! Csak az a fürdőtelep tudott valóban fellendülni, amelynek szerencséje volt a maga Sümegi Vilmosát megtalálni, egy olyan tetterős férfit, aki nem restelte személyesen felvenni az ő sétányáról az eldobott papírdarabot, aki hajnalban felkelt, hogy új soffört ültessen reggelre az öntözőautó ülésére, de aki a legnagyobb ügyeket is azzal a céltudatossággal látta el, hogy az ő telepe legyen a Balaton mintafürdője! Sümegi Vilmos bizakodóan derült kék szemei idős korában is annak az idealista, fiatal egyetemi hallgatónak frissességével és tettvagyával csillogtak, aki komoly elhatározással tette élete jelmondatává a költő szavát:

*„Hass, alkoss, gyarapíts,
S a Haza fényre derül.”*

SZIKLAY JÁNOS

„Akik ma is, nem mindig jogtalanul, elégedetlenek a Balaton vidékének idegenforgalmi szempontból tekintett állapotával, alig tudnak valamit arról a munkáról, amelyet félszázadon át végezni kellett a Balaton körül, hogy a máig elért haladás létrejöhesse. Aki félszázaddal ezelőtt látta volna utoljára a Balatont és ma pillantaná meg újra, először azt hinné, csodavilágba tévedt. Ezt mindenesetre hangsúlyozni kell akkor, amikor a közönség széles rétege elégedetlen az elért haladással. Mert magam is nagyobb eredményt, álmodott nagyszerűséget szeretnék látni. Csakhogy ahhoz Magyarország még mindig szegény. . . Szomorú tény, hogy 50 évvel ezelőtt alig törődött a nagy közvélemény a Balatonnal; az ország lakosságának talán századrésze ismerte csupán s azok közül is sokan félreismerték. Sőt a parti lakosság közömbösséggel, szinte vétkes nyugalommal végezte a maga szűkkörű gazdasági teendőit, nem törődve a vidék kincseinek feltárásával...”

Ezzel kezdi a beszélgetést Sziklay János, a Balatonról írt féltucatnyi könyv, kalauz és ismertető, megszámlálhatatlan újságcikk, vers, ballada és óda valamint a „*Balaton Tudományos Kutatásának Eredményei*” című világhírű kiadványnak egyik kötetét képező „*Baltoni Bibliográfia*” szerzője, aki munkásságának 60 esztendeje alatt hangyaszorgalommal vállalt magára mindent, amit a Balaton érdekében írni és tenni lehetett. Egy Rákóczi-úti kávéházban folyik a beszélgetés; Sziklay János itt sem tagadja meg magát, még Pesten is csak a „Balaton” kávéházba jár. A kávéház hátsó falán Tihany képe látszik a kolostorral, ide jár be nap mint nap a kelenföldi ú. n. Bibic-télepről Sziklay János, vállain 85 év súlyával, ilyképpen ringatva bele magát a Balaton illúziójába. Más, boldog balatoni villatulajdonosok nem elégszenek meg azzal, hogy nyáron 1—2 hónapot odalenn töltenek, hanem még ősztől tavaszig is le-le szaladnak, kihasználva egy-két szünnapot, imádott Balatonuk meglátogatására. Sziklay János m. kir. kormányfőtanácsosnak ebben nem lehet része, neki csak a Balaton-kávéházra telik . . . Hogyan is mondja Petőfi? „Így eresztik el a vén katonát, a hosszú szolgálat jutalma egy érdempénz és rongyos öltözet.” Pedig 60—70 évvel ezelőtt bizony másként volt. . .

„Veszprém-ben születtem, atyám ott lakott, de mint kisdíák, a nyári vakációt mindig a Füred melletti Arácson töltöttem az ú. n. Szeretetházban, mely akkor bérmaapámé, Hegedűs Imrée volt. Ez a Szeretetház, mint fiúnevelő intézet ma is megvan s arról nevezetes, hogy Jókai „Aranyember” című regényében Timár Mihály balatoni kastélya gyanánt szerepel. Ennek is megvan a maga története. Eredetileg egy Singer Sámuel nevű pesti orvosé volt, attól vette meg bérmaapám, aki gazdag ember volt, felesége kedvéért; akkoriban ez volt az egyetlen emeletes villa Füreden. A kertjében még ma is meglévő szőlőt apám ültette. A villa később *Molnár Aladár* kultuszminiszteri oszt. tanácsos hatáskörébe került, aki abban, Svájcban látott mintára, „Szeretetházat” alapított s annak vezetésére egy *Weber* nevű svájci embert nevezett ki. Ez a Weber később Kecskemét mellett szőlőt vett és ő lett megalapítója az ottani ú. n. *Helvetia-telepnek*. A villa egyik szobájában egy ruhaszekrény mögött titkos ki-

járás vezetett a szabadba; ezt az akkoriban gyakori rabló-támadások miatt létesítették. Jókai, mint füredi nyaralótulajdonos, egyik felügyelőbizottsági tagja volt az ottani Szeretet-háznak s e romantikus berendezés annyira izgatta fantáziáját, hogy az épületet a rejtekajtóval együtt belevette regényébe. Jókait különben Huray István, akkori füredi fürdőorvos vette rá a villa építésére; Laborfalvi Róza húgának férje, tehát neki sógora volt. Így nőtem fel a Balaton szeretetében s mindig nagyon fáj nekem, hogy annak természeti kincseivel senki sem törődött. Még diák koromban, 1875-ben írtam erről cikket: „*Balaton Eszmejártások*” címmel a Keszthelyen akkor megjelenő *Balaton és Vidéke* c. lapba, melyet *Sógor György* szerkesztett. 1881-ben történt, hogy mint fiatal újságíró a Pesti Naplónál *Kaas Ivor* báróval együtt dolgozva, kirándulást tettünk a Tátrába az *írók és Művészek Társaságával*. Láttuk, hogy az akkor még csak pár év óta működő Kárpát Egylet mennyire megmozdította a közvéleményt a Tátra érdekében. A Csorba tótól ökrösszekéren lejövet megbeszéltük a báróval, mit kellene hasonló módon pl. a Balatonért tenni. Így felvetettük egy *Balaton Egylet* eszméjét, Kaas erről cikket is írt, de a katonasághoz egyéves önkéntesként történt bevonulásom miatt a kivétel a következő évre halasztódott. 1882 augusztusában a *Győri Csónakázó Egyesület* Füreden versenyt rendezett, amelyen mint lap tudósító én is résztvettem. Ez alkalommal előadtam eszmémet *Jókai Mórnak, gróf Esterházy Lászlónak* és *Fenyvessy Ferenc* országgyűlési képviselőnek, akiknek lelkes támogatása mellett ez az első Balaton Egylet meg is alakult. *Első titkára én lettem* s nekem kellett gondoskodnom arról, hogy a már megmozdult követ komoly munkával tovább gördítsük. Az első feladat rendszeres kirándulások szervezése volt, odavezetni az embereket a legszebb pontokra, ismerjék meg a gyönyörű tóvidék szépségeit, válasszák ki a sok közül azt, mely legjobban tetszik nekik s maradjanak azután ott. A közlekedés hiányossága azonban ezt nagyban akadályozta. Az északi parton még vasút nem volt, a gőzhajózást az oldallapátos Kisfaludy gőzös bonyolította le egymaga 1847 óta s 1886-ban már oly rossz állapotban volt, hogy *gyakran útközben kapott léket, amit a hajószemélyzet nagy nehezen betömött* s így a kor-

mány az életveszély miatt csakhamar be is tiltotta közlekedését. Volt ellenben fedélzetén egy *kisebbfajta ágyú*, melyet mindannyiszor elsütöttek, mikor a hajó kikötőhöz közeledett és fontosabb személyiség utazott rajtaj hogy ezzel felhívja a nevezetes utasra a nyaralók figyelmét. Rendes móló azonban csak Siófokon és Füreden volt, a többi helyeken *a hajó kint állott meg a nyílt vízen és róla csónakokon szállították partra az utasokat*, így Tihanyban is.

Fontos volt a sajtópropaganda megindítása is; az addig ismeretlen volt. Igaz, hogy Füreden és Keszthelyen kívül mást alig lehetett volna mutatni az idegeneknek. A tihanyi apátságához igen nehéz volt a feljárás, mert *az akkor még kopár, úttalan hegyfalon kecskemódra kapaszkodva kellett felkúszni*. A tihanyi hegyoldal fásítása csak 1885-ben kezdődött s abban főleg *Molnár János Örvényes!* jegyzőnek voltak nagy érdemei. A Balaton Egylet állította fel Tihanyban a Garay kunyhót is a kirándulók részére, miután az odavezető utat ösvények vágásával hidak lefektetésével járhatóvá tette. Sok bajunk volt az útjelző táblák miatt a falubeliekkel. Azokra ugyanis az is rá volt írva, hogy a „Balatoni Egylet tulajdona”. *A falusiak erre ama hiszemben, hogy az a föld az Egylet tulajdona, melyen a tábla fel van állítva, forrongani kezdtek* és csak nagynehezen tudtuk a bírót meggyőzni hiedelmük alaptalanságáról. A táblákat azonban mégis kidöntötték és eltűzelték. Az egyletnek szép selyemzászlója is volt, mely utóbb a Balatoni Szövetségé lett.

Mindez bizony sok munkával és fáradsággal járt s írta is erről 1884-ben a *Pesti Hírlap*: Sziklay veri mindenütt a nagydobot, Sziklay itt, Sziklay ott, egy órában tíz helyen látod s ha Füred egy nagy hőmérő, ő bizonyosan a higany benne. — Persze főleg Füred érdekében fejtettem ki tevékenységemet, sajnos azonban, akkoriban nem sok megértésre találtam. Mikor pl. a villanyvilágítás bevezetését sürgettem, a jovialis bencés pap mosolyogva azzal intett le, hogy „*a szerelmesek a sötétséget jobban kedvelik*”. Mikor pedig a füredi hegyi forrásoknak vízvezetékbe foglalását javasoltam, azt vetették ellen, hogy „*áradás esetén előnthei a víz a, csővezetéken át a fürdőtelepet*”. Persze, ötven év múlva mégis elkészült a vízvezeték, oly módon,

ahogyan azt én elgondoltam. A Balatonvidék maga legkevesebbet tett a Balaton érdekében, *a lakók közt uralkodó közömbösség és tunyaság a legnemesebb szándékot és legbuzgóbb törekvést is megghiúsította.* Kisfaludy Sándor badacsonyi szőlőhajlékának emléktáblával történt megjelölése 1886-ban is Egyletünk érdeme volt, úgyszintén *a keszthelyi Balatoni Múzeum létesítésének terve,* valamint új gőzhajó beszerzése is. Az új hajó Kelén néven 1889-ben el is készült, később a Baross nevet kapta, mikor Kelén és Helka néven két még újabb hajó került forgalomba 1891-ben.

A somogyi parton a primitív siófoki fürdőházon kívül, melynek *kabinsorát nyaranta vas síneken tolatta be a vízbe Karlberger fürdőbérő,* még a boglári vendéglőn kívül *Keszthelyig semmi sem volt,* a tehetősebb urak külföldön nyaraltak, nem akadt vállalkozó, aki bérvillát épített volna bizonytalan alapon, a meglévő 1—2 fürdőtelep pedig egymásra féltékenykedve igyekezett lerontani kölcsönösen jó hírét. A Déli Vasút a mi sürgetésünkre épített a parlagi siófoki megálló mellé várótermet. A mi dolgunk bizony nagyon meg volt nehezítve. Anyagi erőnk is csekély volt, mert pl. akadt oly község, mely *csak akkor volt hajlandó pártolónak belépni az Egyesületbe (évi 2 pengő tagdíj fizetése mellett), ha ennek ellenében biztosítjuk a vasút megépítését.* Így többször fordult elő, hogy családom megkárosításával érzékenyen kellett ráfizetnem az idegfeszítő, hálátlan gáncsolásokkal megnehezített munkásságomra; *a be nem folyt bevételek miatt gyakran szakadt az én nyakamba a deficit megtérítése.* Gyakran kellett hallgatnom azt az ingerkedést is, hogy nem találok-e okosabb célt, mint *bolondja lenni annak az elhanyagolt, siváréletű Balatonnak?* De mégsem röstellem ma sem, hogy olyan bolond voltam s repes a szívem örömben, hogy most olyan sokan simán száguldhatnak tova azokon az utakon, amelyeket mi törtünk verejtékezve, csúfolva, béklyózva. Munkálkodásomnak azt az elismerését élveztem, hogy a Bánó-féle rezsím alatt ingyen kvártélyom volt a füredi szállodában, ha odautaztam, de ma már ez sincs ...”

Elmélázva néz ki Sziklay János a napos pesti aszfaltra; a Balaton szent kis öregje, a Szent István Akadémia tb. tagja, akiről szülővárosa utcát nevezett el, annyit sem tudott magának hat évtizedes balatoni fáradozással sze-

rezni, hogy legalább a Naptó hullámainál egy kis szerény villa várja. A pesti „Balaton”-ba jár be Kelenföldről, most azt virágoztatja fel és a Kelenföldi Gazdasági Egyesület meg is választotta elnökévé. Jelenlegi tevékenységének legnagyobb részét a Dunántúli Közművelődési Egyesület foglalja le, mely tavaly méltón ünnepelte meg eredményekben gazdag elnöki működésének 15-ik évfordulóját, a „Dunántúli Kultúrmunkások” c. hatalmas, lexikális művének kiadásával.

A BALATONPART SPORTÉLETE.

E könyv tartalma talán nem volna teljesnek mondható, ha legalább még egy utolsó fejezetben nem ismertetném a ma már annyira közkedvelté vált általános népszerűségnek örvendő balatoni sportokat is. Különösen az évente, szeptember hó elején Albrecht kir. herceg fővédnöksége alatt rendezni szokott Nemzetközi Sporthetek alkalmával nemcsak a bel-, hanem a külföldi sportbarátok ezreit is megmozgatják ez események, melyek a sport keretén túlnöve más egyéb látványosságokkal, mint borhét, gyümölcskiállítás stb., egybekapcsolva, úgyszólván balatoni ünnepi hetek jellegét veszik fel. A sporthetek eredeti célja nemcsak a balatoni sport fejlesztése, hanem a nyári idény meghosszabítása s a gyönyörű balatoni őszi időjárásnak alkalmas módon való szélesebb megismertetése és kihasználása volt.

Az első szerény méretű sporthetet 1882-ben rendezték, míg annak intézményes megalapítása 1931-ben történt, amikor Karafiáth Jenő, az O. T. T. akkori elnökének elgondolása alapján egy e célból összehívott hivatalos ankét ült össze, amelyen gr. Klebelsberg Kunó, akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter is személyesen vett részt. Az első balatoni Nemzetközi sporthetet 1935-ben tartották meg s azóta mindig bővülő programmpontokkal évről-évre megrendezik. A mostani háborús viszonyok ellenére is mindig magasabb számokat mutató statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy e sporthetek ma már jelentős társadalmi tényezőivé váltak a Balaton fürdőéletének. Így az 1941-ben tartott VII-ik Nemzetközi sporthéten 1126 versenyző állt rajthoz, 1132 díj

került kiosztásra, a nézőközönség száma pedig meghaladta a 43.000-et. A Balaton e „kis olimpiászán” vitorlás, úszó, motorcsónak, kajak, tenisz, galamblövés, lovaglás, kerékpár, autó, repülés és labdarúgó versenyszámok kerültek eldöntésre, mely széleskörű programmpontok összeállítását a m. kir. Balatoni Intéző Bizottság keretében alakított szakértő rendezőség szervezte meg.

A különböző vízisportnemek, mint úszás, evezés, vitorlás fejlődésének lehetőségeit itt úgyszólván maga a természet adja meg a Balaton tágas víztükrével, simogató, langyos vizével, majdnem állandóan lengedező szellőjével, míg az erdővel borított, lankás hegykoszorúk s az országban ma már első helyen álló pompás betonműutak minden Balaton melletti fürdőtelepnek bőséges alkalmat nyújtanak a sport valamennyi más ágában való gyakorlódásra, úgy a szórakozni, mint a magukat edzeni kívánó nyaralóvendégek részére.

A balatoni úszósport első ismert hőse báró Wesselényi Miklós volt, gr. Széchenyi István barátja, aki 1836-ban Tihanyból Balatonfüredre úszva, megalapítója volt a most évente megrendezésre kerülő Balatonátúszási bajnokságoknak. Ezeket ma a Balatonfüred és Siófok közötti 15 km-es távon szokták lebonyolítani, mintegy 3 órát kitevő rekordidő mellett. A vitorlás megalapítójaként a Georgicon-létesítő gr. Festetics Györgyöt tekinthetjük, aki 1797 július 16-án vízrebocsátott „Phönix” nevű, az akkori költők által is megénekelt vitorlászóhajójával e hajótípust elsőnek vezette be a Balaton vizére. Különös jelenség ugyanis, hogy maga a balatonparti lakosság semmi érzéket nem mutat a tó ezirányú kihasználása iránt, mert nemcsak hajóközlekedésre nem használja fel, hanem fürdés tekintetében is alig veszi igénybe, úgyhogy a szomszédos vármegyék közötti forgalom tekintetében is inkább elválasztó, mint összekapcsoló szerepe volt s inkább csak a téli időszakban szolgált közlekedési útvonalként, mikor a vastagra fagyott jégtakarón lovas szekerek sora vitte át egyik parttól a másikra a különféle termelvényeket. A rendszeres vitorlázósport kialakulása az 1883-ban Balatonfüreden alapított, későbbi Stefánia Yacht Egylet működéséhez fűződik, az első vitorlás tulajdonosa pedig 1876-ban Némethy

Ernő, akkori győri kir. ügyész volt „Hercegnő” nevű yachtjával.

A vitorlázósport a századforduló idején élte fénykorát, amikor mágnásaink majd mindegyikének a mai-aknál sokkal nagyobb szabású vitorláshajói ringottak a Balaton vizén. A füredi Stefánia Yacht Club székházában pezsgő arisztokratikus élet folyt, gyakran az egymáshoz erősített hajók fedélzetén rendezték a táncmulatságokat. Nevezetes volt a hajópark egységei között gr. Andrássy Géza indiai bambuszból készült „Álalom” nevű versenyvitorlása, mely angol vizeken is diadalra vitte a magyar színeket s vele fiatal tengerésztiszt korában, 1894-ben Kormányzó Urunk is első díjat nyert egy balatoni versenyen. Ma már nyolc vitorlás egyesületnek van klubháza a különböző fürdőtelepeken; ezek között a Stefánia Yacht Egyletből alakult Királyi Magyar Yacht Klub és az 1912-ben alapított Balatoni Yacht Klub a legjelentősebbek. Évente a népes mezőnyvel induló „Kék szalag” távverseny szokott megrendezésre kerülni. A Balatoni Hajózási Rt. balatonfüredi hajógyára ma már kitűnő vitorlástípusok (Kalóz) szériában való gyártásával is előmozdítja a balatoni vitorlázósport népszerűsítését. Az evezőssport úzésére minden fürdőtelepen nagyszámban állanak bércsónakok rendelkezésre.

A sporthorgászat is mind nagyobb számban tobozozza híveit a nyaralóközönség köréből; havi 2 P-ös, vagy évi 5 P-ös állami halászejegyek alapján, akár valamely partszakaszon, akár az egész tó területén űzhető ez idegnyugtató sport a partról, vagy pedig csónakról, mely utóbbi esetben azonban erre külön engedélyt kell kérni a siófoki Balatoni Halászati Rt.-től, mint a balatoni halászat ezidőszerinti jogosítványosától. Tihanyban a m. kir. Balatoni Intéző Bizottság rendszeres bevetésre berendezett Nemzetközi Sporthorgásztanyát tart fenn, hálópályákkal, beépített horgászpályákkal felszerelve.

A Tour de Balaton kerékpárversenyek Budapest—Siófok—Balatonfüred között, a motorkerékpárversenyek a tihanyi hegykörúton, az autóversenyek pedig a háború előtt a Bodensee—Balaton távon kerültek lebonyolításra, míg a repülősportnak a kiliti repülőtér volt a központja.

A teniszsport tekintetében Balatonföldvár és Almádi vezetnek, amelyek kitűnő pályáin az előkelő fehérsport nemzetközi nagymesterei is gyakran adnak egymásnak találkozót. A lovaglósport gyakorlására főleg Siófokon nyílik alkalom, míg a demokratikusabb tájjarást a Balaton egész környékén a Magyar Turista Egyesület által gondosan jelzett s az egyes vasútállomások mellett táblákra is kifüggesztett rajzú úthálózatok teszik kellemessé. A Balaton északi partján, az ú. n. Riviérán három nagy tájjáró úthálózat kiépítése van tervbevéve. Az egyik közel a tóhoz, csekély emelkedésekkel, de mindig árnyasán, kényelmesen vinne Kenésétől Keszthelyig. A második útrendszer a hegyoldalakon szőlők között fog vezetni, gyönyörű kilátások sorozatában, hegyipincék, nyaralók, gyümölcsösök mentén, míg a harmadik hegytetőkön, gerinceken, erdőkön át fog Almáditól Badacsonyig s onnan tovább a keszthelyi hegységen átvezetni, kilátók, hegycsúcsok, források, romemlékek bekapcsolásával. Már ma is Balatonalmádin a Horthy-kilátó, a Badacsonyon és Szentgyörgyhegyen pedig lakályos menedékházak várják a kirándulót.

Ma már mindjobban hódítanak a téli sportok is, melyek pompásan űzhetők a befagyott Balaton 600 négyzetkilométeres, sima tükrén. Jellegzetes szánkósport az ú. n. fakutyázás, melynél a karosszékhez hasonló szánon két szeges bot segítségével tolja magát előre a bennülő. A rendes korcsolyázáson kívül a vitorlás-korcsolya és vitorlás-szán használata is divik, mely utóbbi a sebességi csúcsteljesítmények kedvelőit is meghódíthatja, amennyiben kedvező széllel 11 perc alatt, tehát gyorsvonati sebességgel lehet megtenni a Balatonfüred—Siófok közötti 15 km-es utat. A téli sportok megkedveltetésére Balatonfüreden és Kenésén évente jégi halászat megtekintésével összekötött „Téli jégnapokat” szoktak rendezni.

Minthogy a Balatonon úgyszólván minden sport kisebb-nagyobb mértékben folytatható s több oly sportág nőtt, mondhatni naggyá a Balatonnál, melynek további fejlődése az egyetemes magyar sport szempontjából is kívánatos, bizvást magunkévá tehetjük a m. kir. Balatoni Intéző Bizottság amaz elgondolását, mely szerint a Balaton vidékét egy oly mintasportterületté kellene kiépí-

teni, amely minden sportág részére biztosítaná az alkalmas letelepedést. E tekintetben elsősorban versenyszodák, atlétikai és labdarúgópályák, evezőstanyák, lóverseny- és golfpályák létesítése, Tihany székhellyel pedig az összes sportok részére központi edzőtelep feállítása volna szükséges. Ez intézmények alkalmasak lennének arra, hogy a magyar sport számára a Balaton mellett állandó utánpótlási forrásként szolgáljanak. Reméljük, hogy ezekre — a Balaton idegenforgalmának elősegítésére is alkalmas, serkentő hatásuk folytán — mielőbb sor fog kerülni; ezek révén a Balaton egy újabb oldalával lesz jelentős tényezője hazánk társadalmi életének, emelve annak nemzetközi színvonalát is.

MINDEN MAGYAR ISMERJE A BALATONT!

Mi „balatoniak” természetesnek tartjuk, hogy amint Tammuz napisten nyilai sűrűbben érik a városi tereket, már nehezen számoljuk a napokat, melyek még a Balatonra való utazástól elválasztanak. Alig várjuk, hogy ismét meglássuk a vonat ablakaiból a kék acélként cizellált, végtelenbe vesző víztükröt, mely az aligai partoknál teljesen a Quarnero képére emlékeztet. Alig várjuk, hogy ismét belemerülhessünk hús hullámaiba, elheverjünk lúdóí fővenyén, belélegezzük ezerholdakra menő erdeinek ózonos illatát, s gyöngéden lejtő, barátságos hegyeinek ormáról gyönyörködjünk a Garda tóéval is vetekedő kilátásban, vagy ősz felé, a kék boltózatú szőlőhegyek oldalain horatiusi derűvel élvezzük a „nektári thyrusok gerezdjeinek” levét!

Annál szomorúbb azt tapasztalnunk, hogy mily nagy azok száma nemcsak a távolabbra eső vidékeken, de még a fővárosban is, kik életükben soha nem látták a Balatont, valamint azt is, hogy maga a balatonkörnyéki lakosság még ma is általában közönyösen viselkedik amaz óriás gazdasági jelentőséggel szemben, melyet számára a Balaton közelsége jelent.

Egyrészt tehát az illetékes köröknek mindenképpen oda kell hatniok, hogy megfelelő *belföldi* fokozottabb propaganda útján is, mely már az iskolákban vegye kezdetét, *ne legyen egy magyar sem, ki ne ismerje személyes tapasztalatból ezt a csodálatos tavat*, melyet Isten különleges kegyelméből juttatott nekünk, másrészt pedig a balatonmelléki 50 község népművelési faktorai kellő felvilágosító munkával mutassák meg a „bennszülötteknek” mindama módozatokat, melyek mellett az aránylag

rövid, néhány hónapos nyári szezon felhasználása mellett is, önmérséklő, de céltudatos tevékenységgel miként juthatnak úgy a vendéget kielégítő, mint a vendéglátót gyarapító jövedelmekhez.

Mert elítélendő eljárás volt az, hogy javakorbeli, tekintélyes és jómódú ügyvédek, orvosok Pesten, ha az ember felemlítette előttük, hogy a Balatonra készül, leereszkedően jegyezték meg: „No egyszer majd én is leutazom s megnézem a Balatont, mert még sohasem láttam”, de a következő percben már e jószándékra nem emlékezve, buzgón kezdtek tanulmányozni a külföldi nyaralóhelyek prospektusait. Lehetetlen állapot az, hogy midőn a szavahihető kútfők szerint a római császárság utolsó évszázadaiban római legionáriusok ezrei dolgoztak a Balaton kultúráján, sőt Diocletianus császár neje, leánya és más előkelőségek hétszámra való utazások árán sem restelték fölkeresni a füredi savanyúvizet, addig fővárosi jómódú polgárok annyit sem törődjenek e testet-lelket üdítő és erősítő természeti kincsünkkel, hogy alig kétórás úttal csak *megtekintésre* is érdemesítsék azt, hogy Galerius császár katonái 1600 évvel ezelőtt ott mit dolgoztak. Az sincs rendjén, hogy a balatoni autochthon lakosság a legtöbb helyen még ma is felesleges rossznak tekinti a nyaranta odaérkező fürdővendégeket és lelke mélyén valóban csak mint jöttmentet kezeli.

Igaz, hogy az elkényeztetett városi polgár a külföldet azért részesítette előnyben a Balatonnal szemben, mert ott a lakosság jóindulatú s előzékeny viselkedésén kívül még a kis helyeken is megtalálta az otthoni lakásában megszokott s még rövid nyaralása tartama alatt is nehezen nélkülözött „komfortot”. E téren csakugyan szükség van az évtizedek mulasztásait pótló sürgős intézkedésekre azirányban, hogy a villany, a csatornázás, az útépités a fürdőtelepeken, társalgóterem építése (Kursalon) rossz idő esetére újságokkal, zongorával, rádióval felszerelve minden fürdőtelepen legyen.” De ne feledjük el, hogy nemcsak az osztrák fürdőhelyek, mint Aussee, Veiden am Wörthersee, Marienbad, Karsbad, hanem sok távolabb országbeli is, nem utolsó helyen a magyar közönségnek évtizedeken át

odahordott pénzéből építette ki mai kultúrberendezéseit s emiatt szorult háttérbe eddig a Balaton modernizálásának kérdése a háborús nehézségeken kívül.

Fokozottan népszerűsíteni kell a Balatonról szóló kiadványokat s azoknak terjesztését elősegíteni. Hogy egyebet ne mondjunk, itt van az a hatalmas mű, mely tudományos életünk legjobbjainak közreműködésével, több 100.000 aranykoronás költséggel készült és olvasatlanul porosodik közkönyvtárak pókhálós rekeszeiben, pedig kifogyhatatlan kincstára a Balaton történelmi, néprajzi, régészeti, földrajzi nevezetességeinek. A „*Balaton Tudományos Tanulmányozásának eredményei*” c. mű ez, mely a legtekintélyesebb külföldi tudományos társaságok megállapítása szerint *olyan tökéletes monográfia, melynek az egész világirodalomban nincsen párja*. Nálunk létezéséről is csak kevesen tudnak! Éppen így kellene terjeszteni oly művek olvasását is, melyek a Balaton-környék számos, alig ismert nevezetességével, érdekességeivel, megtekintésre érdemes néprajzi sajátyságaival foglalkoznak, hogy fürdésre alkalmatlan időjárás esetén is ne kellessen a fürdővendégnek elfoglaltság híján unatkozni vagy léha kártyacsaták „szórakozásához” menekülnie.

Ingatlanforgalmi adatok szerint pl. a zamárdi községbeli gazdák földbirtokai — már amennyire ez a környékbeli „holtkéz” birtokok mellett lehetséges —, az alig egy-két évtized óta élénkebb ottani fürdőélet folytán, a szomszédos, de a parttól távolabbra eső községek, mint például Endréd rovására nagyobbodtak, mert a fürdővendégeken jól kereső „polgár”-ságnak módjában van „helyzeti előnyét” a távolabbi községek földrajzilag hátrányosabb fekvése miatt kihasználni. Tehát elkelve a józan, céltudatos irányítás a nép nevelésére: „Mindent a vendégeinkért!” jelszava mellett.

Mert igenis vallom, hogy, édes hazánk mai gazdasági helyzetében is a Balaton egyike ama főtényezőnek, melyre a céltudatosan összeegyeztetett kül- és bel-földi hírverés mellett az újból való gazdasági fel-lendülés egyik pillérét építeni lehet!

De e könyv fejezetei azt is bebizonyíthatták mily kimeríthetetlen kincsesbányája e tó és vidéke a szellemi

téren búvárok részére is s mily sok érdekességet nyújt történelmi, néprajzi, régészeti, művészeti tekintetben. Anyagunk persze korántsem teljes, de az író talán elérte abbéli célját, hogy az érdeklődés fölkeltésével másokat is buzdítani fog arra, hogy nyári szünidejükben további kellemes kirándulások keretében igyekezzenek megismerni az eddigi szépségeket s esetleg újabb érdekességek felfedezésével öregbíteni a balatoni kultusz köreit, annak méltó emelésére s önmaguk lelki örömére.

K É P E K J E G Y Z É K E .

	Old.
Címkép: Balatoni aranyhíd.	4
1. Akarattyai Rákóczi szilfa	17
2. Tihanyi nemzetközi sporthorgásztanya	17
3. Tihanyi Aranyház-gejzirkúp	18
4. Szántódi révesárda a Csokonai-emléktáblával	18
5. Kőröshegyi r. k. templom.....	25
6. Ecséri templomrom.....	25
7. Felsőörsi prépostsági templom.....	26
8. Vörösberényi ref. templom	26
9. Tapolczai melegtó.....	31
10. Badacsonyi Rodostó-ház	31
11. Egregyi kápolna.....	32
12. Keszthelyi Goldmark-ház.....	32
13. Rendesi Rákóczi-forrás.....	37
14. Zánkai Vérkút-forrás	37
15. Balatonföldvári lithiumos-forrás.....	38
16. Balaton-Udvari ref. temető	38
17. örvényesi templomrom	47
18. örvényesi vízialom	47
19. Ságvári betyárbarlang	48
20. Tihanyi remetebarang	48
21. Kővágóörs.....	57
22. Kővágóörsi Kerkapoly-kúria.....	57
23. Kővágóörsi kötenger.....	58
24. A Kornyi-tó	58
25. Balaton-Zamárdi „Szamárkő”	63
26. Balaton-Zamárdi kéménynélküli ház	63
27. Balaton-Zamárdi boronyapince.....	64
28. Kisbalatoni ősmocsár	64
29. Papucs-csónak a Kisbalatonon.....	81
30. Nádvágás a Kisbalatonon	81
31. Nyiladékvíz a Kisbalatonon	82
32. Virágzó tátorján bokor	82
33. Zalavári ősegyház emlékkeresztje	99
34. Nagycsepelyi avargyűrű.....	99
35. Somogyvári apátság romjai	100
36. Somogyvári gr. Széchenyi-kastély	100
37. Szigligeti várrom	117
38. Sümegi várrom	117

39. Alsődörgicsei templomrom.....	118
40. Dörgicsei Kőszurdok.....	118
41. Salföldi kolostorrom.....	135
42. öreg füredi vizimalom.....	135
43. Niklai Berzsényi siremlék.....	136
44. Niklai Berzsényi-kúria.....	136
45. Sümegi Kisfaludy-kúria	153
46. Badacsonyi Kisfaludy-ház	153
47. Badacsonyi Szegedy-kúria	154
48. Balaton-Győröki Szt. Mihály-kápolna.....	154
49. Somogyi pásztor a hosszú furuglával.....	187
50. Öreg siófoki halászmester	187
51. Zalai Zichy-kúria.....	188
52. Zalai Zichy-kúria műterme	188
53. Balaton-Endrédi csipkeverőnő	221
54. Buzsáki rátétes	221
55. Nemesahányi csipke.....	222
56. Rokkán fonó öregasszony.....	222
57. id. Kapoli Antal faragómester	239
58. Bognár Gábor barackmagfaragó	239
59. Balaton-Zamárdi 1900-ban	240
60. A siófoki strand 1900-ban	240

TARTALOM

Beköszöntő. Írta: Dr. Sziklay János..... 7

BALATONI TÁJRAJZOK:

1. A Balatonvidék érdekességei.....	11
2. Balatonba ömlő aranypatakok.....	29
3. Az elhagyatott „Abesszinia“.....	36
4. A Balatonvidék barlangjai.....	42
5. A magyar „Provence“.....	49
6. őstörténeti emlékek Zamárdiban.....	54
7. A kenései tátorján-telep.....	66
8. Balatongyörök dicséreti.....	68
9. A Kisbalaton ősmocsárvilága.....	72

BALATONI TÖRTÉNELEM:

1. A zalavári ősegyház.....	87
2. Avargyűrűk a Balatonvidéken.....	94
3. A somogyvári apátság romjai.....	102
4. Balaton várak a kuruckorban.....	106
5. A kereki Katonavár.....	112
6. A felsőörsi Miskevár.....	114
7. A rádpusztai templomrom.....	119
8. A dörgicsei templomromok.....	122
9. A salföldi kolostorrom éjféli miséje.....	124
10. A Balatonvidék kincslegendái.....	128

BALATONI IRODALOM:

1. Zarándoklás Berzsenyi Dániel sírjához.....	132
2. Tompa Mihály balatoni regéje.....	146
3. Kisfaludy Sándor múzsája.....	156
4. Kisfaludy Sándor hagyatékleltára.....	159
5. A füredi Kisfaludy-szobor titka.....	162
6. A tihanyi kódex.....	165
7. Rákosi Jenő szepezdi vendégkönyve.....	171
8. Két öreg balatoni haász dalai.....	181
9. Nyaraló gyermekek dalai.....	185
10. Kis balatoni bibliográfia.....	185

BALATONI MŰVÉSZET:

!-.*-!*j*

1. Zichy Mihály kúriája Zalán.....	192
2. A Balaton festészeti problémái.....	201
3. Rudnay Gyula Bábonyban.....	205
4. Kunffy Lajos Somogytúron	209
5. A sümegi Maulbertsch galéria	215
6. A Balatonvidék népművészete	217
7. Szegénylegény unoka, mint östehetség.....	228
8. Egy cseresznyemagon 16 emberfej	231
9. A kovácsműhelytől Parisig.....	233
10. Egy elfelejtett balatoni opera.....	236
11. Régi balatoni képeslevelezőlapok	243

BALATONI GYÓGYTÉNYEZŐK:

1. Füredi doktorbácsi 80 év előtt	246
2. A füredi savókúrák.....	246

A BALATON JOGÁLLÁSA :

A Balaton vízjogi helyzete.....	255
---------------------------------	-----

A BALATONKULTÚRA TÍZ ELŐHARCOSA:

1. Gholnoky Jenő.....	260
2. Darnay Kálmán.....	265
3. Lovassy Sándor.....	270
4. Kaáli Nagy Dezső	275
5. Nagy Emil.....	278
6. Óvári Ferenc.....	284
7. Ripka Ferenc.....	288
8. Sebestyén Gyula	292
9. Sümegi Vilmos.....	297
10. Sziklay János.....	302

BALATONI SPORT:

A Balatonpart sportélete.....	308
-------------------------------	-----

MINDEN MAGYAR ISMERJE A BALATONT!. 313

Képek jegyzéke.....	318
---------------------	-----

Tartalom.....	319
---------------	-----